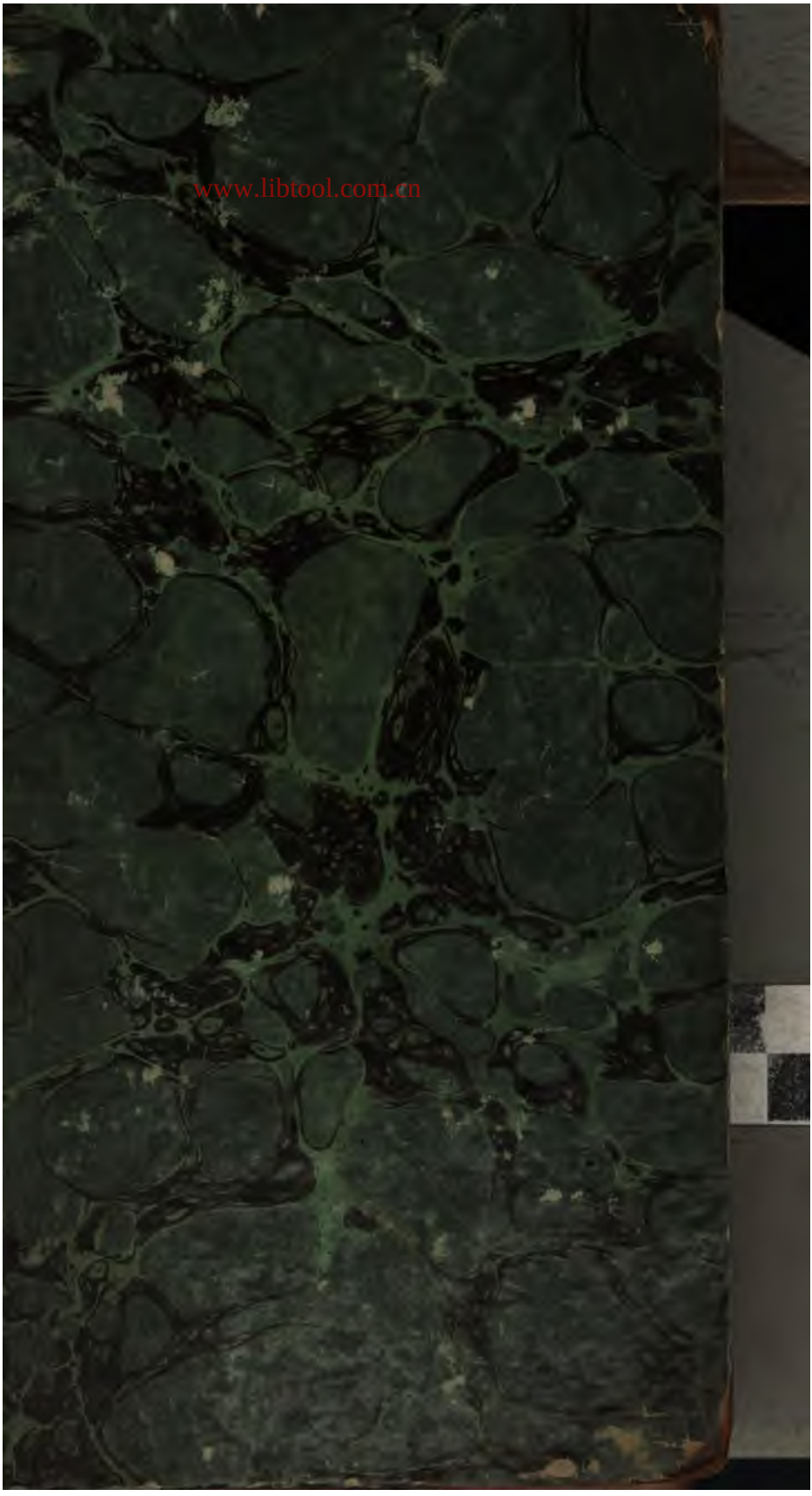
www.libtool.com.cn

Ex Libris
F. SEEBOHM.

ML 174

Sweden

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

Bidrag till

www.libtool.com.cn

DEN SVENSKA SAMHÄLLS-FÖRFATTNINGENS HISTORIA;

Efter de äldre Lagarne till sednare hälften af sjuttonde seklet;

af

J. J. Nordström.
Ph. och J. U. D.

Andra Afdelningen.

HELSINGFORS,
hos J. C. Frenckell & Son.
1840.

www.libtool.com.cn

Imprimatur:

S. J. Backman.

Innehåll.

www.libtool.com.cn

ANDRA AFDELNINGEN.

DE ENSKILDE UTI SINA RÄTTSFÖRHÅLLANDEN UNDER LAGEN.

Inledning, ss. 1—7.

FÖRSTA STYCKET.

Ättförfattningen.

XVI. *Ättens medlemmar*, ss. 8—12.

XVII. *Fästning och giftermål*, ss. 12—40. Giftoman. Fästning. Laga hinder för äktenskap: Slägtskap, svågerskap, andelig frändskap, enligt canonisk rätt och de svenska lagarne före och efter reformationen. Giftermål. Upplösning af fästning. Lysning. Vigsel. Det väsendtliga för äktenskapets fullbordan. Hemföljd. Skilnad och upplösning af äktenskap, enligt Canonisk rätt och svensk lag före och efter reformationen.

XVIII. *Familjerätten*, ss. 41—80. 1) *Husfadrens makt* inom huset i afseende å barn och tjenare. 2) *Förhållandet emellan man och hustru.* Makarnes rätt till boets egendom: Giftorätt, enligt Lands- och Stadslag, Morgongåfva, Fördel. Mannens myndighet öfver hustrun. Hor. 3) *Oäkta barn* inom familjen. Den äkta troheten en ömsesidig skyldighet. 4) *Husfadrens målsmannaskap.* Emancipation ur fadersväldet.

XIX. *Ättemännens förbindelser inbördes*, ss. 80—128. 1) Förmynderskapet. Olika grunder för förmynderskaps öfvertagande. Redovisning. 2) Förmyndarens eller målsmannens ansvarighet för de omyndiges handlingar: Avita, Öfvermagar, qvinnor. 3) Ättemännens förbindelse inbördes till gemensamt bistånd, försvar och ansvar. Ättbot. Vigarf. Arfvingars skyldighet att böta för sin döde frände. 4) Vården om de Fattige: såsom en slägtangelägenhet; såsom en communalskyldighet. Fattigtionden. Hospitaler. Olagligt tiggeri.

XX. *Om Ättens jord och Börderätten*, ss. 128—182. 1) *Inledande omständigheter.* Den särskilda uppmärksamhet

äldre tiders folkslag egnat åt slägtjorden. 2) *Begreppet: urfvejord.* 3) *Bördsrätten vid köp, skifte*, pantsättning och andra afhändelser emot vissa vilkor. Förhållandet härmed efter Lands- och Stadsrätt utredes. Flætföring. Bördsrätt till utmäten jord. 4) *Bördsrätten vid gåfva* och testamenten. 5) *Bördsrätt* i afseende å mannens förfogningsrätt öfver *hustruns jord.*

XXI. *Arfsrätten*, ss. 182—226. Arfsrättens politiska grund. Qvinnornas arfsrätt enligt Landsrätt och Stadsrätt. Allmänna vilkor för rättigheten att taga arf. Oäkta barns arfsrätt. Ordningen för arfsföljden. Istadarätten och dess utbildning. Den canoniska och civila ledberäkningen. Principen i arfsordningen. Parentel. Offsinnisarf. Danaarf.

ÄNDRA STYCKET.

Brotten och deras försoning.

XXII. *Hämnd och bot ur allmänna synpunkter*, ss. 227—239. Hämnd. Vedergällning. Förlikning. Böter. Betydelsen af begreppet *böter.*

XXIII. *Medelst böter försoningsbara brott*, ss. 239—317. 1) *Dråp och Sår.* Manbot i dråpmål. Mosis dråplagar. Dråp urbota. Manbotens ökande: *a*) i anseende till den dräpnes oförmögenhet att sig försvara, *b*) dråp inom familjen, *c*) dråp å någon i utöfningen af ett offentligt åliggande, *d*) i anseende till stället, *e*) sättet, *f*) tiden. *Sår och Slag: a*) högsta sår, *b*) afhugg, *c*) fullsår och benbrott, blodsår, skena, svarta slag, pust och slag, hötande. Sårabot och lytesbot i dessa afseenden. Allmänna hithörande grundsatser. Sårabotens ökande, i anseende till värnlöshet, ställe, sätt, tid, m. m. Böternas minskande i dråp- och sårmål: grof våda, handlös våda; dråp af öfvermage och avita. Radsbani. Haldbani. Legodråp. Sår af våda. 2) *Äreförnärmelser.* 3) *Egendomsbrotten:* Stöld och rån. Begreppet uppenbar *stöld.* Huruvida qvalificerade stölder utmärkas i de gamla lagarne. Bömärke. Olofligt begagnande af annans egendom. Fynd och hittegods. Svek vid kronans ingäld. Rörbrott. Socii och fautores i tjufnad. Dr. Christinas Straffordning. *Rån:* arter deraf.

XXIV. *Urbota brott. Högmål*, ss. 317—332. Nidingsverk. Förräderi: dess arter. Mord. Förgöring. Mordbrand. Röfveri. Våldtägt. Dråp inom familjen (LL.). Tvegifte. Tidelag. Blodskam. Sjelfförgörelse. Våldgästning. Falsk myntning. Socii och fautores i urbotamål (*s.* 327).

XXV. *Edsörebrotten*, ss. 333—359. Historie. Hemfridsbrott. Kyrko- och Tingsfridsbrott. Orätta hämnder. Qvinnofridsbrott. Hamblan. Med våld taga missgerningsman af den honom gripit. Binda, basta, pina någon oförvunnen eller oskyldig. Bryta lejd. Straffet för edsörebrott.

XXVI. *Kyrkotukt och försoning med kyrkan*, ss. 360—376. Hufvudmomenterne af kyrkotuktens allmänna historie: Bann. Pœnitenser. Offentlig, hemlig pœnitens. Aflösning, aflat. Större och mindre bann. De svenska kyrkolagarne: Uppenbar och hemlig skript. Bann, Förbud. Förbrytelser, för hvilka kyrkotukt ålades. Kyrkotukten efter Reformationen. Kyrkoordningen 1571; dess dogmer om grunden för aflösning. Hemlig och uppenbar skrift. Bann. När den verldslige Domaren anbefalldes att i domen föreskrifva äfven kyrkoplikt.

XXVII. *Böternas värde*, ss. 376—384. Värdet jemnfördt med nu gällande myntfot. Varuvärden som vid böter kunde gifvas.

ANDRA AFDELNINGEN.

TREDJE STYCKET.

FRIDSGARANTIEN OCH RÄTTEGÅNGSFÖRFATTNINGEN.

XXVIII. *Fridsgarantien*, ss. 385—506. Inledning. 1) *Häradets skyldighet till försoningsböters erläggande:* Hus- och jordägaren. Granne- och byalagen. Häradet. Efter hvilken grund dulgadråpsböter utgjordes. 2) *Sjelfhämndens begränsning under fridsgarantien: a)* Gotl. Lagen härom. Grundsatsen att ej hämnas å annan än den som gjorde gerningen; *b)* Husfriden, *c)* Konungsfriden; *d)* Gudsfriden och kyrkotukten; *e)* Asylrätten, dess uppkomst i allmänhet; dess beskaffenhet efter svensk lag; *f)* Böters erbjudande i dråp- och såramål; *g)* Icke hämnas om ej gerningen var uppenbar, och ej innan anmälan af saken skett å

Tinget. Dödsstraffets karakter. Bödel. Hämnd i omedelbart sammanhang med gerningen. Försvar af hus och egendom. Nödvärn. Huru den brottslige utsattes för hämnden; *b*) orätta hämnder. 3) *Rättigheten att gripa och fängsla förbrytare.* Färsk gerning. Bolfast och lös man. Laga fängsel. Ansvar för olaga fängslande. Husfriden ur denna synpunkt. Lands- och Stadslagen härom. 4) *Lejd. Fridlöshet. Konungens fredsbref.* Konungens benådningsrätt. 5) *Böternas fördelning och förvandling.* Detaillerne af dessa omständigheter. Vid bristande tillgång till böter, antingen arbete, eller ock i vissa fall kroppsligt straff. 6) *Åklagarerätt. Accusatorisk och Inquisitorisk process.* Målsägandens rätt och skyldighet i detta afseende. Likeså Konungens mans. Fullmäktig. Anledningarne till den inqvisitoriska processens uppkomst i allmänhet enligt canoniska rätten. Spår dertill i de äldre svenska Lagarne och i synnerhet kyrkobalkerne. Dess utbildning. Fiskaler. Öfversigt af rättssäkerhetens utveckling. Gårdsrätterne.

XXIX. *Rättegångsförfattningen*, ss. 506—626. 1) *Tingen. Domstolarne: a)* Häradets Ting. Allmänna anmärkningar. Betydelsen af ordet Ting. Hvad som till ett behörigen sammansatt Ting hörde. Tingstiderne. Lagtima, Urtima Ting. Anledningarne till Urtima Ting. Budkafle. *b) Landets af Lagmannen hållna Ting.* Benämningar. Tider. Rådgifvare, kallade af Lagmannen. *c) Städernas Domstolar.* Rättegångstider. Huru rätt skipades emellan byamän och gäster å ena och hofmän, klerker m. fl. å den andra sidan. *d) Biskopsting.* Hvilka mål hörde dit. Ocker och räntelagarne (jfr Tilläggen). Prosteting. *e) Konungens Ting. Landsrätten i Finland. Hofrätten.* Detaillerne häraf. Räfsteting. Rättareting. Öfvergång till Hofrätt. Hofrätten. Dess sammansättning. (Förvaltnings-Collegierne och General-Consistorium). 2) *Tingets eller Domstolens behörighet. Instansordningen.* Förhållandet med Domstolens behörighet i äldre tider med afseende å målens innehåll. Instansordningens uppkomst och inflytelse härpå. Hofrättens competence. Lagmansrättens. Domstolen med afseende å parterne. Land och Stad. 3) *Stemnin-*

gar. Tredsko. Detaillerne häraf. Utveckling. 4) *Domen. Konungens rätt att bryta offsoknir och skroksoknir. Högsta revision.* Dom; skriftelig och på svenska; grundas på lag eller landssed. Rättigheten att hänskjuta målets afgörande till en högre domare förvandlas till skyldighet att förfråga sig hos Hofrätten. Konungens högsta Domsrätt. Revision af Hofrättens domar. Vilkoren derför. Att lenterera tillkom ej Hofrätten, utan blott Konungen. 5) *Vad. Besvär. Hemställan.* Detaillerne häraf. Vilkor för vad. Summa appellabilis. Besvär. Hemställan. 6) *Utmätning och verkställighet af dom. Utsökning af gäld.* Hvilka verkställigheten ålåg. Utsökningsmål. Stadsrättens stadgande om Bysättning. Ordning vid Utmätning. Huru den executiva och domaremakten skiljas.

FJERDE STYCKET.

Bevisningsmedlen.

XXX. *Inledning. Envig. Jernbyrd. Ed,* ss. 627—650. Ordalier hos de äldre folken. Det nordiska enviget och jernbyrden. Edens princip. Dess symboler under hedniska tiden, och efter Christendomen. Hvarest den aflades. Canoniska åsigter om dess tillständighet i allmänhet. Hufvudarter af de svenska bevismedlen. Edgärdsmännens betydelse och ed.

XXXI. *Skrifteliga Documenter. Egen bekännelse,* ss. 650—652.

XXXII. *Witnismal, Vittnen,* ss. 652—728. 1) *Vittnen vid Contracter.* Köp af jord och fastighet: *a)* aftalet, *b)* öfverlåtelsen och symbolerne dervid. Skifte. Gåfva. Pantsättning. Jordlegoaftal. Contractets rättsverkan. Landslagens faste- och skötebref, och deras betydelse. Stadslagens hithörande stadganden. F. O. 1598. Lösöreköp. Symbolerne dervid och contractets rättsverkan. Inlagsfä, lån, lego, pant, gåfva. 2) *Vindication eller Klander. Tre-årig Häfd. Vinens skyldighet vid lösöreköp* m. m. *a)* Klander af fastighet. Hemul. Fångesmän. Då flere påstodo sig hafva förvärfvat jorden, huruledes äldre rätt, besittning, arfsfång bestämde tvistens utgång. Häfd. *b)* Vindication af lösören. Vinen. Tak. Hemfödt eller hem-

gjordt ting. Fångesmän. Följden af bevisadt juridiskt fång. 3) *Vittnen vid andra tillfällen.* Åsynavittne, skärskutavittne, tingsvittne. 4) *Vilkoren för vittnesbärhet. Antalet af vittnen.* I hvilka fall öfvermage och qvinna vittnesbära. Erforderliga egenskaper hos vittne i allmänhet. Moraliska egenskaper, enligt Canonisk rätt och svensk lag. Huruvida vittne borde vara bofast och jordägare, eller ej. Skyldemannavittnesmål. Antalet af vittnen, enligt Canonisk rätt och svensk lag. 5) *Formella iakttagelser vid Vittnesmålen.* Gläfsed. Ändring af käromålet. Uppgifvande af vittnen. Edgärdsmän i vittnesmål. Huruvida målsäganden svor med. Ändring af de engång uppgifna vittnena. Vittnen skulle afhöras i Svarandens närvaro. Vittnens afhörande på förhand för dödsfalls eller andra orsakers skull,

XXXIII. *Edgärdsmän. Dulsmal*, ss. 729—750. 1) *Edgärdsmännens egenskaper och antal. Fored. Foredsmän.* Allmänna egenskaper. Skyldskap. Antalet. Vittnen jemte edgärdsmän. Forêd. 2) *Formerne vid dulsmålsprocessen. Bristande i dulsed.* Löftesmän vid dulsed. Af hvilken edgärdsmännen valdes. ÖGLagen i detta afseende jemnförd med åtskilliga främmande lagar. Iakttagelserne vid edens afläggande. Gödslued. Enstämmighet af edgärdsmännen. Följden om andra än de uppgifna gingo eden, eller någon vägrade svärja, eller annan oriktighet förekommit,

XXXIV. *Allmänna grundsatser för användandet af vittnes- och dulsbevisningen*, ss. 750—764. Kunde målsäganden ej framställa vittnen, skulle Svaranden värja sig med ed. Undantag. Domareréglornas grundsatser i afseende härå. Ändring af nämnde princip. Dr. Christinas stadgande om innehållet af edgärdsmännens ed. Edgärdsmännen afskaffas.

XXXV. *Nämnd. Nämdamal*, ss. 765—856. 1) *Om förhållandet emellan Domare och Nämnd.* Rachinburgii, Schöffen och Ordföranden vid rättegången hos de germaniska folken. Danmark. Norrge. I Sverige utsade Nämnden hvad sannt var, Domaren hvad Lag var. 2) *Nämndens tillkomst.* Olika meningar om dess ålder. En blick på Engelska

Juryn. Historiska upplysningar i de äldre svenska Lagarne. Skäl för nämndens härledande från edgärdsmännen. 3) *Särskilda Nämnder. Rätt att välja Nämnden:* Vid de lägre Tingen, och Konungstingen. Skyldighet att emottaga uppdraget. 4) *Allmänna vilkor för valbarhet till Nämnd. Antalet af Nämndemän.* Personliga egenskaper. Från hvilket Samfund. Antalet. Huruvida ständig. 5) *Nämndens utlåtande och iakttagelserne dervid.* Afträder till öfverläggning. Pluralitetens mening gällande. En blick på den engelska juryn och den danska nämnden i detta hänseende. Följden om rösterne lika för motsatta meningar. Skyldighet att sig yttra. Om Nämnden förklarade sig ej kunna utreda det sanna. Utlåtande först, ed sedan. 6) *Innehållet af nämndens utlåtande och i hvilka mål det afgafs,* utredt med exempel ur lagarne. 7) *Synenämnd.* Dess sammansättning och utlåtande. 8) *Kraften af Nämndens utlåtande. Vad emot Nämnd.* Utredning af dessa omständigheter. Konungen bryter kraften af Nämndens utsago. 9) *En blick på Nämndens öfvergång till dess nuvarande ståndpunkt.* Nämndens förhållande till Domaren i medlet af 17:de seklet. Nämndens och Domarens functioner förenas.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

ANDRA AFDELNINGEN.

DE ENSKILDE UTI SINA RÄTTSFÖRHÅLLANDEN UNDER LAGEN.

Inledning.

"Det är icke godt, att menniskan är allena", — och familjen är allt samhälles yttersta rot; blodsbandet, det första samhällsbandet. Från familjen utgår slägten, ätten. Af flere genom likhet i seder och språk inom ett visst jordomfång förenade slägter uppkommer ett folk. Familjen är en ursprunglig förening, en förening af naturen och husfadren dess naturliga öfverherre. Hvarje annan förening af flere jemnlike förutsätter i sig sjelf något för dem alla gemensamt. Gemensam gudadyrkan var det första gemensamma. Behofvet af försvar och bistånd mot andra, det andra. Häraf prester och anförare; och grunden till det första välde af like öfver like. Hvarje slägtförbunds förhållande till andra sådane, var ursprungligen ett tillstånd af krig eller fred. Men begreppet om det rätta är den förnuftiga menniskan medfödt. Det kan väl utbildas, utvecklas, men fröet är af Gud. Ofta och af många uttaladt väcker det vördnad; ofta tillämpadt blir det sed, och sed är roten till Lag. Förstörelse är emot menniskonaturen. Det allmänt erkända rätta hämmar utbrottet af mången tvist. En bemedling inträder, den de vise leda. Men när en rättsgrundsats, såsom sådan, först erkännes och följes för dess egen skull, är början till ett ordnadt samhälle laggd. Det erkändt rätta in-

nebär en försonande kraft. Det fiendtliga upplöses. Föreningarne utvidgas. Och så uppkommer småningom Staten, en förening af många på ett jordomfång boende slägter till inbördes bistånd och gemensam samverkan under en öfverhet, och gemensamma lagar. Men ännu förgår en lång tid, innan hvarje en enskilds rättighet fullkomligen subordineras under lagarne och endast genom dem bestämmes. Ty sådant förutsätter en grad af borgerligt sedlig cultur, som samhället blott långsamt uppnår och som derföre Lagen — det allmänna uttrycket af det som allmänt erkännes vara det rätta — endast småningom tillåtes att i sig upptaga.

Betrakta vi den historiska gången af de borgerliga Samhällens bildning, hvilkas relativt äldsta skick historien till begrundande och lärdom för efterverlden bevarat, finna vi slägtskapsband, religiösa och krigiska förbund vara de första föreningarnes rot. I afseende å Germanerne, hafva vi Taciti berättelse om deras tillstånd på hans tid; väl redan ett tillstånd af en viss ordning uti gemensamma och allmänna förhållanden, men tillika ännu med hela den ursprungliga sjelfrådigheten uti enskilda angelägenheter. I spetsen för de särskildta folken stodo Konungar, valde inom en utmärkt slägt (ex nobilitate). I spetsen för de särskildta krigiska förbunden anförare (duces), valde bland de tappraste (ex virtute). Men ingendera hade af sig sjelf en oinskränkt makt. Anförarene kunde göra sin myndighet gällande blott så vidt de sjelfve genom sina handlingar förmådde uppväcka vördnad och beundran; och endast *Presterne* hade makt att mana, fängsla och tukta, och det då icke såsom på en anförares befallning eller som verldsligt straff, utan såsom på befallning af den Gud, hvilken man trodde vara hos de krigande tillstädes. Tacitus tillägger, att äfven på de offenteliga rådplägningsförsamlingarne, det var Presterne, som påbjödo

www.tubtool.com.cn

tystnad och näpste dem, som störde ordningen, och att höfdingarne, efter sitt personliga anseende, vid dem väl kunde öfvertala, men ej befalla. Allt detta utvisar alltså, att endast Gudarne kunde straffa, och att Konungarne och anförarene voro till endast för ledandet af det gemensamma, utan någon makt öfver de enskildes person och egendom. De tvister, som emellan de enskilde kunde uppstå angående begagnandet af de stora markerne och annan egendom, med mera, sletos af de "principes" eller höfdingar, som valdes på allmänt möte inom bygdelagen till skiljomän eller domare. Vid personliga förolämpningar gällde sjelfhämnden; och i öfrigt erkändes i fredstider ingen gemensam öfverhet 1), hvaremot man upprätthöll den gemensamma friden genom ömsesidig garantie. Vid sådant förhållande kunde, såsom *Möser* anmärker, döds- eller lifsstraff af likar ej ådömas likar; ty att en graune skulle kunna döma den andra till döden, måste förekomma dem alldeles sällsamt. Ett svårare öde hade de ej ens att frukta af en fiende, och det hade ej varit mödan värdt att sluta ett fridsförbund, för att genom dom förlora lif och gods. Förbundets ändamål var deremot riktadt på upprätthållande och försvar 2). Hvarje förolämpning ansågs då som en enskild sak och der den kom till fridsförbundets afgörande, var dess uppgift endast att bemedla försoning. — Grunddragen af den bild, gången af den Isländska författningens utveckling erbjuder (se I. s. 3 ff.), visa oss samma före-

1) Tacitus, Mor. Germ. c. 7, 11, 12; jfr Cæsar, de Bello gallico, VI: 23: "In pace nullus communis magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt".

2) *Möser*, Osnabrückische Geschichte, Berlin 1819, §. 14, jfr §. 13. Han anmärker ock: "Alle Leib- und Lebenstrafen sind zuerst in curia domini zu Rechte gewiesen". Detta bevisa ock i Sverige Gårdsrätterne.

teelser. Sådane, alla bekanta folks författning i dess början.

www.ibtool.com.cn

Om Suionerne (Svearne) anmärker Tacitus, att hos dem redan på hans tid en vidsträcktare konungamakt fanns, än hos de andra (sydligare) germaniska folken 3). De svenska Sagorne teckna ock Oden såsom på engång Öfverstepräst, Domare och Anförare, och uppgifva att ifrån Oden till Agnes död Konungarne i Upsala voro envåldshöfdingar 4). Men detta torde dock ej betyda mer, än att den tiden blott en Öfverkonung fanns i Svithiod, ehuru, då Dygwe, i stället för namnet Drott, antog titeln Konung såsom den yppersta äretitel 5), äfven hans ättlingar från denna tid behöllo detta hedersnamn; och tvifvelsutan var det denna förening af den *presterliga* med den krigiska och domarevärdigheten, som utgjorde grunden för den högre myndighet, Tacitus säger Svearnes Konungar hafva innehaft. Men orätt vore att antaga, det denna myndighet i Svithiod, mer än annorstädes, innebar något imperium hos Konungen såsom verldslig man. Något sådant utbildades ej heller deraf. Ty så snart med Christendomen Konungens andeliga värdighet bortföll, visar sig hans öfriga myndighet i allt bunden vid Odalmännens samverkan, och all offentelig makt antager naturen af en delegation nedifrån uppåt. Denna myndighet innebar, att man så må säga, fullmakt att verka för det gemensamma bästa, att *verkställa*, men ej att af sig sjelf befalla, och till

3) Tacitus, l. c. c. 44: "eoque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi"; och c. 43: "Trans Lygios *Gothones* regnantur, paulo jam addictius qvam ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen *supra* libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii, omniumque harum gentium insigne — erga reges obsequium".

4) Ynglinga Sagan, kap. 2, 40; jfr ofvan l. s. I, 2.

5) Ynglinga Sagan, kap. 20; jfr ofvan l. s. 37, 132.

hvarje för hela riket *gemensamt* bindande beslut erfordrades odalmännens genom Lagmännen tillkännagifna samtycke. *Enskilda* och locala anordningar deremot vidtogos af den menighet eller det rättssamfund, inom hvilket de skulle gälla. Sjelfva de äldsta lagarne hade och behöfde ej ens någon Konungens sanction, för att hafva gällande kraft, ty de voro till sitt ursprung folkseder, ordnade och förklarade af Lagmännen, enligt hvad redan i det föregående är utredt (ofvan I. s. 30 ff.), och då Uplandslagen först med Konungens fastställelse i slutet af 13:de seklet förseddes, hade Statsförfattningen redan undergått vigtiga förändringar och Konungamakten ansenligen blifvit utvidgad. All så offentelig som enskild rätt, emellan hvilka i öfrigt man i de äldre tiderne icke gjorde någon skarp särskiljning, måste, till följd häraf, för att vinna efterlefnad, vara antingen erkänd sed, eller grundad på gemensamt beslut, hvilket åter förutsätter gemensamma öfverläggningar och derefter *gemensamt* upprätthållande af besluten, äfvensom gemensam verksamhet för det hela i öfrigt. Häraf, dessa öfverallt förekommande folkmöten eller *ting* 6), hvilka uppenbarligen ådagalägga en fördragsmässig princip ligga till grund för all offentlig myndighet, hvilka man kunde anse vara normalformen

6) *Ding*, anglos. *thing* altn. *thing*, causa, concilium, conventus, säger *Grimm*, Rechtsalterthümer, s. 747, "das was gedingt, gehandelt, ausgemacht wird" — — "ja es kann jede öffentliche zusammenkunft z. b. der Kaufleute auf dem Markt bezeichnen, schwed. *kiöpting*. Sidan 600 anmärker han: "ältester Name für *pactum*, rechtlich genommen, scheint *gidinc*, anglos. *gething*, für pacisci ahd. gidingôn, ags. gethingjan, langob. *tingare*, und wiederum mit der Nebenbedeutung conciliare, weil *Dinc* zugleich causa, concilium ausdrückt". Begreppet *Ting* innebär alltså urspr. ett bestämmande af vilkor, ett öfverenskommande, ett fördrag. Man säger ock än i dag: *betinga* vilkoren, *tinga om* vilkoren. Hvad som förhandlades och beslöts på Tingen, var således det öfverenkomna, det fördragsmässiga i det offentliga.

för den tidens constitutioner, och som ägde rum för afgörandet af så väl de större och mest omfattande, som de minsta och endast ett inskränkt rättssamfund rörande gemensamma angelägenheter. Häraf vidare, de enskilda Odalmännens samverkan till de af lagarne erkända rättigheternas vidmakthållande. Häraf, det uti den äldre tidens författningar öfverallt synbara förhållande, att den offentliga makten var fördelad uppå, eller rättare utöfvades i eget namn af alla de större eller mindre rättssamfund, som i det hela bestodo, ehuru sedermera, hvad Sverige angår, de egenteliga Svealagarne erkände nödvändigheten af Konungens sanction af domarevalen (ofvan I. s. 17). Häraf sluteligen, dessa förbindelser till ömsesidigt försvar och *inbördes ansvarighet* för gemensam frid och säkerhet, som utgjorde en hufvudsaklig skyldighet för de på slägtskap och gemensamt markområde grundade, hos de germaniska folken allmänt förekommande, föreningar, hvilka ur denna synpunkt uppträdde såsom solidariska *fridsförbund* och inneburo förthy en *fridsgarantie*, på hvilken den enskilde uti förekommande fall kunde göra anspråk. Men då medlemmarne i dessa fredsförbund alla utgjordes af sjelfständige husfäder och således *likar*, ägde den ena ej att befalla öfver den andra, och vid sådant förhållande antager deras verksamhet inom förbundet endast en charakter af *förlikning*, en fridsbemedling, och deras högsta rättighet i dessa afseenden kan ej blifva annan, än att från fridsgarantien utesluta dem, som ej ville underkasta sig den mening de, enligt gällande folksed och lag, uti förekommande fall förklarade vara den rätta. All rättegång, all dom innebar alltså ock naturen af förlikning. Sådane fridsförbund voro i Sverige *Häraderne* med sina underafdelningar uti hvarje "*Land*", som erkände samma lag, och den *valde* Konungen, hvilken jemte fridsförbunden skulle upprätthålla den af alla erkända lagen, blir alltså, i

sin egenskap af högste domare, rätteligen den högste förlikaren. Det enskildta gick således ej under uti det gemensamma, det allmänna. Den offenteliga makten var ej i sitt ursprung ett imperium i sig sjelf, utan en delegerad makt, och det på fördrag och förening grundade allmänna var till, egenteligen såsom ett medel att upprätthålla det enskildta. Häraf, denna i anseende till person och egendom stora sjelfständighet, som den enskilde åtnjöt, som i afseende å den bolfaste mannen träffande betecknades genom uttrycket, att vara *en man för sig*, och som i början, då det borgerliga lifvet ännu icke hunnit öfver de första stadierne af sedlig cultur, innebar en hög grad af sjelfrådighet. Men inom fridsförbunden bestod *slägtförfattningen* såsom en äldre och ursprungligare förening, och uti mer än ett hänseende finner man ännu i de äldre lagarne äfven *slägterne* bilda juridiskt slutna helheter, hvilka till hvarandra stodo uti ett förhållande, som man lämpeligen kunde kalla ett *folkrättsligt*, och inom sig voro förbundna till inbördes bistånd och försvar. De förbindelser för den enskilde, som slägtförfattningen medförde, togo ej mindre hans person, än hans egendom i anspråk, likasom de uti förfogningsrätten öfver jord och egendom medförde flerfaldiga inskränkningar, och de rättsförhållanden, som häraf uppkommo, utgöra ett genomgripande fundament för den enskilda rätten. På detta hufvudmoment uti Samhällslifvet vilja vi då först rikta uppmärksamheten. Dernäst på den del af lagarne, som omfattar brotten och deras försoning. Sedan på fridsgarantien och rättegångsförfattningen. Sist på bevisningssätten.

www.libtool.com.cn

FÖRSTA STYCKET.

ÄTT-FÖRFATTNINGEN.

XVI.

Åttens medlemmar.

Ätt är den benämning, hvarunder Slägterne uti Lagarne egenteligen utmärkas. Åttens medlemmar åter förekomma under flere olika namn, såsom: *Åttemän* (etarmæn), *Skyldarmän*, *Skyldra*, *Byrdhamæn*, *Frændi*, *Arwæ*, *Arwingi*, och i motsats till dem kallas andra personer: *Utanmän*, *Ubyrdhamän*, *Uskyldra* 7). Såsom medlemmar af ätten ansågos företrädesvis och enligt regeln alla de, hvilka genom ett på äkta börd grundadt blodsband voro med hvarandra beslägtade. Således, ehuru hvar och en hörde till tvänne ätter, uppstod dock ej genom honom någon skyldskap emellan dessa två ätter för sig. Vi hafva sagt *äkta* börd. För att börden som äkta skulle anses och barnet som äkta barn, erfordrades likväl icke ett fullkomligt och äfven *formelt* lagligt giftermål. Ty dels var det en följd af den kraft och verkan, fästninga-aftalet redan i äldste tider ägde, dels ock sedermera, efter christendomen, af den inflytelse Canoniska lagens begrepp om äktenskapets väsende utöfvade på de gamla Lagarnes innehåll, att som *äkta* barn dessutom ansågos: de barn, som man aflat med sin fästeqvinna, och de, hvilka man aflat i lönskaläge med qvinna, som man sedan fästade eller ock tog till äkta, äfven om denna qvinna under tiden varit

---

7) Jfr Gloss. till WGL., ÖGL., UL.; GotL. XXVIII: 1, 9; HL. JB. I; SL. JB. II; WmL. JB. II, VII, XIII. I Landslagen vanligen: byrdæmæn, fränder; I ÖGL. ÄB. III. pr. EÖ. XVIII äfven *ættælægger*.

med en annan man genom gifte förenad 8). Vidkommande *barn af oäkta börd*, så njöto de väl, i fråga om arf med mera, icke samma rättigheter som äkta barn; men då de, såsnart någondera af föräldrarne var af fri börd, äfven såsom friborne betraktades (ofvan I: s. 98) och alltså innehade den fria bördens rent personliga rättigheter, hvarföre man ock i lagarne icke finner, hvad manshelgden vidkommer, någon skilnad göras emellan personer af äkta och af oäkta börd, så måste de ock, enligt den gamla samhällsordningens grundsatser, hafva stått i någon ätts skydd och försvar. Den närmaste i detta afseende var då modrens, derest icke fadren erkänt barnet som sitt; och då Östgötalagen uttryckeligen bjuder, att i ättboten så adulkoneson som frilloson skulle deltaga, så synes häraf, att oäkta barn äfven räknades till ättens medlemmar, om ock ej klart utredas kan, huruvida så väl till fadrens som modrens, eller blott till den sednares, såsom man, i öfverensstämmelse med hvad den Isländska Grågåsen och Skånelagen häröfver gifver vid handen, hellre hade anledning att antaga för den händelse, att fadren ej legitimerat barnet 9). Till ätten hörde sluteligen ock de,

8) WGL. II. GB. VII; ÄB. XII; ÖGL. GB. V; UL. ÄB. XVIII, som visar att barn, aflade i lönskaläge med qvinna, som man sedan äktade, blefvo äkta, *"æn tho at konæ ællr man hawi thæs j mællum a andru giptu gangit"*. Se vidare SL. ÄB. III; WmL. ÄB. XXXVII; HL. ÄB. XIII: 1, 6; — LL. GB. II: 3, 4; — Att redan *fästning* med qvinna, som man förr *"til frillu hafft ok barn mædh hafft"*, var tillräcklig att göra barnen äkta, synes af WGL. I. ÄB. VIII: 3; GB. VI: 2; II. GB. IX; ÄB. XII; UL. ÄB. XVIII. Vi komma snart att anföra canoniska lagens satser i denna fråga.

9) Jfr ÖGL. Dr. VII. pr. SkåneLagen III: 18 (12): "hauir man slökifrethu barn oc æræ ey thingliusd (tinglyst, erkändt) — bötær, um thæt dræpit wardær, tha taki han ey, oc ey böthe fore giærningæ thæs"; *Eriks Sjell.* Lov, V: 37; *Grágás* Wigslodhi cap. 71. — WGL. I. ÄB. XXIII; II. Rætl. III; ÖGL. ÄB. IV.

som i den blifvit *ättledde*; hvilket i synnerhet ägde rum med frigifna trälar, som i följd deraf åtnjöto ättens skydd såsom frie män 10). — De anförda namnen på ättens medlemmar utmärka egenteligen manliga personer; ty männerne voro ättens värn och stöd och de företrädde henne i alla dess angelägenheter: qvinnorne voro omyndige och ättens skötebarn. Skyldskapen var icke inskränkt till något visst led. Alla som i närmare eller fjermare led hade samma blod, hörde till samma ätt. Derföre var ock arfs- och bördsrätten inom ätten ej underkastad någon inskränkning. Väl finner man Wisigothernas lagar bestämma skyldskap endast till och med sjunde graden, upp- eller nedstigande linie, räknad från någon viss gemensam parens 11). Canoniska lagen fastställde ock i början de förbjudna skyldskapslederne till sju 12); och då deltagande i ättboten af Östgötalagen sträckes till sjunde led, ehuru af Westgötalagen till sjette och Helsingelagen till fjerde led, så synes det, som hade en sådan åsigt ej heller varit för de svenska lagarne aldeles obekant. Men grunden för en sådan begränsning uppgifva likväl nämnde Wisigothernas lagar ej vara annan, än att man hvarken kunde finna namn på aflägsnare skyldskapsförhållanden, eller tänka sig möjligheten af sådane emellan lefvande 13). Dock synes, i afseende å de svenska lagarne,

www.libtool.com.cn

10) WGL. II. ÄB. XXXI, XXXII; ÖGL. ÄB. XVII, XX; jfr ofvan I. s. 69, 100, not. 5.

11) *Leges Wisigothorum*, Lib. IV, tit. I, cap. 7: "Successionis autem idcirco gradus septem constituti sunt: quia ulterius per rerum naturam, nec nomina inveniri, nec vita succedentibus propagari potest"; *Georgisch*, Corp. Jur. Germ. pag. 1955. Jfr Lex. Bajuvar. tit. XIV. cap. 9. §. 4; — Georgisch, s. 310.

12) Decr. Causa XXXV, quæstio II et III. can. 19; jfr *Paulus*, Receptæ Sententiæ IV: 2: 8.

13) *Waldemars* danska Sjell. Lov, I: 20 inskränker arfsrätten till femte och Judske Lov I: 23 till sjunde led. Jfr *Rosen-*

www.hbook.com.cn

en skilnad emellan närmare och fjermare skyldskap i så måtto hafva blifvit gjord, att den närmare omfattade ännu tredje led, men de ättemän, som voro derutom, räknades till den fjermare förvandtskapen, och detta skulle man i synnerhet ur Östgötalagen finna bestyrkt genom de der förekommande föreskrifter, enligt hvilka uti alla vigtigare slägtangelägenheter skyldemännen till tredje led, men ej längre skulle höras 14). De som ingått i det andeliga ståndet eller i kloster, hade trädt ur förbindelsen med sin ätt 15); och tvifvelsutan torde det i äldre tider äfven, då ättförbindelsen medförde så bestämda skyldigheter och rättigheter, varit efter de svenska lagarne, på samma sätt som efter de germaniska 16), tillåtet att, genom en högtidlig förklaring derom uppå tinget, frivilligt träda ur gemenskapen med ätten. Om qvinna, som gifte sig med en träl, säga de svenska lagarne uttryckeligen att hon gick afvig ur sin ätt 17). — Ätterne voro i förhållande till hvarandra slutna helheter; men bland deras medlemmar inbördes herrskade en grundsats af gemensamhet, som hade till följd ej allenast delaktighet uti afgörandet af alla väsendteligare familjeangelägenheter, så väl då de angin-

---

vinge, Rætshistorie, I: §. 113 och 124. Upl. Lagen ÄB. XI, XII säger ock: "æi ma fæmtæ man arff takæ". Man har satt i fråga, huruvida det är arfsrätten som här inskränktes till femte led, eller om det är representationsrätten som menas. Man antager det sednare.

14) Vi komma i det följande att anföra dessa ställen.

15) WGL. I. ÄB. IX; II. ÄB. XIII; Dr. VII; jfr GotlL. VII.

16) *Pactus legis Salicæ*, v. *Lex Salica*, tit. LXIII: "Si quis de parentilla tollere se voluerit, in mallo ante tunginum aut centenarium ambulet et ibi — debet — dicere ut et de juramento et de hæreditate et de tota illorum se ratione tollat", hvarefter hvarken han med slägten delade någon ansvarighet eller arf, eller den någon med honom. Georgisch, s. 124.

17) UL. ÄB. XIX; WmL. ÄB. XXIX.

go ättens inre förhållanden, som då fråga var om en närmare förening med andra ätter, utan ock målsmanskap och skydd för de omyndige, bistånd och försvar för de myndige; och utredningen af dessa omständigheter vilja vi begynna med lagarne angående äktenskapet, emedan, såsom Uplandslagen, ÄB. 1. pr. säger: "aff siængær alstri byrias allt arff" 18).

www.libtool.com.cn

XVII.

Fästning och Giftermål.

Vi vilja ej uppehålla oss vid de våldsamma frierierne, hvilka, om ock i äldre tider allmänna, dock ej öfverensstämde med den af sederne hyllade ordningen, ty redan den äldre Westgötalagen (GB. I. 11) talar om att "sær (sig) kono *bidhia*", och Uplandslagen (ÄB. I) säger: "madhær skal konu *bidhiæ* ok æi medh *waldi taka*" 19). Men den under hedendomen vanliga seden, att afsluta äktenskapsfördrag såsom *köp*, bör så mycket hellre anmärkas, som den ligger till grund för åtskilligt af det, som häröfver stadgas i de äldre lagarne 20).

---

18) Jfr ock *Eichhorn*, Deutsche Stats- und RechtsG. I. §. 53.

19) Det anförda stället ur Uplandslagen bevisar likväl ock att man fordom med våld tog sig brud. Jfr *Hervara* Sagan, k. 1, 3; *Grimm*, Rechtsalterthümer, s. 440; *Stjernhök*, de jure Su. et Got. vetusto, pag. 152; och ännu i Brefvet den 9 Aug. 1274 (*Liljegren*, Dipl. s. 475) varnar Gregorius X. för våldgifte.

20) Se, angående köpet, Egils Skiallagrims Saga, kap. 7: "Biorgolfr *keypti* hana med eyri gullz"; jfr ock kapp. 9, 10. Köppriset kallades i Sagorne "Kuanarmundr" och den sålunda förvärfvade hustrun "mundi keypt"; se Gloss. till Nials Saga (Havniæ 1819). Jfr *Grágás*, Festathattr, cc. 6, 7, 12, 13. I Hagen Adelstens GuletingsLov. Aegtesk. B. I. säges: "wi skulde wiide hvorledes wi skulde *kiöbe os konæ med munde*"; *Paus*, s. 66. I norrske Biærköerätt, kap. 68 omtalas *Brudkaup*; Paus, II. s. 268). Jfr *Schlegel*, Comm. till Grágás, s. 117 f. *Grimm*, R. A. s. 420 ff. *Eichhorn*, St. und R. G. §. 54; *Ihre* Gloss. v. *köpa*.

www.libtool.com.cn

Detta köp eller denna öfverenskommelse afslöt friaren med flickans *giftoman* i samråd med närmaste fränder. *Giftoman* var, enligt Westgötalagen, den skyldaste i fäderne ätten ända till femte led, men om inom denna led någon skyldeman å fäderne sidan icke fanns, var den skyldaste i möderne ätten berättigad att "giftærmalum radhæ". Östgötalagen erkänner ock den närmaste skyldemannen å fäderne som giftoman; men tillägger att, om han var "illa uiliadher" (motvillig), kunde man på tinget begära Konungens eller Lagmannens dom, att "thæn sum næster ær a mödhrinit — ma fæsta, ælla thæn sum bæzst uill". Uplandslagen gör häruti redan den vigtiga förändring att, näst fader, moder var giftoman och näst broder syster, om hon var gift, hvarefter giftomannarätten öfvergick till uppstigande linien med företräde för fäderne ätten framför möderne. Efter farbroder och morbroder kommo sysslingar och bryllingar m. m. så att den som, utan afseende på ätten, var närmare skyld med den blifvande bruden, ock var hennes giftoman. Deremot finner man *Landslagen* utesluta qvinna från utöfvande af giftomannarätten och göra den skyldaste mannen antingen i fäderne- eller i möderne-ätten till giftoman, och endast i fall af jemnskyldighet gifva den, som hörde till fäderne-ätten, företräde, dock alltid "medh modhers rådhe, än hon lefver". *Stadslagen* sluteligen förklarar den i första rummet för giftoman, som fader eller moder efter sig dertill utsett, och följer, der en sådan utnämning icke ägt rum, samma grundsatser i öfrigt som Landslagen 21). Men som

---

21) WGL. II. GB. II; Additam. 8; ÖGL. GB. IV, IX, XIX; UL. ÄB. I; — LL. GB. I; StL. GB. I; jfr SL. GB. I; WmL. ÄB. I; HL. ÄB. I; DaleL. GB. IV. Jfr till UL. Grágás, Festathattr. I. som äfven gör gift syster till giftoman. Giftoman för en frälsgifven qvinna var "thæn skyldaste af theem hana i æt tok — æn æi liuær thæn sami i æt tok hana"; WGL. II. Addit. 8; och af LL. GB. III. synes att *frillobarn* äfven stodo under giftomannarätten, såsom andre.

giftermålet innebar en slägtmedlems öfverlåtande uti en annan slägt med alla de förpligtelser, den förra ålegat, så var denna slägtangelägenhet af alltför mycken vigt, än att dess afgörande bordt få bero af en enda persons godtfinnande. Derföre ville Lagarne, att friaren, utom giftomannens, äfven skulle begära de andra närmare frändernes bifall och samtycke, eller som Uplandslagen säger: "næstu frændær hittæ ok theræ godh viliæ letæ" 22); och sammaledes borde friaren hafva inhemtat *sina* närmaste fränders råd, innan han gjorde sitt giftermåls anbud i den andra ätten 23). Äfven till *enkas* giftermål erfordrades i början giftomans och fränders samtycke, emedan också hon, såsom enka, i äldre tider återgick i sin ätts gemenskap och värn, och Götalagarne innehålla ännu uttryckelig föreskrift härom 24); men Uplands- och Svealagarne förklara redan att "ænkiæ aghær siælff giptu sinni radhæ", dock,

www.libtool.com.cn

22) UL. ÄB. I, och de nästf. not anförde lagrum. Af ÖGL. GB. V: 1, synes som hade fränderne inom tredje led bordt vid fästningen vara tillstädes. DaleL. GB. VI. säger, att om fader bortgifter sin dotter åt en *utländning*, utan frändernas råd, borde han *ensam* svara för dennes handlingar; och detta gifver i allmänhet en vink om den betydelse frändernes råd vid fästningen hade. De skulle säga om de ville upptaga friaren i ättens gemenskap eller icke.

23) SL. GB. 1: "madhær vil sik kunu bidhiæ medh radhæ skyldastæ *frændæ sinnæ*", och detta öfverensstämmer i öfrigt med ättförhållandets princip.

24) WGL. II. Addit. 8: "hvar sum fästir *mö* æller *ænkiu*, utan ræt giftæmanz iaa ok wiliæ, böte" etc. Jfr dock GB. VII. och 1. GB. VI. ÖGL. GB. XIV: 4 omtalar ock *enkas giftoman*, utan hvars samtycke hon ej kunde sälja eller skifta sin jord, (jfr SkåneL. III: 2, och ÖGL. GB. XIX), och af ÖGL. GB. IX. ses, att enkas äkta son skulle, om hennes fader var död, förrätta giftermålshandlingen. Enligt de *germaniska* lagarne var det ock regel, att målsmanskapet öfver enkan öfvergick till mannens närmaste arfvinge och således först hans son; *Grimm*, R. A. s. 452. Angående Giftomans samtycke till enkans giftermål jfr ock *Laxdæla* S. (Havniæ 1826) cap. 43.

enligt hvad Suderm. lagen tillägger, "medh fadhurs radhæ ok skyldæstæ frændæ" 25). Uppträdde någon annan, än den rätte, såsom giftoman, ansågs sådant ej kunna med mindre, än 40 mark försonas, och tog qvinna en man utan giftomannens samtycke, ehvad hon tog honom till "adhalmanz æller löskalæghis", ägde fader och moder göra henne arflös i anseende till den arfsandel hon af dem hade haft att förvänta, ehuru sjelfva äktenskapet dock ej synes hafva blifvit ogiltigt. Men ville de sedan "hänni forlata sak sinæ, tha göri a tingi æller fore kirkiu sokn" (HL.) 26).

Äktenskapsärendets uppgörande bestod af tvänne momenter: *fästningen* (trolofningen) och *giftermålet*. Till fästningen hörde: a) Sjelfva aftalet, eller öfverenskommelsen på fästninga stämma, hvarvid, enligt ÖGL. GB. V, fränder "innan tridhiæ knæ" skulle vara tillstädes. b) Qvinnans ja och samtycke, äfvensom att hon var kommen till manbar ålder, som enligt Helsingelagen synes vid tolf års ålder hafva blifvit ansedd vara inne. Westgötalagen visar, att "giffter madher dottor ælla frænkono *nöthga*" (nödtvungen, emot hennes vilja), äktenskapet kunde upplösas, och Svealagarne

25) UL. ÄB. II. pr. SL. GB. I; WmL. ÄB. VII; jfr ock *Stjernhök*, l. c. s. 153; *Calonius*, de pactis antenuptialibus §. 2, som dock anser enka äfven efter Götalagar sjelf hafva rådt öfver sitt giftermål. Obestridligt är, att WGL. I. GB. VI. och II. GB. VII. förklarar att om en man fästade en enka och tog henne hem till sig, "thær a ingin sak a"; och torde detta stadgande höra till en annan tid, än den i texten anförda.

26) WGL. II. Addit. 8; ÖGL. GB. IV, VI, IX; UL. ÄB. I: 2; SL. GB. I; WmL. ÄB. III; HL. ÄB. I; DaleL. GB. V; — LL. GB. II, III; StL. GB. III. — Jfr ock Gotl. StL. IV: I: 4, 25. Vid 18 års ålder var man efter sistn. lag giftvuxen och manbar. KyrkoOrdn. 1571 (fol. 52) säger att ärlighet och christelig tukt fordrar att man med giftermål skall bida till laga ålder.

säga uttryckeligen, att om qvinnan ej var tillstädes å fästningastämman, eller icke kommen till "witz æller aldærs", hon ägde "wald mæd frændum sinum ne gen sighiæ" 27). Men det ur Westgötalagen anförda stället visar äfven icke otydligt, att detta qvinnans samtycke ursprungligen ej varit nödvändigt, utan var det i de äldste tiderne en följd af qvinnornes fullkomliga beroende af slägten och barnens af fadren, att giftomannen utan deras samtycke kunde dem bortfästa 28). c) Bestämning af det köppris (mundr), eller som det redan i de svenska lagarne heter, de gåfvor, friaren skulle åt giftomannen vid äktenskapets fullbordan, gifva, och som i Götalagarne kallas *vingæf*, *vingiaf*, uti Svealagarne *fœstnadhœ fæ*, fæstningæfæ 29). d) Handslag och fastar till ett visst antal såsom vittnen, lika många å hvardera sidan; och således iakttogos härvid samma

27) WGL. II. KirkB. LII; UL. ÅB. I: 4; WmL. ÄB. V; HL. ÄB. I: 5.

28) Detta bestyrkes af *Egils* Saga, kap. 9; *Nials* Saga, kap. 10; jfr och Olof Trygvasons Saga, kap. 62, 63, 99; *Schlegel*, Comm. till Grágás, s. 118.

29) WGL. I. GB. II; II. GB. II, III; Addit. 8; ÖGL. GB. X: 2; Wadh. XIV. m. fl. UL. ÄB. I; WmL. ÄB. I, IV. Den äldre WGL. säger att "threar marker skal lagha vingäf varæ", men Konungen skulle gifva 12 marker guld eller "tvæ byæ at vædium sætiæ" (pantsätta). Den yngre WGL. deremot att vingäf bestämdes på fästningastämman och gafs på bröllopsqvällen, och synas af anförda ställen bestämdt, att den icke tillföll bruden, utan giftomannen. "Är eig son, fadher æller brodher, ta taki arwi wingiæf" (WGL.). Särskildt omtala WGLagarne en *tillgäf*, en ytterligare gåfva eller tillökning, på vingäf, och kanske af sednare ursprung. I Gloss. till WGL. förklaras tillgäf vara *arrha sponsalitia*, en vid fästninga-aftalet gifven hand- eller fästepenning. Jfr dock härtill *Rosenvinge*, Rætshistorie I. §. 89 s. 158; *Schlegel*, Comment. s. 117, och *Grágás* Festathattr cap. 7; Hagen Adelst. Gulet. Lov. Aegtesk. B. IV: Paus, s. 70; jfr ock *Tacitus*, l. c. cap. 18; och Yngl. S. cap. 17.

samma formaliteter, som vid fastighets köp 30). När fästninga aftalet sålunda formeligen blifvit slutet 31), var qvinnan fästemannens lagliga fästeqvinna och han hade rätt att lagligen fordra henne till hustru, derest icke laga hinder kommo emellan.

www.libtool.com.cn

Sådana *laga hinder* för äktenskap voro förnämligast de, som hade sin grund i skyldskap, svågerskap eller andelig frändskap. De äldre lagarnes kyrkobalker omtala uti detta afseende: *Frändsimispiœl* och *ætskuspiœll*, äktenskap eller lägersmål i förbjudna skyldskapsleder: *Siffskapsspiœll*, samma fall emellan genom svågerskap skylda personer 32): och *Gudsivalaghs spiœll*, eller den andeliga förvandtskap, som uppstod derigenom, att man såsom fadder till dop befordrat någons barn och derföre ansågs vara i skyldskap med barnet och dess föräldrar 33). Redan under den hedniska tiden

---

30) WGL. II. GB. II: "Thæghær firi fæst ær skilt ok handum ær samat takit"; jfr WGL. I. GB. II; ÖGL. GB. V, X: "fæstum ok köpum" "fæst a malit", uttryck, som visa att de vid fastighets köp brukliga formaliteter också vid trolofningar iakttogos. Enligt UL. ÄB. I. och HL. ÄB. I. skulle fyra och enligt WmL. ÄB. I. två fastar å hvardera sidan vara tillstädes. *Landslagen*, GB. II. fordrar två och StL. GB. II. sex vittnen å hvardera sidan. Jfr Gotl. Stadslag IV: 1: 6.

31) Uti de gamla Sagorne gjordes skilnad emellan *festarkona*, en formeligen fästad qvinna, och *heitarkona*, en som till hustru blifvit utlofvad utan de öfliga formerne, och kunde detta löfte efter den öfverenskomna tiden ryggas om någondera det ville, men så ej i afseende å festarkona. Jfr *Gunlaugs* S. (Hafniæ 1775) cap. 5. s. 80, cap. 9. s. 116, jfr *Schlegel*, Comment. s. 117.

32) WGL. II. KirkB. LII, GB. XIV; I. GB. IX; ÖGL. KristnuB. XV, XXVII; UL. KirkB. XV, ÄB. XXIV; jfr *Grágás* Festathattr, cap. 3, 11; Hagen Adelst. Gulet. Lov. Christenr. c. 23; och Påfven Alex. III:s Bref den 6 Julii 1161. (*Liljegren*, I. s. 60) angående svågerlagsskyldskap.

33) WGL. II. KirkB. LII; III: 103; UL. KirkB. XI; 2, 3; ÄB. XXIV; Uti WGL. IV: 21: 19 säges härom: "Si quis

finner man äktenskap emellan föräldrar och barn äfvensom emellan syskon hafva af sederne ansetts som onaturlige och förbjudne 34). Efter Christendomen utsträckas de förbjudne lederne. I början och sedan äktenskapsärenderne blifvit ställde under de Andeliges uppsigt och ledning, afsåg man väl ännu endast, huruvida den offenteliga sedligheten kunde tillåta äktenskap emellan skylde. Men sedan begynte man att åt den i Mosebok *Leviticus* 18: 6 förekommande satsen: "Ingen skall gå till sin nästa blodsfränka til at blotta hennes blygd" gifva en bokstaflig tolkning, med förbiseende af det sammanhang, hvaruti denna vers stod med de nästföljande 35); och derpå förklarade canoniska lagen skyldskap till 7:e led vara hinder för äktenskap 36). Uti Påfven Alexander III. bref till Sverige den 11 Sept. 1165—1181 (Liljegren, Dipl. s. 83) finner man denna regel derföre äfven i detta land till iakttagelse

---

congnouerit commatrem suam vel filiam spiritualem vel sororem, vel illam (feminam) cuius filium vel filiam tenuerit in baptismo vel confirmacione, emendat episcopo tres marcas". Jfr Grágás, Festathattr, cap. 4. *Decr. Greg.* Lib. IV. tit. 11. de cognatione spirituali; och *Grat.* causa XXX. quæstio 1, 3. Den andeliga förvandtskapen gjorde först *Justinianus* till hinder för äktenskap. *Cod.* lib. V. tit. 4. (de nuptiis) fr. 26.

34) Ynglinga Sagan, kap. 4 visar dock att bland *Wanerne* äktenskap emellan bror och syster var tillåtet, men anmärker tillika att det bland *Asarne* var förbjudet, att beblanda sig med så närskylda blodsförvandter; jfr Yngl. S. kap. 32, 33; Hrolf Krakes Saga, cap. 13, och Müllers Saga B. 2: s. 499—502; *Sæmundar Edda*, Lokaglepsa: 36 (ed. cur. Afzelius Holmiæ 1818).

35) Jfr *Michaëlis*, Mosaisches Recht, 2:e Aufl. 2. Th. §. 117.

36) *Decret.* causa XXXV, quæst. 2, 3, can. 7 och 19: "Nulli ex propinquitate suic sanguinis usque ad septimum gradum uxores ducant, neque sine benedictione sacerdotis". Uti samma causa, quæstio IV, cap. unic. förklaras härtill orsaken: "ut sicut sex ætatibus mundi generatio et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur".

påbjuden. Men då man begynte räkna graderne efter det canoniska beräkningssättet, enligt hvilket man i sidolinierne utgår från den gemensamma stamfadren 37), blefvo äktenskapshindren derigenom så vidsträckta, att Påfven Innocentius III. nödgades inskränka dem till och med 4:e skyldskapsgraden efter canoniska beräkningen 38), och denna grundsats träffar man sedan ock i de svenska Kyrkobalkerne till efterrättelse intagen (WGL. II. KirkB. LII; KirkB. XV. pr.). Dock var i början blodskam underkastad blott andeligt straff och pænitens, men i 15:de seklet eller genom Straffordningen 1439 blef detta delictum i de närmare lederne äfven föremål för den verldsliga maktens bestraffning 38 a). — Vidkommande *svågerskap*, utgick man i canoniska lagen från den princip att, då man och qvinna copula carnali varda *ett* kött, mannen eller qvinnan med den andra makans skyldemän var i samma led beslägtad, som denna sjelf var det, och den bokstafliga tolkningen af denna grundsats hade alltså till följd, att svågerskap uppstod äfven genom lägersmål 39). Men på

37) Se den märkvärdiga can. 2. "quo modo sunt computandi gradus consanguinitatis", quæstio 5, causa XXXV.

38) *Decr. Greg.* Lib. IV. tit. 14. cap. 8. (Concil. gener. Romæ 1216): "Prohibitio quoque copulæ conjugalis quartum consanguinitatis et affinitatis gradum — non excedat: quoniam in ulterioribus gradibus jam non potest absque gravi dispendio hujusmodi prohibitio generaliter observari" etc.

38 a) WGL. I GB. VIII, jfrd med WGL. II. KirkB. LII, hänvisar dem som begått blodskam till andelig pænitens i Rom; men i Straffordningen 1439 (Hadorph till B. R.) förklaras veterligt begången blodskam, emellan föräldrar och barn, eller der en man häfdat moder och dotter, vara högmål, som äfven den verldsliga makten kunde straffa, om det skedde, innan de brottslige "taga uppenbara skrift". Jfr Wästerås St. 1528. Jfr ock Resol. 23 Junii 1615. §. 5, hos Schmedeman, s. 146. WGL II Ork 3

39) *Decr. causa* XXXV, quæstio 2, 3, can. 10: "Nec eam, quam aliquis ex propria consanguinitate conjugem habuit, vel aliqua illicita pollutione maculavit, in conjugium ducere,

samma gång sedermera som hindret af blodsförvandtskap inskränktes till 4:de graden, blef ock svågerskapshindret sammaledes inskränkt, (se not. 38). Ffter *reformationen* återgick den protestantiska kyrkan, i fråga om förbudne leder hufvudsakligen till Mosaiska lagens stadganden. I Sverige stadgade Kyrkoordningen 1571, (fol. 51): "Så skal ock skyldskap och svågerskap effter Gudz bodh och naturligh lagh altijdh hafwa sijn tilbörliga vexel — — therföre skal ock intet äktenskap bindes *innan* femte ledh, såsom sedher haffuer warit, *medh mindre besynnerlig orsaak kan vara på färde, hvarföre något må warda någhrom efterlåtet uthi någon aff the ledher som icke äro förbodna uthi then helga skrifft och rotenne icke äro alltför när;* men *fadderskap*, effter thet är en blott menniskio stadga, uthan Gudz ord och befallning, ja ock så elies uthan någhon skäligh grund, therföre skal thet intet hinder göra j echtenskapet, undantagandes casum scandali". Beträffande äktenskap emellan *syskonebarn*, hade stridiga meningar uppstått, och förklarade sedermera Presterskapet på Concilium i Upsala 1572, angående "echtenskap i then andra ledhen æqualis lineæ, ther om nu emellan några aff oss haffuer warit tvist och missdregt", att "ingom sådane olofligh och förargeligh giftermål skal warda effterlåtet, oansedt at någorstädz i fremmande land annorlund kan lärdt och practicerat warda. Ty ehvadh man uthi thenna sakenne dissputerar eller handlar, så kunne wij doch aldrigh ther på retteligha försäkrade warda, at giftermål uthi annan ledh, *thet är sydzkonabarn emellan*, icke är bådhe emoot naturligh oc Gudz beskrefna lagh, nemligha thenna: Ingen skal ingå til sin nästa blodzfrenko och blotta

---

ulli profecto licet christianorum, aut licebit: quia incestuosus est talis coitus et abominabilis Deo et cunctis hominibus". Jfr ibm cc. 5, 6, 14; causa XXVII, qu. 2. can. 18, och causa XXXV: qu. 10. can. I.

ennes blygd". Denna skyldskapsled blef sedan ock and de förbudna räknad 40).

www.libool.com.cn

Efter fästningen följde *Gipt* (gift) och *Giftarmal*. ipt kallades egenteligen den handling, hvarigenom ftomannen öfverlemnade bruden åt sin fästeman till ustru. *Giftarmal*, egenteligen det af giftomannen vid tta tillfälle hållne tal, hvaruti han förklarade sig giptæ kono manni til hedhær ok til husfru ok til æng halfræ, til lasæ ok nyklæ ok til laghæ thriunx" 41). Denna act af qvinnans högtidliga öfvertelse till mannen och insättande i de rättigheter, henne genom äktenskapet tillkommo, förrättades på bröllopet, hvilket brudgummen hos sig anställde och hvartill n, enligt Östgötalagen, GB. VIII, borde bjuda alla m af sina fränder "sum innan thridhia knæ æru" 42). e iakttagelser, som enligt lagarne ägde rum vid brunns afhemtande till brudgummens hus, då den efter nsesidig öfverenskommelse bestämda bröllopsdagen var

40) Jfr 3. Mosebok, Leviticus, 18: 6—18; Upsala Conc. Beslut i Augusti 1572, *Stjerneman*, RdB. s. 330. Sedan utkom Kgl. F. den 30 Dec. 1680, "Om the grader, som uthi skyldskapen til ächtenskapz byggiande skola vara förbudne", och der säges att "ingen annan grad i skyldskap skulle vara förbjuden än secundus gradus lineæ æqualis eller emellan syskonebarn".

41) UL. ÄB. III; jfr WGL. II. GB. XVI; Adddit. 8; ÖGL. GB. VII, IX; SL. GB. III; WmL. ÄB. X; LL. GB. V; StL. GB. V.

42) Enligt Götalagarne höllos årligen inom soknarne, omkring mårtensmässo tiden stora dryckesgillen, och på dem öfverenskom man ock om tiden till hållande af bröllop för de gästade paren. Dessa gästabudsgillen, till hvilka alla deltagarene lemnade sin gärd, kallades *mungat'sgärd*, *mungat*, *mungatstid*. Jfr WGL. I. GB. IX; II. GB. IX; ÖGL. GB. VIII; *Ihre*, Gloss. Bröllop, urspr. brudlöp, brudlaup accursus ad nuptias, *Grimm*, R. A. s. 434. I *Gunlaugs* Saga kap. II. förekommer en läsvärd beskrifning öfver tillgången vid ett forntidens bröllop.

inne, innebära ock bevis på ätternas folkrättsliga ställning till hvarandra. På brudgummens vägnar afgick en bland hans fränder utvald brudskara jemte några för brudens sällskap bestämde brudfrämmor (brutumör) till brudens faders hus. Ankomne dit skulle de afsända gisslan och af bonden begära gisslan och säkerhet tillbaka, och sedan detta ömsesidigt för sig gått, borde bonden emottaga brudskarans vapen och lägga dem jemte deras sadlar under lås. Sedan öfverlemnades bruden åt brudmännen, hvilka det ålåg att vårda och vaka öfver henne, till dess hon kommit "hem til hans sum hawa skal ok i siang hans". (WmL.) En särskild frid omfattade brudskaran under hela denna förrättning, ty "thæssum æru hælghjon" säger Dalelagen, och ett utöfver det vanliga strängt ansvar drabbade dem, som bröto denna frid. Längre än ett år behöfde ej brudgummen, derest ej laga förfall mellankomme, vänta på sin brud. Hände det nu, att hon förnekades honom för tre särskilda inom året bestämda bröllopsdagar ("i thrim bryllopstimum j iæmlangæ enum"), så, emedan bruden i följd af fästninga-aftalet redan var hans och detta aftal således, likasom andra, af exsecutiv natur, ägde, enligt de äldre lagarne, fästemannen samla sina fränder och med deras tillhjelp taga henne med våld, "ok hete the kono laghtakin ok æi rantakin". Östgötalagen vill dock att Häradshöfding skulle i sådant fall uttaga bruden; *Landslagen* berättigar fästemannen, der laga förfall eller hinder ej funnos, att, efter tagen dom å tinget, med sina fränder uttaga bruden i öfvervaro af fyra å tinget dertill utsedde vittnen, och Stadslagen likaså, efter tagen dom å rådstugan, och i öfvervaro af tvänne rådmän eller tvänne andra goda män 43). De laga hindren voro nu någon

43) WGL. I. GB. IX; II. GB. XVI; ÖGL. GB. VIII; jfr GotL. XXIV; UL. ÄB. II; HL. ÄB. II; WmL. ÄB. IV, VI—IX; — LL. GB. IV; StL. GB. IV. Dalel. Gb. II, III

sådan förvandtskap som ofvan är anförd, eller som Landslagen säger: att "noghor the qwal i komin at the mågho ey hionalagh byggia medh gudz orloff och kirkionne rätt". Dock synes af åtskilliga bland Svealagarne att om mannen eller qvinnan förändrade vilja och tänkesätt i afseende å äktenskapet, en skiljsmässa kunde äga rum, åtminstone i händelse denna förändring gafs tillkänna innan bröllopet blifvit tillredt. Den föränderlige hade då förgjort sin *förning* (förningafä), det är de emellan fästehjonen vexlade gåfvor, hvilka den andra behöll jemte det de af honom eller henne gifna gåfvorne återställdes, dertill ännu det vid fästningen bestämda *fästningafä* (se ofvan), och dessutom tre marker i böter; hvarjemte han eller hon skulle med tolfmanna ed högtidligt förklara "at hon (han) wet hvarte last äller lyte *a han, æller a ät hans* (hennes) mera nu, än tha han badhe badh ok feste" (WmL.), ty så nogräknad var man om hedern. Landslagen, med hvilken Stadslagen öfverensstämmer, yttrar härom: "Nu skil Biskoper fästning åth, thå böte thet thera Biskope thre marker, som skilnade vålder, och hafvi förgiort *förning* sina. Wålda the thet bådhen, hafvi forgiort halfva förning hvart thera, och böte Biskope thre marker" 44). Biskopen ägde alltid upplösa fästning och således ock pröfva skälen derför 44 a).

Fästning och giftermål synas ursprungligen hafva varit de tvänne hufvudacter, som för äktenskapets fullkomliga slutande erfordrades. Den christna kyrkan in-

44) UL. ÄB. I: 3; WmL. ÄB. IV; HL. ÄB. I: 5. LL. GB. II: 5; StL. GB. II: 4. Af HL. ville synas, som hade qvinnan i synnerhet då kunnat rygga, om hon ej på fästningastämman varit tillstädes; men hade hon der varit, "skils thy enäst at Biskuper wil". — Jfr angående *förning*, WGL. III: 67; ÖGL. GB. XVI. pr.

44 a) ÖGL. KristnuB. XXVII, XXVIII; UL. KirkB. XV: I; LL. KirkB. XV: I.

förde derjemte *lysning* och *vigsel*. Christna kyrkans stiftare hade väl icke föreskrifvit några särskilda bruk, som vid trolofningar och ingående af äktenskap skulle iakttagas; men af sig sjelf plägade redan de Christne i äldsta tider under sina Själasörjares medverkan afsluta dessa vigtiga angelägenheter för lifvet, och dertill begära deras välsignelse (benedictio sacerdotalis). Det var då naturligt att, om vid anmälan af ett tillämnadt äktenskap (professio matrimonii in ecclesia) Presten fann det vara synd eller strida emot lag, han afstyrkte det, likasom äfven, då deras bifall saknades, under hvilkas myndighet contrahenterne stodo. Häraf uppstod småningom seden, att Presten offenteligen frågade församlingen, huruvida den hade sig något hinder emot ett tilltänkt äktenskap bekant, och enligt Lateranska Kyrkomötets beslut 1215 gjorde Innocentius III. detta offenteliga förkunnande till en ovilkorlig skyldighet med tillägg, att en Prest, som försummade det, på tre år skulle från embetet skiljas 45). I anledning häraf påbjöd Innocentius uti ett bref af den 5 April 1216 iakttagandet af lysning äfven i Sverige vid samma ansvar för Prest, som häremot bröt 46), och föreskriften härom finnes sedan i Kyrkobalkerne samt Landslagen intagen. Uplandslagen innehåller häröfver: "Nu will man ok konæ saman wighiæs, the aghu soknæpræsti sinum til sighiæ, præstær a thæt um *thre* sunnundaghæ lysæ *i kirkiu dorum*, at thæ *hiòn fæst æru mædh lanzlaghum* ok ther wiliæ *mædh kirkiuræt samæn wighiæs*; kombær nokor innæn thæn stæmpnudagh, thær forfal wæt i thy mali, mædh frænzæmi, guziwelagh, ællr ok hun ællr han andrum fæst war, ællr æn nokor wet

45) *Decr. Greg.* Lib. IV, tit. III. (de clandestina desponsatione) cap. 3, pr. et §. 2.

46) Se Brefvet hos *Liljegren*, Dipl. I. s. 182. Det innehåller i hufvudsaken nästan samma ord, som det hithörande stället i Canoniska lagen.

annur handæ thing, thær hionælagh ma hindræ, tha ma æi præstær them samæn wighiæ, fyr æn thæt mal ær ut rönt" 47). KyrkoOrdningen 1572 (fol. 53) bjuder, att "*för än festning* (det är giftermål) *görs*, skola presterne väl förveta sigh om icke något hinder medh skyldskap eller annat är på färde, och skal för then skul lysas tree Söndagar åt slagh medh beggis theras namnpns förkunnelse, för än the uppenbarliga giffuas tilhopa", hvarföre ock "ingen hemligh contract med echtenskap skall gillat warda, såsom ther någhor pigha förloffvar sigh föräldromen eller rättom målsmanne owetandes, medh mindre the wilia thet sedhan gilla, såsom til äuentyrs skee moste, huar sengelagh ther inkomit är".

Vigsel (benedictio sacerdotalis) var tidigare än lysning bruklig. Uti det redan anförda brefvet den 11 Sept. 1165—1181 till ÄrkeBiskopen i Upsala hade Påfven Alexander III. påbjudit densamma, hvarefter Innocentius III. uti nyssnämnde bref af 1216 ytterligare anbefaller iakttagandet af denna kyrkans ceremonie, hvilken föreskrift sedan äfven i lagarne intogs 48). Men ovilkorligen hörande till äktenskapets väsendtliga momenter ansåg canoniska lagen dock hvarken lysning eller vigsel vara, och den skiljde derföre emellan matrimonia rata och clandestina. Efter canoniska lagens lära uppstod äktenskap emellan tvänne personer genom

47) UL. KirkB. XV: 2; Jfr WGL. II. KirkB. LXIX; HL. KirkB. XV; LL. KirkB. XV: 2; LL. GB. II; StL. GB. II.

48) ÖGL. KristnB. XXXI, GB. VI, Wadh. XXXVI; UL. KirkB. IX pr. XV: 2, ÄB. XIX; hvilket ställe bjuder att äfven trälar skulle vigas, och såsom uppmuntran till vigsel förklarades, att barn af ofräls man och ofräls qvinna som blifvit vigde, skulle vara frie eller fräls. LL. GB. II: 3; StL. GB. II: 2. — Jfr det not. 45 anf. ställe, och Grat. causa XXX, qu. 5, can. 1—8.

blotta öfverenskommelsen om inbördes sammanlefnad 49), och var fullbordadt, då copula carnalis ägt rum, såsom ock det sistnämnda ansågs vara bevis på träffadt äktenskaps aftal 50). I afseende å äktenskapets begynnelse och fullbordan skiljde man dock emellan sponsalia de præsenti och sponsalia de futuro. Det förra, då mannen och qvinnan ömsesidigt lofvade, att från den tiden, det är genast, anse hvarandra som makar 51). Det sednare, då äktenskapets fullbordande ställdes på framtiden eller ock beroende af vissa andra vilkor och kunde äfven

www.libtool.com.cn

49) *Decret. Greg.* Lib. IV. tit. I. (de sponsalibus et matrimoniis) cap. I: "matrimonium solo consensu contrahitur, nec invalidatur si consuetudo patriæ non servatur". *Decr. (Grat.)* causa XXVII, quæstio II, rubr. "Sunt enim nuptiæ sive matrimonium viri mulierisque conjunctio individuam vitæ consuetudinem retinens". Ibm, can. I: "Matrimonium quidem non facit coïtus sed voluntas". Ibm cap. 3. §. 1: "Consensus ergo cohabitandi et individuam vitæ consuetudinem retinendi interveniens eos conjuges fecit". Derföre, säges ytterligare ibm can. II. "Si quis desponsaverit sibi aliquam et præveniente mortis articulo eam cognoscere non potuerit, frater ejus non potest eam ducere in uxorem", ty här var matrimonium.

50) *Decr. Grat.* causa XXVII, quæstio II, can. 35: "In desponsatione conjugium initiatur"; ibm. can. 36: "conjunctorum commistio matrimonium *perficit*". "In omni matrimonio conjunctio intelligitur spiritualis, quam *confirmat et perficit* conjunctorum commistio corporalis",

51) *Decr. Greg.* Lib. IV. tit. I, cap. 9: "Si vir et mulier invicem promittunt, quod ab eo tempore se pro conjugibus habebunt, contractum est matrimonium de presenti" och ibm. cap. 31 förklaras detta vidare sålunda: "Si inter virum et mulierem legitimus consensus interveniat de præsenti, ita quod unus alterum mutuo consensu verbis consuetis expresso recipiat, utroque dicente: Ego te in meam *accipio* et ego te *accipio* in meum, vel alia verba consensum exprimentia de præsenti, sive sit juramentum interpositum sive non, non licet alteri ad alia vota transire; quod si fecerit, secundum matrimonium de facto contractum (etiamsi sit carnalis copula subsecuta) separari debet, et primum in sua firmitate manere".

med laga verkan ske i tysthet 52). Denna skilnad hade den vigtiga följd, att en trolofning de presenti icke ansågs upplöst, om ock någondera contrahenten derefter ingått en annan äfven med häfdande förbunden trolofning, hvaremot en trolofning de futuro upplöstes genom en sednare, af häfdande åtföljd trolofning 53); och var det äfven i öfrigt en följd af canoniska lagens lära om äktenskapets väsende, att sponsalia de futuro äfven skulle anses som fullbordadt äktenskap, då copula carnalis inträffat, emedan häfdandet, öfverenskommelsen må då hafva skett under hvad form och vilkor som helst, alltid antogs bevisa, att parterne frångått alla vilkor 54). Dessa grundsatser återfinna vi uti hufvudsaken äfven i de svenska lagarne; och häraf förklaras orsaken, hvarföre också efter christendomen barn aflade med fästeqvinna, eller också uti lönska läge, hvarpå antingen fästning eller äktenskap följde, (se ofvan not. 8) ansågos och anses som äkta, ty, säger canoniska lagen, "tanta est vis matrimonii, ut qui antea sunt geniti post

52) Det i nästf. not anförde stället ur decretalerne, cap. 31 visar att här löftesformeln ock var in futuro: "Verum si inter ipsos accessit tantummodo promissio de futuro, utroque dicente alteri: Ego te recipiam in meam et ego te in meum, sive verba similia: si alius mulierem illam per verba de præsenti desponsaverit, etiam si inter ipsam et primum juramentum intervenerit, sicut diximus, de futuro, hujusmodi desponsationis intuitu secundum matrimonium non potuerit separari, sed eis est de violatione fidei poenitentia injungenda". Jfr capp. 2, 15.

53) Se de uti de tvänne nästföreg. noter anförda ställen, som uti canoniska lagen hafva följande rubrik: "Sponsalia de præsenti non solvuntur per sequens matrimonium etiam carnali copula consummatum. Sed sponsalia de futuro etiam jurata solvuntur per sequentia de præsenti".

54) *Decr. Greg.* IV: I: cap. 30. "Sponsalia de futuro transeunt in matrimonium per carnalem copulam subsecutam". Jfr Kyrkolagen 1686, kap. 15, §. 15. angående trolofningar med vilkor.

www.libtool.com.cn

contractum matrimonium legitimi habeantur" 55), och Landslagen (GB. II: 4) i likhet med WGL. II. ÄB. XII, "thy at thå han bätradhe konuna, thå bättradhe han och barnit". Häraf ock hvarföre, då man häfdar sin fästeqvinna, det är ett äktenskap, som skall fullkomnas med vigsel, ehvad trolofningen var med eller utan vilkor, på sätt ock Kyrkoordningen 1571 (fol. 56) stadgade, att "ther troloffuan är skeedd medh lagha gåffuor och näruarandes wittne och sedhan är sengelagh tilkommit, slijk handel moste man rekna gill och rett inför gudh, ändoch lagha festning och wigning icke haffuer efterfolgdt; men medh troloffuan uthan sengalagh haffuer thet sigh annorlunda"; hvarutom redan i Wästerås Stadga 1528 §. 9 (Schmedeman) det angående detta fall blifvit yttradt, att "then som legrar sin festeqvinna böte dher intet före efter dhet är hans rätta hustru, men gifver han henne uttöfver, wari saak derföre, lijka som han ginge från dhenn som han wore wigder wedh".

Äfven efter de gamla svenska lagarne ansågs äktenskapet icke fullbordadt, och hvarken målsmannarätten för hustrun från hennes ätt vara på mannen öfvergången eller delaktighet (giftorätt) i boet eller morgongåfva äga rum förr, än de "koma badhi a en bulster ok undir ena bleo", och detta var en hufvudsaklig omständighet; hvarföre ock Östgötalagen uttryckeligen säger: "Nu sidhan thön æru uigz, ok ganga thön badhin ippenbarlika i siang saman, æ huat hælder thön giptas æller egh (d. ä. ehvad något giftermåls tal blifvit hållet eller icke), tha ær hon komin til alz rætzs medh hanum ok han a badhi suara ok sökia firi hana" —

55) *Decr. Greg.* IV: tit. XVII. cap. 6. Dock tillägges: "Si autem vir vivente uxore sua aliam cognoverit et ex ea prolem susceperit, licet post mortem uxoris eandem duxerit, nihilominus spurius erit filius".

www.libtool.com.cn

"nu æn hon dör för æn thön koma i siang saman, tha a han ængte af hænnæ gozs takæ, æn tho at thön uighdh sen". Så stadgar ock *Landslagen*: "Nu sidhan bonde och hustru gifft äro och the hafva natt saman lighat, thå är han henne rätter målsman och ægher sökia och svara fore hona" 56). De ord giftomanen i giftermålet uttalade, utmärkte äfven det ömsesidiga förhållande, som emellan man och hustru genom äktenskapet uppkom, och hustrun sades derefter vara "gipt medh mund ok med mælæ" "mundigipt", det är, numera vara under mannens förmynderskap och målsmannarätt 57).

Beträffande åter frågan, huruvida äfven *Vigsel*, efter det densamma i Sverige blifvit påbjuden, af de svenska lagarne ansågs som ett nödvändigt vilkor för ett fullkomligen lagligt äktenskaps och derigenom upp-

---

56) ÖGL. GB. VII; WGL. I. GB. II, IX; II. GB. II, XVI; UL. ÄB: II—IV; HL. ÄB. II: 2; LL. GB. VI: 1, IX; StL. GB. VI, VIII. — En natts sammanliggning var i allmänhet efter de germaniska lagarne nödig för åtnjutande af de rättigheter äktenskapet grundlade; *Sachsenspiegel* I: 45. Hit hör ock ett tyskt ordspråk: "ist das Bett beschritten, so ist das Recht erstritten" och Fransosernes: "au coucher gagne la femme son douaire"; jfr *Grimm*, s. 440; *Mittermaier*, Grunds. des deutsch. PrivatR. §. 332.

57) WGL. ÄB. VIII; II. ÄB. X. Uti Isländskan betydde *mundr* munus sponsalitium, men *mund* hand, potestas. Se Gloss. till Grágás; jfr *Ihre* och *Verelius*. Det sednare synes vara roten till *mundium*, som i de tyska lagarne allestädes betyder skyddspligt och målsmanskap öfver en annan. Jfr *Grimm*, s. 447; *Eichhorn*, R. G. §. 52; *Zöpfl*, Stats und RechtsGeschichte, I. s. 146. not. 1. och s. 162. Kunde då ej orden: "medh *mund* (icke mundr) ok medh mælæ" förklaras betyda, att qvinnan genom giftermåls formeln ställdes under mannens *mund*, det är myndighet, förmynderskap och målsmannarätt, och således att det var denna myndighet han ursprungligen köpte af giftomannen, medelst den *mundr* han erlade? *Omynd*, *urmynd*, i ÖGL. kunde då ock förklaras betyda de gåfvor, slägten gaf åt qvinnan, då hon gick ur dess *mund*. (Jfr *Heineccius*, Antiquit. rom. Synt. I. p. 153. angående Romarenes: "coëmtio in *manum* mariti".

kommande borgerliga rättigheters grundläggning emellan *man* och *hustru*, så innehålla lagarne, då man undantager Östgötalagen, härom ej något bestämdt stadgande; men det synes likväl uppenbart, att om detta nya moment för äktenskapet verkeligen hade bordt anses af samma inverkan uti ifrågavarande afseende som de anförda gamla vilkoren, sådant väl uttryckeligen blifvit anmärkt. Dock finner man Kyrkan bemöda sig att befordra vigselns iakttagande. Westgötalagen III: 95, 104 innehåller, att presten borde förneka nattvarden åt "hion tu the sum fæst æru oc wiliæ eig wigiæs", men i öfrigt föreskrifves ej, att vigsel hörde till lagligt äktenskap. Uplandslagen i KirkiuB. XV: 2 yttrar: "Nu *vill* man ok konæ samæn wighiæs", och de ägde då begära lysning af sin sokenprest, som derpå tre Söndagar i kyrkodörren skulle förkunna, att desse hjon, hvilka redan "fæst æru medh lanzlaghum", nu ock ville "mædh kirkiu ræt samæn wighiæs"; men då uti ÄB. II, III, beskrifves hvad som till äktenskapets fullbordan och målsmanna rättens öfvergång på mannen hörde, nämnes icke vigsel. Deremot säges i Östgötalagen GB. VI: "Nu sidhan fæst ær: tha skal uighia", och GB. VII: "Nu sidhan thön æru uighzs ok ganga thön badhin ippenbarlika i siang saman, æ huat hældær thön giptas ællær egh, tha ær hon komin til als rætzs mædh hanum", och samma ställe §. 2: "Nu skil thöm a: annar kallar uight ok annar egh, tha a thæn uizordh uill uita — — — at thön uighdhus sum lanzsens æru lagh ok kirkiunna rættær ær". Detta utvisar en vigtig förändring i detta Landskaps seder i afseende å denna fråga. Giftermålet förklaras nu här ej mer vara ovilkorligen nödvändigt, men deremot vigseln och sängliggningen så väl efter landets lag som kyrkans rätt. Östgötalagen är ock bland landskapslagarne den enda, som, så vidt vi funnit, intagit denna föreskrift; men då, på sätt visadt är, sjelfva Kyrkan erkände ett

lagligt äktenskap med sina följder kunna uppstå, churu vigsel ej föregått, kan det icke öfverraska, att likväl sedermera hvarken Stads- eller Landslagen, ehuru de hvardera anbefalla *lysning* (GB. II) *före* giftermålet, likväl ej föreskrifvit *vigsel*, utan blott sängliggningen (LL. GB. VI, IX; StL. GB. VI, VIII), såsom ett nödvändigt vilkor för grundläggning af äktenskapets borgerliga rättigheter emellan makarne, och angående vigseln blott likasom i förbigående säga att, sedan lysningen skett, Presten saklöst *må viga*. Kyrkoordningen af år 1571, som äfven, enligt hvad ofvan är anfördt, fordrar föregående lysning, yttrar (fol. 54) angående vigsel i allmänhet: "Så skal ok ingen saklöst senggå med sijn festeqvinno, för än the haffua warit til kyrkio och anammat ther allmans witnesbyrd och kyrkionnes welsignelse; ty ther annars skeer, pläghar offta thet onda äff komma, at the effter någhon tijd skilie sigh åt, under detta skotsmål at the icke äro wijgd" och längre fram att, "för all manz witnesbyrd skul och til at förekomma twist oc trättor, som elies offta plägar uppkomma i festningar, skal alment ingen festning (vigsel?) skee uthan in för kyrkedörrene eller j sacristian". Ifrån den tiden blir väl vigseln en af de nödvändiga formerne för äktenskapets stiftande, och nu gällande Lag binder ock begynnelsen af detsammas borgerliga verkningar vid sjelfva momentet af vigseln; men hvarken sistnämnde lag, eller 1571 års Kyrkoordning eller ens Östgötalagen, än mindre de öfrige äldre lagarne, antaga vigseln höra till äktenskapets väsende. Ty äfven efter Östgötalagen var sängliggningen hufvudsak uti ifrågavarande afseende, hvarföre ock på anförde ställe (GB. VII) vidare säges, att mannen, om hustrun dog innan de kommit i säng samman, icke hade rätt till något af hennes gods, änskönt de ock blifvit vigde. Att så väl denna lag i GB. V, som alla de andra äldre lagarne erkänna barn, aflade med en

www.libtool.com.cn

qvinna som man antingen redan fästat eller sedan fästade eller tog till äkta, för äkta barn, hafva vi redan i det föregående bevisat. Och då Kyrkolagen 1686, kap. 15. §§. 13, 14, hvarifrån 9. och 10. §§. GB. III. i 1734 års Lag äro närmast hemtade, stadgar, att om en man, som häfdat sin fästeqvinna eller ock lockat en mö till lägersmål under bevisligt äktenskapslöfte, undandrager sig vigsel, qvinnan skall förklaras för hans äkta hustru att undfå hos verldslig rätt hvad Lag förmår, i öfverensstämmelse hvarmed äfven qvinna, den mannen låtit i kyrkan intaga såsom sin fästeqvinna, lika betraktas; så inses häraf, att ännu fall gifvas, då ett verkeligt äktenskap, utan vigsel, äger rum.

Till understöd vid boets anläggande erhöllo så väl mannen, som qvinnan af sin ömsesidiga slägt dels jord, dels lösören. Detta understöd, gifvet åt son, kallas i Westgötalagen *hemgäf*, åt dotter, *hemfylgdh*, ehuru ock dessa uttyck förvexlas. I Östgötalagen *urgäf* för son, *omynd*, *urmynd* för dotter. I Uplands, de andra Svealagarne och Landslagen, *hemfylgd*, *gipt*, *medgift*, *medfylgdh*. Hvad *dottren* angår, så blef i allmänhet hemföljdens belopp på fästningastämman bestämdt. Vidkommande deremot *son*, så synes efter Östgötalagen *urgäf*, hvilken stod i närmaste sammanhang med sonens emancipation ur fadersväldet, hafva lagligen bestått uti den på sonen belöpande andelen och således en hufvudlott af boet. Ehuru mindre bevisligt, torde ock detta förhållande hafva ägt rum efter Westgötalagen. Men Uplandslagen gifver bestämdt vid handen, att beloppet berodde af föräldrarnes godtfinnande. I öfrigt gällde: att hemgiften eller hemföljden gick i afräkning på det blifvande arfvet: att, särskildt enligt Svealagarne, föräldrarne ägde, när de det ville, återkalla det gifna, ty "at ængin ma annæn quikkæn ærfvæ" såsom Uplandslagen

gen säger, och att om dottren dog barnlös, omynden ler hemföljden skulle oafkortad återbäras till hennes ägt, hvarom i synnerhet Östgötalagens GB. innehåller nständliga stadganden 58). *Landslagen* synes ock afva låtit det ankomma på föräldrarnes godtfinnande, t gifva son eller dotter, då de trädde i gifte, hemöljd i jord eller lösöre. Men en gång gifven, hvilket ck enligt denna Lag skedde så, att "thet war honom ält å fästningastämno och gifvet å gifftoqwälde", äg-

58) Af WGL. I. JB. I och II. JB. I. synes, att *hemgäf* afsåg företrädesvis son och *hemfylgd* dotter. Af I. ÄB. XXI. och II. ÄB. XXX, GB. II. att den åtminstone för dotter bestämdes å fästningastämman och gafs så i jord som lösöre; af I. ÄB. V, XXI, och II. ÄB. VII. att hemföljd afräknades på arfvet; och af ÄB. XXX, att väl fader, men ej moder kunde gifva hemföljd i jord. — Af ÖGL. inhemtas, att *omynd* öfverallt i GB. hänföres till qvinna, *urgäf* deremot till son, och i ÄB. IX säges uttryckeligen: "dotir a egh *urgäf* taka, hon skal lita at *omynd* therre sum fadhir henne gaf". Af sistn. lagrum synes, att *urgäf* var den hufvudlott af egendomen, som fadren skulle gifva åt sina söner, då någon af dem gifte sig eller satte eget bo ("tha a han allum sinum sunum halft uid sik giua".) Af GB. I, och XVI, att *omynd* bestod af tre delar: egbn eller jord, guld, och sängkläder eller annat värde, såsom, till exempel bland annat, äfven trälar. Af GB. XII: att moder kunde gifva omynd i jord och äfven återkalla den innan laghäfd åkommit. Af GB. XI, att dess belopp bestämdes på fästningastämman. Af GB. VII, att giftorätt icke togs i omynd. Af GB. XV, XVI att den gick i afräkning på arfvet, likasom äfven urgäf enligt ÄB. X. — Jfr ock GotlandsL. XXVIII: 21, 22, och LXV: 2, hvarest ock säges att ej mer än högst 2 marker guld fick i hemgift gifvas. — De af Svealagarne hyllade grundsatser om hemföljden förekomma uti UL. ÄB. VIII; SL. GB. V; WmL. ÄB. XVII, XXIII; HL. ÄB. VIII. — Uti ÖGL. GB. III. omtalas ock under namn af *widermund* en gåfva af 2 mark 10 öre, som, då omyndsjorden hade en viss storlek, brudgummen skulle gifva åt bruden. Jfr angående *Wittemon*, *Grimm*, s. 424. *Eichhorn*, l. c. §. 54; jfr UL. ÄB. IX. — Tilläggas må, att innan ännu qvinnorne erhållit laglig arfsrätt, hemföljden var det enda, de ur föräldraboet undfingo, och det äfven blott, då de trädde i gifte. I Grágás kallas hemföljden *heimanfylgia*, *heimanfärd*, jfr Arfathættr II.

de man behålla den "medhan han lifver som honom thet gaff", och efter gifvarens död skulle den till skifte återbäras 59). Dessutom synes det ock hafva fordom varit sed, att äfven andra giftomän, än föräldrar, lemnat jemte närmaste fränder något bidrag till de nygiftes bosättning 60).

Skilnad i äktenskap emellan tvänne lefvande synes under den hedniska tiden, enligt hvad Sagorne flerestädes förtälja, icke allenast hafva varit vanlig, utan ock företagen på de obetydligaste anledningar och förnämligast berott på uppsägelse af vidare sammanlefnad inför vittnen eller å tinget 61). Efter Christendomen blefvo Kyrkans läror äfven i detta afseende småningom här gällande. I fråga om skilnad eller upplösning af äktenskap skiljde Canoniska lagen, nemligen, emellan tvänne synpunkter: antingen var det ingångna äktenskapet i sig sjelf ett nullum, ehuru såsom verkligt ansedt (matrimonium putativum), eller ock var det i sig sjelf ett verkligt och lagligt (matrimonium verum). Af

---

59) LL. GB. XII—XIV; jfr ock StadsL. GB. XVIII, der i det hela samma grundsatser om medgift återfinnas; dock skulle af föräldrarne gjord bröllopskostnad ej "til räkenskap gånga". Se ock Gotl. StL. IV: I: 2—7.

60) Jfr härom ÖGL. GB. IV, XXVIII; DaleL. GB. VIII; HL. ÄB. I: 3. — Om *fördel, giftorätt* och *morgongåfva* komma vi i det följande att tala. — *Förning* kallades de gåfvor fästehjonen annars vexlade med hvarandra. Uti Telge Stadgan 1345, §. 15 och sedan i Landslagen blef ett maximum af förningens belopp bestämdt. Dog någondera innan äktenskapet var fullbordadt, skulle *förningen* återställas, och var någondera annars vållande till fästningens upplösning, skulle den återställa sin erhållna förning. jfr härom WGL. III: 67; ÖGL. GB. XVI. pr; UL. ÄB. I: 3; LL. GB. II, VI; VI, StL. GB. VI.

61) *Laxdœla* Sagan, kap. 34, 35, om Gudruna och Thorvald; *Nials* Saga kap. 7 om Unnar och Hrut, jfr ibm. kap. 24; jfr ock *Schlegel*, Comment, s. 120. *Eichhorn*, Stats und R. G. §. 54.

de bestämda skyldskapshindrens absoluta natur var det en följd, att ett, äfven omedvetet, med iakttagande af alla behöriga formaliteter ingånget äktenskap emellan personer, som voro skylde uti någon förbjuden led, var nullum, och kunde derföre icke bestå, så snart detta förhållande blef kändt. Dock ägde icke parterne sjelfva upplösa sådant äktenskap, utan tillkom det judicium ecclesiæ att uttala sententia divortii, eller, som den sednare begynte kallas, annullatio matrimonii 62), då emtingen någondera af makarne eller en tredje person derå klagade, och var äfven den andeliga myndigheten inom församlingen förpligtad, att, om ett allmänt rykte om ett sådant förhållande uppkommit, på embetets vägnar upptaga saken till undersökning 63). Men barnen af ett sådant äktenskap, om det med alla formaliteter blifvit knutet, (matrimonium in facie ecclesiæ contractum) ansågos icke dess mindre som äkta barn, emedan äktenskapet, ehuru i sig sjelf ogiltigt, likväl då de laga formerne blifvit iakttagne, innebar en præsumtion för giltighet till dess sententia divortii fallit och derföre inverkade nulliteten icke på den förflutna tiden 64)

62) *Decr. Greg.* lib. IV. tit. 19 (de divortiis) cap. 3; jfr ibm tit. XIV; de consanguinitate et affinitate.

63) *Decr. Greg.* lib. IV. tit. 18, (qui matrimonium accusare possunt vel contra illud testari) och tit. 19. cap. 3, jfr Grat. causa XXXV, qu. 6.

64) *Decr. Greg.* IV. tit. 17. (qui filii sunt legitimi) cap. 2: "Sancimus ut filii eorum, quos ante divortium habuerint, et qui concepti fuerunt ante latam sententiam non minus habeantur legitimi, et quod in bona paterna hæreditario jure succedant". Men hade äktenskapet utan laga formaliteter, nemligen lysning och vigsel, blifvit slutet, var det ett matrimonium clandestinum, ansågos barnen som oäkta: Decr. Greg. IV. tit. 3 (de clandestina desponsatione) cap. 3: "Si quis vero hujusmodi clandestina vel interdicta conjugia inire præsumpserit, *in gradu prohibito etiam ignoranter*, soboles de tali conjunctione suscepta prorsus illegitima censeatur". "Pari modo proles illegitima censeatur, si ambo parentes impedimentum scientes legitimum, præter omne

Dessa grundsatser angående matrimonium putativum och nullum gällde äfven efter de svenska kyrkobalkerne 65), och Kyrkoordningen 1571 (fol. 56) förklarar: "allestädz ther ächtenskap är olofligha och olagliga bundet, reknas thet för ogildt och för intet".

Annorledes förhöll det sig efter catholska kyrkans lära och canoniska lagen med skilnad i äktenskap, som i sig sjelf var verkligt och lagligt. *Mosis* lag innehöll väl, att "om någor tager sig hustru och ägtar henne, och hon icke finner ynnest för hans ögon, för någon olust skull; så skall han skrifva ett skiljobref och få henne i handena och låta henne utu sitt hus" hvarefter hon kunde blifva en annans hustru 66), och tillät alltså så väl skilnad utan bestämd orsak, som de skiljdes trädande i nytt gifte. Men Christus lärde, att man och hustru äro "icke tu utan ett kött. Thet nu Gud hafver sammanfogat, skal människan icke åtskilja". Derföre "hvar som skil sina hustru ifrå sig, *utan för hor skul* och tager ena andra, han gör hor: och then som tager then öfvergifna han gör hor" 67), och förklarade alltså upplösande af äktenskap endast för hor vara tillåtet äfvensom nytt äktenskap i sådant fall för den oskyldige makan. Emellertid finner man af romerska lagen, att ännu under de äldre christna Kejsarenes tid och till och med under Justiniani regering äktenskaps skilnad, utom af andra orsaker, var tillåten äfven då makarne frivilligt och gemensamt kommo öfverens om att upplösa sitt äktenskap (divortium bona gratia) 68).

---

interdictum, etiam in conspectu ecclesiæ contrahere præsumpserunt".

65) Jfr de nott. 32, 33. ofvan anförda lagrum, och WGL. I. GB. VII; II. GB. XIV.

66) V. Mosebok (Deuteron.) 24: 1—4.

67) Mathæi Ev. XIX: 3—12; jfr V: 31, 32.

68) Se Auth. Coll. IV: 1: Novella 22 cap. 4. ff. 14 ff., och

I öfverensstämmelse med Christi lära förklarade derefter Pipin den lille äktenskapet oupplösligt, och mannen egenteligen blott då äga sig från sin hustru skilja, om hon med hor blifvit beträdd; men derjemte skulle den skyldige makan ej tillåtas ingå nytt gifte, så länge den andra lefde 69). Denna grundsats om äktenskapets oupplöslighet blef sedermera uti catholska kyrkan rådande, efter det äktenskapsmål kommit under dess handläggning och uppsigt. I anseende till det mysterium mannens och qvinnans förening till ett genom äktenskapet, enligt Christi ord, ansågs innebära, upphöjdes äktenskapet till ett sacrament, under hvilket begrepp i allmänhet allt det hemlighetsfulla i den christna tron innefattades, och särskildt hvarje af Christus anbefalld yttre handling, som verkade och medförde en af honom utlofvad gudomlig nåd 70); och i följd häraf kunde äktenskapet, en gång knutet, ej mer så länge hvardera makan lefde återgå, eller med andra ord, ingendera makan kunde under den andras lifstid ingå nytt äktenskap, äfven om sammanlefnad emellan dem för hor upphört.

Ett stöd för denna lära sökte man bland annat uti Pauli i första episteln till de Corinthier, kap. 7, yttrade tankar om äktenskapet, och uti Gratiani Decret förekommer en sophistisk deduction af dessa grundsatser, hvilka dock aldrig vunnit anseende inom catholska kyr-

---

Novella 117 cap. 8 ff. Jfr *Glück*, Comment. zu den Pandekten. Th. 26; Abth. 2: s. 356. ff.

69) Capitul. Pipini Regis anno 744: cap. 9, *Georgisch.* pag. 503; jfr Capit. Caroli magni primum incerti anni, XXII. ibm. pag. 787. — Uti ett Capitulare 752 cap. 5 omtalas ock *egenvilligt öfvergifvande* såsom skäl till skilnad.

70) Jfr Decr. Grat. causa I. qu. 1. can. 84. I början räknades blott tre sacramenter. I 13:de seklet redan sju. Om äktenskapet som sacrament; jfr *Walther* Kirchenrecht, 4:e Ausg. §. 310, s. 565; jfr i allmänhet ibm §. 310—330.

kan såsom ovilkorliga dogmer 71). Man kunde emellertid icke heller förneka Christi egna ord. Man redde sig derföre ur denna casus sålunda, att man för äktenskapsbrott medgaf en skiljsmässa för lifstiden till säng och säte (separatio a toro et mensa), men ingendera makan ägde dock gifta sig å nyo före den andras död 72). Motvilligt öfvergifvande och förlöpande (malitiosa desertio) omtalar äfven canoniska lagen såsom skäl till skiljsmässa med stöd af Augustini auctoritet 73).

För att nu öfvergå till tillämpningen häraf uti de *svenska* lagarne, så hade Påfven Alexander III. redan år 1161, uti ett till Konung Carl Sverkersson och Sveriges Biskopar under den 6 Julii aflåtet bref, till efterlefnad i Sverige yrkat de satser angående äktenskapsskilnad för hor, som uti canoniska lagen förekomma. Då Gud, menar Påfven, icke skapat qvinnan af annat ämne, än af sjelfva den första menniskans eget refben, visade Han derigenom att hvarderas kropp och kött skulle vara ett, hvilket ock Adam erkände, då han sade: detta är ben af mitt ben och kött af mitt kött, och derföre skall mannen öfvergifva fader och moder och blifva när sin hustru och de skola vara två uti ett kött. Detta lärde ock Guds Son, sägande: mannen skall

---

71) Se Decr. Grat. causa XXXII, quæstio 7: — "quæritur "Si ille qui dimisserit uxorem suam causa fornicationis, illa vivente, aliam ducere possit?

72) Decr. Grat. sausa XXXII, quæstio I: can. 2, och quæstio 5. can. 18—23. jfr nästf. not. Lika med hor ansågs onaturligt tillfredsställande af köttslig lusta, se causa 32, qu. 7. can. 12—15, och om den ena makan traktade efter den andras lif, se Decr. Greg. lib. IV. tit. 19. cap. I. — Men begick ock den andra makan hor, skulle äktenskapet återställas, causa 32, quæstio 6. can. 1; Greg. IV: 19, cap. 4, 5. Dock kunde mannen stillatigande eller uttryckeligen förlåta sin hustru begånget hor, se causa 32, quæstio I. can. 4—6.

73) Decr. Grat. causa XXVIII, quæstio I. can. 4. Augustinus, de fide et operibus, cap. 16.

icke skiljas från sin hustru, utan för hor, och om han öfvergifver henne och under hennes lifstid tager en annan till hustru, skall han som horkarl anses; hvilket allt den apostoliska läran ytterligare utreder. Derföre skall det ingen tillåtet vara, att taga en annan till äkta, så länge den hustru, eller man, lefver, hvilken man, om också för hors skull, öfvergifvit, emedan den det gör, uppenbarligen begår hor, m. m. I följd häraf uppgifva ock de svenska kyrkobalkerne egenteligen *hor* såsom rättmätig orsak till skilnaden i den äktenskapliga sammanlefnaden 73 a). Dock var egenvilligt förlöpande dem ej heller obekant, ty *Östgöta*lagen omtalar uttryckeligen så väl det fall, att hustrun löper bort med annan man och gör hor, som det, att hon löper bort för oenighets skull (ovistan skuld), då mannen likväl skulle söka och svara för henne "thær til Biskupær hawær them skilt at" 74). Huruvida åter, då skiljsmässa inträffade, någondera makan under den andras lifstid ägde nytt äktenskap bygga, hafva vi ej funnit i de gamla lagarne någonstädes uttryckeligen anmärkt. Men då Östgötalagen (KrB. XXVII), sedan den förklarat mannen, der hustrun gjort sig till hor skyldig och alltså förverkat sina anspråk på boet, ej mera vara förbunden att söka och svara för henne, dock tillägger: "utan han taki hana sidhan atær in til sin", så synes att äktenskapet väl var skiljdt men ej upplöst, och detta öfverensstämmer äfven med Skånelagen, som stadgar, att om man eller hustru är "san

---

73 a) Se WGL. II. KirkB. LII, LVIII, LIX; ÖGL. KristnoB. XXVII, XXVIII; UL. KirkB. XV: 2; SL. KkB. XV: 1; WmL. KristB. XIX, XXI; HL. KB. XV; DaleL. XX.

74) ÖGL. KristnuB. XXVII. pr. Jfr. WGL. II. GB. XVII; III: 56, der ock illvilligt förlöpande med dess följder omtalas. Jfr Grágás, Festathattr, cap. XIV, XVI, XVII, XIX, XX, som visa, att utom de två nämnda, äfven andra skäl till skiljsmässa enligt denna lag gåfvos.

fore hordoms sac" och skiljdes de åt, så "aldrigh ma han andræ kuna takæ mædhan hun liuær, hældær æn hun annan man" 75).

Efter reformationen återgick den protestantiska kyrkan, såsom Schmalcaldiska artiklarne visa, till bibelns oförkränkta lära om skilnad i äktenskap, och antog som dogm att icke blott en skiljsmässa eller separation för lifstiden vore tillåten, utan en verkelig äktenskapets upplösning, så väl för hor, som för illvilligt förlöpande, grundande sig det förra skälet på Christi ofvananförda ord i Mathæi Evangelium 19: 9, och det sednare på Apostelen Pauli yttrande i I. Ep. till Cor. 7: 15: "Om ock then otrogne vil skiljas, så lät honom skiljas. En bruder eller syster är icke bunden til egendom i sådana fallom, utan i frid hafver Gud kallat oss". Dessa tvänne skäl till äktenskapets upplösning uppgifver derföre ock den svenska Kyrkoordningen af år 1571 (fol. 56) såsom giltiga grunder, med en närmare förklaring öfver meningen af sistanförda bibelspråk, och tillägger: "Uti thenna tvenne förtalda fall tillåter nu Gudh åtskildnat i echtenskap, så at then obrozliga personen må gå til annat giftermål" — — "och skola (fol. 55) inga åtskildningar skee, uthan för *lagha domare* ther bådhe parterna effter lagha stempning äro kompne tilstädhes, och ärendet är ransakat och medh sanningenne befunnet, hvar tå förlijkningen icke vill haffua framgång, må Domaren säija domen aff". Om obotlig sjukdom och obeqvämlighet till äktenskap yttrar sig Kyrkoordningen: "Til then personen som aff naturligh breck eller elles aff någrahanda ofall til echteskap platt odugeligh är, kan ingen tvingat varda. Men för spetelsko sott eller annan siukdom skul, varder ingom effterlåtit skilias vid sin echta maka" 75 a).

75) Skånelagen XIII: 9, 10; jfr Eriks Sjell. Lov II: 2.

75 a) Jfr om denna casus Decr. Grat. causa XXXII. qu. VII.

www.libtool.com.cn

XVIII.

Familjerätten.

I. Husfadrens makt inom huset i afseende å barn och tjenare.

Ur äktenskapet uppstår familjen, ättens kärna. Till familjen hörde, ur en vidsträktare synpunkt, alla de, som under husfadrens (husbondens) myndighet lefde tillsamman i ett bo, och således husbonden, hustrun, barnen samt deras hustrur och barn, och tjenarene. Ur en inskränktare, men naturlig synpunkt hörde tjenarene icke till familjen 76), och omfånget af den husfaderliga myndigheten, husfadrens förbindelser emot det allmänna i och för sitt hus, samt familjens rättsförhållanden i allmänhet är det, hvarpå vi då först vilja fästa vår uppmärksamhet. Enligt Taciti och andra häfdetecknares vittnesbörd var det i äldste tider hos de germaniska folken sed, att familjerne bodde afskiljde från hvarandra uppå de af dem till odling upptagne marker 77). I dessa afskiljda hus och gårdar, der husfadren fästat hela sin personlighet, var det, som husfadersmakten blomstrade i hela sin utsträckning, och så länge den allmänna friden af honom ej bröts, ägde ingen på *val* och fördrag grundad öfverhet makt öfver denna fridlysta krets, öfver hvilken den frie mannen icke medgaf någon myndighet vara högre än sin 78).

---

can. 18: "Licere ducere aliam viro, cui sua ob infirmitatem corporis debitum reddere non valet". Jfr ock Kyrkolagen 1686: XVI.

76) Angående de olika begreppen af familia, se *Du Cange*, Gloss.

77) *Tacitus*, M. G. "Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis et cohærentibus ædificiis; suam quisque domum spatio circumdat".

78) *Möser*, Osnabr. Gesch. I. §. 8 anmärker: "Jeder Hof war

Den erkända lagen, den valda Öfverheten, långt ifrån att inskränka denna myndighet, tjente i början tvertom till dess upprätthållande. Sjelfva det namn, hvarunder Husfadren i de äldsta lagarne betecknas, antyder redan en sådan hans oberoende ståndpunkt inom huset. Likasom Konungen i äldsta tider kallades *Drott*, så bar ock husfadren detta namn, ty han var konung i sitt hus 79), och synes det oss, som gåfve denna likhet i benämningen äfven ett icke oklart begrepp om likhet i sjelfva saken. Den antyder den patriarchaliska principen i samhället. I förhållande till sina tjenare kallades han ock *Lauarder* 80 a), *Lönærdrott* 80 b), samt såsom jordägare och således i synnerhet i hänseende till landbönder *jorddrott*, *landdrott* 80 c). Sednare kallas han i allmänhet *bonde*. Husfadren var familjens *naturliga* öfverherre, och hans myndighet öfver den honom tillhörande familjen derföre så mycket mer vidsträckt, som uti det naturliga begreppet af tillhörighet hos alla folk i deras bildnings första perioder alltid en charakter af ägande rätt ingår, ehvad föremålet är person eller ting. Öfver *tjenarene* i familjen, då de än voro *trälar*, var husbondemakten så mycket oinskränktare, som trälarne icke stodo uti männernas lag (lagh manna) och i förhållande till sin husbonde i allmänhet blott såsom ting betraktades 81); hvarföre ock, efter det Christendomen mildrat trälarnes hårda tillstånd och Lagarne förklarat främmande, som dräpte eller misshandlade träl, vara för sådan handling lika ansvarige, som hade de begått den emot en fri man, hus-

gleichsam ein unabhängiger Staat, der sich von seinen Nachbarn mit Krieg oder Friede schied".

79) GotlandsLagen II: 10; VI: 6; XVI, XXII: 9.

80) a) WGL. I. Rætl. XI; II. Rætl. XXVI; b) WGL. I. Orb. VII; c) WGL. II. ÄB. XXXIV; Skånelagen XVII: 2.

81) "Wil bonde *thräl* sin sælia, han skal mædh uin ok uitni köpa *sum hæst*", säger ÖGL. WinsO. I.

www.libtool.com.cn

bonde, hans hustru och barn likväl i dessa afseenden uttryckeligen från ansvar undantogos 82); och hvad sedan angår de dels efter träldomens upphäfvande, dels ock under densammas bestånd, på lego antagne frie tjenare, så tillkom väl husbonden rättighet att tukta och näpsa dem, dock så, att lif eller lem ej skadades 83).

Stor var ock i äldsta tider den makt fadren hade öfver *barnen*, ehuru den uti de germaniska och nordiska lagarne aldrig antog den stränga charakter, som utmärkte Romarenes ursprungliga patria potestas. Under den hedniska tiden ägde fadren *utsätta*, (utbéra, utkasta) sina nyfödda barn och sålunda befria sig från all vidare omsorg för dem. I synnerhet plägade en sådan åtgärd vidtagas, då föräldrarne voro stadde i fattigdom, eller allmän nöd herrskade i landet, eller då barnet var vanskapadt eller ytterligen svagt, och likaledes då tvillingar eller trillingar blifvit födde, helst ock, hvad detta fall angick, den gamla folktron ansåg skäl vara för handen att misstänka äktenskapsbrott. Flickebarn blefvo ock hellre utsatte, än gossebarn, och oäkta barn voro i synnerhet blottställde för detta öde 84). Denna sed, hvilken i öfrigt förekom

82) UL. MbB. V: 5. "æ hvat ofrälst folk giör ællr *liutær*, tha wari swa gilt j botum sum allir frælslr, utæn *bonden* ællr *husfrun*, ællr *börn thærræ* kunnu banum nokot giöræ, hvat thæt ær hældær j drapum ællær sarum, wæri allt ogilt j allæ bot".

83) Se LL. Såram. Vilja XIX: "Nu slår man legohjon sitt swå at thet wardær aff lambt eller lytt: liggi thæt i lagha botum som annat folk: näpsir han thy fore bruth sijn skälika, wari ogilt". Jfr härtill Gotl. StL. II: 58; StL. Såram. Vilja XVII. Om husbondes och legohjons *ömsesidiga rättigheter* se LL. BB. XV; StL. BB. XXI.

84) Jfr häröfver Sagan af *Gunnlaugi Ormstungu* (Havniæ 1775) kapp. 3, 36, och den der vidfogade afhandling: de expositione infantum apud veteres septentrionales ejusque causis", jfr *Grimm*, s. 403, 456.

www.libtool.com.cn

ej allenast hos de germaniska folkstammarne, utan ock hos Romare, Greker och de Österländska folken, och hade mindre för ändamål barnets förintande, än dess öfverlemnande åt andras barmhertighet, var likväl redan under hedendomen sålunda mildrad, att det nyfödda barnet borde utsättas innan det blifvit med vatten begjutet (lustratio), och hade fadren engång tagit det i sina armar, kunde han ej heller mer derefter det ansvarslöst utsätta, emedan denna handling innebar, att han upptagit barnet under sin faderliga vård 85). Men Christendomen, hvars mäktiga inverkan på sedernas förädling i alla riktningar var så genomgripande, medförde ock småningom afskaffandet af dessa råa sedvanor. Hade barnet engång blifvit döpt, var dess lif skyddadt af kyrkan, och i slutet af 12:te seklet blef barns utsättande, de må hafva blifvit döpte eller icke, fullkomligen afskaffadt, och handlingen som mord betraktad, om de derigenom omkommo 86). Dock förmådde Kyrkan i början blott att med andeligt straff och pænitens verka mot barns förgörelse och dråp inom familjen. I afseende å det förra må åberopas Alexander III:s bref, den 11 September 1165—1181, der Presterne uppmanas att hänvisa de mödrar och deras förförare, som begått barnamord, att söka aflösning och förlåtelse omedelbart hos den apostoliska stolen i Rom (ad apostolicam sedem), och ålägga dem, som äfven emot sin vilja qväft sina

---

85) Se Afhandl. de expositione infantum, §. 4; *Hords* Saga, kap. 7: "thwi at that war tha *mord* kallat, at bera ut börn tha thau waro vatni ausin". Laudnama s. 158 (Islændninga B. c. 7).

86) Se *Nials* Saga, kap. 106; Olof den Heliges Saga, kap. 56; Hagen Adelstens Guletingslov, christend. ræt, cap. XX, XXI, (Paus s. 29 ff.) jfr de expositione infantum §. 6, 7. — GotlandsLagen II: I. "Thet ier nu thi nest, at barn huert scal ala sum fyt verdhr a landi oru, oc ekki utcasta".

barn, en flerårig pœnitens 87). Samma skyldighet att söka aflösning i Rom ålägger ock detta bref dem, som begått dråp inom familjen (quoslibet parricidas), och detta stadgande finnes ock än uti så väl den äldre som den yngre Westgötalagen upptaget, så lydande: "Thæt ær nidhingswærk at dræpæ fadhur æller modher, sun æller dotter, brodher æller systur, *ma eig innan lanz bötæ*, bæri nidhingsnampn utan lanz ok böte syndh sinæ"; och på ett annat ställe, der dråp inom familjen eller på barn, fader, moder, broder, syster, broders eller systers barn, farbroder, morbroder, farfader, morfader och barnabarn, med ett ord dem, som enligt forntidens patriarchaliska sed lefde tillsamman i en familj omtalas, yttras: "allum slikum malum skal af lande skriptæ medh breue til pauans i rom, ther skulu af pauanom bref takæ ok til biscups fara, ok latæ se hvilkæ miscun the ther fingo" — "thæt ær quædiæ konongs ok biscups ok aldræ wæsgötæ, at slict mal skal alt til rom skriua" 88). Allt detta visar uppenbart, först att familjen i äldste tider innehade uti samhället en i afseende å sina inre förhållanden af den verldsliga öfverhetens myndighet oberoende ställning. Handlingens skändlighet uttalades, föraktet följde den

87) Se brefvet 1165—1181 hos *Liljegren*, Dipl. s. 83: "Inde est, quod vehementi cor nostrum doloris pulsatur stimulo, audito quod in partibus vestris in tantum libido crudelis et turpis excreuerit, ut quædam mulieres prolis suæ procurent interitum, earumque corruptores tam horrendo et detestabili facinori non solum consentire, verum etiam illud persuadere præsumant" etc. Jfr sedan WmL. KristnoB. XXV och DaleL. KirkB. XXIV: "Witis kunu *belgmord*, far hon swa til orda thæt ær sant, iak födde barn, thæt war döödt oc æi quickt etc. Belgmord synes oss innefatta så väl en procuratio abortus, som barnamord i den nu gällande betydelsen. Jfr Straffordningen 1 Oct. 1611 *Schmedeman*, s. 130.

88) WGL. I. GB. VIII: I; Orb. 2. pr. GB. XV; jfr FridhB. XIV.

brottslige, men den verldslige makten straffade icke, ty, så länge denna makt utgick från principen af ett fridssystem, enligt hvilket de till ett fridsförbund förenade slägterne garanterade frid och säkerhet blott emot hvarandra, stod det inre familjelifvet för sig ej under dess domsrätt, och de anförda lagrummen meddela således äfven ett klart begrepp om omfånget af den myndighet husfadren, under denna period, ägde inom familjen.

Men sjelfva slägtförfattningen innebar i sig ett moment, som vid ett ytterligare utbildande blef tjenligt att motarbeta verkningarne af dessa seder. Ätten skyddade hvarje dess medlem: den borde derföre ock skydda barnet emot föräldrarnes öfvervåld; och denna omständighet såsom det oss synes, i samverkan med kyrkans inflytelse föranledde sedan äfven häruti den nödiga förändringen. Fadrens myndighet blef en rätt att tukta, men ej missfara. *Svealagarne* förklara fader eller moder, som dräpte sitt barn, icke allenast vara förfallne till de högre försoningsböter, som under namn af *mordgäld* ådömdes för dråp under qualificerande omständigheter, utan ock hafva förverkat sin arfsrätt efter detsamma, enligt en allmän grundsats i det äldre rättssystemet, att "engin må annan sigh til arffs dräpa"; dock att, enligt dem, sistnämnde följd ej var tillämplig, om dråpet var vådadråp 89). Östgötalagen åter stadgar: "Nu myrdhi man ælla kona barn sit, sidhan thæt ær kristit, tha skal han steghla ok kona stenka (stena) lata, æn thæt uardhær yppinbart" — ok thæt thera sum myrdhir, tha skal thæt mista thæs arf ok thæs ættalægger, thy at ængin ma annan sik til arfs dræpa";—— "Nu kan ofhardlika radhit (tuktadt)

89) UL. MhB. XIII: 4; jfr VII: 2; ÄB. XVII: 1; SL. MhB. XXVIII; ÄB. VI; WmL. MhB. X, XXV; ÄB. XXXVI; HL. MhB. XXII: 2, IV: 2; ÄB. XIII: 5; DaleL. MhB. I—IX.

www.libtool.com.cn

uardha, sua at thæt dör af, tha skal thærfiri bötas, sum skils firi i botum ok egh lif sit firi gialda; ok tho a aldrigh thæn ærwa sum dræpær, huat hældær han dræpær mædh uadha ælla uilia" 90). Enligt denna lag förverkades således arfsrätten för den skyldige och hans ättelägger ej allenast i följd af viljadråp utan ock af gröfre vådadråp, och *Landslagen* äfvensom Stadslagen sluta sig uti denna fråga till Östgötalagen, så att: "*dræper* man eller kona *medh wilia sinom eller mörder barn sitt, hedhit eller christit*", det var ett högmål, för hvilket mannen skulle steglas och qvinnan brännas, och derjemte "mista arff thes dödha och swå hans ättelägger aller". Men "nu kan barne *offhärdeliga rådhit warda*, swå at thet döör aff, thå skal therfore bötas, som skils i vådhabotum, och ey liff fore gifvas; och tho ägher aldre then ärfva som dræper, hvat hæller han dræper medh vådha eller vilia"; men för rent vådadråp förverkadea icke arfvet 91). Målsägandarätten i dessa fall tillkom barnets fränder, enligt ordningen för förmynderskapet, och ägde äfven hustru här föra talan emot sin man 92).

Äfven öfver barnets personliga frihet synes det, som hade fadren i äldsta tider kunnat förfoga och antingen genom köp eller annorledes försätta dem uti träldomstillstånd. Den Isländska Grågåsen omtalar dylika fall, i synnerhet då nöd och behof dertill var den

90) ÖGL. EÖ. XXI, XXII, jfr XXIII. pr. Jfr Lydekini Exc. WGL. III: 132.

91) LL. HögmB. II, III och ÄB. XII; jfr Dr. Vilja XV; Dr. Våda XVI; StL. HögmB. II; EÖ. XX; Dr. Våda XV. — Härifrån undantogs dock, ÖGL. EÖ. XXIII och LL. ÄB. XII, StL. EÖ. XX, det fall att moder låg ihjäl sitt barn, "tå är hon ey värd lijff mista eller arff".

92) Se de i nästföregående trenne noter anförde ställen, jfr ÖGL. EÖ. XX jfrd med XVIII, XIX; WmL. MhB. X. WGL. II. Addit. II: 13.

närmaste anledningen, och de sydliga Germanernas lagar omnämna sådane likaledes 93). Uti de svenska äldre lagarne förekomma likväl redan blott förbud deremot, men hvilket således dock ådagalägger tillvaron af denna sed äfven hos våra förfäder: "Nu aflar bonde barn uidh huskunu sina; tha ma egh bondin barn sit i sældi lata ok egh annödught haua: ok egh brodhir sin brodhur, ok egh systir sina systur", hvarjemte det var frändernas *rättighet*, att ur träldom återlösa dem af sina anförvandter, som deri af en eller annan orsak blifvit försatte 94). Det tidiga förbudet emot denna sedvanliga rätt var äfven en följd af christendomen, hvilken ur sin höga sedlighets ståndpunkt icke erkänner trälen i menniskan: Derföre ock Uplandslagen (Kpm. III) säger: hawi ængin kristin wald kristnæn at sælia, thy at kristær war sældær ok tha löste kristær allæ kristnæ". Men i öfrigt fortforo barnen, så länge de lefde uti fadrens hus, att af honom, såsom deras målsman och öfverhufvud, vara beroende. Hvarken ägde de utan hans samtycke bestämma öfver sina personer, om ock de redan voro mogne män, eller kunde de med laga verkan afsluta köp, eller andra aftal, med mindre än att de dertill af husfadren blifvit berättigade. Så stadgar uttryckeligen Östgötalagen BB. XII, att om sönerne "æru maghanda mæn ok i bo mædh' fædhær sinum, tha fæsti thöm *gambli karlin* (husfadren) til leghu". Det var således fadren som bestämde, huruvida sonen skulle få antaga tjenst eller icke och sonens myndiga ålder upphäfde icke denna fadrens rätt.

Lika-

93) Se hos Georgisch pag. 1513, Capitul. Caroli Magni et Ludovici Pii libri VII; lib. VI: 4: "Si quis vendiderit filiam suam in famulam etc. Jfr *Grimm*, s. 461; *Grágás*, OmaB. I.

94) ÖGL. ÄB. XXV: I; jfr ibm XIV och XVII; jfr UL. KpmB. III; *Hagen Adelstens* Guletings Lov, Frigifvelses eller LeysingsB. cap. XV, (Paus, s. 73).

Likaså stadgas uti så väl denna lag som Svealagarne, att ingen ägde med *"hion æller barn* bondans" något köp eller skifte göra, eller som Östgötalagen sig uttrycker: "nu ær bondans son uskiptær uidhær han", det är, lefver bondens son i sambo med fadren, "tha ær han egh at meru köpgildær (berättigad att afsluta köp) æn thræll hans"; och då Helsingelagen tillägger: "uthan thet see atirtan ara gamalt ok fadher far thy fä i händer", så visar detta endast, att fadren kunde åt en till mogen ålder kommen son öfverlemna något af boets egendom till fri förfogning och att sonen således med denna del ägde handla och vandla efter behag. Detsamma innehålla ock stadslagarne, så att "ingin må medh bondens barnum eller hionum köpslagha, uthan bondans vitu: uthan the æru till salu satt" 94a). — Åt fadrens målsmannaskap i anseende till det offenteliga egnas i det följande ett särskildt stycke.

2. *Förhållandet emellan man och hustru.*

Detta moment innebär tvänne synpunkter, ur hvilka frågan skall behandlas, den ena, angående mannens och hustruns ömsesidiga rätt till boets egendom, den andra, angående mannens myndighet öfver hustrun.

A) Makarnes rätt till boets egendom.

Enligt de upplysningar om det äldsta familjelifvet, som man af de gamla Sagorne kan inhemta, har man ej anledning att antaga någon *laglig* egendoms gemensamhet emellan makarne hafva ägt rum. Den medgift

94a) ÖGL. WinsÖ. B. VIII: 1; UL. KpmB. IV; MhB. XLVII: 4; SL. KpmB. IV; WmL. KpmB. VI; HL. KpmB. II; Dale-Lagen BB. XXXVII; — LL. KpmB. IV, V; — StL. KpmB. III, IV. Dock var ett ringa värde i dessa lagrum bestämdt, hvarom köpslagas kunde, och torgköp var äfven giltigt.

hustrun i boet infört, äfvensom de förninga- och andra gåfvor i lösören, hon af mannen erhållit, synes hafva varit det enda, som hon, vid äktenskapets upphäfvande, ur boet bekom, och den noggrannhet äfven i detaillerne, hvarmed denna angelägenhet, i synnerhet beträffande omynden, uti Östgötalagen GB. behandlas, lemnar för detta påstående ett icke ovigtigt stöd. Deremot visa Sagorne att en conventionell, eller vid fästningen aftalad, egendomsgemensamhet icke var obekant, och att den vanligen, för den händelse att barn föddes i äktenskapet, bestämdes till lika stor andel för hvardera maken, dock utan tvifvel med undantag af hvarderas arfvejord. Så förmäles uti *Nials* Saga, att vid fästninga-aftalet om äktenskap emellan Rutr och Unnar, det bestämdes, att om barn i äktenskapet tillkommo, den gemensamma egendomen i jemnlika delar emellan makarne skulle delas, hvilket kallades *"helmingar felag"* (til helmings). I *Laxdœla* Sagan berättas om äktenskaps-aftalet emellan Thorvald och Gudruna, att hon skulle bibehålla fri förfogningsrätt öfver sin förmögenhet och derjemte erhålla hälften (alz helmingz) af boets egendom 95). Den Isländska *Grågåsen* omtalar så väl en conventionel som redan en *legal* egendomsgemensamhet emellan makarne. Det stod nemligen vederbörande öppet, att, derest de ägde ömsesidigt lika förmögenhet, genom ett pactum antenuptiale öfverenskomma att hvardera deruti skulle äga lika del, och kunde denna stipulation äfven utsträckas som regel för deras arfvingar. Derest nu åtminstone tvänne af dem, hvilka såsom vittnen närvarit vid aftalet, ännu funnos i lifvet och kunde afgifva vittnesmål, då man i anledning häraf ville göra några anspråk gällande, så hade

---

95) Se *Laxdœla Sagan*, Hafniæ 1826, cap. 34. pag. 132; *Nials* Saga, lat. öfvers. Havniæ 1809, cap. 2, pag. 5; cap. 13, s, 46; Isl. orig. ss. 3, 24.

www.libtool.com.cn

denna öfverenskommelse full bindande kraft. I annat fall tillämpades den legala communio bonorum, som tillade *mannen två delar* och *hustrun en del* i boets egendom; dock under den förutsättning, att mannen, vid äktenskapets begynnelse och sedan fästningagåfvan (mundr) blifvit erlagd, åtminstone ännu ägde en maks värde 96). De Norrska Lagarne åter antaga ej någon legal egendoms gemensamhet, utan låta den ankomna på öfverenskommelse antingen före eller under äktenskapet, hvarjemte de stadga, att hustrun icke ägde vägra att med mannen ingå uti en sådan; att om makarne ej ägde barn, deras närmaste arfvingars samtycke härvid var nödigt, i motsatt fall deremot öfverflödigt; att öfverenskommelsen offentligen skulle på tinget lysas; och att i följd häraf mannen tog två delar och hustrun en del 96 a).

Dessa olika stadganden angående giftorätten eller egendomsgemensamheten emellan makarne visa nogsamt, att denna rätt icke hörde till de äldsta rättssedvanorne hos de nordiska folken, och vid betraktande af äktenskapets äldsta rent contractsmässiga natur kan denna rättighets ursprungliga conventionella grund ej heller annat, än förekomma ganska naturlig. Uti *Sverige* antog dock Giftorätten eller egendomsgemensamheten tidigt charakteren af en i lag grundad rättighet för makarne till delaktighet i det, som de under äktenskapet förvärfvat. Uplandslagen (ÄB. III.) anmärker uttryckeligen den vara en rättighet, som under Erik den Heliges tid (†1160) af Lagarne fastställdes, och sjelfva constructionen af de hithörande ställen uti Götalagarne

96) *Grágás*, Festathattr, XXII, XXIII. (of hiona felag); jfr ock *Schlegel*, Comment. pag. 120; *Rosenvinge*, I. §. 89.

96 a) De närmare detaillerne se i *Hagen Adelstens* Guletings Lov. AegteskB. III, Paus, s. 69; *Magni Lagabæters* GuleT. Lov, ArveB. III, Paus, s. 83.

antyder ännu densamma såsom ett till hustruns förmån gjordt medgifvande. *Westgötalagen* säger: "konæ takær tridhing i bo", men att härunder dock ej arfvejord inbegreps, synes deraf, att på ett annat ställe blott *afväxten* (auaxt) af arfvejord till den gemensamma massan hänfördes 97). Af *Östgötalagen* inhemtas: att, sedan äktenskapet genom sängliggningen blifvit fullbordadt, mannen, om hustrun före honom dog *barnlös*, erhöll alla boets lösören, undantagande hustruns omynd, hvilken gick tillbaka till hennes slägt, men dog mannen före henne, tillföll henne "tridhing af hans goz"; att giftorätt ägde rum äfven i köpejord, som efter äktenskapets fullbordan blifvit förvärfvad, men ännu icke uti den aflingejord de förvärfvat, sedan de blott blifvit vigde, hvarföre om någondera, i denna händelse, dog, "för æn thön koma i siang saman", giftorätten försvann; och att i allmänhet Östgötalagen i afseende å giftorätten i boets lösören och aflingejord följde den regel, att om hustrun dog före mannen, hennes giftorätt icke utskiftades till andra hennes arfvingar, än hennes barn, hvaremot, om hon ej lemnade barn efter sig, "tha æruir bondin thridhiung hænna" 98). Omständligare bestämmes giftorätten i *Uplandslagen*, som tillägger hustrun sådan rätt till en tredjedel i *lösören*, ehvad de voro förvärfvade eller ärfde, ty "ærfvir bonde ællr husfru frændær sinæ, ærfwir badhi iordh ok lösoræ, *tha aghi lösorœ badhin*, ok iordh aghi thæt theræ sum ærfvir". Undantagne voro dock "gull ok hemæhion" (trälar), hvaruti giftorätt icke ägde rum. Hvad under äktenskapet förvärfvades i jord eller lösören, kallades i Svealagarne *siængœköp*, *bolköp*, och säger Uplandslagen om giftorätt i aflingejorden: "allt thæt

97) WGL. I. ÄB. XVIII; II. ÄB. XXVI; GB. XVI; ÄB. XX, XXI; jfr ock II. GB. III. angående frälsgifven qvinna.

98) ÖGL. GB. VII; jfr GB. XV. in fine, och XVI. pr.

bondin och husfrun kiöpæ samæn badhi j *iordh* ok lösörum, thæt kallær siængaköp, aghi husfrun tridhiung ok bonden twælötinæ aff bolköpinu" 99). Dessa grundsatser angående giftorätten förekomma sluteligen ock i *Landslagen*. Giftermålsformeln lyder här hufvudsakligen så, som i Uplandslagen, och hustrun giftes till hvar tredje penning makarne ägde eller äga fingo i lösören; men ingendera till andel i den andras "adeljord eller hus, eller odhal watnwärka". Dessa vid giftermålet uttalade ord afsågo egenteligen boets förmögenhet vid den tiden, då makarne ännu ej kunnat något gemensamt förvärfva, men hvad detta sedermera gemensamt förvärfvade angår, säges på ett annat ställe: "alt thet bonden och hustrun köpa saman, bådhe i jord och lösörom, mædhan the i hionalagh ära, ägha hustru tridhiung och två luthi bonden aff thy köpeno" 100).

Annorledes var *giftorätten* inom *städernes* corporationer bestämd redan efter de äldsta Stadslagarne. *Bjærköä*rätten anmärker redan, att "thæt ær *stadhsins rættir*, en madhær giptis i kunu goz, *giptis til alz halfz*, swa giptis oc konæ i manz bo". *Gotlands stadslag* vill, att efter hustruns död *mannen*, om antingen icke några barn voro till eller ock blott ett enda, skulle få *två delar af boet*, och hustruns arfvingar en del, men funnos flere än ett barn, tillkom mannen blott

99) UL. ÄB. III; ÄB. IX: 1 och VII. pr; jfr de öfriga Svealagarne SL. GB. III. in fine; WmL. ÄB. X, XXI; HL. ÄB. III, IX; DaleL. ÄB. V; jfr ock *Hagen Adelstens* Guletings Lov, AegteskB. III, "om Fællig imellem ægte folk", (Paus, s. 69); *Grimm*, R. A. s. 449; *Mittermaier*, Grunds. d. deutsch. P. §. 357, 358. Af UL. ÄB. VII: 2 ser man det den i giftorätt erhållna jord ansågs som aflingejord, jfr ibm ÄB. XV: 1.

100) LL. GB. V; JB. XXIX. Detta kallas ock JB. XXVIII. *sängaköp*.

hälften af boet; och att deremot vidkommande efterlefvande *hustru*, om vid mannens död antingen inga barn eller allenast ett enda lefde, *hälften* af boet skulle tillhöra hustrun, men lefde flere än ett barn, tillkom henne blott en tredjedel. Den nyare Stadslagen sedan gifver giftorätt *"i alls halffs*, vunnit ock ovunnit, i penningar ock löösörom": men "hvat thet ær jord ock löossöra å lande, the (lösören nemligen) som i boskapenom äru, skiptas epter landzlaghum", och säges äfven här uttryckeligen (GB. VIII: 4) att "dör husfru barnlöös för än bonden, taki *ärfvinga henne allt halfft vider han*", hvilket jemnfördt med hvad ofvan ur ÖGL. är anfördt, är af vigt att anmärka 1). I anseende till den mångfaldiga olikhet som angående communio bonorum i de germaniska lagarne förekommer, torde det blifva svårt att utreda, från hvilken källa dessa stadslagarnes stadganden äro hemtade 2); men att de voro gynnande för näringsintresset, i följd af den större förmögenhet som de tillade enkorne och genom dem deras män i nytt gifte, är obestridligt.

Utom giftorätten, hade hustrun särskildt rättighet till en ur mannens enskilda egendom utgående *morgongåfva*. Äfven denna rättighet är urgammal i de nordiska och germaniska samhällssederne. I den prosaiska Eddan, kallas den *linfé*, sannolikt emedan den unga hustrun dagen efter bröllopet anlade linneduken om hufvudet 3); men i de äldre lagarne kallas den vanligen *hindradaxgæf*, *morghongæf*. Likasom, då på

1) *Bjærköæ rätten*, XXIII; Gotl. StL. IV: 3: 1—6; StL. GB. V. Jfr GB. VIII: 4.

2) Jfr dock David *Mevius*, Comment. in Jus Lubecense, Lipsiæ 1642, l. Tit. V. isbet art. V. pagg. 346—352.

3) *Snorra Edda*, Skaldskaparmal, ed. Rask, Holmiæ 1818, s. 140; jfr *Grimm*, R. A. s. 441, der äfven de germaniska lagar, som omtala morgongåfvan, morganegeba, morgengeb, angifvas.

fästningastämman äktenskapsaftalet afhandlades och beslöts, mannen utfäste sig att till brudens giftoman gifva en mundr, eller vingäf eller festningafä, så skulle han gifva henne sjelf, efter äktenskapets fullbordan och således sedan de nygifte en natt sammanlegat eller dagen efter bröllopsaftonen, en morgongåfva; och ehuru i allmänhet gåfva af jord och särdeles arfvejord icke ansågs af de gamle som tillåten, voro dock morgongåfvans betydelse och ändamål med deras åsigter om hederns fordringar så införlifvade, att ett undantag från den allmänna regeln i detta afseende för morgongåfvan medgafs. Angående tiden för morgongåfvans utfästande äfvensom beloppet af densamma finner man dock några olikheter emellan Göta- och Svealagarne. Enligt *Westgöta*lagen bestämdes morgongåfvan på fästningastämman antingen i jord eller lösören, upplystes på giftarqvällen och gafs dagen efter bröllopet, eller hindradagen, det är andra dagen. Var den bestämd i jord, skulle öfverlåtelsen då ock ske med behöriga formaliteter och ansågs sedan såsom "fult fangh iordhær" det är som fullt lagligt jordafång. *Östgöta*lagen säger ock att, om jord gafs till morgongåfva, den borde gifvas med "fastum ok köpum" på sjelfva hindradagen; men gafs den utan fastar, eller på annan sednare dag, än den första efter bröllopsqvällen, så "tha iord ma hon egh æpti han ærua, utan hans arua uilin" emedan den, sednare gifven, ej kunde anses som morgongåfva, utan som annan gåfva af jord, men hvilken lagligen ej gällde, med mindre arfvingarne dertill gåfvo sitt samtycke. Gafs den i lösören skulle borgen för den ställas, emedan, der en sådan saknades, det berodde på arfvingarnes godtfinnande, huruvida de, om mannen dött utan barn, ville utbetala gåfvan, men i motsatt fall var den obestridligen enkans 4). Dock synes af West-

4) WGL. I. GB. II; II. GB. II, XVI; WGL. III: 67; ÖGL. GB. X.

götalagen II. GB. XVI. jemnförd med GB. III, och ÄB. XXVI, som hade morgongåfva för en friboren qvinna ej bordt öfverstiga tre mark. Så stadgar ock *Dalelagen* GB. VIII: Gjæfvir man hustru sinni morghungiæf, givi til thriggia marka". Men *Uplandslagen* är mera frikostig. "Hindrædax um morghin", säges der, "tha aghær bonde husfru sinæ hedhræ ok hænni morghongiæff giæwæ; giwær han j egnum (i jord), tha skal han giwæ mædh fastum ok fullum skiælum, *swa mykit han will*" och det var "lagha giæff". Men på det jemnvigten i den för ättens författning och bestånd så vigtiga arfvejorden härigenom ej alltför mycket skulle rubbas, berättigades hustrun att "swa mykit sum morghongiæff ær, swa mykit — bondæ sinum ater giwæ mædh fastum ok fullum skiælum — hvat thær æru rikæri ællr fatökæri". Gaf man både jord och lösöre i morgongåfva, skulle lösören gå till skiftes såsom vanligt; men gafs den blott i lösöre och ej i jord, tillhörde lösöre-morgongåfvan oafkortad hustrun 5). Ägande rätten till morgongåfvan tillföll alltså i allmänhet hustrun dagen efter bröllopet eller sedan äktenskapet blifvit fullkomnadt. Derföre, ehuru den, då äktenskapet upplöstes genom döden, kom henne till godo först vid boskiftet efter mannens död, tillerkändes den ock henne, om äktenskapet utan hennes skuld af annan orsak skiljdes, ehvad hon hade barn eller icke, och Östgötalagen, som då hustrun dog barnlös före mannen berättigade honom att ärfva hennes giftorätts treding, förklarar likväl (GB. XVI) att hennes hindradagsgäf skulle till hennes rätta arfvingar utgifvas.

I 14:de seklet begynner man återgå till den äldre grundsatsen att bestämma ett visst maximum för det

5) UL. ÄB. IV; Additamentum 5. till Uplandslagen; jfr SdmL. GB. III; WmL. ÄB. XI; HL. ÄB. IV.

värde, morgongåfvan skulle få innehålla 6); och *Landslagen* stadgar att Riddare i morgongåfva ej finge gifva högre värde än 40 mark svensk vigt; en Sven ej mer, än 20 lödige mark; allmän frälseman ej mer än 10 mark lödige; bolfast bonde tre mark svenska penningar, och "lösker man" en mark, och "hvilkin som mera gifver än nu är sagt, thå hafvi thet inga macht, uthan dömes åter arfvomen effter hans dödh och med 40 mark Konungs eensak". Föröfrigt kunde morgongåfvan gifvas i lösöre eller jord, och "ey — uthan å rättom hindradagh", såsom ock landskapslagarne på anförde grunder stadgat. Gafs den i jord skulle ock tolf fastar närvara. Dog hustrun före mannen och efterlemnade med honom aflade barn, tillföll morgongåfvan dem och betraktades i förhållande till barnen alltid som "möderne" och ej som "fäderne", men tillika stadgades nu: "koma ey barn thera i mellan, thå hafvi thet thera morgongåfvona som länger lifver och hafvi hvarghins thera arfva thet våld at qvälia", hvilket med andra ord vill säga, att dog hustrun före mannen utan barn med honom, utgick ej någon morgongåfva. Hvad *Stadslagarne* vidkommer, så skilja de sig äfven i denna fråga från landsrätten. Bjærköærätten tillåter mannen att utfästa morgongåfvan till mer eller mindre, och "skiljæs then barnlös at, tha taker husfrun morghingiæf sinæ up; fa the barn saman, tha far hon engæ morghongiæf". Den *nyare stadslagen* åter föreskriver: att morgongåfvan högst finge uppgå till värdet af "fyra marker och tiugu svenska penning"; att den kunde gifvas "i redom penningom, jord, gårdom eller

6) Se Telge Stadgan 1345 §. 14. I allmänhet innehåller denna stadga bestämda maxima, hvaröfver förning, morgongåfva, bröllopskost, dop- kyrkogångs- begrafningsöl med mera inom Adeln ej skulle få gå. Öfverflöds-förordningarne äro således af gammalt datum; samma slags stadganden finnas ock i Landslagen. Konungens Länsman ägde vaka häröfver.

hvar'ı man wil"; att den skulle "uthgifvas å första bryllopsdagh"; och att om hustrun öfverlefde mannen, morgongåfvan endast i den händelse, att hon ej hade barn med honom, skulle henne tillfalla, men lefde barn efter "taki enga morgongåfvo uthan dödh wari" 7).

Då ännu enligt *landslagen* morgongåfvan efter hustrun skulle anses som barnens möderne, följer deraf, att den, om ock gifven i jord, ansågs vara hustrun med ägande rätt tillhörig; men vår nu gällande Lags grundsats efter landsrätt, att hustrun endast må "nyttja och bruka" morgongåfva som i jord är gifven, uppkom redan i 16:e seklet, då det uti *Adelns* privilegier 1590 för adeln stadgades, att till morgongåfva gifven jord skulle gifvas med "sådane förordh at hon behåller henne oquald i sin lijfstijdh", hvarefter det uti Stadgan öfver åtskillige oordningars afskaffande i adelige samqväm, morgongåfvor m. m. gifven den 17 December 1644, §. 7, på adelns "egen åstundan" förordnades, att ingen morgongåfva i jord skulle derefter gifvas till "evärdelige ägor", att sedan hustrun efter mannens död tillträdt den, hon skulle få besitta den oqvald endast så länge hon satt i enkestånd, och att den icke skulle "räknas barnen för möderne utan för fäderne"; och dessa i början till förmån för Adeln gifna bestämningar blefvo sedan allmänna.

Det återstår att nämna den makarnes ömsesidiga rättighet i boet, som uti Gotlandslagen kallas "hogsl oc idh", omtalas ehuru utan särskildt namn i de flesta andra landskapslagarne och sedermera blifvit benämnd *fördel*, ett uttryck, som i den nyare Stadslagen först förekommer. *Fördel* tillkom redan af ålder så mannen som qvinnan. Mannens rättighet i detta afseende synes hafva stått i sammanhang med krigsförsvaret, till hvil-

7) LL, GB. X; BjærkR. XXIII: 6; StL. GB. IX.

ket han var förpligtad; för hustrun deremot synes den varit en art vedergällning för hennes verksamhet som matmoder inom huset och till dess förkofran. Fördelen var ock ej bestämd till någon viss qvot, utan blott i vissa persedlar. Mannen uttog, förr än till skifte skreds, sina vapen (folkvapen), sin bästa häst med sadel och en fullbäddad säng; hustrun sin helgedags-drägt, sin "fingergull" (ring, förmodeligen vigselring) sitt bröstsmycke (bratz) och en fullbäddad säng, och var denna makarnes rätt i boet så beskaffad, att den öfvergick på deras arfvingar, ehuru sådant i det hela blott hade en formel betydelse 8). *Landslagen* tillåter hustrun att i fördel "först aff oskiffto tagha säng sina the bästa medh allo thy ther til hörer, bolster, linlakan, hoffdabolstir och åklädhe, kirkioklädhe sijn the bästa, stänizo, kiörtil, mantol och hufvudhduka", och mannen "säng som förr är sagt, häst sin then bästa, sadul och vapin sin och klädhe the honom ära skipat och skurin"; och öfverensstämma häruti hufvudsakligen *stadslagarne* 9). — Mannens rätt att disponera hustruns jord få vi framdeles ett lämpligare tillfälle att utreda.

B) Mannens myndighet öfver hustrun.

Hvad sedan angår hustruns ställning inom huset och mannens myndighet öfver henne, så är det redan i det föregående visadt, huruledes och när målsmannarätten öfver hustrun öfvergick på mannen. Hon hette i Lagarne *adhalkona* (äkta hustru), *husfru*, *husfröa*

8) ÖGL. GB. XV; UL. ÄB. X. pr; SL. GB. VI; WmL. ÄB. XXIV; HL. ÄB. X; jfr Gotlandslagen XX: 20. Åtskilnaderne och de mindre detaillerne i denna punkt anse vi ej för vårt ändamål af vigt; men på grunden för mannens *fördel* komma vi längre fram att fästa uppmärksamheten.

9) LL. GB. XVI, XVII; StL. GB. IX: 3—6, der ock namnet *fördel* förekommer; jfr Bjærköærätten XXIII: 6; Gotl. StL. IV: 3: 1—6.

(Venus domestica, säger Stjernhök). Hon var gift till lås och nycklar, och förvaltade derföre den inre hushållningen; men enligt så väl Landskapslagarne, som Landslagen, ägde *hon* ej mer än *barnen* rättighet att utan husfadrens särskilda fullmakt och samtycke afsluta giltigt köp om något som boet tillhörde; dock var ett ringa värde i lagarne fastställdt, hvarom hustrun och barnen högst medgafs att köpslaga, hvarjemte Uplandslagen förklarar, att "thæt kiöp se giört a torghe, skulu gild waræ 10). Gotlands Stadslag förklarar en hustru ej äga utborga eller bortsälja något öfver en half fjerding, utan särskildt tillstånd, med mindre likväl hon var en handelsqvinna och sig med köpenskap närde; och den nyare *stadslagen* förskrifver, att "engin må medh bondens barnum eller *hionum* köpslagha, uthan bondens witu: uthan the æru til salu satt" 11).

Den *myndighet mannen hade öfver hustrun* synes i äldste tider hafva i det närmaste varit lika beskaffad som hans myndighet öfver barnen; ty den makt (mund) fadren ägde öfver sin dotter tyckes det egenteligen hafva varit, som mannen genom brudköpet erhöll öfver hustrun. Derföre kunde han ursprungligen utan ansvar inför verldslig öfverhet icke blott tukta henne efter godtycke, utan ock sälja 12) och till och med bringa henne om lifvet 13). Men de orsaker, som ver-

10) ÖGL. WinsO. B. VIII: 1, maximum åtta penningar; UL. KpmB. IV; MhB. XLVII: 4, maximum 4 pgr; HL. KpmB. II, max. en örtug; SL. KpmB. IV, max. ett öre för hustru, 4 pgr för barn; WmL. Kpm. VI; DaleL. BygnB. XXXVII; — *Landslagen* KpmB. IV. Jfr V; maximum ett öre.

11) Gotl. StL. I: 42; StL. KpmB. III: 1, jfr IV.

12) Se *Svarfdæla* Sagan, hos *Müller*, SagaBibliothek I: s. 305; jfr ock *NialaS.* c. 6, 7; *Grimm*, s. 450.

13) Jfr WGL. I. GB. VIII; 1; II. Orb. 2; GB. XV. och ännu endast då mannen slog sin hustru i ölbänk, i kyrka eller å torget och således i offenteligt samqväm och på offenteligt

kade till mildring af *barnens* ställning i huset, medförde samma följder äfven för hustrun. Östgötalagen förklarar giftomannen och de andra Landskapslagarne hennes fränder i allmänhet berättigade, att föra talan emot den man, som slår sin hustru, så att fullsår, benbrott eller lyte deraf uppkom. Denna grundsats förekommer i Östgötalagen, hvilken dock tillika anmärker: "Nu radhær han hænne ok far (hon) egh fulsære, ælla skenu ok uardær egh lyt, *tha uari ogilt*"; men "kan han radha hænne *ofhardhlika* sua, at hon fa dödh af gen hans uilia, tha skal han sökia sum framledhis skils firi drap". Den upptogs sedan ock uti sednare tillägg till Westgötalagen, och så väl denna som Östgötalagen bestämmaatt de böter, som för dessa handlingar mannen ådömdes, skulle ensamt tillfalla hustrun och läggas till hennes omynd eller medgift. Dräpte han henne med vilja, ansågs det som mord 14). Så finna vi husfadrens myndighet öfver hustrun enligt Östgötalagen hafva varit lika beskaffad som hans makt öfver barnen, och i det hela samma grundsatser följa Svealagarne, så att der mannen bragte hustrun om lifvet, eller slog henne lytt och lam, hans ansvar, uppå hennes fränders klagan, berodde af de omständigheter som gjorde handlingen till vilja- eller vådagerning; hvarjemte om mannen befanns hafva rådt till dråpet ehuru en annan var gerningsman, han var förfallen till samma ansvar som den sednare, och likasom med afseende på hvad Westgötalagen innehöll derom, att dråp inom familjen ej "ma innan landz bötæ", säger Uplandslagen i motsats härtill: "tha skal han utlændis at skript in-

---

ställe, ådömmer denna lag mannen böter; jfr WGL. I. Bard. IV; II. FridhB. VI—VIII; Jfr *Hagen Adelstens* Guletings Lov, AegteskB. IV. (Paus, s. 70).

14) ÖGL. WadamB. X; EÖ. XVII, XVIII, XIX; WGL. III: 146.

www.libtool.com.cn

næ (taga), *inlændis* bot bötæ" I5). *Landslagen* yttrar "Gudh hafver gifvit mannenom qvinnona til hjelp och underdåån, tho ey til träål eller fotatrodh, och böör hvartthera annat älska, hon han som hufvudh, och han hona som lim (lem), och thy hvilkin man som aff haat och ondsko i drukinskap eller for andra qvinno skuld som han älskar slåår hustru sina blåå eller blodogha, lama eller lytta, wari thæt alt i twebotum, och *frænder henna näste* warin målsäghande ther til", men "*näpser* han hona for bruth henna skälika: wari saklös" (Sår. Vilja XIX.); hvarföre om mannen öfverskred gränsen för sin castigationsmakt, handlingen bedömdes efter dess qualificerande omständigheter och ansågs som högmål, om lifvets förlust med vilja blifvit tillskyndad 16). Hvad som i dessa afseenden gällde om mannen, gällde ock af ålder om hustrun. För öfrigt hade dessa handlingar, ej mindre efter Lands- än Landskapslagarne, den civila följd, att, då "ingen må then ärfva som han dräper" (LL.), den brottslige makan, om den andra blifvit dödad, förlorade för sig och sina ättelägger, med undantag likväl af barnen, all den andel han eller hon, såsom giftorätt eller morgongåfva, annars hade bordt erhålla från boet; och gällde detta *särskildt* efter Östgötalagen och Landslagen äfven om handlingen var vådagerning 17).

Emellertid gafs det ett fall, då ännu de äldre lagarne medgåfvo mannen att saklöst dräpa sin hustru, och det var då han på färsk gerning tog henne i *hor*.

---

15) UL. MhB. XIII; SL. MhB. XXVIII; WmL. MhB. XXVIII; HL. MhB. XXII; DaleL. MhB. X.

16) LL. Såram. Vilja XIX; HögmB. II, III; ÄB. XI; jfr StL. EÖ. XIX.

17) UL. ÄB. XVII: 1; SL. ÄB. VI; WmL. ÄB. XXXVI; ÖGL. EÖ. XVIII—XXII; jfr WGL. II. ÄB. XIV; II. Addit. II: 13, 14; LL. ÄB. XI; StL. EÖ. XIX.

Dräpte han då antingen hustrun ensam eller henne jemte bolaren eller blott denne, var allt det ogildt, och det ålåg endast mannen, för att undgå åtal af hustruns fränder, att binda dem bägge antingen lefvande eller döde tillsamman och föra dem sålunda inför tinget till bevis på sin obrottslighet, derest han icke ville eller kunde bevisa saken med vittnen. "Nu kan man annæn takæ j siæng mæd kunu sinni — säger Uplandslagen — ok slar han thær i hæl, æller badhin thöm, tha skal han them samæn fiætræ, dödh ok quik, ællr badhin dödh, ok swa til tinx föræ, thæt skulle tolff mæn witæ, hvat thær ær samt um; fællis the sum dræpin æru, liggin ogild". Dock erfordrades, enligt de gamla lagarnes allmänna grundsatser, att de brottslige togos på färsk gerning; ty skedde annars anklagelse för hor, kunde det med böter försonas 18). I sådant fall, eller ock om mannen efterskänkte hustrun lifvet, ägde han likväl förskjuta henne, och detta skedde, efter Westgötalagens beskrifning, sålunda att mannen vid husets tröskel ryckte af henne manteln, utskar bakstycket på den kjortel hon bar och dref henne i detta tillstånd ut 19). *Stadslagen* följer uti förevarande fråga de äldre lagarnes grundsatser, så att mannen, om han, likväl med vittnen, tog hustrun "inne medh horkarlenom" hade "våld um liiff thera beggia" eller ock kunde taga böter, som då voro bestämda till 40 mark; och uti Upsala Stadgan 1538 fastställes detta ytterligare, så att der mannen med vittnen öfverraskade sin hustru i hor, det berodde af honom att fordra hennes och horkarlens lif eller ock böter, 40 mark 20). Dessutom hade, efter

18) UL. ÄB. VI: 2; SL. GB. IV; WmL. ÄB. XIV; HL. ÄB. VI; Dalelagen KirkB. XX; jfr Gotl. Lag. XXI: 5; WGL. II. Dr. XXII; GB. IV; ÖGL. EÖ. XXVI; Wadam. XXX.

19) WGL. II. GB. V, VI; jfr ÖGL. EÖ. XXVI in fine; jfr WGL. I. GB. V.

20) StL. GB. X. pr; Upsala Stadgan 1538 hos Schmedeman,

så väl de *äldre lagarne* som *Landslagen*, hustru, som gjort sig skyldig till hor, förlorat rättigheten till fördel, giftorätt och morgongåfva, eller som Landslagen, lika med Uplandslagen, säger: "morgongåfvo sinne, och allt thet hon var gifvin och gifft till", samt enligt Östgötalagen till och med den i lösöre gifna omynden (for utan iordh), och allt "thet taki bondin" (LL); hvaremot Stadslagen endast frändömer henne morgongåfvan och "varder hon aff dagum takin, taken arfva goz henna" 21). Gjorde hustrun sig skyldig till illvilligt förlöpande (malitiosa desertio), uppstodo för henne samma civila följder 22). Hor och malitiosa desertio medförde såsom ofvan är sagdt, skilnad i äktenskapet; men om annars mannen förskjöt sin hustru och "takær i stadh andræ ok i siæng mædh sik læggær, tha rænir han husfru lasæ ok nyklæ", och mannen var, enligt Svealagarne, förfallen till 40 marks böter, om hustrun, hvilken då kallades "utskutstolæ", jemte hennes fränder begagnade sin rätt att deröfver klaga 23).

3. *Oäkta barn inom familjen.*

I sammanhang härmed synes det oss lämpeligt, att undersöka det förhållande, hvaruti *oäkta barn* stodo till föräldrarne, och derjemte frågan, huruvida hustrun ägde

---

Just. Verk, ss. 7, 8. I Landslagen har jag ej funnit detta moment ur ifrågavarande synpunkt berördt.

21) WGL. I. GB. V; II. GB. V, VI; ÖGL. EÖ. XXVI; KristnuB. XXVII; UL. ÄB. V; WmL. ÄB. XII; HL. ÄB. V; — LL. GB. XI; — StL. GB. X. Jfr ock *Decr. Greg.* lib. IV. tit. XX: (de donationibus inter virum et uxorem, et de dote post divortium restituenda) cap. 1, 4.

22) WGL. II. GB. XVII; III: 56: "Löper husfru bort fra bondhæ, taki bonde goz alt"; ÖGL. KristnuB. XXVII; jfr ock LL. Tbj. B. I.

23) UL. ÄB. VI: 3; WmL. ÄB. XV; HL. ÄB. VI: 1.

ägde anspråk på äkta trohet af sin man. Hos de hedniska folkslagen, äfven dem, som annars uppnått en högre grad af borgerlig cultur, ingick den äkta troheten såsom sådan ej i fordringarne på mannens sedliga väsende. Mannen ansågs då kunna hafva mer än en hustru, eller ock, sedan samhällets allmänna intressen sjelfve ådagalaggt nödvändigheten af lagliga bestämningar angående äkta börd för grundläggning af ärfteliga eller framtida rättigheter, jemte den äkta hustrun concubiner. Så finner man ock hos de germaniska folken att flergifte varit tillåtet, om ock sällan eller kanske endast af förnäme män begagnadt 24). De gamla Sagorne innehålla ock flere exempel på mäktigare mäns månggifte i Norden 25). Allmännare var dock concubinatet, hvartill äfven icke sällan valdes någon af husets qvinliga tjenare eller trälinnor; och en följd af husfadrens myndighet inom huset var, att någon hustruns gensägelse i detta afseende icke kunde äga rum. Att *ogifta* män lefde i concubinat, kan i följd häraf icke förefalla främmande, och sannolikt bestod den ursprungliga skilnaden emellan äktenskap och concubinat blott deruti, att någon ordentlig och högtidlig fästning vid det sednare ej blifvit iakttagen 25a). På dessa förhållanden lemna ännu de gamla landskapslagarne flere bevis. Den *äkta hustrun* kallades *adhalkona*, *husfrua*, *husfru*, äfven, ehuru mera sällan, hustru, hon, som genom fästning och behörigt giftermål blifvit af gifto-

24) *Tacitus*, Mor. Germ. cap. 18; jfr *Grimm*, s. 440.

25) Sæmundar Edda, Helga quida, ed. Afzelius, s. 140; Harald Hårfagers Saga, kap. 21; jfr Hagen Adelst. Gulet. Lov. Christendoms ræt, cap. 24, (Paus. s. 39) med rubrik: "*Man maa ikke have mere end een kone*", och lagstället är riktadt mot den gamla seden. Jfr *Stjernhök*, de Jure S. et G. p. 167 och *Botin*, Sv. F. Hist. Sthm. 1789, 2:a Tidehv. s. 136, 4:e Tidehv. s. 182.

25a) Jfr *Eichhorn*, Stats und RG. §. 54.

www.libtool.com.cn

mannen åt mannen öfverlåten och ordenteligen *mundgipt*. Concubinen kallades *frilla*, *slokifrilla*, *amia*, *amyn*, *huskona*, hvilket sistnämnde ord väl i allmänhet betydde tjenarinna, trälinna i huset, men ock concubina, och att frilla, amia hade en viss erkänd ställning inom familjen, synes af Helsingelagen, der det säges, att den som kallade en mans hustru för "skökio", skulle böta thokkaböter, men om det var *amia* som så oqvädades, skulle "thridhiungiuum minnæ" i böter erläggas 26); och således ehuru oqvädes-ordet mot henne försonades med mindre böter än det mot äkta hustru, var det dock oqväde, att kalla henne för sköka. Barnen af den äkta hustrun eller den qvinna, hvilken lika som en sådan, enligt hvad ofvan är utredt, ansågs, voro de äkta barnen (liberi legitimi), *adhalkonu barn*, de *arfborna* 27). Barn deremot aflade med en frilla eller amia, kallades *frillubarn*, *slökifrillubarn*, *huskonubarn*, i Gotlandslagen *thybarn*, i Bjærköarätten *amynbarn*, 28), och ansågos som fadrens erkända naturliga barn (liberi naturales) samt, om ock modren var trälin-

---

26) Jfr till de anförda namnen Gloss. till WGL., ÖGL. och UL. *Amia* i HL. MhB. VII: 1; *amyn* i BjærköæR. XXIII: 6. Efter Judske Lov I: 27 blef ännu en concubine, i de Danska lagarne kallad slökefrith, slegfred, med hvilken mannen i tre år uppenbarligen lefvat tillsamman, och till hvars hus hon hade lås och nycklar, ansedd som "adhelkone oc rette hustru"; jfr WGL. II. GB. XI. pr. Jfr ock *Grimm*, s. 438; *Mittermaier*, Gr. des d. P. R. §. 326. *Ihre* och *Grimm* härleda slägfrid, slökfrid från det Isl. släcke, ancilla, pigra.

27) WGL. I. ÄB. VIII; GB. VI; II. ÄB. XII; GB. VII; Addit. 12: 2; ÖGL. GB. V; ÄB. VIII; UL. ÄB. XVIII; *Egils* Saga, kap. 9.

28) Jfr noten näst ofvan, och Gotlandslagen XX: 27, 28; BjærkR. XXIII: 6; ÖGL. ÄB. IV, VIII; — SL. KirkiuB. XV: "Kännir ogipt kuna giptum manni barn ok madher dyl badhe barn ok häfd — — — Gitter kuna swa han widher bundit, hete tha han fadher at thy barne ok ær thet barn *frillubarn*".

na, likväl friborne, emedan fadrens fria börd öfvergick, enligt de nordiska lagarne, på dem 29). De barn sluteligen som genom lönskaläge med en lös qvinna (löskæ konæ, löpæ konæ) tillkommit, utan att något contubernaliskt förhållande emellan mannen och qvinnan vidare ägde rum, voro då oäkta barn i den vanliga meningen (spurii). Det är i följd af allt detta klart, att då vid sådant förhållande *mannen* ej var förbunden till äkta trohet, han ej heller kunde begå hor efter den vidsträcktare betydelse detta begrepp sedermera erhållit, och om han med en annans hustru sig i detta afseende förgått, så var sådant, så väl som då en ogift man sig sålunda förbrutit, rätteligen såsom en kränkning af hennes mans rättigheter, — det kallades ock derföre *sängarån* (UL. KirkB. XV: 2) —, föremål för upprättelse; likasom lönskaläge med en ogift ättboren qvinna en skymf för slägten, som derföre borde försonas, eller som Suderm. Lagen säger "at frændæ thokka" bötas, och med en annans trälinna ett ingrepp i herrens ägande rätt 30). Man inser ock lätt, huruledes i följd häraf de naturliga eller frillobarnen i äldsta tider kunde äga vida större af sederne medgifna anspråk på arf och andra rättigheter, än de som sedan finnas vara dem tillerkända.

Sjelfva kyrkan tolererade i början concubinatet 31), och redan derföre kan det så mycket mindre förefalla främmande, att berörde sedvanor äfven efter christen-

---

29) ÖGL. ÄB. XXVI: "Nu boa brödbær i bo saman ok aflar en barn widh huskunu therra, thæt barn a frælst at uara", jfr XIV, och ofvan I. s. 98, not. 3.

30) Jfr angående lönskaläget WGL. I. GB. V. pr; II. GB. IV, XI; UL. ÄB. XXII; SL. ÄB. III. LL. ÅB. XVII; Åttens anspråk i detta afseende skola uppgifvas i det följande.

31) Se i afseende härå *Decr.* I. pars: Distinctio XXXIV: cap. 4—6; jfr causa XXXII. qu. 2. can. 12, och qu. 4. cc. 1, 2.

domen en tid bibehöllo sig i Norden, som dessutom allmänna samhälliga seder och bruk endast långsamt kunna undergå förändringar. Men med christendomens monogamiska princip, dess lära om äktenskapets sedliga väsende såsom en moralisk sammansmältning af man och qvinna och den häraf som en omedelbar följd utgående äkta troheten, kunde de dock ej länge bestå. Sådan en man vill finna sin hustru, säger canoniska lagen, sådan bör han ock bevara sig för henne, och med lika skäl fördömer christna religionen hor af hvardera könet 32). Man finner ock derföre uti de svenska kyrkobalkerne och lagarne stadganden sedermera intagne, som syfta på concubinatets afskaffande ej blott hos gifta utan ock hos ogifta män, och kyrkan belägger ett sådant förhållande med andeligt straff. Angående *ogifta* mäns concubinat säger Westgötalagen: "Hvar sum eig will wigiæs widh sinæ *frillu* æller widh hanæ skiljæs, sidhan han ær tryswær mintir til, tha ma præster hanum syniæ tiænisto", det är, förneka honom nattvarden 33). Angående åter *gifta mäns* concubinat innehåller Westgötalagen i kyrkobalken: "Hvilkin man gör openbart hoor, taker horkono hem til sijn ok lægger innan siængh sina, ælla uærther inne takin mæth hænne, thær ma biskupssoknare sak gifua til han", och i ÄB.: "Ganger madher fran kono sinni laghgiptri ok i siæng annaræ kono aflæ barn, thæt ær *horbarn*" 34).

---

32) *Decr. Grat.* causa XXXII. qu. V. can. 23: "christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat"; jfr ibm qu. VI. can. 2, med öfverskrift: "qualem quisque vult invenire uxorem, talem se servet eidem", och can. 3—5.

33) WGL. III: 95, jfr III: 104; II. KirkB. LVII; ÖGL. KristnuB. XV.

34) WGL. II. KirkB. LVIII; ÄB. XI; jfr ock *Leges Canuti*, Regis Anglorum, Danorum et Nororum, (Havniæ 1826), n:o 53 (51): "Si vir legalem conjugem habens fornicatus cum ancilla sua fuerit, careat ancilla illa et pro semet ipso Deo et hominibus emendet": n:o 54 (51—52): "qui habet

Dock nämna ännu ej Götalagarne, så vidt vi funnit, att äfven hustrun ägde offenteligen anklaga mannen för hor 35). Men Svealagarne tillerkänna henne tydligen denna rätt: "Nu giwær husfrun bonde sak a thinge fore hor" etc. säger Uplandslagen, och förklarar derjemte, att om hustru träffade en annan qvinna "j siæng mædh bondæ sinum, ok slar *hanæ* thær j hæl", en sådan hustruns handling, likasom, enligt hvad ofvan är utredt, en dylik af mannen under samma förhållanden, skulle, der den behörigen bevistes, ligga ogild. Dock bör märkas, att då mannen i dessa fall saklöst kunde dräpa så väl hustrun som horkarlen, hustrun blott synes hafva kunnat ansvarslöst döda den bolande qvinnan, men ej angripa mannen, sitt hufvud och målsman 36). Sålunda blef småningom den äkta troheten en ömsesidig skyldighet och Stadslagen (GB. X) förklarar derjemte den man, som begått hor, böra böta 40 mark treskiftes och 13 m. 8 ört. till Biskopen, och hafva förverkat sin *fördel* i boet. Anmärkningsvärdt är likväl, att ehuru Landslagen i likhet med Landskapslagarne omtalar så *tvefalt* som *enfalt* hor 37), den dock ej upptagit deräå något verldsligt ansvar, hvilket likväl uti Upsala Stadgan 1538, i öfverensstämmelse med

legalem conjugem *et etiam concubinam*, nullus presbiter nec aliquis alius faciat ei aliquod servitium, quod christiano fieri debet, antequam cessaverit". Jfr ibm n:o 49 (47) — jfr *Hagen Adelst.* GuleT. Christ. ræt, c. 24. (Paus. s. 39).

35) På de ställen, der hor omtalas, är det blott mannen som uppträder som klagande. Se WGL. I. GB. V, ÄB. VIII; II. GB. V, VII, ÄB. XI; ÖGL. KristnoB. XXVII, EÖ. XXVI, Wad. XXX. pr.

36) UL. KirkB. XV: 3; ÄB. VI. pr. I; jfr SL. KirkB. XV; WmL. KirkB. XXI, ÄB. XIII; HL. KirkB. XV: 2, ÄB. VI; DaleL. KirkB. XX. Jfr StL. GB. X: 2.

37) LL. KirkB. XV: 2; jfr WGL. II. KirkB. LII; III: 121 och de i nästföregående not citerade flockar ur kyrkobalkerne. Redan GotlL. XXI: 1, 2 belägger dock tvefalt och enfalt hor med böter så väl till *landet*, som målsägaden.

Stadslagens stadgande derom, bestämdes. Uti Erik XIV:s Hofordning 1560 §. 33 förklarades derpå "en gifft man som lägrar sig med en ogifft qvinna eller pijga" böra straffas med vatten och bröd och böta 40 mark; men den "som lägrar sig med gifft mans hustru, wari liifzstraff", och häruti finna vi således ännu inverkningar af de gamla grundsatserne. Detta upprepas uti Johan III:s Gårdsrätt 1563 §§. 24, 25; 38). Uti Carl IX:s stadfästelse på Landslagen af år 1608 bjudes att *hor* skulle dömas efter *Guds lag*. Men Guds lag bjuder i III. Mosebok 20: 10: "Then som hor bedrifver med någors mans hustru, then skal döden dö, både horkarlen och horkonan; therföre, at han med sin nästas hustru hor bedrifvit hafver". I följd häraf stadgade Carl IX:s Straffordning 1 October 1611, att den som begick dubbelt hor skulle straffas till lifvet, eller ock böte mannen 160, qvinnan 80 daler: enfalt hor, mannen 80, qvinnan 40 daler; och uti Resolution på några Hofrättens frågepunkter den 23 Junii 1615 förklarades sedermera dubbelt hor böra straffas till lifvet, "utan alla nådher"; enfalt hor deremot enligt Straffordningen 39).

Efter det nu concubinatet sålunda fördömdes och begreppet hor utsträcktes äfven till mannens mot den äkta troheten stridande handlingar, uppstod ock i afseende å *frillobarnen* häraf den följd, att der fadren (eller modren) var gift, barnen utom äktenskapet ansågos som *horbarn;* och att der åter barnen blifvit födde af en ogift mans contubernaliska sammanlefnad med en qvinna, utan att någon af de omständigheter mellankommit, som gjorde den oäkta börden till äkta,

38) *Schmedeman*, Just. Verk ss. 40, 46; jfr Patent om högmålssaker, den 1 Maji 1563.

39) Straffordningen 1611 kallas hos *Schmedeman*, s. 130, "svar på the högmåhls saker etc."; jfr Schmedeman, s. 146; jfr *Straffordn.* den 18 Maji 1653, §. 1. —

skilnaden emellan dem och de i vanligt lönskaläge aflade, småningom förföll och deras anspråk på arf och underhåll af föräldrar förminskades. Vidkommande deras rätt till vård och underhåll af föräldrarne, så förordnade först *Gotlandslagen*, att oäkta barn aflade af gotländsk man med inländsk qvinna ej allenast skulle njuta underhåll i fadrens hus, utan ock taga arf efter honom i lösören. Var åter modren utländsk (icke-gotländsk) qvinna, skulle fadren underhålla de oäkta sönerne till dess de blifvit mogne (myndige) män, och om de sedan ej ville med sin fader samman vara, borde han gifva dem tre mark penningar, fullständiga mansvapen, en fullbäddad säng och femton alnar kläde till gångkläder. Oäkta döttrar af utländsk qvinna skulle fadren underhålla till dess de uppnått 18 år. Trädde de i gifte, var han deras giftoman. Men blefvo de ej sålunda försörjde och ville ej heller längre lefva hos sin fader, borde han till dem utgifva en mark silfver, en fullbäddad säng, gångkläder och en ko, och synes äfven sedermera fadrens förhållande till dem icke hafva blifvit afbrutet, 40). Inskränktare äro redan föräldrarnes skyldigheter mot oäkta barn enligt de andra äldre lagarne. Frillobarn, säger *Uplandslagen*, skall fader eller moder föda, hvilkendera af dem bättre ämne och råd hafver, sedan det blifvit vant af spenarne, och till dess föde modren barnet. Nu gitter ingendera hålla barnet, tigge barnet sig föda, och ligge å hvarderas vårdnad att bevara det för all våda till dess det fyllt sju år. Nu leges barnet åt en fostermoder och förderfvas det af vanrykt, råde Biskopen, hvilken skall undergå andelig pænitens för barnets död 41). *Lands-*

40) Gotl. Lagen XX: 27—31; jfr ock Gotl. Stadslag IV: 3: 8. *Grágás*, OmagaB. III. vill att oäkta barn skulle af fädernesläglen underhållas tills de fyllt femton år.

41) UL. ÄB. XXIII: 2; WmL. ÄB. XLVII—XLIX; HL. ÄB. XIV: 3.

lagen äfvensom *Stadslagen* bestämmer dessa föreskrifter närmare sålunda, att "modher skal frillobarn sitt födha ther til at thet ær triggia åra: sidhan födha thet fadher ther til thet är siw åra" etc., så att man alltså i allmänhet kan antaga, det de oäkta barnen till sitt fyllda sjunde ålders år ovilkorligen bordt af föräldrarne underhållas och vårdas, men sedan synes det, som hade de bordt sättas i tillfälle att sig sjelf födan förtjena, och föräldrarnes skyldighet förvandlades då till en blott moralisk pligt 42). I anseende till dessa det oäkta barnets anspråk på sin faders omsorger, var det ock af vigt att barnets fader skulle blifva känd. Derföre, om barnet af fadren förnekades, ägde modren, eller om hon var död, barnet med mödernefränderne att inför tinget söka öfverbevisa honom om faderskapet, och var detta äfven, under den tid landskapsförfattningen gällde, af stor nödvändighet ur den synpunkten, att deraf berodde, huruvida det oäkta barnet, sedan det uppnått myndige år, borde "utlændis gangæ ællr æi", eller som Suderm. lagen säger "landzvist hawa" eller ej, med andra ord, huruvida det som "inländning" inom landskapet skulle betraktas eller icke 43). Hvad de oäkta barnens *arfsrätt* angår, komma vi att behandla denna fråga i det följande.

4. *Husfadrens målsmannaskap.*

Ägde nu husfadren öfver medlemmarne af sin familj i äldre tider den vidsträckta makt och myndighet,

42) LL. ÄB. XVIII; jfr XVII. som i sammanhang med XVIII. visar hvad begreppet frillobarn nu mera betyder; se ock SL. KirkB. XV. — Jfr vidare om underhållsskyldigheten StL. ÄB. XIII, och Gotl. StL. IV: 3: 8, som ock bestämmer underhållsskyldigheten till 7 år.

43) Jfr GotlL. XX: 34—42; ÖGL. ÄB. XIV. XVI; UL. ÄB. XXIII. pr. SL. KirkB. XV. §. ult; WmL. ÄB. XLIII—XLV; Jfr LL. ÄB. XVII; — se ock *Grágás*, Arfathattr XVIII.

vi ofvan sökt utreda, så var han ock å andra sidan förpligtad, att ansvara för följderne af de förbrytelser mot enskild mans eller allmän frid, som af dem kunde begås. För sina trälar ansvarade husbonden i egenskap af ägare 44). För sina barn och sin hustru i egenskap af *målsman*. Men målsmannaskapet medförde fordom en dubbel förpligtelse. Det innebar skyldigheten, att svara och försvara; det innebar ock skyldigheten att ansvara för dem, som af detsamma omfattades, och således togs det i anspråk ej allenast vid de under målsmän stående omyndiges angelägenheter af civil, utan ock i de af criminel natur.

Hvad *barnen* angår, så omfattade målsmannarätten ej blott de till åldern omyndige, utan ock under vissa förhållanden de till åldern myndige barnen. Döttrarne förblefvo under husfadrens värn, så länge de voro ogifte och lefde i hans hus; efter hans död under slägtens. För *öfvermagan* skulle fadren så mycket hellre ansvara, som den omyndige icke ansågs höra till samhället utan blott till familjen; hvarföre ock alla en öfvermages brottsliga handlingar betraktades som *vådagerning*, som alltid med böter kunde försonas, och derjemte utan att det allmänna, det är, hvarken Konungen elller fridsförbundet, häradet, i början af dem hade någon del. Att de, som ännu ej uppnått fulla femton års ålder, efter de äldre lagarne som öfvermagar ansågos, är redan ofvan (I. s. 101) utredt, och må här tillika anmärkas, det Östgötalagen (Wadh. XV) uttryckeligen uppställer den grundsats, att om någon begått brott i öfvermagaålder, men lagfördes för detsamma först sedan han blifvit mogande man, han dock endast som

---

44) WGL. I. Mdr. IV: "Thräl dræper man ættædhæn, han ma eig heta thes bani; bonde skal böta" etc. WmL. MhB. LVIII: "witis træl um drap —— wæri bondin" etc. ÖGL. Dr. XXI; EÖ. XVI. Det allmänna behöfde ej försonas för brott be-

öfvermaga skulle böta, 45). *Landslagen* erkänner ock grundsatsen: "wari swå ofvermagha wilia gärd, som moghande mans wådhagärd", i följd hvaraf öfvermagas brott alltid med böter kunde försonas; men i afseende på frågan, huruvida det allmänna hade anspråk på någon andel i dessa försoningsböter, tager den öfvermagans ålder i betraktande. Var öfvermagan *öfver* sju år och hans brott viljadråp, tillföllo Konungen och Häradet hvardera tre mark af de 20, hvarmed handlingen kunde försonas. I alla andra händelser bortföllo det allmännas anspråk. Målsäganden skulle dock alltid med böter försonas, der handlingen var dråp: vådadråp af öfvermaga öfver sju år med 9 mark, viljadråp af öfvermage under sju med $4\frac{1}{2}$, och vådadråp med 3 mark. Vilja-sår af öfvermaga öfver sju år berättigade ock målsäganden till böter, ehuru mindre än af mogande man; men var öfvermagan under sju år, förföllo alla böter i såramål 46).

Vidkommande sedan fadrens målsmannarätt och ansvarighet för *de till myndig ålder komne sönerne*, så

gånget af träl: ÖGL. Dr. XIII: 2. Jfr *Calonius*, Pr. Serv. J. §. 29, 33. De frie legobjonen torde i dessa afseenden varit såsom andra frie ansedde. Dock må anmärkas Dalelagen ThjB. XIX: "Hvilkin mans *sven* takir hö eller korn, ella annat nokot gen bondans wilia — tha skal han kæra thet hans husbonda — han skal thæt atergiælda etc.".

45) Angående öfvermages brott, se ÖGL. Dr. XVIII: 2: "Nu dræpær ughurmaghi man, thæt ær tridhiungær af fiuratighi markum (den fulla mansboten), thæt takær malsæghande, ok huatzke karl ælla kunungær"; jfr vidare ÖGL. EÖ. XV; Wadh. XV: 3, XL.; UL. MhB. II, XXII, och XLII: æi ma owormaghi liff fore styld ællr drap latæ"; ytterligare SL. MhB. II, XVIII, XXVI; WmL. MhB. III, XXXVII, LXXXI; HL. MhB. II. o. s. v.

46) LL. Dr. Våda XI—XIII; Sår. Vilja XVIII; Uti hufvudsaken följer Stadslagen öfver detta ämne samma principer; se StL. Dr. Våda X—XII; Sår. Vilja XIX; — Jfr ock, angående de två perioderne i öfvermagaåldern, *Hagen Hagensens* FrostetingsLov, III: 35 (Paus, s. 42).

berodde den, såsom det synes, fordom deraf, huruvida de ur fadersväldet blifvit *emanciperade* eller icke. Detta förhållande framlyser tydligt och klart i *Skånelagen:* "Wilia börn skiljas fran fadhur sinum, farä fadhur thera a Lanzthing ællær hæræzthing, oc liuse thæt, at the wilia skilias wither hanum, oc giui börnum sinum hvat han wil at sæ liuandæ — — — oc at swa görtho, *tha warthe the sialf giærningum sinum*", undantagande likväl mandråp, i hvars försonande fader och fränder borde, såsom lagen om ättboten ville, taga del. Således då de myndige sönerne skulle ur fadersväldet och fädernehuset emanciperas, borde det lysas å tinget och *sedan* ansvarade ej mer fadren för deras gerningar. Men innan emancipation för sig gått, ansvarade således han. Likaså säger *Eriks Sjellandske Lov:* "æn ær han (nemligen sonen) ey afskift (utskiftad ur boet), tha bötær han (nemligen fadren) foræ hanum swa oftæ sum han brytær, — — thæt samæ ær um dotær brytær sum sön" 47). Uti dessa stadganden hafva vi en god förklaring öfver följande uti *Westgötalagen* förekommande, hithörande grundsatser: Om bondes son, hvilken ej trädt i gifte och således var "ugipter af gardhe", samt ej utfått hvarken fäderne eller möderne, "bryter — laghæ bruth, böte fadhir firi han laghæ böte", med nndantag likväl af edsörebrott, för hvilka den brottslige sjelf skulle fly landet. På ett annat ställe: Om fadren för sin från huset ej utskiftade *aflidne* son utbetalt böter till hundrade mark, och en annan i boet qvarlefvande son förvärfvat och i boet inbragt till hundrade marks värde, skall fadren medan han lefver till boet ersätta ofvannämnde summa.

47) *Skånelagen* I: 17; ibm 18. säges: "callær annær man a fadhur fore barns giærningæ, oc sighær at barn ær i fælagh med hanum, ok thet ær ey; witi thet fadur barne med thingwitni sinu"; *Eriks Sjell. Lov.* I: 43; jfr *Stjernhök*, pag. 172; *Rosenvinge*, I. s. 168.

Ytterligare förekommer i *Östgötalagen:* Är det bondes son som dråp begått och Konungens soknare, vid böternas utkräfvande, säger honom ej vara från bondens hus utskiftad, ägde bonden vitsord visa, att sonen från hans bo lagligen blifvit skiljd 48); emedan på denna bevisning ankom huruvida böterne af fadren eller sonen skulle erläggas; och då man härjemte erinrar sig hvad ofvan blifvit anfördt om husfadrens rätt, att bestämma äfven öfver de myndige sönernes personer och dessas obehörighet, att utan fadrens samtycke, så länge de lefde i hans hus, ingå några bindande aftal 49), så följer, att likasom å ena sidan, *drotten*, eller, som han i Östgötalagen kallas, *gambli karlin*, var husets eller den i sambo 50) lefvande familjens souveräna chef, som befallde öfver medlemmarnes personer och bestämde deras verksamhet, det äfven å andra sidan var han, som ansvarade för deras handlingar emot tredje man, och det så mycket mer, som boet och dess inkomster voro gemensamma, ehuru dispositionen ensamt tillkom honom.

Att denna husfadrens myndighet af sig sjelf upphörde, när han af ålderdomssvaghet ej mer förmådde den handhafva, synes, ehuru lagarne ej nämna derom, af sig sjelf vara klart. Äfvenså, när han flätförde sig, det är afstod sitt gods åt sina arfvingar emot betingad sytning, hvarom vi i det följande skola meddela de närmare omständigheterne, (jfr Judske Lov. I: 7); men för att annars upphäfva ett sådant förhållande under fadrens lifstid, var *emancipation* nödig; och en sådan

48) WGL. II. ÄB. XXVIII; III: 83, jfr II. ÄB. XXX, och Forn. L. ÖGL. Dr. V. pr.

49) ÖGL. WinsO. VIII: 1; BB. XII; jfr ofvan not. 94 a, sid. 49.

50) Sambo-systemet framlyser i synnerhet i *Gotlandslagen;* WGL. II. GB. XV, der fråga är om mord inom familjen, och farfar, morfar, fader, moder, farbror, morbror, syskon och syskons barn uppräknas, visar ock detta.

synes, åtminstone enligt Östgötalagen, hafva skett genom ordentligt *boskifte*. Detta ägde i synnerhet rum, då sönerne inträdde i gifte, hvarföre ock ej — emanciperad son vanligen kallades "ugiptir ur (af) gardhi". *Gotlandslagen* säger väl son ej vara berättigad att erhålla boskifte, med mindre fadren sjelf det ville, eller sonen gifte sig med fadrens samtycke; och detta ådagalägger alltså äfven styrkan af husfadrens myndighet. Men *Östgötalagen* stadgade, att så väl då sonen trädde i gifte, som då fadren sjelf andra gången ingick äktenskap, skifte af boet skulle företagas, och när ett sådant boskifte, som utan tvifvel efter ömsesidig öfverenskommelse äfven annars kunde ske, lagligen hade för sig gått, var sonen emanciperad och fadren frikallad från bötesansvar för honom; men hade fadren blott utsändt sin son i tjenst till hafs eller till hofs, var detta ej nog för emancipationen, utan "han skal hanum byght bo i hændær sætia", och "tha ær han uidær son sin laghskiptær". Ägde åter fadren ej bygdt bo att sätta honom i händer, "tha fa hanum boskap, thæt æru kuiki kuste sum bo skal mædh byggia" 51). Huruvida äfven efter de svenska lagarne, likasom efter Skånelagen på sätt ofvan är anfördt, emancipation kunde ske genom *tinglysning*, eller sålunda, att fadren på tinget offenteligen gaf tillkänna, det hans till myndige år komne söner ville sig från hans hus skilja och för sig sjelfve svara, kunna vi med bestämda bevis ur lagarne, i anseende till deras tystnad derom, icke påstå; men i stöd af hvad om ättledning förekommer och vi i det följande skola anmärka, anse vi så mycket mer troligt att ett sådant emancipationssätt äfven i Sverige varit brukligt, som denna särskiljning från familjen äfven för fridsgarantien var i sina följder af vigt. — Den

51) Jfr Gotl. Lagen XXVIII: 21—24; ÖGL. ÄB. IX; Dr. V. pr; jfr Eriks Sjell. Lov I: 7; *Grimm*, R. A. s. 462.

andel sonen vid boskiftet erhöll, kallades, på sätt redan ofvan i fråga om medgift och hemföljd blifvit anmärkt, i Östgötalagen *urgäf;* och hvad de egenteliga *Svea*lagarne vidkommer, så, ehuru de, enligt hvad likaledes vid frågan om hemgiften utreddes, i grund af regeln, att "ængin ma annæn quikkæn ærfvæ", lemnade i föräldrarnes behag, att bestämma beloppet af den hemgift de åt sonen ville gifva, äfvensom att den efter sitt godtfinnande under sin lifstid återkalla, synes det dock utom allt tvifvel, att sonen ock enligt dessa lagar, då han engång uppsatt eget bo, var ur fadersväldet emanciperad; och detta tyckes oss äfven vara på engång en följd af och förklaring öfver följande ställe i Uplandslagen MhB. XII: 4: Giftes son från sin fader, kommer fadren till sonens hem och blir der dräpen, ligge i sporgäld, det är enkla dråpsböter (40 mark); kommer sonen till sin faders hem, då är han hemma, och blir han der dräpen, vare gild till 140 mark, det är tredubbla dråpsböter, hvarmed dråp, begånget på en medlem af familjen i dess hus, försonades. Fadren ansågs här som en främmande i sin från honom skiljde, gifte sons hus, och sonen var alltså från fadren emanciperad; men emedan sonen, då han gifte sig, icke ägde rätt att fordra af sin andel i boet mer än fadren ville honom gifva (ÄB. VIII), var han alltid, då han besökte sin fader, ännu hemma på egen grund och betraktades ock derföre som sådan, om han der dräptes. Deremot synas redan *Svea*lagarne, angående fadrens ansvarighet för de i sambo med honom lefvande myndige sönernes med böter försoningsbara brott, ej annorledes åtminstone än i afräkning på det blifvande arfvet hafva ålagt honom en sådan ansvars- och betalningsskyldighet, emedan i dem redan den regel i allmänhet uppställes: "giældhis — brutin aff thæs lott sum bröt, æru æi pænningær til, tha ær thær want bötær kräffiæ, æncti

ær til" 52). *Landslagen* säger bestämdt, att den brottslige må "engins mans penninga förbryte uthan sina eghna" (HögmB. XVI). Husfadrens ansvarighet för sina i huset lefvande myndige barns brott hade sålunda småningom upphört och brottet hänföres ej mer till familjen, utan till personen.

www.libtool.com.cn

Målsmannarätten öfver *hustrun* öfvergick, enligt hvad ofvan är ådagalagdt, på mannen, sedan äktenskapet blifvit fullkomnadt. Östgötalagen säger i afseende härå: "Nu alla tha saki sum kona gær mædhan hon ær ogipt, tha suari hænna giptoman ælla böte firi hana, æn tho at hon se fæst manni, — — — nu sidhan uight ær firi kirkiudurum ok gift, tha skal hænna husbonde badhe sökia ok suara firi hana" 53). Men denna mannens rätt och skyldighet att "svara" för hustrun innebar äfven en förpligtelse att ansvara för henne, och i följd deraf, om hustrun gjort sig skyldig till brott, skulle ursprungligen ansvarstalan vändas emot hennes man, hvilken såsom hennes målsman för henne borde erlägga böterne; och gällde detta i fråga så väl om dråp, stöld och sår, som mindre förbrytelser, hvarföre ock Westgötalagen uttryckeligen förklarar, att "eig ma kono fran bondæ takæ, æn han biudher firi hanæ laghæ böter", samt att sådane böter, som väl kunde afräknas på hustruns andel i boets gemensamma egendom, ej fingo från hennes arfvejord uttagas 54). *Uplandslagen*, som i fråga om brottens imputation redan i flere hänseenden afviker från Götalagarne, innehåller angående ifrågavarande förhållande i Thingm. VIII: 1: "Wærkær husfru ok fællis bonde hænnær at laghum, ællr wærdhær hun mædh witnum widhbundin, bötes aff

52) UL. MhB. XVI: 2; jfr ThingmB. VII; SL. MhB. XIV.

53) ÖGL. Wadh. XXXVI; jfr GB. VII; RfB. XII.

54) WGL. II. ThjB. XII, XXXIII; ÄB. XXVI; ÖGL. Dr. IX; Wad. XV. pr., XXV; jfr *Nials* Saga, kap. 49.

hænnæ goz", och mannens målsmanskap för hustrun förvandlar sig alltså nu småningom till skyldigheten att kära och svara, men ej att ansvara för henne. Förövrigt och då berörde mannes ansvarighet för hustrun i det hela, efter vår åsigt af saken, var densamma, som förut ålegat hustruns fader och fränder och från dem genom giftermålet öfvergått på honom, så kommer detta förhållande ytterligare i det följande att vinna ljus vid utredningen af de grundsatser, efter hvilka ansvaret för brott af qvinna bestämdes. — Husfadren eller *gamble karlin* alltså var den allena rådande och herrskande inom familjen. Han skiljde tvisterne inom huset; han förde dess talan på tinget. Han bestämde hvar medlems verksamhet; han ansvarade fridsförbundet för deras fridsamma uppförande. Han kallades icke blott, han var ock Drott inom sitt hus.

XIX.

Ättemännens förbindelser inbördes.

1. *Förmynderskapet.*

Ifrån familjen vända vi oss till *ätten*, och vid framställningen af de förpligtelser, som ålågo dess medlemmar i afseende på hvarandra, skilja vi emellan ättemännens förbindelser i afseende på de *omyndige* och deras förbindelser i afseende på de *myndige* medlemmarne af densamma.

Då de Omyndige, såsom redan blifvit anmärkt, icke ansågos vara en del af samhället, utan blott af familjen och förthy icke ägde i hvad afseende som helst annorledes än genom målsmän någon talan i det offenteliga, tillhörde det fränderne att för de omyndige öfvertaga målsmanskapet, så snart af en eller annan anledning fädernemakten upphörde att vara verksam eller möjlig.

www.lihtool.com.cn

möjlig. Fadrens målsmannarätt öfvergick då på fränderne, hvilka alltså voro de omyndiges naturliga förmyndare, likasom förmynderskapet till sin princip var en fortsättning af fädernemakten, eller fadrens *mundium*. Eburuväl nu i allmänhet försvar och ansvar för en annan var en *männerne* inom ätten åliggande skyldighet, göra dock redan *Landskapslagarne*, likasom *Landslagen* uti detta afseende undantag för *modren* i så måtto, att hon ägde, så länge hon satt som Enka och boet förblef oskiftadt, med närmaste fränders råd vårda barnet och dess gods. Ur en annan synpunkt åter var modrens rätt till förmynderskapet öfver sina barn en följd af den grundsats, hvarefter förmyndarevården bestämdes, nemligen arfsordningen, hvarföre ock Westgötalagen anmärker i detta afseende om modren: "hon ær næst firi, thy at hun ær barni arvi". Trädde modren i nytt gifte och skifte af boet alltså kom att anställas, öfvertogo fädernefränderne vården om barnets gods, men vården om sjelfva barnet synes åtminstone efter Westgötalagen äfven sedan hafva tillkommit modren, ja äfven öfver godset, om fäderne-fränderne pröfvade att det med fördel kunde vara i "fælagh" (communio) med henne. Uplandslagen deremot säger bestämdt: "sidhan hun giptis, radhin tha fædhærnis frændær ther næstu *fore barni* ok barnæ goz" 55). *Stadslagen* förklarar uttryckeligen angående modrens rätt till förmynderskap öfver barnen, sedan hon trädt i nytt gifte: "är hon sidhan fallin ther til: råde swa sidan som förr medh nästa frenda wilia: och ellas eigh" 56). Då nu förmyndarevården antingen i följd af modrens nya giftermål eller hennes död öfvergick på *fränderne*, så gällde enligt Götalagarne, att den närmaste af *fä-*

55) WGL. I. ÄB. IV: 2; II. ÄB. VI; ÖGL. GB. XVIII, XIX; UL. ÄB. VI.: 3; WmL. ÄB. XX; HL. VIII: 2; — LL. GB. XV, XVI.

56) StL. GB. XI; jfr ibm XII, XIII.

derne-fränderne ägde "firi barnana bo radha"; men var han litet vetande eller hade gjort sig känd som slösare eller annars oskicklig till förmynderskap, ägde de andra fränderne på tinget "firi *kununge* ælla laghmanne" ådagalägga, att han "ær sua gamal at han gitær egh, ælla sua osniældær at han kan egh", och i sådant fall "a thæn firi radha sum gitær ok kan ok uæl uill af fædhrinis frændum", utan tvifvel efter tingets förordnande. I den händelse, att fäderne-fränderne råkade i delo eller tvist med barnen, skulle *möderne*fränderne vara dessas målsmän, men blott "um thön mal sum til therru käris ok egh um flere", ty "sidhan um all annur mal skulu fædhrinis frændrini sökia ok suara firi them" 57). Götalagarne gifva således i fråga om förmynderskap företräde åt *fäderneätten*. Likväl, om fader dräpit moder, skulle, enligt ÖGL. EÖ. XVIII, förmyndarevården för barnen af möderne-fränderne öfvertagas. Andra grundsatser följa härvid *Svea*lagarne. "Nu kan — säger Uplandslagen — badhi fadhir ok modher dödh wæræ, radhin fore barnæ goz frændær thær næstu, annær aff fædhærni ok annær aff mödhærni thæn næsti *mædh skyldæstu vitnum*", och råkade dessa hvardera ättens ombud i tvist angående förvaltningen, "tha giffs them witzordh barnæ goz at radhæ, sum bætær kan, ok bætær will, æ til thæs barn til wiz komæ". Om åter endera lefde, "antwiggiæ fadhir ellr modhir, radhi tha thæt thera fore barni ok barnæ goz sum længær liwær *ok* en aff hwarri halwunni sum skyldæstær ær" 58). Häraf, äfvensom af hvad ofvan blifvit nämndt angående fäderne-frändernes rätt och skyldighet, att allena öfvertaga barnagodset då modren lefde efter och trädde i nytt gifte, finner man att Uplandslagen fäster afseende å barnagodsets charakter

57) ÖGL. GB. XIX, XX; jfr WGL. II. ÄB. VI.

58) UL. ÄB. VII: 3; WmL. ÄB. XIX; jfr XX; HL. ÄB. VII.

af fäderne eller möderne: om både fäderne och möderne, hvilket var händelsen då både fader och moder voro döde, skulle närmaste fränder af hvardera ätten vårda barnet och godset; om blott möderne, hvilket var händelsen då fadren öfverlefde modren, skulle närmaste ätteman af möderneätten jemte fadren vårda godset; om blott fäderne, hvilket var händelsen då modren öfverlefde fadren, skulle närmaste fädernefränden jemte modren förvalta godset, och trädde modren i nytt gifte, tillföll hela förmyndarevården fäderneätten, helst så länge modren lefde något möderne ännu ej kunnat tillkomma barnet.

Landslagen stadgar, att, om fader och moder voro döde, den närmaste skyldemannen skulle vara barnens målsman, och om jemnskylde funnos i fäderne- och möderne-ätten, fäderne-ättemannen hafva företräde; men var den närmaste fränden "lithet vitande, offgamal, vanföör eller barnanna widherdeloman, thå skulu fränder thera til things fara och doma tagha. Hittis ther sant om, thå ägher then fore rådha som giter och kan och väl vil aff frändom ther näst skyldastom: ligge thet til häradznämd". *Stadslagen* följer uti ifrågavarande afseende samma hufvudsakliga grundsatser som Landslagen, äfven vidkommande excusations grunderna, dock med de förändringar eller tillägg: att den framför andra skulle vara förmyndare "som fader eller moder medh fullom vittnum till *förman* — taker i dödhra dagum sinom": och att, om någon ej blifvit af föräldrarne sålunda utnämnd, och ej heller "äru frænder til, tå skulu borgamestara och rådhmän til skipa två goda män *aff stadenom*, eller swå många wider torff, som barnomen och barna gotse skulu fore see och göra borgamestara och rådhmannom räkenskap hvart åhr, hvat the aff barna gotse upbära eller uthgifva", och skulle de, som vägrade att emottaga ett dem af Rådet gifvet så be-

skaffadt uppdrag, böta "tre marker til tveskiptis swå opta han thet gör, Konungenom och stadenom". Hvad här om *tutela testamentaria* stadgas, förekommer redan i *Gotlands stadslag*, der det säges, att en man har fritt vilkor, vare sig sjuk eller helbregda, att sätta sin hustru, sina barn och sina arfvingar förmyndare, när han vill, inom vår stad och stadsmark, nemligen någon som är vår borgare, han må vare innan lands eller utan; och förmyndare som tillsatt varder, emottage det förmynderskap med allt godset, och huru beskaffadt det ock är, som han emottager, tage emot det med frändernas vetskap inför vårt Råd. Likaså yttras här om *tutela dativa:* dör och en man från sin hustru och hafver henne ingen förmyndare satt, der skall Rådet eller fränderne förmyndare sätta inom en månadsdag. Men faller en fader från sine barn och hafver dem ej förmyndare satt, träde näste fränder *på båda sidor* i förmynderskapet *med Rådets vetskap och samtycke* 59). Emellertid må anmärkas, att ordet *förmyndare*, hvars rot är det ofvanförklarade *mund*, mundium, icke förekommer i de svenska *landskaps*lagarne, men deremot *"malsman"*, "the fori barni radha", och ej heller brukar den nyare stadslagen för detta begrepp annat ord än *målsman*, (förman) ehuru *förmyndare* (Vormyndere) i Gotlands stadslag är det hithörande vanliga uttrycket. I de Danska lagarne benämnas förmyndare *wæriæ*, *wærge*, värjare, försvarare 60).

---

59) LL. GB. XX, I, XXI; StL. GB. XV, I, XVI; Gotl. StL. IV: I: 23, 24. Landslagen och nyare Stadslagen bestämma ordningen för förmynderskaps öfvertagande efter samma grunder som giftomannarätten. — Äfven ÖGL. Wad. XXXVII, RfB. XII: 2 säger om qvinna som för brott tilltalades: "ær hon utlænzk ok aghær egh frændær innan landzs ok laghsagu, *tha skal hænne stæmna ok bidhia hana fa sik malsman*".

60) SkåneL. III: 13 f; *Eriks Sjell.* Lov, I: 45, 46; Judske Lov I: 28, hvarest ock den princip förekommer: "Vilde de

Utom omsorgen om den omyndiges person, ålåg det förmyndaren, att på bästa sätt förvalta dess egendom, och af den afkastning egendomen kunde gifva, synes han ej varit berättigad att sig till godo beräkna mer, än hvad honom i ersättning tillkom för det underhåll, den omyndige åtnjöt i hans hus. Öfver denna punkt saknar man så väl i Landskapslagarne, som Landslagen närmare upplysningar, och stadga de blott i allmänhet, att förmyndaren årligen skulle för närmaste fränder göra för sin förvaltning redo och räkenskap: "æ hvar barnægoz havær handa mællum, *hvat thæt ær fadhir ællr modher ællr frændær*, thæn a *hvart ar rættæ rækning* aff thy goz giöræ fore næstu frændum" 61). Dock ser man af Westgötalagen (II. ÄB. VI) att der moder var förmyndare, barnets gods med hennes kunde vara i fælagh eller gemensam förvaltning, och således tvifvelsutan äfven afkastningen blifva gemensam, eller med andra ord, att hennes tutela kunde vara usufructuaria. Omständligare stadga de gamla *Norrska* lagarne, att godset, då förmyndaren det emottog, skulle värderas och jordfast borgesman ställas för godsets säkerhet i förmyndarens hand. Högst 4 marks ränta, om den till detta belopp uppgick, kunde användas till barnets årliga underhåll; men fanns ej så stor ränta att barnet deraf kunde underhållas, skulle barnet erhålla en half mark årligen till dess det uppnådde 12 års ålder och sedan borde det sjelf förtjena sig födan.

(nemligen de naturliga förmyndarene) ilde werie, da skal *Konningen* sætte dem til verje, huem han vil. For di Konningen er verie for alle dem, der ey selff haffve rette verje". I de Tyska och Anglos. lagarne kallas förmyndaren "foramunto" "muntbora", försvarare, beskyddare i allmänhet; "Gerhabe", som håller den omyndige i sitt rockskörte. Se *Grimm*, s. 465, 158. Jfr ock *Grágás*, Arfathattr IX: "Um fiarvardveizlo ungra manna oc omaga eyri".

61) UL. ÄB. VII: 3 in fine; WmL. ÄB. XX; LL. GB. XX; Jfr *Rosenvinge*, Rætsh. §. 99. I. s. 186.

Hvad som öfverskjöt det medgifna underhållet, skulle förräntas och förmyndaren ersätta den skada, som härflöt af dålig förvaltning. Barnets gods ägde förmyndaren ej åt någon annan öfverlåta, och den som emottog vården om den omyndiges penningar, skulle derföre sätta sitt gods i pant. Så stadgade ock Judske Lov, att den, som skulle vara en annans förmyndare, borde sjelf äga lika mycket, som det han emottog att vårda, för att kunna ersätta skadan om något af barnagodset förkom 62). Angående förmyndarens förvaltning och ansvar återfinna vi i de *svenska stadslagarne* hufvudsakligen samma föreskrifter som de nästanförda. Gotlands Stadslag innehåller: *Vill förmyndaren det gods bruka*, göre arfvingarne försäkrade derom med vissa löftesmän eller med fast egendom inför vårt Råd, och gifve barnen deras nödtorft och hvad de behöfva i kost och kläder. *Men vill han icke bruka det gods*, behöfver han ej ställa säkerhet, utan låte det gå på barnens äfventyr och skaffe dem deras nödtorft af det gods; och tillägges i öfrigt redan här Rådet öfveruppsigt öfver förmyndarene. Den nyare stadslagen yttrar: "æ hvar barnagoz hafver handa mellan, Fader eller Moder, han skal thet vissa (försäkra, ställa säkerhet) medh fullo widergälde, och borgan fore sättia, at thet goz skal swå gott och swå mycket åter antvardas barnomen eller barnsins arfvum, som thet var tå han thet til sik tok. *Och thet goz barnanne* i thera förnempda wålde och gömo, som swå takit varder, thet *må eigh siunka eller brinna fore barnomen*, uthan alt fullt åter antvardas. Hvilken som barnagoz eigh wil swå til sik taka, tå göri nästom frändom hvart åhr räkinskap aff hvat barnsins goz skyldar, eller hvat ther

62) *Hagen Adelstens* Guletings Lov, ArveB. II. *Paus* s. 120; *Magni Lagabœters* Guletings Lov, ArveB. XIV. *Paus*, s. 98; Judske Lov I: 30; jfr *Eriks Sjell.* Lov I: 46.

uthaff giffs" 63). Således ville denna lag att förmyndaren skulle för barnagodset, som ej borde hvarken sjunka eller brinna, antingen ställa full borgen, eller årligen aflägga räkenskap. Anmärkningsvärdt är, att denna skyldighet till redovisning eller säkerhet ålåg, enligt hvad man af det anförda inhemtat, efter de svenska lagarne i allmänhet hvar och en förmyndare, han må hafva varit den omyndiges fader eller moder eller annan frände; och denna omständighet är derföre ett vigtigt bevis på styrkan af det band, som förenade ätten inbördes.

I följd af den omsorg de Gamle i alla sina enskildta förhållanden visade för bibehållandet af dyrbarare egendom inom ätten, var det naturligt, att förmyndaren icke skulle vara berättigad att skrida till föryttring af den omyndiges gods, utan synnerliga och af fränderne pröfvade skäl; och ehuru denna grundsats i synnerhet afsåg fast gods, synas dock äfven lösören af större värde, såsom guld, silfver, trälar, djurshorn (dryckeshorn) och sängkläder, hvilka Östgötalagen (GB. XVIII.) räknar till husets dyrbarheter (*gærsima*), hafva varit i samma kategorie inbegripne. Det fanns egenteligen blott ett skäl, på grund af hvilket förmyndaren kunde försälja myndlingens gods, och detta var, då högsta nöd var för handen och annan tillgång för hans föda och uppehälle saknades. Dessförinnan borde likväl närmaste fränderne, nemligen fädernefränderne för fädernejord och mödernefränderne för mödernejord, till föryttringen hafva gifvit sitt samtycke, och dessutom, enligt Östgöta- och Westmannalagarne, Tinget genom dom förklarat skälen vara giltiga 64). Der nu

63) Gotl. StL. IV: I: 23; StL. GB. XV.

64) ÖGL. ES. XXI; jfr GB. XVIII; WGL. II. JB. VII, jfr Addit. II: 8; UL. JB. IV: 5; SL. JB. IX in fine; WmL. JP. XVIII; jfr XIV; HL. JB. VIII; WidhbB. XVI; DaleL. BB. VIII.

under dessa iakttagelser köp träffades, blef det, åtminstone efter Svealagarne, oåterkalleligt och ståndande, ty, såsom Uplandslagen säger (JB. IV: 5): "klutræs thæt sidhæn, bindi tha fastæ a rættæn eghandæ ok a næstu frændær hans", det är, klandras det sedan, må då fastarne (eller köpvittnena) bevisa köpet mot rätta ägaren och hans fränder. Huruvida sådant köp äfven efter *Östgöta*lagen bör antagas hafva varit oklanderbart, beror på tolkningen af hithörande ställe i ES. XXI. Då giltig anledning var för handen att sälja omyndigs jord, skulle hans målsman "til thingxs fara ok thær vitra (uppgifva skälet) ok sidhan dom taka at therra iordh firi lösöra sælia (sälja mot penningar), thöm födha mædh; ok egh ma han ælla firi lösöra therra iordh sælia. Nu æn ughurmagha iordh sæls firi lösöra: tha ma han innan thry ar atær ryva köpit, sidhan han uardhær maghanda man; ryver han egh innan thry ar, tha a thæn uitzordh holda sum fangit hauær" etc. Meningen kan vara, att om förmyndaren på tinget utredt de trängande skälen för försäljningen och genom dess dom erhållit tillstånd att den omyndiges gods föryttra, köpet i sådant fall varit orubbeligt. Men den kunde ock vara, att den omyndige äfven detta oaktadt och i alla händelser ägde rätt, att inom tre år, sedan han blifvit myndig, rifva köpet och godset återvinna. I förra fallet skulle Östgötalagen öfverensstämma med Svealagarnes principer öfver frågan. I det sednare deremot med det, som sedermera häröfver finnes stadgadt. Uti Magni Erikssons Stadga i Skara 1335 §. 4 säges nemligen "at ænghin maa oghormagha jord hans afhænda, thæn oghormagha a talar innan næstu thry aar, sidhan han til moghanda aara kombir"; och denna grundsats, så allmänt uttryckt, återfinner man derpå uti så väl Lands- som Stadslagen 65).

65) Skara Stadgan hos Hadorph till B. R; LL. JB. XVI, jfr XV, XVIII; StL. JB. X.

Skifte af omyndigs jord mot annan jord var likaledes förmyndaren förbjudet att göra i annan händelse, än att "han skipte til bäthra" och det likväl ock "swå at thå öfvermaghi komber til moghandi ålder, och möö thå hon gifft warder och witwillinge witande warder, hafvin wåld hvat the wilia thet skipte hålda eller eij" (LL.) 66).

Under förmyndare eller målsmän stodo minderårige eller öfvermagar, ogifte qvinnor och vetvillingar (avita). *Enkor* åtnjöto, bland qvinnorne, likväl redan efter de gamla lagarne vidsträcktare frihet. De stodo ej under förmyndare. De ägde, åtminstone efter Svealagarne enligt hvad ofvan är visadt, sjelfve råda öfver sitt giftermål. De kunde sjelfva kära och svara inför rätta; men ville de sälja eller abalienera sin jord, borde dertill närmaste fränders råd inhemtas 67). Hvad sedan dem beträffar, som af ålderdom voro oförmögne att sitt gods vårda, så herrskade i detta afseende den sed, att orklöse åldrige personer, jemte öfverlemnande af sin jord emot förbehållen sytning, ställde sig under sina skyldemäns, eller om fränderne ej funnos hugade att dem emottaga, under någon oskylds vård och beskydd, och detta kallades *i flæt fara*, *ganga a sytning* 68). I öfrigt kunde man sjelf på *tinget* för sig beställa och insätta en *ombudsman* 69).

Man finner af det som angående förmynderskapet nu blifvit framställdt, att ordningen, hvarefter fränder-

66) Jfr de i nästföregående tvänne noter anförde ställen; SL. JB. XII.

67) Jfr WGL. II. GB. VII; Addit. 8; ÖGL. GB. XIV: 4; UL. ÄB. II. pr; Thing. XI; SL. GB. I; WmL. ÄB. VII, Thingm. XXIX; jfr ock *Rosenvinge*, I. §. 92.

68) Vid frågan om jords abalienation skola de till denna punkt hörande lagställen uppgifvas.

69). Se ÖGL. RfB. XIV: I; WGL. III: 68; WmL. Thing. XIII; jfr *Arnesen*, Hist. Inledn. til den gamle og nye Islandske Rættergang, Kbhvn 1762, s. 51—53.

www.libtool.com.cn

ne ägde tillträda förmynderskapet i det hela var densamma, som gällde för arfsrätten, hvaruti ock orsaken ligger, att modren, ehuru qvinna, kunde blifva förmyndare för sina barn. Men icke blott för den närmaste arfvingen, utan ock för hela slägten och dess bestånd, var det af vigt, att den omyndiges gods förvaltades i enlighet med ättens fördel och intresse, och derföre kunde den egenteliga förmyndaren, eller rättare *målsmannen*, ehuru han företrädde myndlingens *person*, likväl öfver hans *gods* så mycket mindre en oinskränkt makt anförtros, som äfven de myndige sjelfve i afseende å förfogningsrätten af sin fasta egendom uti flere hänseenden af sina förhållanden till ätten voro inskränkte. Derföre borde ock målsmannen i vigtigare frågor för den omyndige inhemta ättens råd och vilja, och inför fränderne årligen för sin förvaltning göra redo. Förmynderskapet var ursprungligen alltså blott en slägt-angelägenhet och betraktades som en rättighet för närmaste fränden. Det offenteliga elementet tog derföre deruti ej någon del, så länge den naturliga ordningen för förmynderskapets öfvertagande kunde följas. Men då denna ordning, i anseende till den närmaste ättemannens oskicklighet, skulle rubbas och således hans rätt upphäfvas, borde frågan förut på tinget ställas under Konungens eller Lagmannens eller Häradshöfdingens jemte nämndens pröfning, och häruti ligger alltså roten till den sedermera såsom allmän utbildade regeln, att äfven då den naturliga förmyndaren (tutor legitimus) tillträder förmynderskapet efter fader och moder, Domstolen likväl derom skall sättas i kännedom, eller med andra ord, att förmynderskapet står under Öfverhetens inseende. Denna grundsats är likväl äfven formelt uttalad af hög ålder, ty den förekommer, såsom vi i det föregående funnit, redan i de gamla lagar, som gällde för *städerne*, der slägtförfattningen hade ett mindre starkt sammanhållningsband i

anseende till de flerfaldigt främmande elementer, af hvilka stadsmanna-corporationerne voro, i följd af deras yrkens egen natur, sammansatte och der alltså deras närmaste öfverhet så mycket oftare skulle komma i tillfälle att träda i slägtens ställe: och äfven i Landskapslagarne hade denna grundsats, utom den nyss ofvan anförda, ännu en annan form uti stadgandet, att när omyndigs gods ville säljas, skälen dertill på tinget borde pröfvas. Egenteligen omtala Landskapslagarne äfvensom Landslagen endast naturliga förmyndare (tutores legitimi); men *Stadslagarne* dessutom så väl af föräldrar insatte förmyndare (tutores testamentarii) hvilka skulle gå framför fränderne, som ock sådane, dem stadens öfverhet, der fränder ej funnos, utnämnde (tutores dativi) med skyldighet för den tillförordnade att, vid äfventyr af böter, uppdraget öfvertaga. Förmynderskapet antager alltså i städerne af ålder charakteren af ett munus publicum. För öfrigt, och ehuru Landslagarne ej omtala tutores testamentarii, ägde de likväl med den gamla åsigten af förmynderskapet såsom en fortsättning af fadersväldet en sådan förvandtskap, att de utan tvifvel kunna antagas ock under dessa lagars period äfven på landet hafva varit kände, om också ej de historiska Sagorne bestyrkte ett sådant förhållande 70). Och sålunda förekommo redan i de äldre lagarne elementerne till den lagstiftning angående förmynderskap, som innehålles i förmyndarcordningen, gifven den 17 Martii 1669.

---

70) Egils Skiallagrims Saga, kap. 9. innehåller bevis, att en fader genom testamente förordnade förmyndare för sina barn; och de i de gamla Sagorne så ofta omtalade fosterfäder, voro väl ock ofta ej annat, än af fadren utnämnde förmyndare.

www.libtool.com.cn

2. *Förmyndarens eller målsmannens ansvarighet för de omyndiges handlingar.*

Vi hafva yttrat, att förmynderskapet till sin princip var en fortsättning af fadrens parentela öfver barnen. En följd häraf var, att förmyndaren eller *Målsmannen* ålåg att icke blott föra de Omyndiges talan, utan ock att i vissa fall stå i ansvar för deras handlingar. Detta förhållande skall nu närmare utredas. I afseende på *avita* eller vetvillingar stadga Lagarne, att så snart tecken till galenskap hos någon förmärktes, tillhörde det närmaste fränden ej allenast att hålla den vansinnige innestängd och under noggrann uppsigt, utan ock bringa sådant till allmän kännedom genom att låta derom lysning utgå till grannar, soknemän och inför tinget. Hände det nu, att den vansinnige sedermera ej dess mindre kom i tillfälle att göra skada, vare sig dråp, sår eller annat våld, ansågs och försonades hans handling som vådagerning. Omvändt ansågs ej vetvillingen mer äga full manshelgd, och derföre försonades ej heller de mot hans person begångna brott med högre böter, än de, med hvilka hans handlingar bötades, och dessa böter "skal hans ærvinge badhi *takæ* ok *giældæ* fore han". Om deremot lysningen icke blifvit iakttagen, "tha vari giærning hans j wiliæwærkum, badhi thæt han giör ok swa thæt hanum giörs". Uti dessa grundsatser instämmer *Landslagen*, likväl med den afvikelse, att, derest lysningen försummats, "wari both thera som lysa åtten halfvo större" 71). — Huruledes förbrytelser, begångna af öfvermagar, betraktades, hafva vi redan vid frågan om husfadersväldet sökt att

71) UL. MhB. II: 1; SL. MhB. XVIII; WmL. MhB. IV; DaleL. MhB. i Våda I; HL. MhB. II; jfr WGL. II. Dr. XVIII; — LL. Dr. Våda XV; StL. Dr. Våda XIV. Af dessa ställen synes ock, att närmaste fränden öfvertog vården af vetvillingens person och egendom.

utreda, och som de i afseende å dem gällande grundsatser icke förändrades, då de från fadrens kommo under en skyldemans målsmannarätt, så hänvisa vi till det, som i detta ämne redan är anfördt, och öfvergå till undersökningen af det värn, hvartill målsmannen i hänseende till *qvinnorne* voro förbundne, och huru ansvar för brott af qvinna bestämdes.

www.libtool.com.cn

"Kona ær owormaghi" säger Westgötalagen (II. Thj. XXXIII). Hon ägde i följd deraf ej något caput standi, hon utgjorde ej någon del af de friborne männens förbund eller de gamla rättssamfunden, och skulle derföre företrädas af en målsman i de henne rörande ärender af så väl civil som criminel natur; och hade denna grundsats ännu den följd, att ursprungligen de af en äfven till mogna år kommen qvinna begångna förbrytelser i vissa afseenden ansågos som öfvermaga gerning. Men då i allmänhet det, som i äldre tider utgjorde criminalrätten, ej var annat än sjelfhämnd, bunden vid vissa former, kunde likväl den förolämpade eller hans rätts innehafvare af qvinnans manliga skyldemän och främst hennes närmaste skyldeman, som tillika var hennes målsman, utfordra den strängare hämnd, som sederne förbjödo honom att taga på den brottslige öfvermagan eller qvinnan sjelf. Dräper qvinna en man — säger *Westgötalagen* — skall talan vändas mot hennes närmaste skyldeman. Han skall ansvara för böterne eller fly frid. Äro ej fader, son eller broder till, vände sig målsäganden till den, som dernäst är den skyldaste; ty derföre tager broder *vingäf*, att han skall svara för sin moders eller systers sak och fly frid, om det dertill kommer. Sammaledes stadgar *Östgötalagen:* Dräper qvinna en man och vilja den dräpnes arfvingar hämnas, må de ej hämnas på henne — och ej må qvinnan föras till tings och halshuggas för dråp. Men vilja de lagsöka henne för dråpet, böra de instämma

www.libtool.com.cn

hennes målsman. Vill han ej genom ed bevisa hennes oskuld, är hon skyldig till 40 mark, men hvarken skall hon fly frid eller hennes bo skiftas då hennes målsman vill erlägga böterna, och böte han då först af hennes gods, så långt det räcker, *och sedan af sitt eget*; men vill han ej böta, då skall *hans* bo skiftas och *han* fly frid. Och samma grundsatser uppställa dessa lagar äfven i fråga om såramål och stöld, hvartill qvinna gjort sig skyldig. Hade qvinna tillfogat någon fullsår, ehvad det skett af våda eller med vilja, erlades för henne likasom för öfvermage i böter, enligt Östgötalagen, blott tre mark, då en man för fullsår med vilja bötade 40 och för fullsår af våda 20 mark 72); och ehuru de böter, med hvilka ett af qvinna begånget dråp försonades, redan efter dessa lagar voro lika höga, som de, hvilka en man för oqvalificeradt dråp borde i försoning erlägga, fritogs dock qvinna så väl som öfvermaga från de ensaksböter, som under vissa förhållanden härvid ännu kunde öka mannens böter 73).

De egenheter, som i fråga om ansvar för brott af qvinna det nyss anförda gifver vid handen, äro: att

72) WGL. I. Mdr. V; II. Dr. XI, ÄB. XIX; ÖGL. Dr. IX: 1; jfr ÖGL. Wad. XV, XXII jfrde med VI. angående fullsår; Wadh. XXXV och WGL. II. Thj. XII, XXXIII. angående stöld. — Uti Wad. XXXV, upptages ett stadgande af Konung *Magnus* att, om qvinna begick stöld tredje gången eller oftare, det stod i hennes målsmans fria behag, om han ville lösa henne, æller öfverlemna henne åt målsäganden, hvilken då ägde makt att antingen taga af henne lifvet eller göra henne till sin trälinna. Detta var alltså en mildring af det gamla förhållandet i afseende å målsmannens skyldighet. — Utländsk qvinna, hvilken ej hade målsman som för henne ansvarade, blef träl, eller som det hette: "hon hauær firi stulit frælsi sinu"; Wadh. XXXVII. — Af Wadh. XIV inhemtas, att af de böter, som erlades för brott mot qvinna, hälften tillföllo henne, hälften hennes målsman.

73) Qvinna bötade ej för det hon nyttjat tillhugg, ej för bruten frid då Konungen var i landskapet, ej thokkaböter. Jfr häröfver ÖGL. Dr. IX, XV; Wad. XI, XV.

målsmannen skulle utbetala böterne af eget gods, om hon sjelf dertill saknade tillgång; att qvinna icke behöfde fly fridlös; och att de brott, som lemnade mannens lif i målsägandens behag, för qvinna icke hade denna påföljd. Den första af dessa grundsatser synes oss hafva sammanhang med den äldre arfsrätten. Vi komma i det följande att visa, det qvinnorne i Sverige först i medlet af trettonde seklet erhöllo rätt till arf jemte jemnskylde män. Dessförinnan, då arflåtarens egendom öfvergick på manslinien, och hela ätten, såsom längre fram skall utredas, vidkändes följderne af någon dess medlems brott, var det alltså naturligt, att den med qvinnan skyllde mannen, som efter föräldrarnes död blef hennes målsman, i hvars hus hon lefde och hvars skydd och försvar hon hade att påräkna, ock skulle för henne erlägga böterne och stå i närmaste ansvar, om hon gjorde sig till brott skyldig; och när sedermera qvinnan berättigades att ärfva half lott, jemte sin jemnskylde manlige frände, torde ock den ur Götalagarne anförda grundsatsen hafva tillkommit, att böterne för henne först skulle utgå från hennes gods, der något sådant fanns till, men målsmannen erlägga det bristande, eller ock hela beloppet, om hon intet ägde. Då Birger Jarl närmare bestämde *edsöre brotten* och deras försoning, uppställde han derjemte i afseende å dem den regel, att "engin ma annars lut foruærka, sua skal hvar ensamin sina sak bötæ". Han utgick alltså redan från den synpunkten, att brottens subjectiva imputation är lika personlig, som den brottsliga handlingen, och denna grundsats synes derpå uti Svealagarne hafva erhållit en allmän tillämpning. Derföre, ehuru Uplandslagen, likasom Götalagarne, förbinder målsmannen att värja qvinna, "æ hvat sak hænni giffs hælzt", nämner den dock ej något om hans skyldighet att för henne erlägga böterne, men säger deremot i allmänhet om det fall, att tillgång till böternas gäldande hos den

skyldige saknades: "æru æi pænningær til, tha ær thær want bötær kræffiæ, æncti ær til"; och *Landslagen* yttrar ännu bestämdare: "Sargar kona man — sökes henna målsman: och böte *aff henna penningom och eij aff sinom*" 74).

www.libtool.com.cn

Vidkommande de två andra punkterne, så erfordra de en närmare utredning. Redan Götalagarne, hvilka innehålla dessa grundsatser, stadga likväl, att qvinna som gjort sig skyldig till mord eller förgörning genom trolldom eller förgift sjelf derföre skulle stå i ansvar och för sådant dråp dömas fridlös, då det vid sådant förhållande om henne så väl som om man gällde: "dræpi thær sum naa sidhan" 75). Äfven för dråp å man eller barn var qvinnan förfallen till lifvets förlust, dock så, att, då en sådan förbrytelses bestraffning ursprungligen ansågs som en inre slägtangelägenhet, ätten, ännu efter Uplandslagen, kunde skänka henne lifvet 76). Småningom utveckla sig sedermera rättsbegreppen angående qvinnans *egen* ansvarighet för brott i allmänhet, och målsmannens äldre skyldighet att, under vissa omständigheter, lida det criminella ansvaret för henne försvinner. I *städerne*, der slägtskapsbandet var svagare och personligheten såsom sådan mera gällande än på landet, föreskrefvo redan deras äldsta bekanta lagar, såsom till exempel Bjærköarätten, att qvinna "standi thylikin dom oc thylikin ræt sum man" 77). Uplands-

lagen

74) UL. ThingmB. XI. pr; MhB. XVI: 2; LL. Sår. Vilja XV: 1; jfr ibm Dr. XXIII.

75) WGL. II. FridhB. XII; Rætl. X; TbjufB. XXXIII; ÖGL. EÖ. XXV; Wadam. XXXI; — jfr ock härtill UL. MhB. XIX; WmL. MhB. XXXV; — LL. Högm. I, VI, XV.

76) UL. MhB. XIII. pr. I; jfr hvad ofvan angående dråp inom familjen blifvit anfördt.

77) BjærkR. X: 4 angående stöld; jfr Gotl. StL. I: 42.

www.libtool.com.cn

lagen förklarar ock qvinna böra i stöldsmål ansvara lika som man, och i allmänhet "böta sak sinæ æptir widhærbandumin" 78). Magni Erikssons stadga i Skara 1335 §. 7 innehåller i allmänhet att "kuna gialle all bruth siin sum madher oc særlika the a liif ganga"; hvarefter *Landslagen*, som belägger uppenbart dråp, begånget af man, ovilkorligen med dödsstraff, bjuder, att äfven qvinna, som gjort sig skyldig till uppenbart dråp, skulle tingföras, öfverbevisas och dömas som annan dråpare; men hyllar dock derjemte till qvinnans förmån ännu några mildrande grundsatser, uti hvilka äfven *Stadslagen* instämmer. Det stod nemligen i målsägandens behag "hvat han wil hælder böter taka æller hona halshugga låta". Blef qvinnan ej gripen för dråp "innan daghs och dygne" och således ej i färsk gerning, kunde hon försona det med 40 mark, men "förmå hon ey fuller botum, hafvi thå målsäghanden wåld, hvat han vil heller *minne böter* tagha eller lijff henna"; och om han ej åtnöjdes med de böter hon förmådde bjuda, skulle hon väl vara "fridhlös — som annan dråpare", men, ehuru umgänge med fridlös *man* vid ansvar var förbjudet, förklarades likväl den, som samvistades med fridlös *qvinna* och gaf henne föda och uppehälle, vara *utan* ansvar, så framt han ej "hona vär för them som hona fånga vilia" 79). Att fly fridlös var ett af lagarne medgifvet medel, hvarigenom fordom dråparen eller en brottslig, väl ställd utom la-

78) UL. MhB. XLIX: 2; ThingB. XI; jfr WmL. MhB. CIII; HL. MhB. XXXII. Dock skulle qvinna för stöld ej steglas eller hängas, utan "i iordh grawæ". Jfr nästf. not.

79) Jfr LL. Dr. Vilja XXVIII, XXIV; StL. Dr. Vilja VI. Denna skilnad emellan mans och qvinnas ansvarighet upphörde efter praxis forensis tidigare, än lagstiftningen utgallrade densamma. Jfr *Abrahamsson*, Anm. s. 761. f. — *Hagen Adelstens* GuletingsLov, ManhB. IX säger redan: "Om qvinde dræber karl, da ær hun og fredlös og skulde hendes frænder fore hende af landet".

gens skydd, dock kunde undgå målsägandens på lifvet gående hämnd; och då nu äfven qvinna, sedan ej mer hennes målsman för henne var pligtig att stå criminelt ansvar, icke kunde undgå att tillgripa samma utväg om hon ville söka undfly hämnden, så var det ett verkeligt drag af humanitet, att likväl förklara den, som sedermera hyste henne, vara utan ansvar, så vida han ej trädde målsägandens rätt för nära. I öfrigt, [och denna förändring i grundsatserne angående brottslig qvinnas ansvarighet oaktadt, instämmer ännu Landslagen med Landskapslagarne deruti, att qvinna ej mer än öfvermage kunde bryta edsöre, "ty at hon må egh biltugha vara" 80); en princip, hvilken sannolikt ursprungligen hade sin anledning deraf, att då qvinnan ej stod i de fria männens gemenskap och ej utgjorde någon länk af det fridsförbund de upprätthöllo, hon ej heller derifrån kunde uteslutas 81). — Det skydd och försvar, hvartill ättens manliga medlemmar efter den för målsmannarätten gällande ordningen voro i hänseende till qvinnorne förbundne, fortfor i vissa fall äfven efter qvinnans giftermål. Anklagades nemligen hustrun såsom sin mans medbrottsling, skulle hennes skyldemän värja och svara för henne, utan tvifvel emedan vid sådant förhållande mannen sjelf icke ansågs kunna handhafva sin målsmannarätt öfver henne 82). Likaså och

80) Se WGL. II: Addit. 7: 25; ÖGL. EÖ. XV; UL. KgB. VIII; LL. EÖ. XXXVI; jfr *Abrahamsson*, Anm. s. 714.

81) Jfr *Grimm*, R. A. s. 738: "femina non dicitur *utlagata* (utom lagen) propterea quod instar viri in legem non juratur". "Femina utlagari non potest, quia ipsa non est sub lege, *waijwari* tamen bene potest et *pro derelicta haberi;* est enim wayvium quod nullus advocat, nec princeps eam advocabit nec tuebitur, cum fuerit rite *waywiata*". (Bracton, Leg. Angl. 4: II).

82) WGL. IV: 18: 13 innehåller ett stadgande af sådan beskaffenhet: "Nu bær husfru sak, at hun stal mædh bondæ sinum, tha skulu hænnær malsmæn, ther skyllæstær æru, hanæ wariæ mædh 2 tylftom" etc. Jfr II. Tbj. XI.

om hustrun gjort sig skyldig till dråp eller annan sådan förbrytelse inom huset eller familjen, som, sedan familjens inre förhållanden äfven blifvit ställde under lagen, ej mer betraktades som en enskild familjeangelägenhet eller som föremål för husfadrens näpst, ålåg det ock hennes skyldemän att, då hennes man eller haas fränder i sådane fall mot henne anställde talan, föra hennes försvar 83). Slutligen tillkom det ock hennes fränder att skydda henne, om mannen missbrukade sin husfaderliga makt och öfverskred gränserne för den castigationsrätt, Lagarne medgåfvo honom öfver hustrun, på sätt vi redan, vid undersökningen af husfadersmakten, angående detta förhållande haft tillfälle att anmärka.

3. *Ättemännens förbindelse inbördes till gemensamt bistånd, försvar och ansvar.*

Det följer att undersöka beskaffenheten af det inbördes bistånd och försvar, som de myndige ättemännen, enligt Sederne, voro skyldige att lemna hvarandra. Så länge ännu den offenteliga makten icke var nog stadgad, att kunna upprätthålla den allmänna ordningen, så länge den ännu ej innehade en straffmakt, utan fastmer blott en fridsbemedling, och sjelfhämnden utgjorde straffets princip, var det egenteligen hos sina fränder, som den enskilde kunde påräkna det bistånd,

83) Tillämpning häraf finner man vid de fall, då modren legat i hjäl sitt barn eller annorledes förorsakat dess död. Var barnet hennes stjufbarn, uppträdde barnets fädernefränder som målsägare och stjufmodrens fränder varde henne såsom svarande. "Nu kunnu — säger ÖGL. EÖ. XXIII — fædhrinis frændær kæra til hænna, hui hun la hæl barn sit mædh sinum uilia, tha uærin hana hænna frænder" etc. Jfr WGL. II. ÄB. XIX; UL. MhB. XIII: 4; SL. ÄB. VI, MhB. XXVIII; — *Landslagen* stadgar häröfver detsamma som ÖGL.; se ÄB. XII, jfr Högm. II, III; StL. EÖ. XX: 1, 2.

www.libtool.com.cn

han för sina rättigheters försvar behöfde. Ättemännen garanterade sålunda hvarandra frid och säkerhet, och då förbrytelse mot någon af dem blifvit begången, ansågs derföre densamma röra hela ätten, hvilken alltså skulle förhjelpa den förolämpade till upprättelse eller försoning. Men likasom den enskilde nu ursprungligen genom sin ätt hade garanterade rättigheter, ville Sederne å andra sidan, att ätten äfven skulle stå i ansvar, då någon dess medlem brutit en annans frid; och häruti framlyser, framför allt den folkrättsliga princip, hvilken vi anmärkt utgöra charakteren på ätternas förhållande till hvarandra. Fridsförbrytelsen ställde icke blott man mot man, utan ätt mot ätt; och den förolämpade vände sina anspråk ej mot förbrytaren ensam, utan mot hela hans slägt, hvilken då skulle bemedla försoning eller vidkännas hämnden. "Om så illa kan åtbäras — säger Gotlandslagen — att man råkar dräpa en annan, då skall med honom fly fader, son och broder, men äro de ej till, då må nästa fränder fly med honom i fyratio nätter"; hvaraf alltså synes, det hela slägten fordom varit utsatt för den förolämpades hämnd, ehuru detta ställe i öfrigt redan innebär försök till inskränkning af denna sed 84). Det krigstillstånd, som sålunda emellan tvänne ätter uppkom, kunde likväl genom böters erläggande bemedlas, och när under tidens lopp detta medel för försoning mer och mer blef vanligt

84) GotlandsL. XIII. pr; Uti *Hagen Hagensens* Frostetings-Lov, "Om mandrab" (Paus, s. 6) säges: "Det skal være alle mænd bekiendt angaaende den meget besliga uskik, som længe haver været giengs her i landet, at naar nogen mand bliver dræbt, da ville den dræbtes fænder taga den af ætten, d. æ. dræbe den, som er den beste, endskiont drabet kan være skeed uden baade hans vilie, vidende og forsvar, og dette kan være dem vitterligt — og haver mangen mand der udover taget et stort tab paa sine slægtinge" etc.; hvarföre ock detta nu bär förbjudes. De gamla Sagorne innehålla för öfrigt många bevis på blodiga fejder emellan ätterne.

och Samhällsmakten äfven på denna väg lyckades att motarbeta de våldsamma fejderne emellan tvänne ätter, utvecklade sig naturligt den regel, att icke allenast förbrytaren utan ock hans ättemän borde till den förolämpade ätten erlägga böter, i anseende till den fridhela ätten sålunda erhöll.

www.libtool.com.cn

Den bot, ätten i följd häraf för dråp skulle utgöra, kallades *ättarbot*, *oranbot*, och den som den egenteligen brottslige skulle erlägga, *arvebot*, *ognarbot* 85). Enligt *Westgötalagen* uppgick ättboten till tolf mark och utgjordes sålunda, att dråparen jemte den till 9 mark uppgående arveboten erlade ena hälften, den andra deremot fördelades på dråparens hvardera ätt uti lika stora delar, och borde till dess sammanskjutande hvarje ätteman inom sjette led bidraga efter den grund, att ett fjermare led erlade hälften mindre, än det nästföregående, och der tvänne jemnskylde hade gemensamt bo, bidrogo de ock gemensamt eller såsom för ett led, men annars och om de bodde skiljde, hvar för sig. Enligt *Östgötalagen* skulle *oranboten*, som uppgick till halfsjunde mark, utgöras till tvåtredjedelar af fäderne- och en tredjedel af mödernefränderne inom sjunde led, så att bröder deraf erlade hälften och de öfrige fränderne återstoden, "sua man sum man". Enligt *Helsingelagen*, den enda af Svealagarne, i hvilken namnet ättbot förekommer, ehuru sjelfva saken äfven i Dalelagen är bekant, erlades den till 7 mark af fäderne- och mödernefränderne inom fjerde led, så att närmare led utgjorde dubbelt mot det nästfjermare. Och efter de grunder man följde vid ättbotens sammanskju-

---

85) Se Gloss. till ÖGL. och WGL. öfver dessa ord. *Ognarbot*, af *ogn*, fruktan, terror; jfr *Ihre*, Gloss.; *Oranbot*, af oran, blodshämnd, fejd. — Ättarbot, ock *Ättarstudh* i WGL. II. Dr. VII, det sammanskott dråparen uppbar af sine fränder till utgörande af ättboten. Jfr *Ihre*, Gloss. v. stodh.

tande, utdelades den ock på fränderne inom de ätter, hvilka den tillföll, så att i följd deraf den närmaste manliga arfvingen erhöll den största andelen och de öfriga fränderne i samma förhållande mindre, som deras skyldskapsled var mer och mer aflägset 85a). Ättboten är bekant i alla de gamla nordiska lagarne, i Grågåsen, der den kallas *nidgiöld* (af *nidr*, slägt), och i de norrska och danska 86); och som ättens försvar ålåg endast dess manliga medlemmar, så följer deraf äfvensom af hvad ofvan om qvinnans ställning till slägten är anfördt, att denna bot utgjordes och fördelades endast emellan de manliga fränderne, deribland äfven, såsom Östgötalagen och de norrska lagarne visa, inberäknade frillobarn. För dråp å följande kategorier af personer erlades dock ej ättebot: å *utländningar*, emedan de ej hörde till *landets* eller lagsagans gemenskap 87); *å prester* eller dem, som ingått i andeliga ståndet, så vida allt vidare samband emellan dem och

85a) Se WGL. I. Mdr. I; II. Dr. V—VII; ÖGL. Dr. VII; HL. MhB. XXXVIII; DaleL. MhB. XXX. Jfr *Nials* Saga, kap. 124; *Grimm*, s. 662.

86) Jfr *Grágás*, Vigslodhi, cap. CXIV, der *nidgiöld* så väl i anseende till grunden för dess utgörande, som fördelning är bestämd. Om ättbotens utgörande efter de *Norrska* lagarne, se *Hagen Hagensens* FrostetingsLov, V—VIII, (Paus, s. 76—100) och *Hagen Adelstens* Guletingslov, ManhB. LXVIII ff.; LXXVIII, (Paus, s. 178—184), hvilka innehålla omständliga stadganden om frändernes deltagande och delaktighet i mansboten, allt efter som den dräpnes stånd och börd erfordrade större eller mindre böter. De *Danska* lagarnes stadganden häröfver, se *Skånelagen* V: 1, 9; *Eriks Sjell.* Lov. III: 11; V: 20—23; *Judske Lov* II: 25—28. Enligt de danska lagarne delades ättboten i tre delar, *salæ*, af hvilka dråparen betalade en del, fädernefränderne en och mödernefränderne en del; och vid fördelningen följdes hufvudsakligen samma grunder, som efter de svenska lagarne. Jfr ock härtill *Knut* VI:s förordning 1201, aftr. i *Liljegrens* Dipl. I, s. 143.

87) WGL. I. Mdr X; II. Dr. X; ÖGL. Dr. X.

deras ätt derigenom upphörde 88); å *qvinnor* 89); å *frälsgifne*, eller dem, som fränder löst ur träldom 90); och, sluteligen, synes ej heller ättbot hafva bordt erläggas, om dråpet skett af våda 91). — Det var egenteligen för dråp, som ättboten, såsom en del af den fulla mansboten, utgjordes. Men när det i 13:de seklet under Birger Jarls tid blef för brott mot Konungens edsöre förklaradt, att hämnas å annan, än den som gjorde gerningen 92), och i följd deraf den grundsats småningom blef allmän, att brottet skulle hänföras endast till den brottslige personen, afskaffades åtminstone genom lag ättboten redan under *Magni Erikssons* regering, så att mandråparen ej mer skulle vara *berättigad* att till böterne af sina fränder fordra bidrag 93).

---

88) WGL. I. ÄB. IX; II. Dr. VII.

89) ÖGL. Dr. IX: 2: "Kununadrap ma egh oranbot fylghia". Hade qvinna begått dråp, synes ej heller ättbot kommit i fråga, emedan ättboten hörde till ensaks-böterne, och sådane erlades ej för dråp af qvinna.

90) ÖGL. Dr. X: "Nu skal egh oranbot bötæ firi thæn, sum löstær ær mædh fæ ok frændæ edhe". WGL. II. Dr. VII åter stadgar angående frälsgifne och ättledde (hvilka ock kallas *skunkufalz* mader): "han skal allum botum ater botæ swa sum frælsan man, firi utan *haluæ ættærbot*, firi thy at æt hans æru trælær ok frælsgiuær". — Huruvida ättbot kom i fråga, då *träl* begått dråp, se WGL. I. Mdr. IV; II. Dr. IX; ÖGL. Dr. XIII: 2; jfr *Calonius*, de pr. Serv. Jure, §. 29. p. 153. Orig. ed.

91) ÖGL. Wad. III: 2 säges: "I allum uadha; tha bötis egh tukke ok egh eensak", hvaraf ock sannolikt, att ej heller ättbot.

92) Vi komma att i det följande särskildt afhandla edsörebrotten.

93) Se Magni Erikssons Stadga i Skara 1335, §. 7: "Engin scal oc ær æptir ættarstudha uthgæra firi drap". (Hadorph till B. R.). — För *Skåne* hade Waldemar II redan påbjudit att mansboten skulle erläggas af dråparen ensam; men ej dess mindre bibehöll sig den gamla seden ännu i 16:de seklet, enligt hvad *Rosenvinge*, l. c. II. s. 105, anmärker.

Derföre omnämnes ock ättboten icke mer uti *Landslagen*.

www.libtool.com.cn

Utom dråpmål omnämna lagarne ännu andra fall, då ätten bötade för sin frände. Så stadgar Östgötalagen, att om man eller qvinna, hvilka genom stöld förverkat sin frihet och således såsom trälar vistades i någons hus, begingo brott, skulle husbonden erlägga böterne endast till så stort belopp, som det värde, för hvilket den skyldige förlorat sin frihet, men "thagher höghra stighær, æn thön sitia inni firi, tha a ættin badhe taka ok böta firi thöm" 94). Hit hör ock Helsingelagens stadgande, att gripen tjuf borde å tinget "frændum biudas", innan målsäganden erhöll full makt öfver honom. Fränderne ägde nemligen, om de så ville, lösa honom för en viss summa och sålunda rädda honom från målsägandens hämnd 95). Hade friboren qvinna blifvit lägrad, var lägersmannen, i anseende till den skymf han sålunda tillfogat ätten, skyldig att erlägga böter så väl till hennes fader och giftoman, som till fränder och sysslingar 96); och ådagalägger allt detta, huru nära hvarje individ var med sin ätt till lif och ära förenad. — Framför allt vigtig är dock slägtens skyldighet att med böter försona en afliden frändes brott. Ty döden upphäfde icke ifrågavarande reciproka förhållanden. Skyldigheten att söka hämnd eller försoning öfvergick på arfvingarne likasom annat

---

1 *Norrge* stadgade Magnus Lagabæter (1262—1280) att mansdråparen skulle böta ensam. Se *Paus*, Kongl. FörOO. s. 172.

94) ÖGL. Wadh. IV; jfr Wad. XXXV, XXXVII.

95) HL. MhB. XXVIII; DaleL. TbjufB. XI.

96) HL. ÄB. XIV: 2; jfr SL. ÄB. III: att för lägersmål skulle bötas "at frændæ thokka" UL. ÄB. XXII. pr, XXIII: 1; WmL. ÄB. XLII; jfr DaleL. GB. XII; WGL. II. Addit. 12. — Se ock Got'audsL. XIX: 69, om slägtens andel i böter för hemgång.

arf, och skyldigheten att erlägga böter, för att undgå äfventyret att utsättas för arfshämnden, åtföljde alltså ock arfvet. Det arf, som innebar arfvinges skyldighet att hämnas sin aflidne frände, kallades *wigarf*, af *wig*, som betyder så väl fejd som dråp, hvars hämnande tillföll arfvingen jemte de krigiska vapnen 97). "Sun är *wigharwi* fadhurs ok fadher sunar, ok brodher brodhors. Nu är sunarsun, nu är fadhurfadhir, nu är brodhersun, nu är systersun, nu är dottersun, nu är modhorfadhir, nu är fadherbrodher, nu är modhorbrodher. Är ok ængin til af thessum, *tha gangi wigher arf sum all annur arf*", och var närmaste arfvingen vid så späd ålder, att han ännu ej förmådde utföra denna sin skyldighet, ålåg det *hans* närmaste skyldeman, eller således målsmannen, att i hans ställe handla 98). Uti denna regel innefattas äfven principen och ordningen för målsäganderättens ärfteliga öfvergång från man till man inom ätten, och när under tidens lopp sjelfhämnden allt mer och mer trängdes tillbaka af den offenteliga makten, bibehölls likväl målsäganderätten oförkränkt såsom en ättens arfvedel.

Vidkommande arfvingarnes skyldighet att äfven efter den brottsliges *död* försona den förolämpade eller hans arfvingar, var det en consequent följd af ättens medansvarighet för dess medlemmars förbrytelser, att målsäganden eller hans rättsinnehafvare ägde göra sina anspråk gällande mot dem, som efter förbrytarens död inträdde i hans rättigheter och förbindelser, och det ursprungligen, ehvad målet i hans lifstid blifvit lagfördt och afdömdt eller icke. *Gotlandslagen* säger i

97) *Ihre*, Gloss. *Wig:* a) pugna, certamen; b) cædem quoque notat, uti *wega* etiam occidere est, et *wegande* homicida. Jfr Gloss. till *Grágás*, v. veg.

98) HL. ÄB. XV; ÖGL. Dr. II, jfr RfB. XII; WGL. I. Mdr. I; II. Dr. II. Se ock *Grágás*, Arfathattr, XVIII.

afseende härå: Äro saker obötade efter fader, eller broder, eller slägtingar, då skola alle (hela slägten) svara dertill, till dess de orka böter bjuda åt målsäganden. *Westgötalagen* innehåller: "Nu hvar sum annan drap, och dör fyr han böt hauær, thæn skal botnm wardha, draparans arf taker til thæs böt ær, hvat thæt ær konæ æller man, ee i huro marghær ærfdhir thæt komber, hvat han æruir meræ æller minnæ, *thy at æller laghe dræpin ogilder i botum*". Likaså ock om någon, som begått lägersmål, afled innan han derföre blifvit sökt, tillåter samma Lag att utsöka böterne hos lägersmannens arfvingar "til tridhiæ arvæ oc eig længer"; utvisande sistnämnde tillägg, som oss synes, att målsäganden förut kunnat rikta sina anspråk mot än fjermare skyldemän 99). Dylike grundsatser, som i Westgötalagen förekomma angående arfvingarnes skyldighet att utbetala försoningsböter för sådane den aflidne skyldemannens handlingar, i anseende till hvilka han sjelf hade bordt i lifstiden stå i ansvar, innehålla ock de öfrige landskapslagarne. *Uplandslagen* stadgar i afseende härå: "Dræpær man annæn, ok dör thæn fyrræ

---

99) GotlL. XIV. pr; WGL. Addit. II: 17, jfr §. 4; II. GB. XVIII. jfr ock Addit. 12. pr. angående en ytterligare inskränkning uti lägersbots utsökande. — Manböter, dem arfvingarne utbetalade, tillföllo i allmänhet den dräpnes närmaste arfvingar. Voro, sedan qvinnorne äfven erhållit arfsrätt, man och qvinna jemnskylde, tillkommo böterne icke dess mindre den manliga arfvingen ensam, i den händelse, att böterne, då arfvet skiftades, ännu ej utfallit eller ock icke blifvit med borgen försäkrade. Hade de åter blifvit det innan arfskiftet, så ansågos de höra till massa dividendi, och vid skiftet togo då man och qvinna deruti sin andel. På sistnämnde sätt delades ock alltid andra böter, än mandråpsböter; och då det var regel: "swa skal hvarthera bötæ sum arf takæ, konor sum man", så synes deraf följa, att samma grunder äfven iakttogos emellan arfvingarne vid böternes utgörande. Se härom WGL. Addit. II: 17, 19. Uplandslagen innehåller ej, så vidt vi funnit, något från den vanliga arfsordningen afvikande i afseende å denna punkt.

sum drapit giördhi, *æn laghfyllt wærdær a han*, tha standær thrætylptær edhær fore arfvænum; bristær at edhe, sekær at sporgiældum, ok æi fore mordgiældum, æn tho at til mordhgiældæ brutit vari". Deremot "nu wærdhær thæn man *laghvunnin fyrr æn han dör*, tha aghu ærfvingiær ærfvæ swa lett sum liufft ok giældis aff thy goz, sum dræpærin atti ok wæri sidhæn saklös" etc. De vanliga dråps försoningsböterne kallas i Svealagarne *sporgiæld;* högre böter åter för dråp under qualificerande omständigheter *mordgiæld.* Om nu dråparen ej blifvit öfverbevisad före sin död, voro arfvingarne, enligt detta ställe, ej förbundne att erlägga mer, än sporgäld, det är 40 mark, äfven om qualificerande omständigheter vid dråpet förekommit, och hade dessutom den fördel, att målsäganden icke ägde genom vittnen bevisa brottet, utan dem tillkom att medelst värjemålsed, om de det förmådde, befria sig från saken; ty det var en allmän regel att, såsom Östgötalagen säger (Wad. IX): "egh ma dödhan vittna, tha skal arwm hans stæmma, ther skulu antuiggia dylia — ælla böta". Hade åter dråparen redan i sin lifstid blifvit lagvunnen, skulle de böter han sjelf bordt erlägga, utbetalas till lika stort belopp äfven af arfvingarne. Härmed öfverensstämmer så i det ena, som det andra afseendet, i principen äfven *Landslagen.* Men ej mindre Uplandslagen, än Landslagen fastställa i sammanhang härmed en uti Götalagarne icke förekommande regel, som var en följd af dessa lagars redan förut anmärkta grundsats, att hänföra brottet till personen, och med Landslagens ord lyder: "Alt thet bötas skal for fadhers gierninga, som han hafver brutit, eller modher, eller andra fränder: thå gälden å gäldin och sakena *aff luth thes som bröth*, hvat thet är heller lösöra eller jord. *Är hvarte jord eller lösöra til*, varin thå arfvana saklöse, bådhe for målsäghande, konunge och häradheno: *fore thy, at ey ägher man an-*

nars bruth gälda, ther han engte upbar eller vulte" 100). Man finner sålunda, att ursprungligen arfvingarne skulle böta för den aflidne brottslige, ehvad han sjelf blifvit lagförd och sakfälld eller ej, och ehvad han efterlemnade något eller ej, emedan den tid sjelfhämnden kunde sträckas mot den brottsliges ättemän, böterne voro ett medel att vinna frid och säkerhet deremot, och det dessutom å andra sidan ansågs skamligt att lemna en frändes dråp oförsonadt. Sedan inskränktes denna sed derhän, att det ålåg arfvingarne att utbetala vanlig mansbot, om den brottslige efterlemnat motsvarande förmögenhet, och först i en sednare tid har den från en sannare åsigt om brottens imputation utgående grundsatsen i lagskipningen gjort sig gällande, att anspråk på böter förfalla, derest den anklagade dör förr än han blifvit fulleligen hörd, dom fallit och vunnit laga kraft, så att arfvingarne endast under dessa förutsättningar äro förbundne att af hans tillgängliga gods utbetala de för *brottet* ådömde böterne, likasom annan på hans qvarlåtenskap häftande skuld 1).

Huruledes skyldemännen voro förbundne, att, då någon deras frände stod för någon sak inför Tinget till rätta, uppträda som hans *edsgärdsmän* i de fall, der dylsed var tillåten, skola vi i stycket om Bevisningen närmare söka utreda, och här anmärka vi blott detta förhållande såsom ett ytterligare moment af ättemännens ömsesidiga förpligtelser till inbördes försvar.

---

100) UL. MbB. XVI. 2; jfr SL. ThingmB. IV. in fine; WmL. MbB. XXXII; ÖGL. EÖ. XXVI; Dr. IV: 3; — *Landslagen* Dr. Vilja XXII, XXIII; EÖ. XXI; HögmB. XVI; — 5 *Mosebok*, 24: 16 säger: "Fäderne skola icke dö för barnen, ej heller barnen för fäderne: utan hvar och en skal dö för sina synd".

1) Jfr *Abrahamsson*, Anm. till LL. s. 758; jfr allm. Lagen, MB. XXVI, och HB. XVII: 16.

4. *Vården om de fattige.*

www.libtool.com.cn

Fattigförsörjningen, detta hos det nyare Europas folk så vigtiga och så svårlösta problem, var ock fordom en slägtangelägenhet; men en ovilkorlig af sederne erkänd och af lagarne bjuden skyldighet blir den först då, när Christendomens kärleksrika lära bildat menniskan att älska sin like för dess egen skull, och omfånget af dem, hvilka denna förpligtelse åligger, utvidgas i samma förhållande, som samhällets ursprungliga, mindre, på slägtband och gemensam jordegendom grundade samfund sammansmälta till ett större helt, ordnadt och styrdt af *en* Öfverhet och *en* Lag. Under hedendomen i Norden må den visserligen redan hafva varit sed, ty blodskärleken är lika gammal som menniskoslägtet. Men först efter Christendomen finner man densamma som en skyldighet föreskrifven; och åtskilliga sedvanor, dem de historiska sagorne under hedendomen omtala såsom allmänna, visa, att man då än ägde på flere sätt förkorta en gagnlös anförvandts dagar, i synnerhet då hård nöd allmänt var för handen, eller annars tryckte familjen. Hit hör först den under hedendomen rådande rättigheten för fadren, att utsätta sina nyfödda barn, angående hvilken vi redan ofvan (s. 44) anfört de närmare omständigheterne och då tillika anmärkt, huruledes Christendomen småningom verkade till dess afskaffande. Hit hör vidare den under hedendomen vanliga seden, att gamle män sjelfve gåfvo sig döden. Under denna råa, men kraftfulla tid, då den manliga styrkan var ett af menniskans förnämsta goda, hade den åldriges, den bräckliges vegeterande lif föga värde. Men *det* var ännu en handling af kraft, att rista sig med svärdet och fara, som det hette, till Odin, eller ock att från en klippa, hvilken en slägt i generationer för samma ändamål begagnat och derföre kallades ättens klippa, *ättestupa*, göra ett språng — in i

www.liptool.com.cn

himmelen, i Valhall. Vanligen åtföljdes mannen på denna sista färd af sin åldriga hustru, och äfven af någon gammal trogen träl den han ville belöna, emedan Oden endast åt den träl, som kom i sin herres sällskap, gaf inträde i Valhall. Dessförinnan skiftade fadren arfvet emellan sina barn, och efter denna sista handling i lifvet beledsagades fader och moder af barn och fränder till ättens klippa och lifvets slutakt 2). "Inhemska sägner förmäla äfven — säger *Geijer* — att om någon af ålder blef sängliggande och skröplig, slägtingarne församlat sig och med klubba ihjälslagit honom", och kallades en sådan klubba *ätteklubba* 3). När nu sådane medel att befria sig från vården om de späda och de gamla af de hedniska sederne tåldes, och den frivilliga död, de gamla sig gåfvo, väl icke heller till sin princip var annat, än ett sätt att undandraga sig sin slägts vidare omsorger, oaktadt den religiösa charakter, hvarunder man sökte förädla dessa sedvanor, så synes deraf uppenbart följa, att försörjningen af de fattige ännu icke såsom en ovilkorlig skyldighet ålåg ätten. Detta vinner ock ytterligare stöd af några till detta ämne hörande berättelser i Viga Skutus och Olof Tryggvassons Saga 4). Den sednare af dessa Sagor förmäler, att under en inträffad stor hungersnöd på Island man på Tinget enhälligt beslutit att lemna alla gamla, lama och bräckliga åt sitt öde, så att ingen skulle vara skyldig dem underhålla. Detta grymma beslut blef dock ej satt i verkställighet. Ty då *Arnor Herlingarnef*, en betydande man på ön, från Tinget, der ock han deltagit i nämnde beslut, återkommit hem,

2) Se *Gautreks och Hrolfs Saga*, kapp. 1, 2, berättelsen om Skapnartungr och hans ätt i Westergötland. Ättestupan kallas här "ætternis stapi" ättens klippa.

3) *Geijer*, Sv. F. Hist. I: s. 115.

4) *Viga Skutus* S. hos *Müller*, SagaBibliothek, I. s. 264; Olof Trygv. S. kap. 226. (FornmanaS. II. s. 225).

erhöll han af sin moder de lifligaste föreställningar för det han kunnat samtycka dertill, att man under den stränga vintern och nöden skulle vara berättigad att från huset utestänga sina åldrige föräldrar och sjuklige fränder. Arnor vördade sin moder, och bevekt af hennes ord sammankallade han tinget å nyo; och nu beslöt man att uppbjuda all sin förmåga, för att under den hårda tiden kunna underhålla framför allt fader och moder och, så vidt omständigheterne i öfrigt tillåto, äfven andra sådane fränder, som sjelfve ej kunde sig nära. De grundsatser, som härvid till ledning antogos, äro så mycket märkvärdigare, som de synas innehålla roten till den lagstiftning angående fattigvården, hvilken sedermera, efter det Christendomen slagit djupare rötter uti folkets sinne, förekommer uti *Grågåsen*, hvilken på Island hade gällande kraft ända till år 1264, eller den tid, då ön underkastades Norrges välde.

Omständligast har denna Lag, bland alla de Nordiska, behandlat fattigväsendet 4a), hvilket ock på denna fattiga ö var en af de vigtigaste samhällsangelägenheter, och som den synes innehålla hufvudgrunderne för de i allmänhet uti Norden för fattigvården gällande äldre rättsvanor, vilja vi först framställa dess förnämsta föreskrifter i ämnet. — *Grågåsen* har gått till roten af frågan. Den fäster sin uppmärksamhet först vid *de fattiges giftermål*, och utgår från den för Statspolitiens historia märkvärdiga synpunkten, att den, som vill ingå äktenskap och afla barn, redan på förhand bör äga så mycket, att han nödtorfteligen kan underhålla sitt hus och hvarken slägten eller samhället sättas i fara att dermed blifva belastad. Ett minimum af förmögenhet var derföre i detta afseende bestämdt.

4a) Om fattigvården efter *Mosis* Lag, se III. MoseBok, (Leviticus) cap. 25: v. 35 ff., 47 ff.

www.libtool.com.cn

Om nu man och qvinna, utan att äga detta minimum, ingingo äktenskap, skulle de gå i landsflykt. Någon utmätning behöfde dock ej gå öfver deras egendom. De skulle blott lemna landet och ej återvända förr, än de antingen förvärfvat denna minimisumma eller ock hustrun blifvit ofruktsam. Den som i egenskap af giftoman bortfästat en så fattig qvinna, var ock underkastad samma följd, ehvad han i öfrigt sjelf slutit fästninga-aftalet, eller gifvit detta uppdrag åt en annan; och samma ansvar drabbade äfven den, som upplät sitt hus för firande af så fattiga personers bröllopp. Slägtingarne till dem, som ingingo sådant äktenskap, tillhörde det att häröfver föra klagan, emedan de barn, som af detta äktenskap föddes, närmast föllo dem till last, och om de väl protesterat deremot, men icke anställt formeligt klagomål, skulle det anses, som hade de icke förhindrat äktenskapet 5). Och yttermera var ännu stadgadt, att den som var född af så fattig moder, att för henne vid fästningen en mark i fästepenning icke blifvit erlagd, ej skulle vara till arf berättigad, och således anses som icke äkta 6). Sålunda ville man i sjelfva roten förekommma förökandet af de fattiges klass. — Vården och underhållet af de fattige voro ordnade efter följande grundsatser. I allmänhet voro de berättigade till underhåll, som sjelfve ej förmådde förvärfva sig föda och kläder, och alltså barn, åldrige och sådane, som ej kunde sina lemmar bruka 7). Fattigvården var en angelägenhet, som reglerades på tinget, och ålåg närmast ätten och dernäst antingen landets mindre territoriala fördelningar, eller ock hela lan-

5) *Grágás*, Festathattr, kap. XII; Arfathattr IV.

6) *Grágás*, Arfathattr, kap. III.

7) *Grágás*, OmagaBalkær, kap. XXX, s. 292, (Schlegels edit).

landet 8). Den bestämmande regeln i afseende å *släg-ten* var, att de fattige följde med arfvet och derföre, på samma sätt som ärfd skuld utskiftades på arfvingarne, utskiftades ock på dem de fattige fränderne. Närmast att emottaga dem, var närmaste skyldeman, och lagen för arfsföljden bestämde ock ordningen emellan skyldemännen vidkommande skyldigheten till de fattiges underhåll 9).

Främst skulle mannen underhålla sin *moder*; dernäst äfven sin fader och först derefter kom ordningen till egna barn, derpå till bröder och systrar och de slägtingar, till hvilka man var arfvinge, hustru och frigifna trälar; och derefter till slägtingar i aflägsnare skyldskap. Moder och fader skulle man ovilkorligen underhålla, ehvad man hade förmögenhet eller icke, ty saknade man en sådan, skulle man för dem arbeta, och erhöll man ej arbete, skulle man gå i skuld och sedan aftjena skulden med arbete hos borgenären, eller, med andra ord, vara hans träl till dess skulden blifvit betalad. Närmaste anspråk på sin sons omsorger hade dock modren, hvarföre äfven om, under det sonen arbetade för fadren, modren råkade i behof, fadren skulle öfverlemnas till försörjning åt andra skyldemän och sonen arbeta för modrens uppehälle 10). I afseende å *barnen*, skulle man väl ock dem ovilkorligen underhålla näst föräldrarne, men här lemnade lagen i fadrens behag att, om han saknade egen förmögenhet, antingen sjelf arbeta för barnens uppehälle, eller ock lemna dem sjelfve till arbete åt en annan mot födan; hvilket kallades

8) OmagaB. III. s. 241; Thingscapathattr XX, XXXI, ss. 62, 85; jfr KaupaB. XXXIX, s. 444, jfr ibm. kap. XLV.

9) *Grágás*, Arfathattr XVIII, s. 222; OmagaB. VII. s. 249.

10) OmagaB. I. s. 232; "Ef hann a eigi fe til, tha scal (hann) ganga i sculd fyr modur sina" etc.

"selia i sculd" 11). Syskon, andre sådane slägtingar, efter hvilka man tog arf, samt hustru och frigifne trälar skulle man försörja, om man ägde så stor förmögenhet, som erfordrades, efter goda mäns och grannars på tinget gjorda bepröfvande, till *ett* års bergning för honom sjelf, alla dem man förut borde underhålla och den, som nu tillkom; men äfven syskon och sådane slägtingar, hvilkas arfvinge man var, skulle man, i brist af förmögenhet, medelst arbete försörja. De fränder, hvilkas arfvinge man icke var, förpligtades man att försörja endast, om man ägde förmögenhet till *två* års bergning för sig och alla dem man förut skulle underhålla. Slägtingar åter i 4:e eller 5:e led lika sidolinie, blott, om man ägde *fyra* års bergning för sig och sina förra underhållshjon, och åt än aflägsnare skyldemän skulle man gifva endast ett visst understöd 12).

Behöllo föräldrarne barnen hemma hos sig, skulle fadren till två tredjedelar och modren till en tredjedel, eller ock efter någon annan sådan grund, som de angående boets gemenskap emellan sig fastställt, bidraga till underhållet; men ägde blott endera af föräldrarne förmögenhet, skulle den ensam underhålla barnen 13). Voro åter bägge föräldrarne oförmögne att underhålla barnen, ålåg det fäderneätten till två tredjedelar och möderneätten till en tredjedel att bidraga till deras uppehälle och vård 14). Om den, hvars skyldighet det var att underhålla en frände, var omyndig och således icke i disposition af sin förmögenhet, borde för-

11) *Grágás*, OmagaB. I. s. 234.

12) Jfr häröfver OmagaB. I. II, XXVII. s. 283, XXIX, och ibm VII. s. 252.

13) OmagaB. III. pr. s. 239, jfr XXXIV. s. 299.

14) OmagaB. III. s. 240.

myndaren af pupillens gods utbetala kostpenningen 15). Voro flere fränder, i anseende till jemnskyldhet, förbundne att underhålla den fattige, afgjorde lottning ordningen, hvarefter han från den ena skulle föras till den andra, och om den, hos hvilken ordningen var, vägrade honom emottaga, ägde den nästföregående qvarhålla den fattige och af den motvillige låta utmäta dubbla kostpenningar 16). Dog den som inne hos sig till underhåll hade en fattig frände, följde den fattige med arfvet efter honom. Och blef försörjaren sjelf utfattig, öfvergick underhållshjonet till hans närmaste skyldeman 17). Hvad som angående barn och fränder af äkta börd i dessa afseenden var lag, gällde ock om dem af oäkta börd 18). Skyldigheten för fränderne att underhålla barn, fortfor till dess desse uppnått 16 års ålder, med andra ord, blifvit myndige 19); och om den fattige sedermera erhöll förmögenhet, var han förpligtad att till sina underhållsmän gifva ersättning för det åtnjutna underhållet, så framt de derå gjorde anspråk under hans lifstid 20).

Dessa voro i korthet grundsatserne angående *slägtens* skyldighet att försörja sina fattige medlemmar. Det kunde likväl hända, att fattige funnos, hvilka ej hade till underhåll förbundne slägtingar i landet, och i sådant fall förvandlades försörjningen till en allmän antingen en viss commune eller hela landet åliggande pligt. I afseende å den communala skyldigheten omtalas *Reppar* och *Fjerdingar*. *Repp* var ett granne-

15) OmagaB. II. s. 236.

16) OmagaB. V. ss. 242, 243.

17) *Gragas*, OmagaB, VII, s. 249, 251.

18) Arfathattr XVIII; OmagaB. XXIX, s. 288.

19) OmagaB. V. s. 243, jfr O. B. III. s. 237.

20) OmagaB. VII, s. 250.

lag eller samhälle af minst tjugu bönder, närmast styrdt af fem deras medlemmar, kallade *socnarmenn;* och dessa reppar skulle underhålla sådane fattige, hvilka uppkommit ibland de personer, dem de der boende fastighetsägare antagit till brukare af eller arbetare å sin jord, och som under sin vistelse i samma repp, der de sålunda användt sina bästa krafter, råkat uti oförutsedt armod 21). *Fjerdingen* åter skulle underhålla de fattige, hvilka inom densamma hade sina bopålar och ägde hvarken till underhåll skyldige anförvandter i landet eller anspråk på underhåll af någon repp, samt likaledes barn och underhållshjon efter landsförviste; och ägde fattighjonet att bo i den soken (thingsocn) inom fjerdingen, der han lefvat och råkat i armod, samt sjelf välja den man, i hvars hus han ville bo 22). *Landet* sluteligen ålåg det att föda dem, som i afseende å underhåll ej kunde hänföras till någon af de förenämnde kategorier 23). Hade någon från främmande orter med sig till landet hemtat en person, som, i anseende till bräcklighet, ej förmådde sig föda, var han skyldig underhålla främlingen, derest slägtingar till honom ej kunde uppvisas 24). Befunnos de, hvilka det ålåg någon att föda, vandra tiggande omkring, skulle styresmännen i den repp, der de anträffades, föra dem tillbaka till den, som dem underhålla borde, hvilken ock dessutom var till böter förfallen, och de fattige var det förbjudet att vandra från by till by 25). Öfvergaf man sitt underhållshjon och lemnade det hus-

21) *Grágás*, KaupaB. XXXIX, s. 441; ibm XLV; jfr OmagaB. VIII.

22) OmagaB. XVIII, XXII, XXVIII; ss. 272, 286.

23) KaupaB. XLV; OmagaB. XXX.

24) OmagaB. XIX, XX, ss. 273, 275.

25) OmagaB. IX, s. 262; KaupaB. XL. s. 445, jfr OmB. XXX och KaupaB. XLV.

villt, straffades man med landsflykt; hvarföre ock, om någon ville företaga en resa utrikes, han först borde inaccordera sitt underhållshjon hos en annan och förse det med föda för trenne år 26). För öfrigt skulle den fattige, vid strängt ansvar, vårdas som en medlem af huset; och tillika var den försiktighetsregel anbefalld, att en man och hans ännu fruktsamma hustru icke finge lemnas till underhåll i samma hus 27). — Deras barn, som af *lättja* tiggde vid dörrarne, voro frändernej förbundne att föda 28).

Sådane voro hufvudmomenterne af Grågåsens fattiglagar, utvisande fattigförsörjningen på en gång såsom en slägt- och communalskyldighet. Hvarken i de Svenska eller Norrska äldre Lagarne förekomma öfver detta ämne så omständliga stadganden. Mera dock om slägtens skyldighet i detta afseende; mindre om den communala. I öfverensstämmelse med Grågåsen stadga de *Norrska* lagarne att omyndige och gamle vanföre personer, så karlar som qvinnor, skulle på slägt och arfvingar, likasom gäld, till underhåll utdelas, och hade härvid fäderneslägten samma förbindelser, som den fattiges fader, och möderneslägten som dess moder; men förvärfvade den fattige sedermera på ett eller annat sätt förmögenhet, skulle han för underhållet lemna ersättning, dercst en annan än hans närmaste arfvinge det bestridt, ty den närmaste arfvingen erhöll naturligtvis sin ersättning i sjelfva arfvet 29). De *svenska*

---

26) OmagaB. VII. s. 258, ibm IX; jfr XXXII, s. 297, och XXX. s. 289.

27) Se KaupaB. XL. s. 445, 447.

28) OmagaB. XXXV. s. 301.

29) *Hagen Adelstens* GuletingsLov. ArveB. II, V, XIII, XI; *Magni Lagabœters* GuletingsLov, ArveB. XIV, XV, XX, XXIII.

www.nbtool.com.cn

landskapslagarne innehålla angående denna fråga följande, som vi efter *Uplandslagen* vilja återgifva: "Nu kan man eller qvinna ålder eller sjukdom hända, då skola deras barn föda och uppehålla dem till dödedagen, ehvad barnen äga mera eller mindre. Samma lag vare om fränderne, der barn icke finnas till. Den är närmast att föda, som är närmast att ärfva honom (den fattige), om han död vore. Råka fader eller moder i fattigdom, vare arfvingarne skyldige att dem föda, ehvad de hafva tillgång och penningar eller ej, om de annars orka; och den son eller dotter, som vräker fader eller moder, böte hvart år 3 mark, målsägandens ensak"; ty dessa 3 mark var det värde, man ansåg tillräckligt för ett års underhåll. Samma stadganden gällde om andra åldrige och vanföre fränders underhåll, och hände det, att närmaste arfvingen ej ville i sitt hus emottaga en åldrig frände, som ägde någon förmögenhet, och denne derföre nedsatte sig i en fjermare fränes hus, var den sistnämnde berättigad att af godset beräkna sig för underhållet årlig ersättning, som afdrogs innan arfvet skiftades 30). Med dessa grundsatser öfverensstämde ock *Stads-* och *Lands-*lagen 31); och att föräldrar skulle underhålla sina frillobarn, hafva vi redan i det föregående visat 32).

Hvad åter angår fattigförsörjningen såsom en *communalskyldighet*, så är den ur denna synpunkt ganska litet berörd och utbildad ännu i de gamla svenska så väl som de norrska lagarne. Dock återfinner man densamma redan i dem. Man inhemtar nemligen det enligt

30) UL. JB. XXI; SL. JB. XVII; WmL. JB. XLI, XLII; jfr ÖGL. ÄB. XII.

31) LL. JB. XXXI; StL. JB. XV.

32) UL; ÄB. XXIII; WmL. ÄB. XLVII, XLVIII; HL. ÄB. XIV; LL. ÄB. XVIII; StL. ÄB. XIII.

dem hafva varit sed, att fattige fingo färdas omkring uti bygden, och att hvarje husbonde då, han må hafva varit rik eller fattig, — ty den fattige, säger i detta afseende en norrsk Lag, behöfver lika väl göra godt, som den rike 33) —, var skyldig att herberga dem en natt och ej ifrån sig vräka, vid äfventyr att, om den vräkte fattige vederfors skada till lif eller lem, han då var förfallen till ansvar och böter 34). *Landslagens* text omtalar väl icke ett sådant fattige mäns kringfärdande; men att det likväl äfven för den var bekant, synes af de till 1665 års upplaga bifogade *åtskilnader* vid Konungsbalken 35). Afvikande från Grågåsen, hvilken i alla händelser noggrannt vidmakthöll den regeln, att de fattige skulle hafva bestämde boningsorter och ej tillåtas vandra från by till by, fanns alltså i de svenska Landskapslagarne en klass fattige, som för sitt underhåll antingen vandrade omkring eller fördes omkring i bygdelagen 36); och desse voro tvifvelsutan sådane vanföre och bräcklige personer, som ej kunde emottaga årstjenst och tillika saknade anförvandter; ty då föräldrar skulle underhålla barn, barn föräldrar, och fränder i allmänhet fränder, och härtill kommer, att lagarne uttryckeligen föreskrifva, det de som uppnått myndige år och ej ägde 3 marks förmögenhet, det är ett års eget underhåll, skulle emottaga årstjenst, då den bjöds 37), så återstå ej andra. Så-

33) *Magni Lagabœters* Gulet. Lov, LandsLeijeB. LVII. (Paus, s. 166), som handlar om *fattig mans flyttning*, och der underhållsskyldigheten af kringfärdande fattige bestämmes.

34) UL. KpmB. XI; SL. KpmB. XIV; WmL. KpmB. XVII; HL. KpmB. VII.

35) Se Varianterne till KgB. XXVII i 1665 års folio upplaga.

36) Den ännu i många socknar brukliga seden, att de fattige, fördelade på rotor, föras omkring på rotan, har väl härifrån sin upprinnelse.

37) Jfr ofvan 1:a delen, ss. 125. ff.

dane kringvandrande tiggare kallades ock i de gamla lagarne *Stafkarl*, en man som gick omkring med staf och påse (pik och skræppu) eller, som Westgötalagen säger, "then rætter almoso madher ær", samt *hæreds-piækkær:* hvilken Östgötalagen betecknade såsom den, hvilken vandrade omkring i häradet emellan helige män och ingenstädes hade stadig boningsort 38); och torde de derföre blifvit kallade *hæreds*piækkær, att möjligen omgångsdistrictet för sådane fattige var hela häradet. Uttrycket: vandra emellan helige män, visar ock att klostren och andelige stiftelser af ålder i Sverige, likasom annorstädes i Europa, voro de fattiges tillflyktsorter, och då i allmänhet fattigvården, såsom en christelig pligt, stod under de *andeliges* uppsigt och ledning, synes det, om ock ej af lagarne bevisligt, dock kunna antagas, att handhafvandet af denna uppsigt redan under landskapslagarnes period varit, för god ordnings skull, på soknarnes prester fördeladt, och fattigförsörjningen således af ålder i någon mån en soknarne, näst efter slägten, åliggande communal-skyldighet, hvarföre ock redan Gotlandslagen, som det tyckes, ur denna synpunkt stadgar (LV: 2), att den som intog husfolk utan soknens lof var förfallen till böter. Men vid lagarnes tystnad härom i öfrigt, kan för denna tid i nämnde afseende något bestämdt icke uppgifvas.

Obestridligt är, att husfäderne voro förbundne att hemma hos sig emottaga kringvandrande fattige och dem med föda förse. Men detta ålåg dem dock ej för

38) WGL. II. KirkB. XXXIII; ÖGL. KristnuB. XII: I, och WGL. II. ThjB. XIV; UL. KirkB. VIII: 2, IX. pr; angående Stafkarl; ÖGL. Dr. XIII. angående Hæredhspiækkær. I Dr. XVIII. omtalas *"lurkær landafoghi* thæt æ thæn madher sum gangær mædh pik ok ringadhum bulla", med staf och rund flaska.

intet, ty de hade sin ersättning derför uti den del af *sädestionden*, som så väl Göta- som Svealagarne förklara bonden berättigad att för de fattigas räkning behålla hemma hos sig. Enligt *Canoniska* Lagen 39), delades *tionden* af ålder uti *fyra* delar, af hvilka tre tillkommo Biskop, Prester och kyrka, den fjerde deremot "pauperibus et peregrinis", eller de *fattige*. Sammaledes dela de *Norrske* lagarne tionden i fyra delar, hvaraf en tillföll de fattige 40). Uti Sverige hade *tionde* blifvit allmänneligen påbjuden uti Påfven Alexander III:s Bref af år 1161, 41); men de *svenska* Kyrkobalkerne afvika i afseende å sädestiondens fördelning i så måtto, att de dela den i tre hufvuddelar, af hvilka en tillföll soknepresten, och de två andra åter delades i trenne delar, en för Biskopen, en för kyrkan, en för de *fattige*, hvilken således utgjorde tvåniondedelar af det hela; hvarjemte Westgötalagen särskildt skiftar de fattiges andel i två lotter: "*en* lot til spitalsins (hospitalet) *oc annan hafui bonde hema mæth sik fatöka manna lot*"; och synes således häraf bestämdt, att en del af fattigtionden qvarstannade hemma hos bonden till utdelning åt de kringvandrande fattige 42). Att likväl fattigtionden anslogs redan under Landskapslagarnes period äfven för andra och i synnerhet kyrkornes behof, derpå har man för denna tid flere bevis 43), och anmärkningsvärdt är att Landslagen ej

39) *Decr. Grat.* causa XII, quæst. II: can. 26—30; jfr och causa XVI, qu. VII. can. 1—8.

40) *Hagen Adelstens* Guletings Lov, Christ. Ræt. cap. 7, (Paus, s. 12).

41) Se Alexander III:s Bref till Carl Sverkersson, den 6 Julii 1161, hos *Liljegren*, Dipl. s. 60.

42) WGL. I. KirkB. XVII; II. KirkB. XXXVI; ÖGL. KristnuB. IX; SL. KirkB. VI; WmL. KristnoB. VI. DaleL. KirkB. IV.

43) Se t. ex. Birgers Bref den 19 Aug. 1252, och Konung Waldemars den 2 October s. år, i *Liljegren*, Dipl. p. 355.

innehåller något angående denna de fattiges andel af tionden 44). Näst slägtförpligtelsen i detta hänseende, var således fattigtionden, så vidt den till sitt ursprungliga ändamål fick användas, hufvudstödet för fattigförsörjningen i äldre tider, och det måste medgifvas, att då tvåniondedelar af hela tionden dertill verkeligen användes, man med ädel frikostighet uppfyllde samhällets pligt mot nödställda likar. Under Gustaf den I:s tid undergick detta en vigtig förändring. Presternas entredjedel af tionden bibehölls väl för sin ursprungliga bestämmelse, men de öfriga tvåtredjedelarne indrogos och tillerkändes kronan 45), och ehuru sedermera Biskopar och kyrkor af denna sålunda uppkomna Kronotionde erhöllo vissa anslag 46), synes dock ej att de fattige deri undfått del, eller att andra åtgärder till deras försörjande ifrån regeringens sida och såsom ersättning för den indragna tionden blifvit vidtagne, oaktadt till och med antalet af de fattige genom oroligheterne före Gustaf I:s anträde till regeringen och klostrens upphäfvande i början deraf ansenligen ökades. Dock tilläts dem ännu, likasom förut, att kringvandra, så att, näst det understöd de af slägten kunde erhålla, detta var det enda sättet för dem att förskaffa sig föda och uppehälle. Men vid detta kringvandrande ställdes de nu under en närmare uppsigt, och skulle förthy vara med *pass* eller *bref* försedde. Den vigtiga Wästerås Ordinantien 1527 förordnade, att som "tiggemunckar och ståtare föra kring om landet mycket bedrägeri och lögn, — skula fougtanar tagha ther vara

---

44) UL. KirkB. VIII, LL. KirkB. VIII: 3, omtala väl *stafkarlar*, men ej någon fattigtionde.

45) Jfr exempelvis Wadstena Beslut 1526; *Stjernman*, RdB. s. 39, 43.

46) Dessa anslag voro således blott en återgång till tiondens ursprungliga ändamål.

uppå — och munckanar bliffue icke länger uthe i termin än fäm veckur vidh oluffsmässa — och fäm veckor vidh kindermässo, och taghe *breeff* aff fougtenom eller Borgemästarenom när han uthgår" 47). Uti Örebro Concilii Beslut 1529 stadgas, det Biskoparne ej skulle "för ringa saker giffua uth *tiggiabreff* folckena til tunga" 48); hvaraf alltså äfven inhemtas, att de fattige allt ännu stodo under de Andeliges särskilda vård.

Först uti Kyrkoordningen 1571 egnas åter åt fattigförsörjningen en större uppmärksamhet. Der förekommer en särskild afdelning "om hospitaler och siwkastoffuor" (fol. 91. f.), och säges: "Ibland alt annat som vår käre Herre Jesus Christus och hans helga apostlar både mz ord och exempel oss befalat haffua, är thet itt stycke icke thet ringaste, at wij skole lata oss vårda om the fattiga, sjuka, halta och blinda, hvilka, likasom the sjelffue ingen god rådh för sigh weta kunna, så moste the alt lijta til andra om theras nödtorfft, therföre står icke heller oss christnom widh wår christeliga troo och eviga saligheet tilgörandes thenna delen försumma eller tilbaka settia". Det förklaras derföre vara godt och christeligt, att så väl *i städerne* som *i hvar soken* på landsbygden fattig- eller sjukestugor af församlingarne inrättas, att de gamla, som af ålder funnits, underhållas och de vid Domkyrkorne i städerne befintelige större så beskaffade inrättningar eller *hospitaler* förses med tillräcklig inkomst, för att kunna sitt ändamål uppfylla; hvarjemte stadgas, att domkyrkornes hospitaler skulle stå under Biskopens eller "Kirkiopresternas" och Borgmästare och Råds öfver-

47) Wästerås Ordinantie 1527, hos *Stjernman*, RdB. s. 91; jfr Stadgan 1528 hos *Schmedeman*, Just. Verk, s. 4.

48) Concilium i Örebro, hållet 1529, hos *Stjernman*, RdB. s. 94.

uppsigt, samt närmast vårdas af en syssloman och vissa tillförordnade "förmyndare". — Efter Kyrkoordningen bjuder Stadgan om Städernas administration af den 26 December 1619, §. 32 att, på det "det tiggeri som mongen af barndomen wänias til, må afskaffas", ett *barnhus* i hvarje stad skulle upprättas, "dit de som gå på gatorne och tiggia, kunna inhäfvas och blifva der uppehåldne til dess de någon tienst kunna giöra"; och i §. 33, att någon "bättlare" ej skulle lidas i staden längre än 8 dagar, och det endast med Borgmästare och Råds samtycke, hvarföre betlaren ålåg att uppte Kyrkoherdens i den församling bevis, der han var hemma, och nämnde tillstånd sig förskaffa. Allt detta visar således en småningom skeende inskränkning af de fattiges rätt att vandra omkring. Uti Res. på presterskapets Besvär af den 6 Martii 1633, §. 20 säges: "att thet olijdelige tiggeriet må afskaffas — — vele Presterskapet granneligen tillse, hvad för personer dee sine pass och bevijs gifva"; och ändteligen, efter dessa förberedelser, förelades detta vigtiga ärende i sin helhet till Ständernas betänkande uppå Riksdagen i Stockholm 1642, och de beslut, som då i ämnet fattades, förekomma ej mindre i II. §. RiksdagsBeslutet den 23 Febr. samma år, än, omständligare utförda, i den "Ordning och stadga huru hållas skall med tiggare och fattige, som rätt allmoso behöfve" etc. som utkom den 28 Febr. 1642, och i väsendtliga delar förändrade grundsatserne angående fattigförsörjningen. Dess 8:e §. innehåller, att "förvthan hospitalerne, som på wår och cronones omkostnad i alle provincier här uthi rijket vnderhållas, skole vidh kyrkiorne i städerne och på landzbygden upbyggias, effter hvar församblingz stoorleek och förmögenhet, några *stugur*, synnerligen ther inge ännu äre, hvarest samma församblingz fattige, som igenom ålder och sjukdom så äre komne uthaff sigh, at the med arbete sigh icke tillfyllest kunne nähra, skola må

www.libtool.com.cn

inflyttia och aff *staden* eller *sochnen* allmoser vndfåå och blifva försörgde, men icke gå kring landet eller i städerne på marcknader eller thes emillan at tiggia". Af 9, 10, 11 §§. inhemtas, att likväl kringvandring eller omgång ännu för skäliga orsaker kunde tillåtas, inom *soknen* med Kyrkoherdens och kyrkans "förmäns eller sexmäns" förlof efter det de noga prôfvat de bevekande skälen, inom *prosteriet* med prostens pass uppå Kyrkoherdens och sexmännens recommendation, inom *stiftet* med Biskopens och capitlets "pass och tillstånd" för en viss tid och om "Prostens recommendation finnes vara skäligh och funderad" 49). Angående *spädare barn* i städerne, som ännu "skötas måste", stadgas uti 6:e §., att de skulle intagas i *barnhusen*, eller, der sådane ej funnos, underhållas "aff stadzens medel" till dess de uppnått den ålder, att de i tjenst eller lära insättas kunde, och uttryckeligen bjudes, att barnen ej borde i hospitalerne, såsom egenteligen för åldrige fattige bestämde, intagas; och hvad sådane barn på landet vidkom, ålades Kyrkoherden med kyrkans sexmän, att om deras skötsel draga nödig försorg, om slägten dem icke antaga ville.

De grundsatser alltså, hvilka dessa stadganden innehålla, äro: 1) Fattigvården förvandlas nu allmänt till en Stats- och communal-anstalt. Hospitalerne höra

49) Särskildt stadgas i 13 §. af 1642 års Tigg. O. om *utländningar* och exulanter, som "söke om hjelp och almose här in uthi rijket", att de skulle anmäla sig hos Magistraten i den stad, till hvilken de först anlände, och sedan Magistraten med Pastor loci funnit dem hafva "rättmätigh skääl at bedjas almose, tå måge the recommendera honom eller them til Landzhöfdingen, at med hans pass blifva förlofvadt til at draga omkring uthi länet". — I *Danmark* utgaf *Fredrik II.* år 1588 en omständlig och sakrik förordning "hvorledis her effter holdis skal met *Betler* oc *staadere* offver allt Danmarckis Rige". Se de efter 1642 års upplage af *Judske* Lov tryckte stadgar.

till den förra, fattigstugorne till den sednare arten 50); och *Slägtens* förra skyldighet i detta afseende blir derefter blott ett nobile officium, hvarföre ock man af §§. 2, 3, 4, 6, 7 i TiggareOrdningen finner å ena sidan slägtens bidrag till den fattiges underhåll uttryckeligen göras beroende ej allenast af dess förmåga, utan äfven af dess *vilja*, och å den andra, att de som i hospitalerne intogos "aff ingen annan må ärffuas än aff hospitalet, och hvadh arff them tilfaller, så väl som hvad booskap the medh sig införe, skal alt höra hospitalet til och thet uthi alle rättigheter träda uti arffvingens ställe"; i anseende hvartill, "på thet ingen härutinnan må skee för när", den sjuke och vanföre först skulle bjudas arfvingarne till underhåll, men de, om "the engång säija honom ifrån sigh, — — haffue aldrigh macht at tala på något hans arff, wijdare än til fasta jord, then arffvingarne skola hafva macht och rätt at ifrån hospitalet lösa och börda til sigh" inom laga tid. 2) Såsom en communalskyldighet ålägges fattigförsörjningen *soknarne* och *städerne*, hvilka skulle uppföra stugor till boning för de fattige, och till deras öfrige behof försörja dem med allmosor, utan att likväl någon viss grund för bidragens utgörande bestämdes, hvarföre en sådan utan tvifvel torde ankommit på församlingens öfverenskommelse 51); och ehuruväl det ännu undantagsvis och för skäliga orsakers skull tillåts, att förpassa fattiga till kringvandring utom soknen eller församlingen och inom prosteriet eller stiftet,

50) Om hospitalerne, se 1642 års Tigg.O. §§. 1—6; jfr Kyrkolagen den 3 Sept. 1686, kap. 28.

51) Förnyade stadgan och förordningen om Tiggare och fattige, af den 21 October 1698, §§. 4—8, bestämmer åtskilliga tillfällige afgifter till de fattige, men innehåller ej heller något om grunden för fattigafgiftens fördelning. Enligt Prest. Priv. 16 Oct. 1723, §. 23 kunna dessa frågor på *soknestämma* afhandlas och bestämmas. Jfr ock Kyrkolagen 1686, kap. 28, §. 4.

blef denna rättighet dock snart derefter upphäfven och "strängeligen förbjudet, att meddela någrom några pass och recommendationer till att tiggia utom den stad och soken, der tiggiaren eliest är vistandes, ehvad skiäl och orsaker där til förebäras kunna" 52), hvarigenom alltså den communala fattigförsörjningen bestämdt inskränktes till hvar församling för sig och de fattige på det närmaste förenades med sin hemort 53). 3) Endast dem, som "genom ålder och sjukdom så äre komne uthaff sigh, at the medh arbete sig icke tillfyllest kunna nähra", äfvensom späde fattige barn, tillhörde det församlingen, inom hvilken den fattige hade sitt hemvist, eller barnets föräldrar aflidit, att försörja 54); men frågan, huruvida äfven arbetsföre, men utan egen förskyllan arbetslöse personer voro till underhåll af communerne berättigade, har så väl 1642 års TiggareOrdning, som sednare fattiglagar lemnat obesvarad. 4) Då fattigförsörjningen sålunda blifvit reglerad och kringvandrandet äfven förbjudet, uppstod ock i de svenska lagarne begreppet *olagligt tiggeri*. Enligt TiggareOrdningen 1642 afsåg det dem, som utan vederbörligt pass vandrade betlande omkring; men, när kringvandringen allmänt förbjöds, alla dem som funnos of-

---

52) TiggareOrdningen den 21 Oct. 1698, §. 2. Kyrkolagen 1686, 28: 5 säger väl ännu, att hvart *härad* och sochn skal föda sine fattige, men i 1698 års Tigg. O. talas ej om någon sådan Häradets communalskyldighet, som sannolikt ock, efter det 1642 års Tigg. O. inskränkte den till soknarne, i verkligheten väl ej torde förekommit.

53) Kyrkolagen 1686, kap. 28: 5 medgaf ännu att "understundom then ena sochnen, som kan hafva mindre fattige, må gå the näst hos liggiande, som hafva flere, med någon hielp tillhanda". Se dock Res. Allm. B. den 12 December 1734, §. 5.

54) Jfr om hemvisten Tigg. O. 1642, §. 8, med Tigg. Ord. 1698, §. 2. Kyrkolagen 1686, 28: 4: nämner *husfattige*, och 24: 24: husarma och tiggare i soknen.

fenteligen stryka omkring för att tigga. Redan uti *Grågåsen*, hvilken på det noggrannaste ordnade fattigvården i särskilda kategorier, hade, såsom man af den ofvan gifna framställningen finner, tiggares kringvandrande blifvit för olagligt förklaradt; och ofvannämnde svenska författningar belade nu olagligt tiggeri med dels fängelse, dels arbete i fjettrar, och uppdrogo uppsigten häröfver åt vederbörande Befallningshafvande 55). 5) Fattigförsörjningen såsom en communalangelägenhet tillkom Kyrkoherden att handhafva med biträde i församlingarne på landet af sexmännen eller andra tillförordnade soknemän, och i städerne i samråd med Magistraten. — På dessa grunder har Lagstiftningen sedermera i det följande byggt sina ytterligare stadganden i ämnet och framför allt vidmakthållit den communala skyldigheten; men Statens bidrag till de fattiges underhåll hafva hufvudsakligen bestått uti föreskrifter om afgifters erläggande i vissa fall till fattigkassorne, öfverlåtande af bötesandelar, och åtskilliga offenteliga välgörenhetsinrättningar, till hvilkas underhållande någon del af Kronotionden blifvit anslagen, o. s. v.

XX.

Om ättens jord och bördsrätten.

1. *Inledande omständigheter.*

Vi hafva sökt att utreda det personliga förhållandet emellan medlemmarne af ätten, såsom en sluten helhet,

55) TiggareO. 1642, §§. 14, 15, 16; jfr TiggareO. 1698, §. 2, 3. Kyrkolagen 1686, 24: 24 visar att tiggeri inom soknarne äfven är förbjudet, ty der ålägges *Kyrkoherden* "tilsee, at the husarme och tiggiare i hans sochn ey lämbnas oförsörgde, ey heller något oloffligit tiggeri, emot tiggiareordningen, i sochnen tilåtes; icke heller gifva föreskrift åt någon, at gå omkring med, andra sochnar til last".

helhet, och vilja nu till undersökning företaga ättemännens förpligtelser mot ätten i afseende å deras *jord.* Odalmannen var en civis optimo jure, ty hans uteslutande andel af samhällets jordmassa band honom på det allranärmaste vid detsamma. Ägande af jord eller fastighet var derföre ett vilkor för åtnjutande af fullständiga politiska rättigheter. Ju flere bofaste män ätten inom sig ägde, desto större var alltså dess anseende och dess inflytelse i det offenteliga, desto kraftigare det skydd dess medlemmar inbördes kunde lemna hvarandra, och det kunde förty ej vara för densamma likgiltigt, om de jordlotter den, såsom en helhet för sig, besatt, förblefvo dess tillhörighet eller öfvergingo till en annan ätts egendomliga besittning. Dess bestånd och anseende undergingo ännu ej någon minskning, om än dessa jordlotter inom ätten öfvergingo från den ena skyldemannen till den andra; men i samma förhållande, som flertalet af ättemännen genom jordens öfverlåtelse åt andra ätter närmade sig klassen af dem, hvilka ej mer som bönder och odalmän ansågos, erfor ock densamma i sin helhet verkningarne deraf så väl i afseende å dess materiella bestånd, som hvad dess offenteliga inflytelse beträffade. Emot en sådan ättens nedsättning tjente *Bördsrätten* som ett medel, och den ådagalägger derjemte ytterligare den anda af gemensamhet inom sig och enhet i förhållande till andra, som vi redan anmärkt utgöra hvarje ätts hufvudcharakter i det offentliga lifvet.

Med afseende på slägtförfattningen göra Lagarne bestämd skilnad emellan *arfvejord* och annan jordegendom, som vanligen benämnes *aflinge.* Hvardera slaget jord förekommer dock äfven under andra namn. Den förra: *arfdhœiord, arftakin iordh, arftakin odholziordh* (WGL.), *fædherni iordh, fastæ fædherni ok alda odhal, gamalt, fornt ok gamalt, fyrning, gam-*

blæ byrdh, byrdh, eghn, fædherni ok mödherni, forna fædherni. Den sednare: *"köpeiordh — the han hauer aflat"* (WGL. II. JB. XLVI), *aflingh, aflinga iordh, köpu-eghn, fangafædherni* 56). I de gamla Sagorne kallas den förra ock uttryckeligen *ättjord* 57), och det gafs alltså, såsom sjelfva de anförda benämningarne gifva tillkänna, en jord, som af ålder tillhört medlemmarne af en ätt, och hvilken man skiljde från den, som någon förvärfvat. Likasom nu slägtskaps- eller ättförhållandet hos de flesta den gamla så väl som medeltidens kända folkslag utgör sjelfva hjertpunkten af deras offenteliga författning, så finner man ock deras lagar visa en synnerlig omsorg för att hindra, det den ena ättens innehafvande jord ej måtte från den ensidigt kunna öfvergå till en annans besittning och ägo, och sålunda rubba den jemnvigt emellan ätterne, som man då för det helas bestånd ansåg vara nödvändig, och som särskildt uti de republikanska staterne äfven föranledde de bekanta *leges agrariæ*, hvilka bestämde det maximum af jordegendom någon högst fick äga. Så stadgade *Judiska* folkets lagar, att om någon för *futtigdoms skull* nödgades sälja sina ägor, hans näste skyldeman ägde dem framför andra lösa, om han det ville, och ehuruväl afhändelse af fastighet ej kunde någon förbjudas, betraktades den likväl i allmänhet ej annorledes än som förpantning, hvarföre det ock var föreskrifvet, att hvart *femtionde år*, hvilket kallades *klangåret*, allmän vidräkning skulle anställas och de afhände jordlotterne till sina ursprungliga slägter återgå 58). Uti det gamla *Grekelands* särskilda Stater

56) Jfr dessa ord uti Gloss. till WGL. ÖGL. UL. — *Landslagen*, JB. säger i allmänhet blott antingen *arfwejord*, *erfwajord*, eller *aflingajord*.

57) Watnsdæla Sagan, kap. X.

58) Se det märkv. kap. 25 i III. Mosebok (*Leviticus*); jfr ibm kap. 27: 16—24, och förklaringarne hos *Michaëlis*, Mo-

hade jorden blifvit i lotter fördelad på de olika slägtsamfund, hvaraf samhället bestod, och jemnvigten i detta förhållande sökte man att hålla vid makt. I några stater var det derföre de enskilde förbjudet att köpa och äga jordegendom utöfver ett visst maximum; i andra, t. ex. hos Lokrierne och Leukadierne, att utan högsta nödfall föryttra sin ärftliga jord, och åter hos andra, t. ex. Lacedæmonierne, att icke andra än söner skulle få ärfva slägtjorden, och döttrar endast om söner ej funnos, men i sådant fall tillika med det vilkor, att de då ej fingo gifta sig med andra, än manliga medlemmar af sin egen ätt 59). Hos *Romarene* hade, såsom bekant är, redan Romulus och efter honom Numa och Servius Tullius fördelat den då än lilla romerska statens jord emellan de särskilda familjerne, och uti denna författning samt för att hindra, det den ena familjens jord ej måtte komma uti den andras besittning, är det, som *Montesquieu* skarpsinnigt utvecklar grunden böra sökas till de stadganden i Romarenes äldre arfslagar, som i allmänhet från arf uteslöto qvinnor och skyldemän på qvinnolinien (cognater) och gåfvo företräde åt män och agnater i de händelser, då vid ett motsatt förhållande den ena ättens jord hade kunnat derigenom på den andra öfverföras. En moder ärfde derföre, enligt de tolf taflornes lag, icke sina barn, barn icke sin moder, och dotterbarn icke sin morfader; men en dotter ärfde sin fader, emedan vid arfvet efter henne agnaterne åter hade företräde framför cognaterne, och den följd man ville undvika således ej i detta

---

saisches Recht; se ock *Hüllmann*, StatsRecht des Alterthums, Cöln, 1820, §. 13.

59) *Aristoteles*, Politicorum libri octo, lib. II. cap. 5, 6; jfr *Hüllmann*, StatsR. des Alterth. §. 10, 11. — I afseende å de *Österländska* folkslagen, hänvisa vi till *Gans*, Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwickelung, 4 Theile, Berlin 1824—1835.

fall kunde inträffa 60): och då de äldre romerska lagarne enligt regeln icke gåfvo rättskraft åt testamentariska förordnanden, och endast undantagsvis erkände sådane, som på *comitierne*, och således likasom i stöd af en lagstiftningsåtgärd för tillfället, blifvit offentligen gjorde, så synes ingen annan grund för detta stadgande kunna antagas, än den, att ett sådant den enskildes förfogande öfver sin förmögenhet kränkte ättens rätt. —

Äfven hos *Germanerne* synes, enligt de öfverensstämmande berättelser öfver detta ämne, som *Tacitus* och *Cæsar* lemnat, ursprungligen vid besittningstagandet af ett district en fördelning af jordlotterne uppå familjerne inom de särskilda bygdelagen hafva af vederbörande öfverhetspersoner blifvit företagen, hvarvid i allmänhet den regel följdes, att antalet af bygdelagets lotter rättades efter de sig der nedsättande familjerne, hvilka åter fördelade dem emellan sig efter anseende och värdighet 61). Längre fram och då de germaniska folkstammarne såsom eröfrare eller annorledes inträngde uti det romerska rikets provincer och tillegnade sig större eller mindre delar af dessa länder, finner man åter, att de sålunda vunna landsträckorne, sedan den för Konungen och Kronan bestämda delen (bona fiscalia) blifvit afskiljd, i lotter fördelades på menig-

60) *Montesquieu*, De l'esprit des Loix, livre XXVII. chap. unique.

61) *Cæsar*, de bello gallico VI: 22: — "Neque quisquam agri modum certum aut *fines* habet *proprios:* sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus *cognationibusque* hominum, qui una coierunt, quantum et quo loco visum est, agri attribuunt, atque anno post alio transire cogunt" —; *Tacitus*, Mor. G. c. 26: "Agri pro numero cultorum *ab universis per vices (vicos?) occupantur:* quos mox inter se secundum *dignationem* partiuntur". "Arva per annos mutant".

heterne och familjerne, och benämndes äfven *sortes* barbaricæ, eller efter det invandrade folkets namn, sortes burgundicæ, sortes gothicæ, och så vidare 62). Den uteslutande rättigheten till de ett bygdelag sålunda anvisade jordlotterne synes ursprungligen hafva tillhört hela bygdelaget såsom sådant, men än icke de särskilda familjerne och individerne af detsamma, hvilka väl uteslutande innehade de lotter dem tillfallit, men likväl ännu voro underkastade möjligheten af årliga skiften 63). Men sedan dessa primitiva förhållanden under tidens lopp uppfyllt sitt ändamål, och samhällets försvar samt upprätthållandet af dess inre offenteliga frid blifvit på besittning af jordegendom och slägtskapsband utbildade, försvinner det gamla utskiftnings-systemet, och enskild ägande rätt till de innehafvande odlade lotterne tillerkännas icke blott familjerne, utan ock den enskilde mannen, i afseende å det han sjelf kunde hafva förvärfvat, hvaremot de till odling än ej upptagne markerne, *allmenden*, *alemannia* (allmänningar) förblefvo, såsom förr, under bygdelagets gemensamma ägo och nyttjorätt efter gemensam öfverenskommelse, (markgenossenschaft) 64). De jordlotter, som sålunda likasom förblefvo en familj, en ätt tillhörige, och, churu fördelade på dess medlemmar, icke annorledes än med dess samtycke kunde från dess ägo och besittning på en annan öfverlåtas, utgjorde, att man så må säga, stommen till den fasta egendom, hvil-

62) Jfr häröfver *Eichhorn*, Deutsche Stats und RG. §. 23. ff. och isynnerhet §. 25; *Savigny*, Geschichte des röm. Rechts im Mittelalter, kap. V. Burgund. Reich, Westg. Reich, Frank. Reich etc. *Montesquieu*, De l'esprit des loix, livre XXX. chapp. 5—9; *Zoepfl*, Deutsche Stats und RG. §. 26.

63) Se nästofvan not. 61; jfr *Zoepfl*, St. und RG. §. 16.

64) Jfr *Zoepfl*, l. c. §. 26. not. 5; §. 55 ibm; jfr *Eichhorn*, l. c. §. 84:a öfver markgenossenschaft och allmenden, och hos *Grimm*, R. A. s. 494 ff. Gesammteigenthum, Mark.

ken sedermera företrädesvis benämndes af fäderne kommen jord, *bonum avitum*, *paternum*, *hæreditas*, *hæreditas aviatica*, *terra aviatica*, *hæreditas paterna*, *proprium*, *terra salica*, *Salland*, *Erbe*, *Eigen*, *Erb und Eigen Alode*, och hos Anglosachserne *fæderedel* m. m. Jord och fastighet deremot af annan beskaffenhet, som innehafvaren sjelf förvärfvat, *bonum ex conquisitu*, *acquisitum*, förvärfvad jord, som fritt kunde åter föryttras, och hvilken äfven icke sällan kallades *alode* efter detta ords allmännare betydelse af fullständig äganderätt 65). Den emellan arfvejord och aflingejord uti de sydliga Germanernes lagar förekommande skilnad har således en hög ålder, och de till arfvejords bibehållande inom ätten antagna rättssedvanor äro alltså till sitt ursprung icke ensamt germaniska, utan förekomma hos de flesta

65) Lex *Ripuariorum*, tit. LVI, (hör till 6:e och 7:e seklet); Lex *Alamanorum* (likaså till 6:e och 7:e seklet) tit. LVII; Lex *Salica* tit. LXII, (alla hos *Georgisch*, Corpus Jur. Germ.); jfr *Grimm* R. A. 492, 493; *Zoepfl*, l. c. §. 56. not. 2; *Meyer*, Esprit, Origine et progrès des institutions judiciaires, Tome I. (Paris, 1823), chap. 5; *Mittermaier*, Grunds. des deutschen PrivatR. I. §. 131, 141; *Du Cange*, Gloss. vv. *alodis*, *proprium* och *avius*. Jfr ock *Pfister*, Geschichte der Teutschen I. s. 310 (i Heerens och Uckerts Gesch. der Eur. Staaten): *Hube*, Hof, *Saalgut*, heissen in aufsteigendem Umfange die zusammengehörigen Güter der Familien wie der Herrschaften. *Sal*, ursprünglich Haus, auf das ganze liegende Gut uebertragen, wird zuletzt der Name der vorzüglichsten Besitzungen". — Till bevis i öfrigt att den s. k. *fäderne jorden* hade sitt upphof uti den ursprungliga lottfördelningen, må åberopas Lex *Burgundionum*, tit. I: de libertate donandi patribus attributa et muneribus regiis, art. I: "quia nihil de præterita patribus donandi licentia, vel munificentia, dominantium legibus fuerat constitutum, præsenti constitutione omnium voto et voluntate decreuimus, ut patri etiam antequam dividat, de communi facultate et de labore suo cuilibet donare liceat, absque *terra sortis titulo acquisita*, de qua prioris legis ordo seruabitur". *Georgisch*, l. c. s. 342. Fadren erhöll alltså friare förfogningsrätt öfver sin förvärfvade jord, men icke öfver den, som genom det fordna lottskiftet tillhörde honom och ätten.

kända gamla folk på den gemensamma grund, att uti gången af samhällsordningarnes naturliga utveckling ättförfattningen i de första stadierne utgjorde sjelfva lifspunkten, och det ej mindre för slägternes eget materiella bestånd, än den borgerliga frihetens, var nödvändigt, att jemnvigten emellan ätternes förmögenhet och deras på ägande af jordegendom grundade politiska rättigheter så litet som möjligt skulle rubbas: Och uti denna anda äro de äldsta lagarne angående *börds-* och *arfs*rätten sammanfattade, ehuru ingenstädes grundsatsen om slägtjordens bevarande för ätten så strängt genomfördes, som hos det Judiska folket.

Om vi således, då vi åter vända vår uppmärksamhet på de *Skandinaviska* folkens lagar, yrkade det de närmaste orsakerne till ättjordens uppkomst och den inskränktare förfogningsrätten öfver densamma, jemnförd med den öfver förvärfvad jord, hufvudsakligen hos dem varit lika beskaffade, som de, hvilka vi i afseende å samma sak hos de sydliga Germanerne funnit, kunde vi väl icke, i saknad af tillfyllestgörande underrättelser om deras äldsta tillstånd, styrka sådant med bestämda bevis; men anse oss likväl icke begå något misstag, om vi antaga ätt- eller arfvejorden äfven hos de Skandinaviska stammarne ursprungligen hafva bestått af de jordlotter, som tillföllo familjerne de tider, då de först valde sina bopålar inom de särskilda markerne, hvilket åldriga förhållande äfven synnerligen bestyrkes af de å arfvejord förekommande, redan anförde namnen: *fornt ok gammalt*, *alda odhal*, *forna fædherni*, *gamblæ byrdh*, med mera, och att skilnaden emellan arfve- och aflingejord alltså äfven här är af hög ålder 66). Arfve- eller ättjorden var ättens yttre

66) Jfr *Stjernhök*, De Jure Sveonum, et Got. vetusto, pag. 240. ff. — *Botin*, Sv. Hemman II. s. 67. f. antager dem a

www.libtool.com.cn

materiella föreningsband, och då individen endast uti och genom sin ätt hade full säkerhet för sina rättigheters försvar, var det en enkel följd af vexelförhållandet emellan rättigheter och skyldigheter, att han ej utan ättens bifall borde kunna afhända sig den del af ättjorden, som han för sin person innehade, men likväl i sitt ursprung var en gemensam ättens jord. Ett i dessa afseenden särdeles anmärkningsvärdt ställe förekommer uti *Gotlandslagen,* innehållande, att *den som säljer sitt fäderne och afhänder sig allt det han i godset äger, vare skild vid lott* (*arf*) *med ätt och bröder och aktad som utländsk* (ogotnisc) *man, men hans söner vare åter i lott med ätten, om de förvärfva tre marks förmögenhet* 67); och betydelsen af detta stadgande faller i ögonen, då man af det föregående erinrar sig, att en *utländning* hvarken ägde någon politisk rättighet i "Landet", eller anspråk på annat skydd af lagen, än det reciprocitetsprincipen medförde, äfvensom att den som icke ägde tre marks förmögenhet ej som en oberoende man ansågs 68). Åtskilliga andra ställen och uttryck i de gamla lagarne antyda ock ännu en slags medegendomsrätt för ätten till den gamla slägtjorden. *Gotlandslagen* innehåller nemligen, att ingen må sälja sin *aign* (eghn), med mindre trångmål

---

skilnad först hafva uppkommit, då testamenten genom Canoniska lagen blefvo brukliga i Norden, det är uti 13:e seklet, och att man infört den till afhjelpande af testaments frihetens missbruk. Men denna skilnad är ett för mycket utbildadt moment i den äldre lagstiftningen, än att den kunde antagas hafva ett så sent ursprung. Jfr Jurid. Arkif, Christianstad 1837, VII: 2, s. 175. f.

67) *Gotlandslagen*, XX: 26: "Huer sum sell sett fedrni oc afhendis allu thi, sum innan staurs ier, vari schildr vidhr lutu midh nidhium edha brydhrum oc vari i ogutnisca manna vereldi, en synir hans varin i lutum oc i lagum midh nidhium, en thair fa atr thriggia marca laigi".

68) Se ofvan, I. delen, s. 125. ff.

var för handen och närmaste skyldemän jemte soknemän och öfrige ättemän dessförinnnan undersökt huru beskaffadt trångmålet var, hvarjemte hvarje innan en så beskaffad undersökning afslutadt köp icke allenast förklarades vara ogildt, utan skulle ock köparen förlora sin köpeskilling och dertill böta tolf marker till landet och tolf till skyldemännen, som derå talade; att, om jorden såldes, säljarens skyldemän, derest de icke ville den återlösa, borde af köpeskillingen erhålla en andel, dock med undantag af dem, hvilka jemte säljaren komme att njuta den till godo, eller således hans barn; och att, om alla slägtingarne (allir lydhir) sålde jorden (eller till dess föryttring samtyckte), anspråk på en sådan andel förföllo. Denna andel kallades *afrad*, men i sig sjelf betydde *afrad* den ränta man betalade för legd jord; och allt detta synes alltså antyda, att en art öfverägenderätt till slägtjorden ansågs tillhöra ätten, men den individuella ättemannen egenteligen, att man så må säga, en fideicommissorisk besittning af sin innehafvande lott, och deruti således orsaken, att skyldemännen, derest de icke gemensamt samtyckt till jordens öfverlåtelse på en oskyld, skulle af köpeskillingen erhålla en anpart i den händelse att de ej ville den återlösa; men sålde någon sin jord, och köpte en annan med samma värde, då gick ej någon afrad ut 69). En tanke på slägtens medegendomsrätt synes ock hafva ledt handen på dem, som sammanskrefvo *DaleLagen*, då de låta bördemännen säga åt den, som utan deras samtycke föryttrat sin innehafvande

69) Se Gotlandslagen, XXVIII: 1, 2, 3, 8—12. "Allir lydhir" återgifver Hadorph med "alla ägande", hvilket då väl ej kan innebära annat, än samtelige skyldemännen. I Prosaiska Eddan betyder "lydhir" folket, och om denna betydelse antoges, kunde meningen vara af §. 11. jfrd med §. 3, att om den på tinget församlade menigheten, eller Tingsrätten, funnit skäl till föryttring förevara, afrad ej behöfde utgifvas. — Jfr ock *Rosenvinge*, I. §. 116.

"byrdh": "thu hawir illa giort, hawir sald b y r d w a r a". *Westgötalagen* uppgifver ock som skäl för förbudet, att utan skyldemännens samtycke bortgifva sin arfvejord: *"thy at ingin aghær annars bort at giuæ, utan hans iaa ok uiliæ"*. Uti *HelsingeLagen* stadgas, att om någon ville "sætta jord fala, gambla börd sina", men skyldemännen ej ville den lösa *"ok æy lof til läggia"* ("lof til salu läggia"), — "tha ma han sæliæ til triggiæ ara födho ok ey mera"; men om han sedan andra gången fruktlöst sökte skyldemännens samtycke och de ej heller sjelfve ville köpa hans jord, kunde han "saklöst" sälja den åt en främmande 70); och uti *Uplandslagen* JB. III. förklaras en son, hvilken redan satt eget bo, kunna af sin fader köpa jord endast till tre marks värde "ok æi meræ, utæn all siskini wiliæ". Det är uti allt detta, som icke aldeles otydliga bevis synes oss ligga för den antydda åsigten om en äfven hos de Skandinaviska folken ursprungligen för familjen och den derifrån utgrenade ätten bestående medegendomsrätt till de af de individuella medlemmarne besuttne jordlotterne, och när sedermera den individuella besittningen kom att innefatta de med dominium förknippade rättigheter, men ätten likväl, i afseende å sina förpligtelser inbördes till försvar och upprätthållande, förblef en sluten helhet, utbildades småningom *bördsrätten*, det är *bördens*, eller med andra ord, *slägtens* rätt, att framför oskylda tillösa sig den andel af ättjorden, som en ätteman innehade och under vissa omständigheter icke kunde hindras att förytttra. Dominium öfver de enskilda jordlotterne var således, i anledning af ättförbindelserne, underkastadt åtskilliga inskränkningar, ehuru det i förhållande till Staten var fullt och sjelfständigt. Bördsrätten, såsom ett medel att hindra främmande att komma i besittning

70) DaleL. BB. II; WGL. II. Addst. II: II; HL. JB. IV, XV.

af ättens jord, innebar i öfrigt en grundsats, som man äfven på de större rättssamfunden och deras jord finner fordom hafva varit tillämpad. Hit hör stadgandet i Gotlandslagen att, *näst* skyldemännen, Häradets män framför andra skulle vara berättigade att köpa fälhållen jord inom dess område, eller, såsom det noggrannare här bestämmes, att om inländsk eller utländsk man, som ej hade slägt i landet, föranläts sälja sin jord, närmaste grannar först ägde den lösa, om de det förmådde; om deremot icke, hade hvarje annan häradets man förköpsrätt 71). Hit hör ock den inom *städernas* samfund i lag fastställde grundsatsen, att stadens medlemmar, näst börden, framför andra skulle äga att köpa falbjuden fastighet i staden 72). Det är sluteligen samma grundsats, som redan den nyare Stadslagen tillämpar på landet i allmänhet, då den stadgar: "hvar sum nakor bygger uthländis, ock hafver arff här i landeno ärfft eller kan ärfva: säli thet bort, som sagdt är, eller byggie här i landeno" etc. 73); och sjelfva grundsatsen innebär, att en samhällets medlem bör i allo vara dess medlem, i ljuft och i ledt.

2. *Begreppet: arfvejord.*

För att nu bestämma, hvilken jord enligt de gamla lagarne som *arfvejord*, *ättjord*, ansågs, vilja vi först kasta en blick på de *Norrska* Lagarnes stadganden härom. De skilja emellan *odeljord*, jord "som odelen skulle folge", och jord som betraktades lika med *lösöre*. Den förra sådan, som stod under ättens börd och lösen i de fall, då den kunde afhändas, och således af

---

71) Gotlandslagen, XXVIII: 6.

72) Jfr Gotl. Stadslag III: 1—4, med StL. KgB. XV: 7—9; se ock ofvan I: ss. 321, 322.

73) StL. KgB. XV: 9.

samma betydelse som arfvejord i vidsträcktare mening; den sednare sådan, öfver hvilken man oinskränkt ägde förfoga. *Odelsjord* uppgifver *Hagen Adelstens GuletingsLov* den jord vara, som: a) genom arf kommit i sjette mans hand inom ätten, b) blifvit gifven i betalning för mansbot, c) tillfallit någon i brandarf, det är såsom ersättning af den, hvilken man åtagit sig att underhålla till dödsdagen, d) blifvit någon gifven som fosterlön, e) tillfallit någon såsom gåfva af Konungen, f) eller i skifte mot annan odelsjord blifvit någon öfverlåten; Och *"alle de andre jorder ere som losore"*. Man finner häraf, att under tidens lopp redan äfven annan jord, än den ursprungliga i arf gångna ättjorden, blifvit lika som arfvejord betraktad. Men än större är det omfång, begreppet *odelsjord* erhållit uti den yngre Guletingslov af *Magnus Lagabœter;* ty denna lag förklarar för odelsjord: a) all sådan jord som uti 60 vintrar eller än längre varit i samma ätts värjo och besittning, b) den man erhållit af Konungen utan några förord, och således som gåfva, ej som förläning, c) den, som trenne förfäder till närvarande innehafvaren efter hvarandra ägt, och d) den, som man mot bortskiftad odelsjord i vederlag erhållit 74). De af dessa kategorier, som afse den egenteligen i arf gångna odelsjorden, och innebära, som man finner, att jorden en längre tid gått i arf inom ätten, hade sin tillämpning i synnerhet uti sådane fall, då jord genom äktenskap kommit från en ätts ägo uti en annans nyttjande och derefter genom bakarf stannat i dennes besittning; och äfven i de *svenska* lagarne finner man ännu spår att begreppet arfvejord, enligt hvad ock sjelfva namnen deraf antyda, förutsatte att jorden varit arf i flere

74) *Hagen Adelstens* Guletings Lov, Odelslösning B. VI, XII, XIII; *(Paus,* s. 215. ff.;) *Magni Lagabœters* Gulet. Lov, Landebrigde eller OdelsB. II; IV—VIII; (Paus. ss. 107, 109. ff.).

www.ibtool.com.cn

än ett led. Så, till exempel, göres i Östgötalagen, i fråga om klander, skilnad emellan *forna fædherni* och *fanga fædherni*, eller den jord fadren förvärfvat; så stadgar ock Helsingelagen att, om i fråga om testamente af "gamblæ byrd" tvist uppstod, huruvida jorden var sådan eller ock aflinge, *minninga män*, det är gamle män som mindes långt tillbaka, skulle öfver denna tvistepunkt aflägga vittnesmål 75); och huru det sig förhöll med jord, som genom giftermål och bakarf kommit uti en annan ätts besittning, än dess, den ursprungligen tillhörde, skola vi på sitt ställe i det följande söka utreda. Men denna charakter på arfvejord synes dock redan i landskapslagarne, uti andra afseenden, än det sistnämnda, vara föråldrad. De innehålla nemligen i öfrigt ej några reglor, angående huru många gånger en jord skulle hafva gått i arf, för att som arfvejord anses; hvaraf alltså sjelfmant den grundsats uppstår, att jord, hvilken en gång inom ätten blifvit ärfd, var arfvejord 76); och torde denna grundsats för öfrigt äfven blifvit understödd af motviljan mot de af Kyrkan införda testamenten eller donationes mortis causa, mot hvilkas skadliga inverkan på ättens förmögenhet denna utsträckning af arfvejordsbegreppet äfven i sin mån erbjöd en motvigt. Anmärkas må härjemte att Götalagarne ofta, då fråga är om ättjord, blott säga "iordh", "eghn". Derunder kan dock ej äfven *aflingejord* förstås; ty likasom efter de *Norrska*, synes den ock efter de Svenska lagarne hafva blifvit lika som lösöre betraktad, hvilket ock ännu Testaments-Stadgan, den 3 Julii 1686, §. 1, uttryckeligen anmärker.

Arfvejord, stundom äfven i de svenska lagarne, likasom i de norrska, och ännu i Landslagen, företrä-

75) ÖGL. ES. XIX; HL. KirkB. XIV.

76) Detta bestyrkes äfven af UL. JB. II: 4; SL. JB. II; WmL. JB. VI.

desvis kallad *odhaljord* 77), ehuru detta ord, allmännare taget, betecknade all den jord man ägde, var således den jord man i arf fångit. Af samma egenskap och natur ansågs vidare 1) den jord vara, som man medelst skifte erhållit i vederlag mot aflåten arfvejord. "Skiptær nokor iordh arftaknæ i iordh adhræ, wil ater sæliæ the han firi tok — säger Westgötalagen — tha skal han hanæ laghbiudhæ arfwm sinum, *thy at thæt ær tha arftakin iordh han firi arfdæ*"; och Uplandslagen: "æ hvar man skiptir iordh, tha wæri thæt byrdh hans, han j skipti far", 78); 2) Den arfvejord eller *byrdh*, hvilken man köpt af någon sin skyldeman, eller ock genom bördande inlöst, och är detta förhållande med systemet så mycket mer öfverensstämmande, som ättjorden derigenom att den inom ätten ombytte ägare icke kunde förlora sin förra egenskap af arfvejord. Så stadgar *Sudermanna*lagen, att ehuru man öfver sin aflingejord hade oinskränkt förfogningsrätt, den dock ej ägde rum i afseende å den "sum är af byrd köpt"; *Uplandslagen*, att "hawær man byrdh kiöpt aff byrdæmanni", en sådan bördköpt jord skulle, i fall af föryttring, likasom annan arfvejord hembjudas "rættum byrdhæmannum"; och likaså *Landslagen*: "then jord hafver aflat, hafwi wåld göra aff henne hvat han wil, gifva eller sälia — uthan man hafver hona *byrdköpt* aff rättom byrdamanne, thå ägher hon rättom byrdamanne biudhas" 79); 3) Den jord man köpt i stället för den arfvejord man försålt. Den förra skulle, lika-

---

77) I Landslagen, GB. V. och EÖ. XXXI: 1 betyder "adeljord", "odheljord" detsamma, som arfvejord.

78) WGL. II. Addit. II: 11; UL. JB. VIII. pr.; jfr SL. JB. II: "Kan madher säliä fädherne sit ok köpæ annæt gods, *eller ock skiptæ, wari tha thet fädherne ok byrd ok ei aflingaiord*"; WmL. JB. VII; HL. JB. VIII: 1; likaså *Landslagen*, JB. IX.

79) UL. JB. II: 4; SL. JB. II; LL. JB. IX; WmL. JB. VI.

som då skifte ägt rum, tjena som surrogat för den sednare och gammal är således i lagarne surrogats-principen, ty "sæl man fædherni sitt (ællær oc skiptir) i enum stadh ok kiöpir i adhrum, thæt ær fædhernis iordh ok æi afflingæ iordh" 80). Som fastighet ansågs i öfrigt ej blott jord, utan ock vatten och odalvattenverk. Hvad som gällde om arfvejord och hvad med densamma lika ansågs, gällde derföre ock om ärfda odalvattenverk, så att ock, i afseende å dem, skilnad gjordes emellan arf och aflinge; och ehuru, enligt hvad redan tillförene blifvit anmärkt, "allmænnix iordh" eller innehafvande possessioner å allmänningar betraktades som lösöre, var det dock uttryckeligen stadgadt, att vid deras afhändelse lagbud åt slägten skulle göras, likasom då arfvejord abalienerades, och således allt efter som de uti innehafvarens hand voro arf eller aflinge 81). Endast *arfvejord* i den vidsträcktare betydelse, vi nu sökt utreda, utgjorde föremål för bördens ifrågavarande rätt. Om *aflingejord* deremot gällde enligt så väl Landskapslagarne som Landslagen, att "thæn iordh hawær afflæt, han hawi wald aff hænni giöræ hvat han wil, giwæ ællr sæliæ hvem han wil, ok sum han gitær dyræst" 82).

---

80) UL. JB. II: 3; SL. JB. II, och XII; WmL. JB. V; LL. JB. IX; jfr StL. JB. I, IV. — Se ock GotlL. XXVIII: 10.

81) WGL. II. Addit. II: 5: — "Wil madher — sæliæ — odholwatn æller odholwatnwærk, the ok ærftakin æro, tha skal — arfwm sinum laghbyudhæ" etc., och ibm §. 11: — "Swa skal odholiordh, watn ok odholwatnwærk artakin, kööp æller giuin laghbiudhæs sum fyr ær sakt, *swa ok almænninx iordh*" etc.; jfr LL. GB. V; EÖ. XXXI; jfr ofvan 1: s. 114. not. 28.

82) UL. JB. II: 4; jfr SL. JB. II. in fine; WmL. JB. VI; — LL. JB. IX; WGL. I. JB. III. och II. JB. IV. säger väl blott i fråga om bördsrätten och hembudet "*iordh*", men ibm Addit. II: 5 ff. visa att dermed förstås "arftaknæ odholziordh".

3. *Bördsrätten vid köp, skifte, pantsättning och andra afhändelser emot vissa vilkor.*

www.libtool.com.cn

Bördsrätten innebar fordom rättigheter af trefaldig beskaffenhet: en förköpsrätt (jus protemiseos), och rätt till återlösen (jus retractus), samt i vissa fall till återvinning 83). Den förstnämnda ägde i synnerhet rum vid onerösa afhändelse-aftal och återlösningsrätten visar sig i de gamla lagarne såsom ett medel dels att hålla densamma vid makt och således såsom en utväg för ätten att i den händelse, att en skyldeman, utan hembud, afstått arfvejord till en främmande, återkomma i dess ägo och besittning, dels ock att, der arfvejord under vissa förhållanden lagligen öfvergått från en ätt till en annan, likväl sedan kunna vinna den tillbaka till ätten. Återvinning utan lösen deremot ägde rum vid gratuita afhändelser af arfvejord. De närmare omständigheterne härvid skola vi nu söka utreda.

Förköpsrättens beskaffenhet framstår i de äldre lagarne klarast vid frågan om *försäljning* af arfvejord. Uti landskapslagarne hade den enskilde ättemannens förfogningsrätt öfver sin innehafvande ättjord redan utvecklat sig derhän, att honom ej var förnekadt densamma sälja; men ännu visa åtskilliga bland dem, att han dertill egenteligen blott *i nöd och trångmål* var berättigad. Vi hafva redan i det föregående för ett annat ändamål anfört ett ställe ur *Gotlandslagen* 84), som tydligen stadgar, att ingen må sälja sin "*aign*" (eghn), med mindre än att trångmål och nöd dertill honom

83) Ur synpunkten af återlösensrätt är det egenteligen, som bördsrätten omtalas uti den Isländska Grågåsen. Se *Arfathattr*, kap. XI; *Landabrigdhæ-balkr* 1; jfr *Schlegel*, Commentatio historica et critica de Cod. Grágás origine nomine, fontibus, indole et fatis, pag. 141.

84) Se Gotl. Lagen XXVIII: 1, 12, 13; jfr noten sub N:ro 69 näst ofvan.

honom tvingade, och ätten pröfvat omständigheterne dervid. Sudermannalagen, den yngste bland landskapslagarne, säger ock ännu: "nu kan manni nöd tilkoma ok thrang, tha will han jord sinæ sæliæ, biudhe the iordh byrdhamannum sinum fyrst" etc. 85); och ehuru de öfriga landskapslagarne ej så bestämdt omtala trångmål såsom skäl för en myndig mans rätt att sälja sin arfvejord, är det dock i detta förhållande, som vi tro oss finna orsaken till de omständigheter, som enligt dem alla vid försäljning af arfvejord skulle iakttagas och gjorde bördsrätten i detta afseende till en förköpsrätt. Ville, nemligen, någon sin arfvejord försälja, ålåg det honom att, innan han ännu träffat aftal med någon oskyld, *hembjuda* jorden åt den ätt, fäderne eller möderne, från hvilken den kommit i hans besittning. Detta kallades i lagarne: *laghbiudha, uppbiudha, heembiudha, biudha, frændum sinum atærbiudha, atærbiudha rættum byrdhæmannum* 86). Hem- upp- eller återbudet skulle ske så väl *enskildt* till arfvingarne, som *offenteligen* å Tinget I förra hänseendet kallades bördebudet företrädesvis *hembud, återbud;* i det sednare företrädesvis *uppbud, lagbud* 86 a). *Westgötalagen* stadgar, att jorden skulle hembjudas först bördemännen enskildt på sjunättingen 87), och sedan en månad derefter offentligt på tinget. Dock an-

85) SL. JB. IV; jfr det i 1665 års uppl. intagna fragment till samma lag: "Ärvis köp balker", och HL. JB. I.

86) Jfr Gloss. till WGL, ÖGL, UL; WmL. JB. II, VIII; HL. JB. I; — LL. JB. II: "frändom sinom uppbiudha"; jfr JB. V, IX: "byrdamannom biudha"; StL. JB. I, III: "uppbiudha, återbiudha, hembiudha".

86 a) Detta synes isynnerhet af StL. JB. III.

87) Det är en enligt Westgötalagen allmänt bruklig sammankomst, som vanligen hölls sjunde dagen före den, då en civil angelägenhet eller rättsfråga emellan tvänne eller flere skulle på tinget förekomma. Jfr Gloss. till WGL. ordet: siunættinger.

märkes uti Additamenterne till samma lag, att det enskildta hembudet ej behöfde särskildt hvarje bördeman göras, utan "thaghær (då) enom af arwm laghbudhit ær, tha ær allum them, huat aruær æru flere æller færre" 88). Detta tillägg synes antyda, att dessförinnan hvarje bördeman för sig bordt få ett sådant hembud sig meddeladt, och sådan tyckes oss ännu *Östgötalagens* mening vara, då den stadgar: "Nu vill bonde eghn sælia: tha — skal han frændær sina mædh sik taka tua, ok stæmna thing ok atærbiudha: *enum i gardhe ok allum a thinge*" 89). *Uplandslagen* föreskriver, att jorden först skulle enskildt "byrdhæmanni biudhæ fore grannum ok kirkiusokn", men "will æi byrdhæman thæ iordh kiöpæ", skulle den offentligen på tre Hundaris-ting uppbjudas; och *Sudermannalagen* upplyser närmare, huruledes uppbudet inför grannar och soknemän skulle ske, nemligen: "biudhe the jordh byrdhamannum sinum *fyrst* hema at theræ med granna vitnum, *thernäst* at kirkiu med sokna vitnum, *ok swa* a thingi med thinxvitnum". Men i *Landslagen* förekommer redan den ändring, att de enskildta uppbuden förbigås och förordnas att de genast skulle offenteligen å tinget fränderne göras: "Nu vil man jord sina sälja, the han hafver medh arff fångit, thå skal han å threm thingom hona laghliga frändom sinom upbiudha, fädhernes frändom fädherne och mödhernes frändom mödherne" 90).

---

88) WGL. I. JB. II; II. JB. IV; Additament. II: 5. — *Stjernhök*, l. c. p. 245 yttrar att hembud skulle göras åt alla skyldemän *inom 4:e led*. En sådan inskränkning finnes dock ej i lagarna uppgifven. Kanske afsåg Stjernhök härvid Östgötalagens flerestädes upprepade stadgande att fränderne innan thridia knä skulle i alla vigtigare familjefrågor höras.

89) ÖGL. ES. III. pr; oss tyckes: "enum i gardhe", här betyda: hvar enskild hema hos sig, ty *en* uttrycker såväl unus, som singulus.

90) UL. JB. I; SL. JB. IV; — LL. JB. II; jfr HL. JB. I. —

För att göra den tillämnade försäljningen ätten bekant, sätta den i tillfälle att pröfva skälen dertill och, såsom Helsingelagen säger, "lof til salu läggia", samt sedermera på det den skulle kunna utöfva sin förköpsrätt, var det, som hem- och uppbudet af den hugade Säljaren skulle göras. Deremot ålåg det bördemännen att inom viss tid antingen gifva sitt bifall till afhändelsen ("lof til läggia"), eller ock "iordh til sin kiöpæ"; men gjorde de intetdera, så "kiöpi tha thæn sum siudh hawær dyupæstæn" (köpe den som har djupaste pungen), såsom Uplandslagen sig uttrycker, eller som Helsingelagen säger: "Tha ma han saklöst säliä hvem han siälwer vill" 91). De af bördemännen åter, som begagnade sin företrädesrätt, sades "*widhkiænnas*", *laghbiuda sik til byrdh sinne*, *tilbiudha*, *bjudha til byrdh sinne* 92). *Tiden*, hvarinom bördemännen borde göra sin rätt gällande, var olika bestämd i de särskilda lagarne. Enligt *Westgötalagen*, hvilken fordrar blott ett uppbud på tinget, borde bördeman en månad derefter lösa jorden, men "komber han eig, tha sæli sidhan them, ær han (säljaren) vil oc mest biudher værdh firi". Enligt *Östgötalagen*, som fordrar uppbud på tre ting och tre femter 93), ägde Säljaren, sedan detta blifvit iakttaget, "til thingxs fara ok lysa, at han havær laghbudhit atær, tha ma hanum döma sælia sak-

---

Äfven efter Landslagens antagande synes de enskildta hembuden hafva varit i bruk, till dess Kgl. Br. till Åbo Hofrätt den 1 Martii 1671 stadgade, att uppbud borde ske, men intet hembud. Jfr *Abrahamsson*, Anm. s. 350.

91) UL. JB. I. pr; HL. JB. I; Dalelagen ThingmB. XX. säger i afseende härå: "tha ær siuder odhalsmadher"

92) Jfr Gloss. till WGL, ÖGL, UL; — SL. JB. II; WmL. JB. XIII.

93) *Fœmt* kallades i Östgötalagen en enskild sammankomst, som på tinget utsattes att hållas emellan parterne på femte dagen efter den, då målet förevarit vid tinget. Jfr Gloss. till ÖGL; och ÖGL. ES. VIII.

lösu them sum han will". Enligt *Westmannalagen* skulle bördeman, om han bodde inom Häradet, "biuda til byrdh sinne innan thry lagha thing thön nästo"; om utom Häradet, men inom lagsagan eller ock inrikes, sist inom ett halft år derefter, och om utrikes, inom natt och år, "æller hawe then sum köpte". Enligt *Sudermannalagen*, inom *dag* och *månad* efter uppbuden, om bördeman var "inländis", men inom *dag och år*, om han var "utländis". Enligt *Uplandslagen*, hvilken äfven fordrar uppbud å tre ting, borde bördeman på det tredje gifva sin vilja att lösa tillkänna, och derpå sist på det fjerde uppgöra saken; och *Landslagen* sammanställer sluteligen dessa olika tids bestämningar sålunda, att den i allmänhet lemnar bördemän, efter det jorden på tre Häradsting blifvit uppbjuden, "dagh, natt och åår the jord köpa: köpa the ey innan natt och åår, thå hafvi han wåld sälia hvem han wil, the iord: och ägh in aldre byrdamän å the iord sidhan tala" 94).

Skylde- eller bördemännens ifrågavarande rätt var en förköpsrätt. Derföre kom dervid *löseskilling* i fråga; men då densamma, så länge uppbuden skulle ske innan köpeaftalet ägt rum, icke kunde bero af någon säljarens derom med tredje man träffade öfverenskommelse, blef den annorledes till beloppet bestämd. *Westgötalagen* fastställde dess belopp till det värde, som

---

94) WGL. II. JB. IV; Addit. II: 5; ÖGL. ES. III. pr; UL. JB. 1; WmL. JB. XIII; jfr SL. JB. IV, och den ändring af tiden till dag och år i allmänhet, som är intagen uti fragmentet: "ärvis köpbalker" vid slutet af SL; Landslagen, JB. II. — *Stjernhök*, p. 246, säger bördemän hafva efter Östgötalagen ägt att inom tre år efter sista uppbudet återlösa jorden. Möjligen syftar han här på ES. XVI. pr; men der talas om pantsatt jord. För öfrigt ägde ett särskildt förhållande rum, om nästebördeman var omyndig; hvarom längre fram.

på tinget utnämnde värderingsmän det bestämde och stadgade tillika, att om bördemännen för detta pris ej ville lösa jorden, säljaren icke ägde den åt främmande för mindre sälja; men skedde det likväl, stod det skyldemännen öppet, att, inom en månad från nästa landsting, emot denna lägre köpeskilling återlösa jorden 95). *Uplandslagen* deremot uppställer en annan värderingsgrund i detta afseende, nemligen det värde ett jordstycke, efter sin storlek och ränta, allmänt och gångbart inom landskapet i förhållande till myntvärdet ägde, på sätt i nedanstående not närmare förklaras, och detta var den löseskilling bördemannen borde bjuda 96). *Landslagen* åter frångår dessa uppskatt-

www.libtool.com.cn

95) WGL. II. Addit. II: 5, 6.

96) UL. JB. I. (jfr JB. XXI.) innehåller angående denna punkt: "Nu kombær man ok biudhær wærdh fore byrdh sinæ, innæn thre thinxdaghæ, tha swarær han sum sæliæ will: will thu giwæ sum annær biudhær j slikum wærdhörum sum iæk thorff, tha latær iæk thik iordh i byrdh kiöpæ. Ne sighær hin, iæk will giwæ wærdh ok pænningæ, dömis tha iordh j byrdh ok pænningær j takæ hændær, æn han will æi widh takæ sum iordh will sæliæ; tha skal han giwæ *enæ mark skiærdht silfwær fore örtogh hwariæ, sum gangær aff korn ok pænningær*, ok æi meræ, ællr pænningæ æptir thy sum mark silffs ma brænnæ aff, ok tridhiunginum minnæ fore the *örtogh sum snödhir pænningær gangæ aff*, ok sidhæn hwariæ iordh sum hun ær wærdh til". För ett *örtugsland* sådan jord, som afkastade korn och penningar, skulle i bördesskilling gifvas en mark fint silfver myntadt eller omyntadt, och för ett örtugsland jord, som afkastade blott penningar, tredjedelen mindre och dessutom i öfrigt hvad hvarje jordstycke var värdt. För att förstå detta, må följande anmärkas ur Gloss. till Uplandslagen, ordet *markland*. Ett *markland* innehöll 8 *öresland*, 24 *örtugaland*, och 192 *penningeland*, efter markräkningens underafdelningar, (jfr WidhB. I: 1). En mark guld = 8 mark silfver, (WGL. II. ÄB. XXXII). Af Judske Lov III: 12 finner man ett hemman af 1 mark guld (8 m. silfver) i värde hafva i skatt bordt erlägga en tredjedels mark silfver eller 8 örtuger, och hemmanet således varit 24 gånger så mycket värdt, som dess årliga skatt; hvaraf följer, att om, såsom sannolikt är, samma

ningsgrunder och förordnar att bördemannen skulle lösa jorden "effter thy som thre å therra (frändernas eller bördemannens) wegna och thre å hans (säljarens) wegna sighia hona värde vara: och ey effter byrdabudhi som fordom var" (nemligen efter Uplandslagen) 97). För öfrigt var det redan i de gamla lagarne sed, att bördandet skulle med penningar eller motsvarande värdeörens nedsättande begynnas 98).

www.ibtool.com.cn

förhållande äfven i Sverige ägde rum, ett svenskt markland jord ansetts i värde 24 mark och ett örtugsland således en mark, eller alldeles så som Uplandslagen stadgar att för ett örtugsland i bördeskilling en mark silfver borde gifvas. Men när odlingarne tilltogo och det ifrågavarande myntet fallit i värde, hvilket synes af den skilnad UL. gör emellan en mark karlgild eller fint silfver och en mark köpgild, eller den gångbara marken, som var entredjedel sämre än den förra, uppstod den följd, att ett markland af sednare tillkomst skattades en tredjedel mindre, än de gamla marklanden. Den gamla uppskattningen af de äldre marklanden förblef i bokstafven likväl oförändrad; men för att nu fylla skilnaden i värdet emellan det gamla bättre och det nyare sämre myntet, tillades i fråga om de äldre mark- öres- och örtugslanden ett qvantum spannemål, och häraf uttrycket: "örtogh — sum gangær aff korn ok pænningær"; hvaremot de yngre jordstyckena uppskattades efter det sämre myntet utan spannemåls tillägg, och häraf uttrycket: "ortogh, sum snödir (blott) pænningær gangær aff". — Med iakttagande af skilnaden emellan det bättre och det sämre myntets värde, var bördeskillingen enligt Uplandslagen således en mark silfver för hvart örtogsland och sedan hvarje jordstycke som det var värdt till. Jfr SL. JB. XVII; WmL. JB. XLI.

97) LL. JB. III. Sedermera stadgades i Förordn. om bördsrätt den 27 Junii 1720, §. 9: "ingen tillåtes börda efter värdering eller mätsmannaordom, utan efter det som bevisligen är utgifvet och i sjelfva *köpebrefvet* finnes uttryckt *så till summan som sjelfva myntsorten in natura*". — Af SL. ÄB. II. inhemtas att "the värdhöre sum biudha skal til byrdh" kunde vara "guld ok silf, korn, redho penninga, nöt ok hestä, ok klädhe oskorit". Jfr LL. JB, VIII. StL. JB. V.

98) Om dem som börda ville säger ÖGL. ES. III: "thit skulu ther koma *ok fæ föra* sum köpa uilia"; UL. JB. I: 1: "æru pæningær j takæ handum, tha dömis iordh j byrdh atær"; jfr WmL. JB. II.

www.libtool.com.cn

Vidkommande frågan, huru vidt inom ätten bördesrättigheten sig sträckte, gifva de äldre lagarne ej någon anledning att antaga, det densamma till något visst led i någon linie skulle varit inskränkt; hvaraf alltså följer, att, likasom ännu i dag arfsrätten, den tillkom alla medlemmar af samma ätt, ehvad de voro närmare eller fjermare skyllde. *Gotlandslagen* säger: Om näste skyldemän ej förmå köpa jorden af den, som sälja måste, köpe då skyldemän i sidolinien eller fjermare ättemän och jorden må aldrig säljas utom ätten. Likaså stadgar *Westgötalagen*, att den skyldeman, som på den efter uppbudet på tinget utsatta stämnodagen infann sig att lösa jorden, ägde den börda, och *Landslagen* likaledes utan någon inskränkning: "Nu biudher han eij til laghlika, som näster är, wari thå then näster, som tilbiudher aff frändom hans innan natt och åår" 99). Hände det nu, att flere bördemän på en gång sig till inlösen anmälde, så gällde: att den som var närmare att ärfva säljaren, var ock närmare att börda, eller som Uplandslagen säger: "delæ-mæn um iordh ok byrdh, æru badhir byrdhæmæn, tha wæri thæn næst kiöpi, sum næst ær arfvi, æn ærfvæ skuldi": att, om tvänne eller flere voro jemnskylde, hvar och en fick lösa sin lott: och att, om fjermare skyldemän inom laga tid sig till lösen anmält, men närmare från-

---

99) Gotlandslagen XXVIII: 5; WGL. II. Addit. II: 5; Landslagen JB. VI. — Det var egenteligen först Förordningen om bördesrätt på landet, af den 27 Junii 1720, som inskränkte bördsrättigheten i *sidolinierne* till 4:e led efter romerska beräkningssättet. §. 5: "Uti Säljarens neder- och uppstigande linea bördes så länge barn och efterkommande, eller föräldrar äro till, som börda vilja; men uti dess (säljarens) sidolinea sträcker sig bördsrätten ej längre, än till och med syskonebarn". Jfr dock *Rabenius*, Diss. de jure retractus gentilitio, Ups. 1764 §. 5.

der tiden försummat, de förre ägde jorden oåterkalleligen till sig lösa, 100).

www.libtool.com.cn

Hem- och uppbudet var af den vigt för ättens samband, att en uraktlåtenhet deraf från säljarens sida medförde för honom ej allenast bötesansvar utan ock, enligt regeln, det sålunda obehörigt träffade köpets återgång, i händelse bördemännen deremot förde talan så tidigt, att laghäfd deråt uti köparens hand ej kommit. Här antager bördsrätten alltså naturen af en återlösningsrätt. *Laghäfd* innebar efter de gamla lagarne en oklandrad treårig besittning, och hade till följd att innehafvarens fång derefter ej mer genom klander kunde tillintetgöras eller den någon frångångna fastigheten återvinnas. I afseende härå stadgar *Westgötalagen:* "Köper nokor iordh watn æller watnwærk, *ok ær eig laghbudit*, thæn sum lösæ aghær, löse innæn thry aar *förræ lagha hæfdh akombær*, *fore swa wærdh sum annar köpte;* losær eig thæn lösæ aghær innan thry aar, aghe thæn sum köpte". Likaså *Uplandslagen:* "Nu sighær hin, sum iordh kiöpt hawær, iordh wæræ laghbudhnæ byrdhæmannum ok hin nekær, tha skulu thæt tolff mæn witæ — witnæ the — — at iordh war æi laghbudhin, ællr at the æi hawæ hört thæt at byrdhæmanni war budhit i laghthingum — tha dömis iordh i byrdh atær"; och *Landslagen:* "Säl man the iordh från frändom sinom och biudher ey hona laghlika up, böte thre marker: och fränder löse byrd til sin", 1). Väl nämnes på de ur de två sist-

100) UL. JB. II. pr. SL. JB. II; WmL. JB. V; HL. JB. II; WGL. II. Addit. II: 5; LL. JB. VI.

1) WGL. II. Addit. II: 7, 9; UplL. JB. I: 4; LL. JB. III, IV; jfr ÖGL. ES. III: 1, der de anförda tre marks böterne hafva ett särskildt namn: *uidhærlax öre;* SL. JB. IV. in fine, V; WmL. JB. II; — SL. I. c. ådömer ock tre markers bot härå, utom det att jorden dömdes i börd.

nämnde lagarne anförde ställen icke, det återlösandet borde ske innan laghäfd åkommit; dock kan det ej vara tvifvel underkastadt, att Westgötalagens regel äfven enligt dem gällde, då laghäfden i allmänhet afskar till och med klandertalan och således än mer sökt återvinning på grund af försummade bördesuppbud. Men laghäfden hade, enligt de äldre lagarne, icke gällande kraft emot dem, som voro öfvermagar, fångne, eller utrikes farne den tid, densamma blef ständig, och derföre förlorade den ock sin verkan emot dem, som af sådan anledning icke inom den allmänna laga tiden kunnat göra sina bördesanspråk gällande, och begynte löpa i afseende å dem först från den tid förfallet upphörde. Detta anmärker ock *Westgötalagen* uttryckeligen i afseende å de bördemän, som "utan kononx riki" voro, och *Landslagen* i öfverensstämmelse med de flesta landskapslagarne stadgar: "alla the jorda man hafver ohindrada och oqvalda innan thry åår, hvat thet är köp eller skipte och wittna thet tolff män, hafvi engin våld å the jord tala, som swå lenge hafver oqvald ståndit, uthan man see uthländis: eller han fångin är: eller jomfru: eller ofvermaghi: the mågha vinna jord sina igen innan thry åår sedhan hvart thera fridt är och stadgadt, som förr är sagdt" 2).

---

2) LL. JB. XVIII; jfr ÄB. XV, XVI; UL. JB. IX: 4; SL. JB. IX; HL. WidhB. XVI; ÖGL. ES. III, XII, XIV, XV, XXI, GB. XIV: 2; WGL. III: 112; II. Addit. II: 7, som alla omtala laghäfd. Anmärkningsvärdt är likväl, att WGL. Add. II: 8. redan angående den bändelse, att bördeman var öfvermaga, stadgar: "Swa skal kono ok owormagha laghbyudha sum maghandæ mannæ; *löser eigh konæ æller owormaghæ malsman* — sum fyr var sakt, *tha ma eig owormaghæ aterlosæ sidhan han til maghandæ aar komber*, utæn thæn wili sum köpte æller aruær hans". Men att likväl den i texten anförda meningen öfver denna fråga, torde varit den allmännare följda, bestyrkes äfven af det, som Landslagen JB. VIII. stadgar angående rättighet för utrikes faren, öfvermaga och jungfru att återlösa pantsatt arfvejord, sedan

Skyldigheten till hem- och uppbud ålåg afhändaren: 1) då han ville *sälja* sin arfvejord, och gällde detta för Konungen till efterrättelse, så väl som för hvarje enskild man 3); men ville kyrka eller kloster jord sälja, "hon hörer egh til atærbuzs", emedan ingen börd här ägde några anspråk 4). Den ålåg honom vidare 2) vid tillämnadt *jordaskifte* under vissa förhållanden. *Gotlandslagen* förklarar i allmänhet skifte böra å tinget lysas, på det det måtte vara lagligen gjordt 5). *Sudermannalagen* stadgar, att rätte bördemän ägde bestämma den jord skyldeman kunde få bortskifta, och klandra skiftet inom natt och år, om det utan "byrdhabudhi" (lagbud) och deras bifall blifvit gjordt; af hvilket allt alltså följer, att enligt denna lag äfven skifte bordt arfvingarne uppbjudas 6). Der-

man återkommit, blifvit myndig eller gift. Se ock *åtskilnader* till JB. XVI. och XVIII. uti 1665 års fol. upplaga. Förordningen af den 27 Junii 1720, angående bördsrätt, införde härutinnan, medelst 6 och 7 pp., den ändring, som förekommer i nu gällande allmänna lag JB. VI: 4; men uti den under den 19 Febr. 1724 utkomna förklaringen öfver samma förordning medgafs ännu, på grund af äldre lagar, för "de utur fångenskap hemkomne", bland annat, att inom 3 år från hemkomsten igenlösa egendom som "vore under (undan) fränder och slägt oskäligen dragen". — Jfr i öfrigt *Rosenvinge*, l. c. II. §. 136; *Mittermaier*, l. c. §. 196.

3) ÖGL. ES. I, II. Dock anmärkes, i det ena som andra afseendet, uti ES. III: "Nu a egh minne iordh til atarbuzs höra æn siatungxs attungær i bygdum by, ælla triggia marka eghn i humpum ælla hapum" (utjordar och urfjällar).

4) ÖGL. ES. XX. Men Westgötalagen, som fordrar, att den som köpt jord af en annan, och sedan åter ville den sälja, först borde återbjuda den åt honom, af hvilken han den köpt, förklarar kyrka och kloster äfven böra detta iakttaga. WGL. II. Add. II: 11.

5) GotlL. XXVIII: 4: "Scipta menn aignum, tha lysin a thingi scipti sinu, so et bedhir sein vidhr, tha en nequar mistror thaim, tha ranzaki i sama ari".

6) Se SL. JB. V. hela kapitlet; jfr SL. JB. XII.

emot föreskref *Westgötalagen:* Hvar sum skiptir odholiordh i iordh *oc giuær pæningæ til, æru wærdhhöræ* til gifnir *bætri æn iordh*, tha skal laghbiudhæ sum fyr ær sakt; *ær wærdh minnæ*, tha skal eig laghbiudhæ" 7). Nödvändigheten af uppbud vid skifte göres således här beroende af den omständigheten, att en penningemellangift kom i fråga och att denna var i värde högre, än den jord, som i vederlag skulle erhållas. Samma grundsats synes ock enligt *Uplandslagen* hafva gällt. "Nu giör man badhi *köp* ok *skipti*, ær kiöp minnæ, thær giffs skiptisfastum wald ok wizordh; ær kiöp meræ ok skipti minnæ, *tha dömis iordh j byrdh* ok giffs kiöpfastum wald ok wizordh". Äfven här gifves börden rätt till lösen således endast i den händelse, att penninge-mellangiften vid skiftet var så stor, att contractet å skyldemannens sida mera antog naturen af försäljning (köp), än af skifte, och alltså borde ock i sådan händelse bördebud hafva föregått. I *Landslagens* text är denna fråga icke afgjord, men uti *åtskilnaderne* efter densamma i 1665 års Upplaga tillägges under JB. XIII alldeles samma stadgande häröfver, som det ur Uplandslagen anförda, och anmärkes ännvidare: "äro the (nemligen köp och skifte) bådhen jempne, tå gånge åter i byrdena", hvilket allt äfven i Stadslagen finnes stadgadt 8). Äfven skifte af arfvejord *å landet* emot fastighet *i stad* var tillåtet redan under Landskapslagarnes period och sedermera också efter Landslagen 9); men som vid detta skifte jorden å landet verkeligen gick från ätten, utan att vederlag i

7) WGL. II. Addit. II: 11; jfr I. JB. III: 4; II: JB. VIII, och i synnerhet III: 135.

8) UL. JB. VIII. pr; Åtskilnader till LL. fol. 91; StL. JB. XII; jfr WmL. JB. VII; DaleL. BB. VII.

9) Egenteligen är det nu gällande allmänna lag, som först förbjöd skifte af arfvejord å landet mot hus och jord i staden, JB. III: 1.

annan *jord* uti dess ställe kom densamma tillgodo, och det således i sina följder var af samma beskaffenhet, som försäljning, så var här i alla händelser skyldemannen ålagdt, att dessförinnan jorden åt bördemännen uppbjuda. "Nu vill man jord sina aff lande in i köpstadh skipta, thå laghfölghe the jord å häradzthinge thär hon ligger och biudhe byrdamannom: lösa the ey som förr är sagt, säli thå jord eller skipte medh hvem han vil i köpstadh eller å landhe", stadgar häröfver *Landslagen* 10). Ville någon 3) afstå sin jord emot betingande af föda, vård och underhåll för lifstiden, skulle ock arfvejorden dessförinnan återbjudas. Att åldrige och orklöse personer ingingo sådane öfverenskommelser angående sin jord, var i äldre tider vanligt, och alla de särskilda nordiska lagarne omtala denna sedvana. Den som sålunda afstod sin jord, sades *a flæt fara*, flætföra sig, det är begifva sig i en annans hus (*flæt*, hus), *ganga a sytning*, (af *syta*, vårda, sköta) och sjelfva handlingen hette i de Isländska lagarne *arfsal;* och som en så beskaffad afhändelse i det hela var detsamma som försäljning, var det så mycket mer vigtigt att jorden på förhand hembjöds bördemännen, som de ock derigenom kommo i tillfälle att uppfylla sin skyldighet i afseende å den orklöses försörjning 11).

---

10) LL. JB. XVII; UL. JB. VIII: 4; jfr StL. JB. XI, XII, XIII; Att stadsfastigheten här skulle utgöra *surrogat* för den bortskiftade arfvejorden, var en för de äldre lagarne obekant åsigt. Den har deremot sin rot uti stadgan om testamenten af den 3 Julii 1686, som ytterligare till noggrannt iakttagande fastställer de äldre lagarnes förbud emot testamenten af arfvejord, och, på det "ingen hafve makt under något sken och konst sine arfvingar thärutinnan at förfördela", förklarar, att om någon "*förvexlat* sin arfvejord til annan, *eller uti penningar*, bör så mycket och så god jord af aflingejord eller penningar — sättas i stället igen"; och härifrån har denna grundsats öfvergått i nu gällande lag, ÄB. XVII: 2.

11) Se härom WGL. I. JB. III: 1; II. JB. V; Addit. II: 10:

Att likväl den, som på detta sätt aflät sin jord, fordom förlorade sin borgerliga sjelfständighet och oafhängighet, synes af ÖGL. ÄB. XII., der han kallas *gæfthräl* (servus dedititius), och troligen lika som en sådan ansågs; och när, såsom ÖGL. ÄB. XI. gifver vid handen, Birger Jarl afskaffade den gamla seden att gifva sig till träl, bibehölls likväl flætföringen under de vilkor ÄB. XII. omförmäler 12).

www.libtool.com.cn

"wil nokor *flat faræs*, tha skal a thingi laghbiudhæs aruum sinum, hvat theer æru flere æller færre, swa sum fyr var sakt um iordh arftaknæ" etc. Sammaledes *Helsinge*lagen, JB. XV, att jorden först skulle hembjudas slägten, men ville den "äy widhtaka, ok æy lof til salu giwa, gangi tha a sytning til hvars han wil, at saklösu". Dalelagen ÄB. IX innehåller ock det samma, men betraktar dock öfverlåtelsen mer som gåfva, än som köp. ÖGL. ÄB. XII. likaledes, att jorden först skulle hembjudas barn och andra fränder, men "will ængin therra widh hanum taka ok arwdha (arbeta) firi hanum, tha ma han sit gozs them i hændær sætia sum firi hanum will arwdha ok han uill födha". Efter hans död ägde dock arfvingarne återlösa godset, emot full ersättning för det åtnjutna underhållet, som för en man beräknades, enligt samma lagställe, till *fyra* och för en qvinna till *tre* mark om året, samt särskildt ersättning för arbetet, hvaremot åter afkastningen af jorden och godset gick i afräkning; men ville arfvingarne ej ingå på denna vidräkning, "tha aghi thæn hanzs gozs sum han thæt gaf". Upl. Lagen JB. XXI bestämmer att mot halftannat års underhåll ett örtugsland, som var värdt en mark fint silfver, skulle svara, och mot ett års underhåll ett örtugsland, som var tredjedelen mindre värdt, (jfr not. 96 näst ofvan). Sammaledes SL. JB. XVII; jfr WmL. JB. XLI—XLIII. — LL. JB. XXXI, som i hufvudsaken öfverensstämmer med Uplandslagen, bestämmer ersättning för underhållet till *tre mark* om året, eller "swå mykla jord som ther marker penninga ära värd om ååret, fore kostin". — *Arfsal* återgifves i Gloss. till *Grágás*, som: contractus hæreditatis vel alimoniæ, quia alimonia bonis relictis quasi emitur. Jfr *Schlegel*, Comm. pag. 139, och *Grágás*, Arfathattr, c. XII, XIX. Se ock *Mittermaier*, Grunds. des D. Priv. R. §. 199: *"Leibzuchtsvertrag"*.

12) Se nästf. not; jfr *Rosenvinge*, Rætsh. I. §. 81; *Calonius*, de pr. Serv. Jure, §. 4.

Genom föregående framställning hafva vi sökt gifva en bild af bördsrättens beskaffenhet på landet vid arfvejords afhändelse antingen genom köp eller skifte eller mot underhåll. Att hvarken efter landskapslagarne eller Landslagen *aflingejord* behöfde lag- eller uppbjudas, följer af hvad häröfver redan blifvit anfördt, och säges äfven uttryckeligen i UL. JB. II: 4: "allæ aflingæiordh hun a *æi* byrdhamannum biudhæs". Dock föreskref Westgötalagen, att om någon köpt jord af en annan och ville den sedan åter mot reda penningar sälja, borde han först återbjuda den åt sin fångesman, som då ägde lösa den mot samma värde, som en tredje bjudit, 13); ett i afseende å ättsförhållandet äfven anmärkningsvärdt stadgande. Men enligt *Stadslagen* var bördsrätten vid köp med mera uti flere hänseenden redan olika med den på landet. Väl talar ännu den äldsta i behåll varande Stadslagen, eller *Bjærköärätten*, om återbud endast af arfvefastighet (I); men en större rörlighet visar sig redan deruti, att försäljningen ej är bunden vid något vilkor af nöd och trångmål. *Gotlands Stadslag* (III: 1) ock egenteligen blott om arf: "erue vorkopen wil"; men, utom det att "erue" i denna lag i allmänhet brukas att uttrycka fastighet, då äfven här stadgas, att ingen ägde bortsälja fastighet åt den, af hvilken staden kunde vara besvärad, och att staden framför oskylde ägde köpa så väl arf som tomt, hvilken falbjöds, så följer häraf otvunget, att vid föryttringar af fastighet i allmänhet och utan afseende på säljarens åtkomst-titel, försäljningen bordt hos Rådet anmälas. Det är nemligen uti denna stadens företrädesrätt, uti behofvet af en noggrann controll af den re-

13) WGL. II. JB. VIII: "Madher cöper iordh medh lösom örum, oc vil ater sæliæ firi lösæ öræ, tha skal han them laghbiudha, ær han cöpte tha iordh af; han skal swa firi iordh lukæ, sum tha ær budhit til". Jfr I. JB. III: 4. Addit. II: 11.

geln, att hvar och en, som i stad blef ägare af fastighet, äfven der skulle bygga och bo, samt uti de förmåner fastighetsägare enligt stadsförfattningen åtnjöto 14), som sannolikt orsaken är att finna dertill, att äfven *aflingejord* efter Stadslagen skulle vid tillämnad föryttring uppbjudas på Rådstugan och till bördemännens inlösen. Men i vissa omständigheter skiljde sig dock lagfarten af ärfd fastighet från den af aflad gård eller tomt, och derföre bestämmes ock i Stadslagen särskildt begreppet *arfvefastighet*, så att som sådan ansågs den, man "hafver medh arfve fångit", och den, man "köpt hafver aff ärfvingium sinum", 15).

Vi vilja i korthet sammanfatta framställningen af bördsrätten vid köp och försäljning enligt *Stadsrätten* under följande momenter: 1) "Nu vil nokor sälia tompt sina, eller gård sin, then han hafver medh arfve fångit, thå skal han then sama gård å threm månadaghum å Rådhstufvu laghlika upbiuda, ock sidhan biudha thensama gård nästom frändom, fädernis frändom fädernis gårda, och mödernis frändom mödernis gårda, eller hvat tompt thet hälst är". Här föregick alltså uppbudet å rådstugan det enskildta hembudet åt fränderne. Så stadgar ock Gotlands eller Wisby stadslag: Der någon sitt arf bortsälja vill, han skal träda inför Rådet och låta det veta, att hans egendom fal är. Köpeaftal kunde likväl *före* upp- och hembudet med oskyld man träffas. Men "sami gårder eller tompt" skulle likväl "osålder vara *fiorton dagha* epter thet the äro laghlika upbudna oskyldom mannom, at *skylde* mågo sik um pröfva, hvat the vilia theñ gård eller tompt köpa eller eigh", och gifver Wisbylagen från-

14) StL. KgB. XV: 7—9; jfr ofvan I: ss. 321, f. 329.

15) StL. JB. I. pr; IV. Utan tvifvel äfven gård i vederlag mot bortskiftad arfvefastighet i stad, jfr JB. VI.

derne i detta hänseende 8 veckors betänketid. Men var egendomen *aflinge tomt eller gård*, så "torff han eigh them länger epter ärfvingium hålda, thå the upbudna ära, än *åtta dagha*" 16). 2). *Löseskillingen*, som bördemannen skulle erlägga, bestämdes, i anledning af hvad nyss om köpeaftal anmärktes, i nyare Stadslagen till samma belopp, "som annar biuder" eller såsom det på ett annat ställe säges: "swå dyrt skal tompter och gård återlösas som han såldis", och således ej efter värdering, såsom Landslagarne föreskrefvo. Gotlands stadslag föreskref derjemte redan, att bördemannen alltid borde med ed på helgonen bekräfta att han inlöste fastigheten för *eget behof* och för *egna penningar*, och nyare stadslagen synes ock hafva samma åsigt, då den stadgar: "Engin må nokrahanda tompt eller gård återlösa, uthan han vil hona sjelfver hafva ock uthi boa åthminstone thry åhr: uthan han warder trängder then sama gård eller tompt sälia. Thet sama rönis för, for hvi han thet återlösir" 17). 3) Hade fastigheten utan hem- och uppbud blifvit försåld, var säljaren förfallen till tre markers bot, och fränderne ägde utöfva sin rätt till återlösen inom fjorton dagar, sedan de det veta fingo: "Och thå skal han (bördemannen) genstan til Rådhstufvu koma och *pœnninga sina tilbiudha epter thy thet såldt war*: och skal han sväria, sjelfver tridhi, at han eig för thet vita fick. Löser han eig inan sama dagh åtir, som nu sagdt är, thå hafvi sidhan inga tiltalan til thet sama gotsit". Men "kan thet tima, at nokor ärfvinge hafver uthländis varit och komber *innan natt och år epter at then gårder eller tompt sålder var, hafui thå sex vikona dagh epter thet*

16) StL. JB. I. pr; JB. IV; Gotl. StL. III: 1: 4; jfr BjærkR. 1: 2, som lemnar fränderne tid af natt och år till lösen.

17) StL. JB. I; JB. V; Gotl. StL. III: 1: 4: 1. — Jfr Förordn. om börderätt, 1720, §. 9, 12.

thet han heemkom gården åter lösa, som han sålder var; — — — sama laghh vari om *jomfru* och *öfvermagha*"; och om nu köparen, emot hvilken, såsom innehafvare, naturligtvis talan i detta fall anställdes, af bördemannen fordrade i lösen "flera päninga— än ther var fori gifvit, — — böte 40 marker peninga til treskiptis — — for thy han lögh sigh thertil, *uthan* (derest icke) *han kan vijsa at gotsit bättrat är*" 18). 4) Med *skifte* förhöll det sig på samma sätt som efter Landslagarne 19). Detta i korthet om bördesrätten vid ifrågavarande fall efter Stadslagarne. —

Hem- och uppbuden afsågo bördens rätt och iakttogos derföre i fråga om arfvejord. Men äfven köpeaftal angående *aflingejord* skulle icke dess mindre, för att äga bindande kraft, redan efter landskapslagarne ske med behörig offentlighet uppå tinget eller inför soknemän 20), ehuru bördebud här icke ägde rum, och häraf synes äfven, att frågan, huruvida uppbudet åt börden skulle ske före eller efter ett med annan träffadt köpe-aftal, icke var någon tom subtilitet. Sådane med behörige formaliteter och nödig offentlighet afslutade aftal hade ensamt laga verkan och skiljdes derigenom äfven från enskilde köpeaftal, hvilka, enligt hvad *Stjernhök* anmärker, sedvanligen kallades *bänkeköp* och ej inför lagen hade någon rättskraft 21). I an-

18) StL. JB. II; jfr ibm III, angående huruledes hem- och uppbud skulle göras och, i fall af behof, bevisas. Jfr ÄB. XVII: I. om pant i gäldbunden mans bo.

19) StL. JB. VI, XI, XII. — Gotl. StL. III: I: 8; jfr *Arnell*, Anmärkn.

20) Vi komma att uti det följande i sin ordning framställa formalia vid köpecontracters afslutande. Nu må exempelvis blott anföras WGL. II. JB. I, II; UL. JB. V; LL. JB. X; StL. JB. VI.

21) *Stjernhök*, de Jure Sueon. et Got. vetusto p. 234, 239.

www.libtool.com.cn

ledning häraf och med stöd utan tvifvel äfven af stadslagens stadgande om aflingejords uppbud, utbildade sig i lagskipningen småningom den sed, som redan *Stjernhök* (f. 1596, † 1676) uppgifver som allmän, nemligen att ej blott arfve- utan ock aflingejords köp äfven på landet offenteligen på tinget uppbjöds; och härigenom erhöllo alltså uppbuden en dubbel bestämmelse, att bevara bördens rätt, och att om contrahenternas fria vilja och beslut åstadkomma all möjlig visshet 22).

Med *försäljning* hade, enligt de gamla lagarne, *pantsättning af jord* den närmaste likhet. Pantsättning, som i de äldre lagarne kallades *wädhsätning* (wädhsätia, at vædhium sætia, at pant utsättia, af wædh, wadh, pant), innebar nemligen fordom att långifvaren inrymdes i besittning af jorden. Den var en art försäljning med förbehåll af rättighet till återköp inom viss tid. *Östgötalagen* föreskref derföre att: "æn man vil iordh sina at pant utsætia, tha skal han *frændum sinum fyrst biudha*; uilia ther egh a hana pænninga lana; tha skal til thingx fara ok dom thær taka sætia huem sum han uil" 23). Ett sådant enskildt hembud åt fränderne af jord, på hvilken man ville

22) *Abrahamsson*, Anmärkn. till Landslagen, JB. II, III, ss. 350, 351, anmärker ock, att man ex praxi kunde uppbjuda jord så *före*, som *efter* träffadt köp; om *före*, var det säljaren, om *efter*, var det köparen, som skulle uppbjuda, och i förra fallet bestämdes bördeslösen efter värdering, i det sednare var den lika stor som köpesumman. Häruti, samt uti de ur Stadslagen anförda stadganden om bördemans uppfordrande till ed, om särskild ersättning för gjorda förbättringar, med mera, ligger alltså början af öfvergången till de angående bördsrätten nu gällande stadganden, först sammanfattade uti Förordningen om Bördsrätt den 27 Junii 1720 och sedan intagne i allmänna lagen. Att vår nu gällande Lag efter stadsrätt icke gör skilnad emellan arf- och aflinge i fråga om börd, har ock sin rot i Stadslagen.

23) ÖGL. ES. XVI: 1;

upptaga försträckning, anbefaller ock det vid Suderm. lagen tillagde fragment med öfverskrift "äruis köp balker"; men denna grundsats, som äfven i sin mån sprider ljus öfver ättförfattningens allmänna charakter, förekommer dock ej i Svealagarne i öfrigt, hvilka blott stadga, det pantsättningen, likasom köp, skulle ske offenteligen vid kyrkan eller å tinget. Deremot hade de på annat sätt sökt förekomma, att jorden på denna väg, skyldemännen ovetande, måtte gå ur ätten. När nemligen lånets förfallodag var inne, var det icke blott pantägarens utan ock hans skyldemäns rätt, att återlösa jorden; men om förfallodagen blifvit försummad och pantinnehafvaren alltså ville tillegna sig äganderätten till den pantsatta jorden, borde *han* dessförinnan tre gånger offenteligen uppbjuda den åt skyldemännen till inlösen, och ålåg det äfven, enligt SudermannaLagen, jordägaren att härtill på tinget bördemännen uppmana 24). Ett så beskaffadt återbud omtalas dock ej i Uplandslagen, och *Landslagen* afviker i så måtto från de äldre, att den ålägger hvarken jordägaren något pantsättningen föregående uppbud, eller pantinnehafvaren något återbud efter förfallodagen, men deremot föreskrifver, att jorden, då den till pant utsattes, borde på tinget af Häradshöfdingen med fyra bolfaste män, "två å hvars thera vegna", värderas "hvat hon må gelda och effter thera mäzordom skal hon uthsättias och swå återlösas och ey dyrare", och ägde sedermera pantägaren att efter detta värde, inom natt och år från

24) Se Suderm. L. JB. IX; HL. JB. IX; — UL. JB. IX. pr. I, — WmL. JB. XVI, DaleL. BB. XVII, tala dock ej om ett sådant pantinnehafvaren åliggande återbud, utan stadga blott, att om hvarken jordägare eller skyldemän återlöste inom behörig tid, "tha aghi thæn iordh, sum hun wadsätt wardh". Likaså WGL. II. JB. XIV. — Tiden för återlösen var olika bestämd i de särskilda lagarne. Äfven om jord blifvit åt kyrka eller kloster pantsatt, ägde bonde eller hans fränder den å stämnodag återlösa, se UL. KirkB. XIV: 4.

förfallodagen, och hans skyldemän inom sex veckor "från them daghenom" jorden återlösa, "och æ hvat hälder byrdamän lösa, eller then behälder som til pant hafver, thå fylle å them utsatte värd effter thy hon mätin och uthsatt war å thinge, *och slåe aff hofwdhgelden swå mykit han aff the jord hafver upburit*" 25). Hvad åter *Stadslagarne* beträffar, så bjuder redan *Bjærköärätten*, i likhet med Östgötalagen, att den, som ville till pant utsätta arfvegods, först skulle bjuda det åt näste fränder, och om de ej ville honom penningar försträcka, "sæti tha vt ee hvar han ma". Detsamma ålägger äfven den *nyare stadslagen* jordägaren innan panten utsattes, och dertill ännu pantinnehafvaren att, innan den pantsatte fastigheten till hans egendom kunde förvandlas, återbjuda den åt ägaren "thre månadagha" å rådstugan, och derpå en gång åt fränderne, för hvilka tid till återlösen stod öppen i fjorton dagar. Skedde nu ingen återlösen, skulle derefter fastigheten värderas "epter fyra goda manna mäzordom", och om värdet blef högre än gälden, skilnaden til ägaren utbetalas, likasom äfven Landslagen i detta hänseende förordnat 26).

---

25) LL. JB. VII; VIII. — Grundsatsen, att hvad pantinnehafvaren af jordens afkastning uppburit äfven skulle afräknas på hufvudlånesumman, förekommer äfven i LL. ThingmB. XXVII: 1. Den hade samma rot, som den, hvilken antog all ränteberäkning på försträckning vara ocker; men var ej i afseende å jordafkastning i lag stadgad förr än i Magni Erikssons Statutum de cessatione Usurarum et usurariorum pœnis etc, (Hadorph till B. R.); jfr i öfrigt till Landslagen Kgl. Förordningen huruledes förhållas skall med *värderingar*, dat. den 25 October 1686. — Se ock *Stjernhök*, pp. 248— 250.

26) BjærkR. I: 3; XXX; Gotl. StL. III: I: 26; StL. JB. I: 1. Äfven HL. JB. IX. vill redan att skilnaden emellan jordens högre värde och gälden skulle jordägaren återställas: "och giwi hanum päninga til, än jord är bätri". Uti Landslagens och Stadslagens stadgande angående pantsättning ligger roten till det, nu gällande lag derom innehåller. Intecknade

www.libtool.com.cn

I sammanhang härmed må nämnas, att om arfvejord för böter eller gäld skulle *utmätas*, tre "stæmpnudaghæ", med tre veckors mellanstånd emellan hvarje af dem, enligt de flesta Landskapslagarne äfven då borde bördemännen föreläggas, för att lemna ej mindre dem, än den skyldige tillfälle att inlösa jorden. *Landslagen* utsträcker denna tid för återlösen till tre år efter det utmätningen ägt rum: "æ hvar jord uthmäz for saköre, hafvi bonden wåld hona återlösa innan try åår, effter thet hon mätin är. Orkar ey han, lösin thå fränder hans innan samma tiidh"; och *Stadslagen* fastställer densamma till ett år, 27).

4. *Bördsrätten vid gåfva och testamenten.*

Då det ursprungligen endast i nöd och trångmål var en ätteman tillåtet att bortsälja sin jord, kunde det så mycket mindre stå honom fritt att bortgifva arfvejord ur ätten, som sådant utan allt vederlag hade förminskat ättens jordegendom. Derföre synes ock gåfva af jord i de äldsta tider hafva varit nästan obekant ibland de Gamles rättssedvanor, och framför allt gåfva af arfvejord. Ej ens för trogna tjenster ägde man, enligt Westgötalagen, att fritt gifva mer än en tredjedel af "*köpeiordhum*", men ej någon arfvejord utan

---

pantförskrifningar, utan införsel, kommo först i 17:e seklet i bruk; jfr *Abrahamsson*, Anm. till JB. VII, och FörO. om Bördsrätt 1720.

27) UL. ThingmB. VIII; SL. JB. VII: 1; WmL. ThingmB. XXIII, HL. ThingmB. IX; DaleL. Thing. XX; — LL. ThingmB. XXVII: 2; jfr KgB. XXXII, der angående utmätning af böter för konungs dombrott det stadgas: "tho swå, at byrdamän och skyldemän hans hafwi macht the iord återlösa innan natt och åår, så dyrt hon ståår fore". — StL. RådhstB. VII: 2, KgB. X. — WGL. synes dock göra ett undantag: "löser ok nokor laghfeld brut sin medh iordh, tha skal eig laghbiudhæ", se Addit. II: 11; jfr ÖGL. RfB. III.

arfvingarnes bifall, och af lösören endast hälften om man var sjuk, och allt, om man var frisk då gåfvan gafs 28). Svealagarne gjorde likväl förfogningsrätten öfver aflingejorden redan i alla afseenden oinskränkt 29). Angående deremot gåfva af *arfvejord*, innehåller Westgötalagen följande vigtiga grundsats: "Giuær madhær æller konæ iordh bort — utæn arwæns ia ok uiliæ, wæri gilt mæn han liuær sum gaf ok eig længær, æn arwæn atalær innæn thry aar æptir han dodhan; æro flere aruær til æn en, ok haua sumi iaa sit til giuit, stande i lot hans iaa sit til gaf, ok theem ne saghdhe ma thæt eig vndan gangæ, thy at ingin aghær annærs bort at giuæ, utan hans iaa ok viliæ". Samma grundsats innehåller ock *Uplandslagen* för de fall att gåfvotagaren var annan, än kyrka, eller andra andeliga stiftelser 30). Till gåfva erfordrades alltså arfvingarnes samtycke, och der det för en eller flere eller alle saknades, ägde de, efter gifvarens död och innan laghäfd hunnit åkomma, återkalla gåfvan utan lösen. Dessutom förekomma ännu andra föreskrifter, hvilka ådagalägga de gamles sträfvande, att göra gåfvojord, der den ägde rum, till blott en art lifstids-förläning åt gåfvotagaren, och bibehålla deruppå ättens anspråk i det längsta. Om nemligen en gåfvotagare emot reda penningar (köp) och ej emot vederlag i annan jord (skifte) ville sälja

28) WGL. II. JB. XLVI: "Vil man sinum swene æller frændæ, æller huen han vil iordh giuæ, tha ma han giuæ af köpefordhun thridhiungin oc the han hauer aflat innæn hærræ thiænæst, æn eig af fædherni æller mödherni, æller arftaknæ iordh, *utan arfvi vili*; æn hælmningh (hälften) af allum lösörum ma han giuæ, æn siukær ligger oc ællæ, æn han hell ær, swa konæ sum madher". Jfr II. Rætl. XXX; III: 108.

29) UL. JB. II: 4: "thæn iordh hauær afflæt han haui waldhænni — giwæ — hwem hau wil"; jfr SL. JB. II. in fine; WmL. JB. VI; LL. JB. IX, och not. 82 nästofvan.

30) WGL. II. Addit. II: 12; jfr ÖGL. ÄB. IV, XI; UL. KirkB. XIV. pr; WmL. KristnuB. XIII.

den i gåfva erhållna jorden, borde han först återbjuda den åt gifvaren. Dog han utan barn, skulle jorden återgå "thil thæn sum hun gick ut af eller han aruæ", derest icke motsatsen uttryckeligen var stipulerad 31). Och om någon, som i gåfva erhållit jord, afled utan skyldemän, ägde Gifvaren återtaga jorden 31a).

Gåfvor, som äkta makar efter fullbordadt äktenskap gjorde hvarandra, ansågos i allmänhet otillständiga, och än mer om föremålet var arfvejord 32). Endast de gåfvor, hvilka på sätt redan ofvan är utredt, vid fästninga-aftalet och äktenskapets fullbordan stipulerades, hade full kraft och verkan. Men icke dess mindre bibehöllo äfven i afseende å en under dessa omständigheter gifven jord bördemännen sina gamla anspråk. Hvad nemligen först angår *hemgift och hemföljd*, eller, som de uti Östgötalagen kallas, urgäf och omynd, är det redan ådagalagdt att hemgiften kunde gifvas i jord och togs i afräkning på arfvet. Då nu hemgift i jord gafs åt son, förblef den likväl inom ätten, och derföre är det icke härpå lagarne fästat särskild uppmärksam-

31) WGL. II. JB. XIII; ÄB. XXXVI; Addit. II: 11; III: 108, 110; — jfr ock Magni Ladulås Stadga 1284, (Hadorph till BjærkR.), der en med Westgötalagens öfverensstämmande princip i samma ämne förekommer. — Se ock StL. ÄB. XX, XXI.

31a) ÖGL. ÄB. XXII; LL. ÄB. XXIII; jfr StL. ÄB. XVIII.

32) WmL. ÄB. XXII: "Giwer husfru bonda sinum nokot medhan thön saman boæ, æller bondin husfru, stande medhan thön somanlifva, ok æi længer, vtan thera arwa wilin thærwidh ia sighia". UL. ÄB. IX. pr. tillåter makarne att gifva hvarandra till tre marks värde, men ej mera. Vi hafva i det föregående fästat uppmärksambeten på den vigt, de gamle lade derpå, att morgongåfvojord skulle fästas dagen efter bröllopet, ty, såsom ÖGL. GB. X. pr. säger, "giuær sidhan ok egh a hindradagh, tha iordh ma hon egh æpti han ærua, utan hans arua uilin". Jfr LL. GB. X: 2, 3; StL. GB. IX: 7.

het. Deremot, då den åtföljde dotter, som trädde i äktenskap, kom den väl jemte dottren i mannens ätt, men bibehöll dock sitt förra förhållande till hustruns slägt i så måtto, att den, om den skulle säljas, dessförinnan borde återbjudas, väl icke åt den, som gifvit densamma i hemgift, ty i anseende till honom var hemgift enligt Götalagarne uti innehafvarens hand fullkomligt *laga fång*, utan åt gifvarens arfvingar 33). Och då Östgötalagen stadgar, att, om dottren i äktenskapet blef barnlös, omynden vid äktenskapets upplösning skulle återgå till den ätt, hvarifrån den var kommen, så är detta en naturlig följd deraf, att hemgifts jorden för dottren och hennes barn, och således, der de ej funnos, hennes öfriga skyldemän, alltid bibehöll naturen af mödernejord 34). Beträffande åter *morgongåfva*, hvilken, enligt hvad tillförene blifvit utredt, äfven i arfvejord med full ägande rätt kunde gifvas, synes densamma uti Landskapslagarne likväl sålunda hafva förblifvit uti gemenskap med mannens, det är, gifvarens ätt, att den, om den skulle säljas, först bordt gifvarens skyldemän hembjudas och alltså varit såsom fädernejord i afseende på barnen betraktad 35). Men

---

33) WGL. II. Addit. II: 11: "— hemgiæf skal laghbiudhæs arwm, ok eig theem, sum gaf, *thy at thæt ær fult fagn iordhær* sum lagh och laghbok sighir". Då Upl. Lagen, ÄB. VII, enligt hvad förut är anmärkt, tillåter föräldrarne under sin lifstid att återkalla hemgift, är något så beskaffadt återbud af denna lag ej föreskrifvet; men när efter gifvarens död hemgiften afräknades på arfvet och hemgiftsjorden således blef arf, förstås det af sig sjelf, att den skulle, ifall af försäljning, hembjudas den slägt, ifrån hvilken den kommit.

34) ÖGL. GB. XVI: 1: "Nu kan egh thön kona fa rættan skaparua, tha skal omynd thær inganga, sum hon ær utgiordh æ til thridhia manzs, sidhan aflidhær thridia manne, tha takær thæn omynd sum næstær ær". Jfr ock ibm GB. VII, ÄB. X, samt GotlL. XX: 18.

35) Detta gälde åtminstone efter *Westgötalagen*, hvilken an-

Landslagen bjuder: — "afla the barn emellan sigh, thå see the morghongåfvo barnomin fore *mödherne* och ey for fädherne" 36).

Då vi nu vända oss till lagarne angående *testamenten*, erhålla vi än noggrannare upplysningar om förhållandet med gåfva af jord, än då fråga är om donatio inter vivos, ty just det alfvarsamma motstånd, som den af kyrkan införde testamentsrätten väckte, bevisar nogsamt jordgåfvans oförenlighet med den gamla ättförfattningen. Att testamenten, eller någons betygande af sin yttersta vilja (testari mentem) huru med hans hus och egendom efter döden borde förhållas, redan under den hedniska tiden icke voro obekanta bland de Skandinaviska folken, bestyrkes af de historiska Sagorne 37); men grundsatserne om arfvejordens egen-

---

gående återbud af morgongåfvojord följde samma princip, som i afseende å hemgiftsjord. Addit. II: 11: "morghongiæf ok hemgiæf skal laghbiudhæs arwm ok eig them sum gaf" etc.

36) LL. GB. X: 3. När sedan Stadgan den 17 Dec. 1644, §. 7. förvandlade morgongåfva, som i jord var gifven, blott till en lifstidsförläning för enkan, förklarades derjemte åter: "Ingen morgongåfvo i arfvegodz skall häreffter räcknas barnen för möderne, utan för fäderne".

37) Bevis härpå förekommer i *Egils* Saga, kap. 9. Den dödligt sårade *Bardr* bad Konung *Harald* (omkr. 875) komma till sig och sade: "Ef svá verdr at ek deyia or thessum sárum, tha vil ek thess bidia ydr, at ther látid mik *ráda fyrir arfi minum*. En er Konungr hafdi thvi játad, tha sagdi hann: arf minn allan vil ek at taki Thorolfr felagi minn ok frendi, lónd ok lausa aura, honum vil ek ok gefa konu mina ok son minn til uppfædzlu, tviát ek trúi honum til thess bezt allra manna. Hann festi thetta mal *sem lög voro til* at leyfi Konungs". — Om Germanerne anmärker dock *Tacitus*, cap. 20: "hæredes, successoresque sui cuique liberi et nullum testamentum". Men att likväl redan i flere germaniska folkstammars äldsta lagar testamenten icke voro okända, har *Grimm*, R. A. s. 482 ff., på goda skäl sökt bevisa. Jfr *Mittermaier*, l. c. II. §. 407.

www.libtool.com.cn

skap af ättjord voro dock så införlifvade med familje- och ättförfattningen, att något sådant förfogande öfver arfvejorden utan arfvingars och skyldemäns samtycke väl icke kan antagas. Men efter christendomens införande begynte Kyrkans män att, i öfverensstämmelse med catholska kyrkans väl beräknade dogm om goda verk och gerningar såsom ett medel för saligheten, framställa i detta afseende andra läror, som redan i 12:te seklet vunno efterföljd 38). För kyrkans väl och vinnande af den eviga saligheten borde ingen uppoffring vara för stor, och att *gifva för sin själ*, var icke att förfördela sin arfvinge. Under namn af *siælagift* (själagåfva) och *testamente* blef det derföre tillåtet, att *till förmån för kloster och kyrkor* göra gåfvor och testamentariska förordnanden öfver någon del af sin förmögenhet och ärfteliga jord äfven emot arfvingarnes vilja. Väl bjuder ännu den *äldre* Westgötalagen: "att ingen må på sin dödsdag lagligen gifva något från sina arfvingar, med mindre de sjelfve dertill ja säga, dock säga lärde män (såsom de andelige i allmänhet kallades) att man ej må säga nej med Guds rätt" 39), och medgifver alltså uti intet hänseende något undantag från den allmänna grundsatsen, att till gåfva af jord arfvingarnes samtycke erfordrades. Men redan den *yngre* Westgötalagen afviker härifrån och *Östgötalagen* (ÄB. IV) anmärker uttryckeligen: "Nu ma egh giua undan rættum arua, *utan til klostra ælla kirkiu*, utan thæs uilia sum aruin ær". Den andel man sålunda fritt till andeliga stiftelser kunde gifva eller

38) Se Påfven Alexander III:s Bref till Carl Sverkersson, dat. den 6 Julii 1161; *Liljegren*, Dipl. p. 60, 62; jfr *Roseuvinge*, Rætsh. I. s. 244 f.; *Anker*, Jurid. Skr. II. s. 401 ff.; *Botin*, Sv. Hemman, II. ss. 63—77.

39) WGL. I. ÄB. X: "a dözsdaghi ma ikki fra aruæ giuæ at lagmæli, num arvi quædær sialvær ia vidhr: swa sigiæ lærdir mæn, at eig ma ne uid kvædhæ mædh gusz ræt".

testamentera bestämdes i *Göta*lagarne till en "*huwdhlutær*" (hufvudlott) det är en arfslott, som således var större eller mindre, allt efter antalet af testators lagliga närmaste arftagare, och stadganderne härom förekomma uti kyrkobalkerne eller kyrkolagen, icke uti bondalagen. Denna andel öfverensstämmer ock med *Canoniska lagens* äldre grundsatser i ämnet 40). Man ville likväl, att ett sådant testamentariskt förordnande verkeligen skulle vara ett uttryck af en viljans med full besinning gjorda bestämmelse, och berättigade derföre den som var frisk att borttestamentera en större del, än den som var sjuk eller låg på dödsbädden. Den yngre *Westgötalagen* säger derföre: "Vil mather fore sina siæl gifua, tha ma han gifua hell oc *usjuker* een *helan* houothloot, *mæth twægiæ ælla thrigia manna uitnum*, oc — *halfuan* æn syukær ær", och likaså *Östgötalagen:* "Giuær madhær eghn til klöstær ælla kirkiu *osiukær*, tha ma han *helan* huwdh lut giua, ok *haluæn* æn i hæluanum liggær"; och gällde i dessa afseenden, enligt hvad Westgötalagen uttryckeligen anmärker, att *qvinna* hade samma rätt att testamentera för sin själ, som man 41).

---

40) *Decr. Grat.* causa XIII: qu. II. can. 8. innehåller: "Si quis irascitur filio suo et moriens exhæredat eum, si viveret non eum placarem? non ei filium reconciliare deberem? quomodo ergo cum filio suo volo, ut habeat pacem, cujus appeto hæreditatem? Sed plane sic faciat, quod sæpe hortatus sum. Unum filium habet, putet Christum alterum: duos habet, putet Christum tertium: decem habet, Christum undecimum faciat, et suscipio". Det är denna grundsats, som återkommer uti ofvan citerade Alexander III:s Bref af år 1161, der det säges, att ehuruväl det vore *olagligt*, att göra sina barn arflösa, för att gifva *hela* sin förmögenhet till kyrkan, må dock den som har en son, göra Christus till den andra, den som har två söner, göra Christus till den tredje o. s. v. (*Liljegren*, I. s. 62).

41) WGL. II. KirkB. LX; ÖGL. KristnoB. XXIV. Tillika anmärkes på sistn. ställe: "thæt ær eu *huwdhlutær*, sua man-

www.libtool.com.cn

Ifrån Götalagarne afvika angående detta ämne uti flere hänseenden Svealagarne. *Helsingelagen* förklarar: "testament giwi hvar *æpti sinum wilia af thy goz, som han aflat hawer*". Men "af gamblæ byrd sinni ma han ey mera giwa, *än säxton örä*, hvarti iord æller lösöra, uthan ærwingæ godhwiliæ. Sighia ärwingiä ia widher, ta wari thet ok gilt". *Dalelagen* åter säger: "Hawi ängin wizord at giwa eghur sinar undan rättum arwingia mera *än til thriggia marka*. Giwir han mera, hawi ärwinge wald thät attirkalla, wtan han giwir kirkium oc klostrum" 42). Emellertid hade Påfven Gregorius IX. uti Bref af den 23 Januari 1230 till Presterskapet på Gotland medgifvit, att på denna ö det vore tillräckligt, om man ägde testamentera till kyrkor, fattige och fromma stiftelser hela sin förvärfvade förmögenhet och *tiondedelen* af arffånget gods 43); och detta synes man sedermera hafva velat göra allmänt gällande, dock ännu alltid med vilkor, att arfvingarnes samtycke i alla händelser skulle för giltigheten vara för handen. Detta finner man af de bittra klagomål häröfver, som Påfven Gregorius X. uti ett bref af år 1274 till Jarlen, Lagmännen och Häradshöfdingarne i Sverige yttrar och der lagen om arfvingarnes samtycke kallas en "praua consuetudo, dicendum potius corruptela" 44). Uti *Uplandslagen*, som under den kraftfulle Thorkel Knutssons Riksföreståndareskap under Birger Magnussons regeringstid stadfästades och i sin Kyrko-

---

ga arftaka sum han hauær, tha ma han giua slikan lut sum en thera takær". — "I hæluanum liggær" betyder att ligga i själatåget, eller i förväntan på annalkande död; se Gloss. till ÖGL. ordet *hælvan*.

42) HL. KirkB. XIV; DaleL. ÄB. IX.

43) Se Brefvet uti *Liljegrens* Dipl. I. s. 258; *Gotlandslagen*, VII: 1—4, har ock sedan intagit denna regel.

44) Se Gregorii X:s Bref, den 9 Augusti 1274; *Liljegren*, I. s. 475.

balk upptog de särskilda till Sverige aflåtna Påfliga bullornas hufvudsakliga stadganden, synes man derföre hafva velat förlika dessa de andeliges och de verldsliges stridiga meningar, och der stadgas, att lösören och "allæ afflingæ iordh ma man giwæ fore siæl sinæ", men om man "aff gambli byrdh sinni" ville för sin själ gifva "kirkium æller klostrum" något, ägde man i den händelse, att "ær widhær rættær ærwingi ok ær han til wiz komin ok sighiæ badhir ia widh", med full kraft gifva så mycket man ville. Vägrade deremot rätta arfvingen sitt samtycke, eller var han öfvermaga eller vetvilling, eller icke närvarande "tha ma han æi meræ givæ æn hvarn tiundæ pænning". Gaf någon mer än "lagha giæff", voro arfvingarne berättigade att medelst klander, som inom *natt och år* borde anställas, återvinna det öfverskjutande, och om arfvingen var öfvermaga, utrikes eller i fångenskap, skulle natt och år räknas från den dag hindret upphörde och under tiden "standi godhit i takæ handum". Gåfva eller testamente åt andra, vare sig "frændum æller svenum", hade ej kraft utan rätte arfvingarnes samtycke 45). — Då *Sudermanna*lagen under Magni Eriksons regering, i början af 14:de seklet, sednast granskades och sanctionerades, gaf frågan om rättigheten att bortgifva och testamentera jord ytterligare anledning till tvister emellan de andelige och de verldslige; och uti stadfästelsen å lagen anmärker ock Konung Magnus angående "kirckiegäf" och "testament", att "um thenne tu hawer sig Landzmännen ok Biskoper ok clerker ey än samt, heller over eno kommit" 46). Su-

45) UL. KirkB. XIV. pr; WmL. KristnuB. XIII. Att klandertiden emot *kyrkan* præscriberades till *natt och år*, ehuru annars för fullständigheten af laghäfd trenne års häfd erfordrades, var en ytterligare concession till kyrkans förmån.

46) Se *Hadorphs* Företal till DaleLagen, der ock stadfästelsen

www.libtool.com.cn

dermannalagen inskränkte testamentsfriheten i flere hänseenden. Då Uplandslagen berättigade skyldeman, att af sin gambla börd till kyrkor och kloster gifva så mycket han ville uti den händelse, att rätter arfvinge dertill gaf sitt samtycke, och utan hans samtycke en tiondedel, medgaf honom Sudermannalagen endast, att i hvilken händelse som helst icke gifva mer af *"gambla byrd sinni"*, än en tiodedel, och icke ens denna under annat vilkor, än att "rätter arfvingi" varit tillstädes och sitt bifall dertill lemnat. Af *aflingejord* åter tillät den att gifva hälften, om testator eller gifvaren var frisk, men endast tredjedelen, om han låg på sin sotesäng. Dock blef, i följd af tvisterne härom, stadgandet angående aflingejorden derpå uti samma lagrum sålunda ändradt, att *hela* aflingejorden kunde gifvas. Hade, *utan* arfvinges samtycke tiondedelen blifvit gifven, ägde icke allenast rätte arfvingen, utan ock hans "näster byrdhaman" inom natt och år *återlösa* jorden; men hvad som deröfver blifvit gifvet, kunde han utan lösen *återvinna* 47). — Det var också frågan om testamentsfriheten, öfver hvilken de andelige och de verldslige icke kunde sig förlika, som var orsaken dertill, att då man under Magni Erikssons regering gjorde försök att till en *enda* landslag sammandraga och förena de särskilda landskapslagarne och det af verldslige män utarbetade förslaget härtill på Riksdagen i Örebro 1347 till granskning företogs, hela detta förslag, äfven bekant under namn af *Medellagen*, utan stadfästelse lades åsido 48); och när sedermera *Lands-*

---

på Suderm. Lagen är intagen. Jfr *Botin*, Sv. Hemman, II. s. 72.

47) SL. KirkB. XII; jfr ibm JB. II.

48) Se *Wilde*, Hist. Pragm. pp. 429, 434; *Botin*, Sv. Hemman, II. 73, 74; jfr ofvan I. s. 57. Botin lemnar i öfrigt en utförlig teckning af missbruken vid testamenten under den catholska tiden.

lagen af år 1442 utkom, hade man ändteligen förenat sig derhän, att blifva vid det, som Uplandslagen uti detta ämne stadgat och som derföre intogs i den Kyrkobalk (XIV), som åtföljde Landslagen. — I öfrigt må tilläggas, att för lagligheten af gåfva och testamenten af jord, der de annars kunde äga bestånd, *Svea*lagarne äfven föreskrefvo, att, likasom vid andra afhändelser af jord, *fastar* och vittnen bordt hafva varit tillkallade 49). De Andelige sökte äfven att under andelig domstol draga tvister angående testamentens giltighet, och *Westgötalagens* Kyrkobalk stadgar ock, att "biskupær skal döma um — tæstament", men detta synes dock hafva väckt motvilja, och det så mycket mer, som kyrkan här likasom dömde uti egen sak, hvarföre ock sådant sedermera af sjelfva den Kyrkan annars mycket bevågne Magnus Ladulås uttryckeligen afslogs uti den bekräftelse på deras privilegier, han år 1276 för dem utgaf 50).

Man finner således af allt detta regeln hafva varit, att, enligt Landsrätt, ingen ägde af sin arfvejord bortgifva eller borttestamentera något utan arfvingarnes samtycke, och att rättigheten att till förmån för kyrkor och kloster skänka först en hufvudlott, och derefter blott en tiondedel, utan arfvingarnes bifall, var ett för själavälfärdens skull från regeln medgifvet undantag. Vida större och rörligare var deremot testamentsfriheten *efter stads-*

49) Se de här ofvan anförde ställen ur Svealagarnes Kyrkobalker. Jfr ock ett uti *Liljegrens* Dipl. I. s. 133 intaget bref af Innocentius III. till ÄrkeBiskopen och Capitlet i Lund af den 16 Nov. 1198, angående sättet att genom skötning, eller jords läggande uti en flik af pallium eller uti ett kläde på sjelfva altaret, göra testamenten till kyrkor och andeliga stiftelser.

50) WGL. II. KirkB. LIX; se vidare Magnus I. Ladulås Försäkran om kyrkogodsens frikallelse från utskylder, dat. den 26 Maij 1276, *Liljegren*, I. s. 508.

rätt redan i äldre tider. *Gotlands stadslag* berättigar hvar och en fri man, han må hafva varit gift och haft barn, eller ogift, frisk eller sjuk, dock vid fullt vett och sina sinnens bruk, att af sin lösa eller fasta förmögenhet (*an varender haue*, lösegendom, *ofte an erue gode*, fastighet) gifva eller testamentera till hustru, barn, fränder eller för sin själ, så mycket han ville, *dock att hvad behöfligt var hans äkta barn förbehölls*, och att stadens rätt i öfrigt icke kränktes. Testamentet borde uppgöras i närvaro af tvänne Rådmän, men om testator låg på sin sotesäng eller var i nöd och fara och inför tvänne andra tillkallade trovärdige män gjorde sitt förordnande, skulle ock det vara gildt, om testator dog i samma fara och vittnena med ed bekräftade sin utsago 51). Enligt *Bjærköärätten* ägde *barnlös* man eller qvinna "giwa hwarn thridhiæ pæning hvat han wil", och i motsatt fall blott så mycket barn och närmaste arfvingar medgåfvo. Uti den *nyare stadslagen* stadgas om testamenten uti ÅrfdaBalken, och enligt densamma ägde så väl man som qvinna, "heel eller siwker", göra testamente; och borttestamenteras kunde

allt

51) GotL. StL. IV: 2: 1, 2; Om begreppet *fahrende habe* jfr *Grimm*, R. A. s. 564. ff. — Ehuru på anförda ställe af Gotl. stadlag det tillåtes att göra testamente äfven för sin själ, förekommer dock på ett annat ställe, III: 1: 2: *"att ingen menniska skall genom själagift* (Zeleghifte) *sin fasta egendom skattskyldig göra i de andeliges händer"*. Detta stadgande är troligen äldre, än det i texten anförda. Enligt de *Danska* stadslagarne ägde man ej heller att borttestamentera till kyrkor, kloster, Biskop, eller Riddare fastigheter inom stadens jurisdiction; men fastigheten kunde försäljas och köpesumman legeras. Kiöbenh. Stadsr. 1254. cap. 13, och 1294. cap. 22; Erik Glippings allm. Stadsr. c. 7. m. fl. jfr *Rosenvinge*, l. c. I. s. 269. Möjligt, att samma förhållande ägde rum äfven efter Wisby stadslag, helst den III: 1: 1. allmänneligen bjuder, att ingen skulle vara så "dumdristig" att bortsälja sin fastighet till någon, af hvilken staden kunde vara besvärad, och att härigenom stridigheten emellan dessa två ställen kunde förklaras.

"allt gods, rörlikt och orörlikt"; men likväl så, att om testator ägde *barn*, icke mer än "hvarn tiunda penning", om ej barn, men "andra arfva inländis", ej mer än "hvarn tridie penning", om hvarken barn eller inländska arfvingar, men "arfva uthländis byggiande", icke mer än "allt halfft", kunde i testamente gifvas; hvarutom ej mindre barn och inländske arfvingar, än utländske arfvingar om de ville i landet inflytta och der bygga och bo, voro berättigade att inom natt och år *återlösa* borttestamenterad gård, hus eller jord. Dock skulle *all gäld* efter den döda, begrafningskostnader, morgongåfva med mera före testamentet ur boet utskiftas 52). Stadslagen sluter sig alltså till Landslagarne deruti, att man ej ägde undan sina barn och arfvingar bortgifva eller testamentera hela sin förmögenhet, men skiljer sig från dem deruti, att i afseende å det, som genom testamente kunde bortgifvas, någon skilnad ej göres emellan ärfd eller förvärfvad, fast eller lös egendom, och att det i öfrigt var likgiltigt om andeliga stiftelser eller andra personer till testamentstagare utnämndes. Och dessa Landsrättens och Stadsrättens grundsatser angående testamentsfriheten förblefvo sedermera uti lagarne oförändrade ända in uti 17:de seklet, såsom man det finner af Kongliga Stadgan och Förordningen angående testamenten, dat. den 3 Julii 1686, der de än uti hufvudsakliga delar återkomma, jemte åtskilliga tillägg angående förbehåll af en viss oeftergiflig andel för barnen i den händelse, att i öfrigt öfver hela egendomen genom testamente kunde förfogas, angående testamentens bevittnande och bevakning, och *rätt att borttestamentera bördköpt jords värde* m. m. 53).

---

52) BR. XXIII: 8, 9; StL. ÄB. XIX; jfr XVII; JB. XVII.

53) Uti 1686 års Testaments-stadga §. I. medgifves ännu att "ther man icke aflinge hafver, sedan gäld och annat gullit är, må man af sin *odaljord til pios usus gifva tijonde*

www.libtool.com.cn

5. *Bördsrätten i afseende å mannens förfogningsrätt öfver hustruns jord.*

Vid framställningen af giftorätten har det redan blifvit utredt, huru vidsträckt communio bonorum eller egendomsgemensamhet uti boet emellan makarne ägde rum, och att den icke utsträcktes till de fastigheter, någondera ärft eller före äktenskapets fullbordan förvärfvat. Äfven detta hade sin grund i bördsrätten emellan ätterne. Den rubbades icke ens af den äktenskapliga föreningen emellan man och qvinna. Hvardera bibehöll efter Landsrätt för sig ägande rätten till de fastigheter, af hvilka han eller hon dessförinnan kommit uti egendomlig besittning. Detta hade ock till följd, att mannen, enligt regeln, icke var berättigad att sin hustrus jord föryttra, undantagande i vissa utomordentliga fall, och än mindre sjelf af henne köpa någon hennes jord. Ett så beskaffadt köp, som det sistnämnda, hvilket Götalagarne kalla *wæggiarköp*, förnekar Westgötalagen uttryckeligen laga kraft och Östgötalagen yttrar härom: "Nu gær bonde köp uidh

---

delen"; hvilket nu gällande lag upphäfde. Deremot tillkom här den än i dag gällande rättigheten att borttestamentera *bördköpt jords värde*. §. 3: "Byrdköpt jord må man ey eller näste arfvom och byrdemannom til förfång borttestamentera, *utan thes värde hvad thet är kiöpt före, såsom ock all byrdköpt och ärfd jordz förbättring* kan en bortgifva, lemnandes byrdemannom laga och vanlig til thes inbyrdande efter mätismannaordom, som thet vid samma tid kan pröfvas värdt vara". §. 7 innehåller, att "*hustru* som står under mannens våld och förmynderskap må med mannens rådfrågan och samtyckio af *sin rätt och andel*, uti thet som efter lag och thenne vår förordning tillåteligt är, testamentera", och om mannen af egennyttighet sådant ville hindra, "må här om sökias domarens hjelp och utslag". §. 8. att *ynglingar* som stå under förmynderskap ej ägde göra testamente, men väl "giftvuxne *jungfrur* som till godt förstånd och vetenskap komne äro och kunna något förvärfva eller spara".

kunu sina: thæt kalla uæggiaköp uara: thæt köp standær mædhan badhin liua: thager annat therra dör, tha ær thæt egh lagha köp" 54); men som det nu ej hade någon kraft efter någonderas död, så innebar ock detta stadgande i det hela detsamma som förbud; och svårligen låter ock ett sådant köpeaftal, i anseende till den under mannens egen målsmannarätt stående hustruns omyndighet, juridiskt tänka sig. — Hvad åter angår de utomordentliga händelser, i följd af hvilka mannen åt tredje man hade rätt att föryttra hustruns jord, så, likasom i allmänhet hvar och en, i anseende till ättförbindelsen, ej annars än i trångmål och nöd ägde sin arfvejord försälja, kunde ej heller mannen af andra anledningar med hustruns jord vidtaga en sådan åtgärd. Alla de gamla lagarne instämma deruti, att en sådan försäljning endast vid verkelig nöd och *såsom den yttersta utvägen* var tillåtelig, hvarföre ock i sådane händelser äfven hustrun hade samma rättighet öfver *sin* och mannens jord, som mannen öfver hennes. Sådane anledningar voro: att hungersnöd var för handen, eller att någondera makan, vid fiendens infall i landet råkade i fångenskap, hvarur han eller hon skulle lösas, eller att mannen eller hustrun begifvit sig på "pilægrims færdh" och den hemmavarande makan ej hade annan utväg att sig och barnen försörja; och gällde detta äfven enligt *Stadslagen*, hvilken derjemte anmärker, att nöden och fattigdomen i huset ej borde hafva kommit "aff forgörilsom, som aff dobbel ock andro toliko" 55). I detaillerne af detta ämne förekommer dock uti de särskilda lagarne en och annan olikhet. *Westgötalagen* stadgar, att mannen i dessa fall skulle sälja tvåtredje-

54) WGL. I. JB. III: 2; II. JB. VII; ÖGL. GB. XIV. pr.

55) ÖGL. GB. XIV: 1, 2; UL. JB. IV: 6; LL. JB. XXVII, XXVIII; StL. JB. XVI.

delar af sin jord och blott en tredjedel af hustruns; men ägde han sjelf icke jord, var han ej berättigad att af hennes jord sälja mer, än "til thriggia marka um aret". *Östgöta*lagen åter säger angående dessa händelser, att först mannens egendom skulle säljas och sedan hennes om behof gjordes deraf, ty: "Nu hauær egh bondin annat til, utan han sæli omynd hænna: tha ma han sælia hana", och borde, såsom i allmänhet vid jordaköp, återbud göras, efter jordens beskaffenhet, åt fäderne- eller möderneätten. Men sålde mannen hustruns jord af annan, än tillåten, orsak, blef väl köpet ståndande så länge hvardera makan lefde; men efter enderas död ägde hustrun, om hon var den öfverlefvande, eller, i motsatt fall, hennes arfvinge inom tre år, eller, om han dessa trenne år var "utan landzs", inom ett år "sidhan han hem kombær", klandra köpet och "tha gangær köpit atær". Dock skulle i den händelse, att hustrun haft fördel och nytta af köpeskillingen, entredjedel, eller så mycket hon bevisligen njutit, afräknas på hennes, och tvåtredjedelar eller återstoden på mannens andel. *Svealagarne* innehålla häröfver i hufvudsaken samma stadganden, och *Landslagen* förenar sig med dem i så måtto, att om fråga var att lösa hustrun ur fångenskap och "nu är ey til uthan jord henna, thå må bonden jorder henna sälia och sina hustru återlösa". Men "nu kan them hunger hända och wilia jord sina sälia sigh til födho: ägha the bådhin jord, säli twå luthi aff bondans och tridhiung aff hustrunna. Nu ägher *bonden* hvarte jord eller lösöra, thå må han sälia aff hustru sinne jord om åhret til sex marka och ey mer. Thetta köp skal å thinge laghlika göras och kunnogha hvadh nödh them ther til drifver". På samma sätt var hustrun i alla dessa händelser berättigad att sälja mannens jord. Men ville mannen af andra orsaker sälja sin hustrus jord, erfordrades till köpets laglighet och bestånd så väl hennes som hennes arf-

vingars bifall och samtycke 56); och hade mannen gjort en i detta afseende olaglig försäljning, borde han i stället, uti annan jord gifva fullt vederlag, som då blef möderne arfvejord eller gick åter till hustruns ätt, om hon ej hade barn 57). Lika som med köp förhöll det sig ock med *skifte*. Äfven ett sådant afhändande af hustruns jord medgåfvo Lagarne icke mannen under annat vilkor, än att hennes rätte arfvingar, eller, der de voro omyndige, närmaste fränder och enligt Landslagen äfven hustrun dertill lemnat sitt uttryckeliga samtycke, och i allmänhet kunde hvarje olagligt afhändande återkallas af arfvingarne, innan den laga tre års häfden åkommit 58).

De iakttagelser i följd af ättförfattningen, som ålågo förmyndare, då de ville omyndigs jord föryttra, hafva vi redan ofvan (ss. 87, 88) anfört, och af allt det, som angående *arfve- eller ättjorden* nu blifvit framställdt, synes alltså, att i afseende å densamma ett vexelförhållande af skyldigheter och rättigheter emellan fränderne ägde rum, som tydligen ådagalägger ett den enskil-

---

56) WGL. II. JB. VI; ÖGL. GB. XIV: 1, 2; UL. JB. IV: 6; SL. JB. VIII; WmL. JB. XIX; — LL. JB. XXVII, XXVIII; StL. JB. XVI. Den omständigheten att köpet skulle blifva beståndande så länge mannen lefde, om nemligen hustrun öfverlefde honom, hade egenteligen sin grund deruti, att hustrun icke ägde under mannens lifstid och målsmannarätt kära mot hans handlingar. Jfr SkåneL. I: 8, 10, 15. Eriks Sjell. Lov. I: 25; Judske Lov. III: 43.

57) ÖGL. GB. XVI. pr.

58) WGL. II. JB. VII; ÖGL. GB. XIV. pr; LL. GB. XIX, hvilken ock, lika med ÖGL. tillägger: "och skiffte tha til bäthra och ey til värra". Då ÖGL. l. c. säger: att mannen ej fick bortskifta sin hustrus jord "utan uidhær se hænna rættær arui", men "nu aghu thön barn saman: tha ma han hænna eghn ur stadt köpa til bætra ok egh til sæmbra", så utgå dessa stadganden i det hela ur samme motiv. Barnen voro modrens närmaste arfvingar.

www.libtool.com.cn

des beroende af ätten, betraktad såsom enhet, och i grund hvaraf han icke öfver arfvejorden hade den fria förfogningsrätt, som annars hade bordt vara en följd af äganderättens begrepp. Hvarje afhändelse, försäljning, förpantning, gåfva, testamente var en slägtangelägenhet och förutsatte, under olika former, arfvingars och skyldemäns antingen öppna eller tysta begifvande. Men då skifte af jord mot jord, fullt gen fullo, icke i allmänhet erfordrade ett föregående hembud åt slägten, så synes deraf, att det ej var endast kärlek till den jord förfädren ägt, som utgjorde den yttersta roten till de i Lagarne så genomgripande grundsatserne angående bördsrätten. Äfven en annan måste antagas, och denne anse vi vara dels den redan antydda, ursprungliga familje-medegendomsrätten, dels ock ättens uppfattning af sig sjelf, såsom en i ljuft och ledt sammanhängande enhet och den härifrån utgående gemensamma förbindelsen till ömsesidigt skydd, försvar och ursprungligen ansvar, i anseende hvartill ock Gotlandslagen, såsom äfven redan är anmärkt, ur detta ättförsvar (plegium) utesluter den frände, som bortsålde sin arfvejord utan ättens bifall.

XXI.

Arfsrätten.

Arfsrätten är en af de äldsta bland ättens rättigheter, och arfsanspråkens charakter af rena rättigheter har i alla tider varit så omisskännelig, att icke blott blodskärlek utan ock en juridisk rätt för desamma måste antagas hafva legat till grund. Denna juridiska grund är utan tvifvel att finna uti de förhållanden, som föranledde ättjordens uppkomst och bördsrätten, samt uti den naturliga åsigt, att hvad som inom familjen genom dess medlemmars sträfvande för gemen-

sam vinning i boet inflöt, äfven medförde för dess medlemmar deruti en egendoms-gemensamhet, hvilken väl ej var synbar så länge boet af husfadren förvaltades, men deremot gjorde sig gällande då, efter hans död, samboet upphörde, eller ock någon medlem dessförinnan trädde derur och satte eget bo. Detta antagande vinner synnerligt stöd af det, de äldre *Danska* Lagarne ännu innehålla angående *"fælagh"*, eller ett condominium, som ägde rum så väl emellan uti ett sambo lefvande föräldrar, barn och barnabarn, som emellan stjuffföräldrar och stjufbarn, eller svärföräldrar och svärbarn, i anseende till sådan förmögenhet, som ej var arfvegods, och hvilket fælagh Skånelagen och de båda Sjellandske lagarne i tvifvelsfall antogo eo ipso vara gifvet, ehuru Judske Lov (I: 6, 13, 20) sedermera dertill fordrade uttryckelig öfverenskommelse 59). Äfven i de *svenska* lagarne förekommer än åtskilligt, som syftar på ett sådant *fælagh* inom familjen, och i synnerhet finner man det af de Gotländska lagarne, hvilka i allmänhet gifva en mera fullständig bild af det patriarchaliska familjelifvet. Gotlands Landslag säger: Om omyndige barn finnas i boet, då fader dör, och

59) Se härom *Kofod Anker*, Jurid. Skrifter, II: ss. 347 ff.; *Rosenvinge*, I. §. 118, 119. — Äfven hos *Romarene* synes åsigten om en egendomsgemensamhet hafva för arfsrätten legat till grund, och att således en son, då han tillträdde arfvet efter sin fader, mindre erhöll äganderätten dertill, än fastmer den fria utöfningen utaf densamma. *Paulus*, lib. 2. ad Sabinum: "In *suis hæredibus* evidentius apparet *continuationem dominii* eo rem perducere, ut nulla videatur hæreditas fuisse: quasi hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur; unde etiam *filius familias* appellatur sicut *paterfamilias:* sola nota hac adjecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit. Itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur, sed magis *liberam bonorum administrationem* consequuntur. Hac ex causa, licet non sint instituti heredes, tamen domini sunt, nec obstat, quod licet eos exheredare, quos et occidere licebat". *Dig.* XXVIII: II fr. 11.

tillika andra, som äro myndige, skola de myndige ej skilja sig från de omyndige eller skifta boet, utan må de gemensamt förtära af det oskiftade godset, till dess den yngste af sönerne uppnått femton år; sedan sörje han för sig, om de ej vilja samman vara. Men om nöden så tränger, att de till föda måste sälja jord förr än de alla myndige äro, skola de alla till lika delar derföre svara. Gifter fader sin son och dör denne derefter och lemnar döttrar efter sig, skola de vara i sin farfaders vårdnad och afbida sin lott; och när sedan farfadren aflider, så, om han lemnar efter sig blott en son, skola den förut aflidna sonens döttrar ärfva *sin* faders andel jemte sin farbroder; — eburu annars det enligt denna lag var regel, att om man och qvinna voro jemnskyllda, mannen tog arfvet och uteslöt qvinnan. Gotlands Stadslag åter innehåller: Lefva barn, som blifvit skiljde från fader och moder, tillsamman i oskiftadt bo, skola, om något af dem dör, de öfriga ärfva detsamma; men lefva de äfven sins emellan åtskiljde, ärfve dem fader och moder; och ytterligare: lefva barn i sambo med föräldrarne och dör något af dem, efterlemnande äkta barn, skola dessa barn vid broderskiftet träda i sin faders ställe 60). Utan tvif-

60) Gotl. Lag: XX: 1—6; jfr ock XXVIII: 14—24; Gotl. StL. IV: III: 7. En sådan egendoms gemenskap synes ock vara den ursprungliga roten till stadgaudet i ÖGL. ÄB. IX, att när sönerne ville gifta sig och anlägga eget bo, fadren till hvar af dem under namn af *urgæf* borde utlemna en hufvudlott af boet. I ÖGL. ÄB. X. stadgas, att hvad sönerne, så länge de voro i "*bo saman* — afla mædh thiænist — köpscat ælla medh adrum slöghdum skipti thæt swa brodhir sum brodhir"; men deremot sedan boet emellan dem blifvit skiftadt: "nu sidhan the æru skipti at, tha gangær thæt til skiptis sum ther aff sina fædhrini fingu ok egh thet the mædh thianist ælla slöghdhum wunu", hvilket ännu upprepas i LL. ÄB. XIII, och StL. ÄB. IX; jfr UL. ÄB. XI: 2. — WGL. II. ÄB. XIII. vill att, då någon begaf sig i kloster, hans lott skulle utskiftas, och ibm XXVII. stadgas, att om en broder sattes till boken, en annan arbetade för boet,

vel motiveras dessa stadganden af en förutsatt egendomsgemensamhet emellan fader, barn och barnabarn, såsom med hvarandra lefvande i sambo, och den åt barnabarn eller syskonsbarn här medgifna representationsrätt har således ock uti en sådan sin yttersta rot. Hvad som ursprungligen gällde för medlemmarne af det husliga samlifvet, utsträcktes snart ock till de utskiftade medlemmarne, till hela den till ömsesidigt bistånd förbundna och genom sin förmögenhet och sin jord såsom ett helt bestående ätten, hvilken i det hela var en utgrening af familjen, en mångfald af densamma. Men den naturliga utbildning, som arfsrätten i följd af denna *husliga* grund för dess uppkomst hade bordt erhålla, finner man likväl icke, utan tvertom flerfaldiga afvikelser derifrån, och det i anseende dertill, att arfsrätten äfven har ett *politiskt* fundament.

Det har ej gifvits någon institution i det borgerliga lifvet, uti hvilken samhällets politiska seder och författning djupare gripit in, än arfsrätten i allmänhet och i synnerhet arfsrätten till jorden. I statens jord ligger ytterst garantien för dess bestånd och okränkbarhet, och till den och innehafvarene af de lotter, i hvilka den är fördelad, hänföra sig derföre ytterst alla förpligtelser mot samhället. Kasta vi nu en blick på de äldre germaniska lagarne i allmänhet, så finna vi, att jemte det samhällsjordens försvar, de offenteliga an-

---

och en tredje satt i asko (sysslolös), de likväl alla skulle vid arfskifte erhålla lika del. Men nödvändigheten att stadga detta, synes bevisa, att man ursprungeligen ej ville anse dem af familjen böra få del i boet, som ej bidrogo till dess förkofran. Jfr *Anker*, l. c. II. s. 349. f.; *Rosenvinge*, l. c. l. §. 120. anmärker äfven: "De, der vare udskiftade af fællig, (utaruæ), havde — neppe oprindelig nogen arveret". Så säges ock i *Magni Lagabœters* Gulet. Lov, ÄB. VII. (Paus, s. 88), att sonson ärfde jemte farbröder, undantagande likväl, om han redan förut af boet blifvit utskiftad.

gelägenheternas vård och upprätthållandet af ätternas frid i allmänhet ålägo männerne, de ock till besittningen af samma på ätterne fördelade jord hade en större rätt, hvilken uti arfslagarne framträder. Qvinnorne voro antingen aldeles uteslutna från arf jemte männerne, eller ock berättigade till en mindre lott, än de; men i synnerhet var det arfvejorden (ättjorden), hvaruti man ej ville tillerkänna qvinnorne någon andel. I fråga om lösören gällde samma grundsatser för arfsrätten till *Krigsvapnen.* De åtföljde, likasom ett slag inventarier, arfvejorden och tillföllo, jemte den, uteslutande männerne, och emellan dessa grundsatser ägde ett närmare samband rum. Uti en af de äldste i behåll varande germaniska lagar säges nemligen, att honom, som ärfde arfvejorden, borde ock *krigsklädningen*, den fulla vapenrustningen (vestis bellica), tillfalla, och *derjemte* skyldigheten att hämnas fränderne och betala försonings böter för bruten manshelgd 61). Derföre alltså,

---

61) Lex *Angliorum et Werinorum*, eller de gamla Thüringers under Carl den Stores tid sammanfattade lag, innehåller Tit. VI. (de Alodibus) mom. 5: "Ad quemcunque hereditas terræ peruenerit, ad illum vestis bellica, id est lorica et ultio proximi et solutio *leudis* debet pertinere". Angående qvinnors arfsrätt stadgar den i öfrigt uti samma titel, mom. 1: "Hereditatem defuncti filius non filia suscipiat. Si filium non habuit, qui defunctus est, ad filiam pecunia et mancipia, terra vero ad proximum paternæ generationis consanguineum pertineat". Mom. 2: "Si autem nec filiam habuit, soror ejus pecuniam et mancipia: terram proximus paternæ generationis accipiat". Funnos ej dotter eller syster, tog *modren* dotters lott. Om hvarken dotter, syster eller moder, tog den manliga arfvingen alltsamman; och sluteligen, mom. 8: "Usque ad *quintam* generationem paterna generatio succedat. Post *quintum* autem filia ex toto, siue de patris siue matris parte, in hereditatem succedat, *et tunc demum hereditas ad fusum a lancea transeat*". — *Pactus legis Salicæ*, (s. *Lex Salica*), eller de Saliska Frankernes under Konung Chlotovigs tid på latin sammanfattade och under Carl den Store med någon omarbetning å nyo utgifne lag, innehåller, sedan den fastställt arfsordningen i

att *männerne* ålåg den krigiska pligten och landets försvar, att dem ålåg skyldigheten att hämnas sina fränder och att skydda och försvara ätten; derföre var det, som männerne ärfde jorden och vapenrustningen, och från andel deruti uteslöto qvinnorne. Så hade ock ursprungligen hos Judarne qvinnorne från arfsrätt i jord varit uteslutne, men då sedermera en sådan dem tillades, förklarades uti Mosis lag uttryckeligen, att "alla döttrar som äga arfvedel i Israels barnas slägter skola gifta sig enom af sins faders slägts ätt, på thet hvar och en ibland Israels barn må behålla sins faders arf" — och "att Israels barnas arfvedel icke skall falla ifrån then ena slägten til then andra" 61 a).

Vända vi oss nu till den nordiska samhällsförfattningen, så återfinna vi uti hufvudsaken samma grundsatser. Männernas skyldighet i afseende å lidh och ledhung, eller att på egen bekostnad draga i härnad till landets försvar, hafva vi redan ofvan framställt

---

allmänhet, Tit. LXII. (de alodis) 5: "De terra vero salica in mulierem nulla portio hereditatis transit, sed hoc virilis sexus acquirit, hoc est, filii in ipsa hereditate succedunt. Sed ubi inter nepotes aut pronepotes post longum tempus, de alode terræ contentio suscitatur, non per stirpes sed per capita dividantur". Uti den "lex salica" benämnda redactionen af denna lag lyder stället: "De terra vero salica nulla portio hæreditatis mulieri veniat: sed ad virilem sexum tota terræ hæreditas perveniat". *Georgisch*, Corpus Juris Germanici, pp. 447, 448; 122, 123; — jfr. Lex *Ripuariorum*, tit. LVI. (de alodibus) 4; Lex *Burgundionum* XIV; Lex *Saxonum* VII; Lex *Wisigothorum* IV: 1, 9, gifver redan syster arfsrätt jemte broder: "nam justum omnino est, ut quos propinquitas naturæ consociat, hereditariæ successionis ordo non dividat". Jfr ock *Grimm*, R. A. s. 652, angående ordet *leudis*, som bade samma betydelse som *wergeld*; d:o s. 407. — Se ock *Eichhorn*, St. und R. G. §. 65, 203, 373, angående arfsrätten. *Mittermaier*, §. 382.

61 a) Se 4 MoseB. XXXVI; jfr hvad ofvan not. 59 s. 131 f. angående Greker och Romare blifvit anmärkt.

(I. ss. 104. ff.); och hvad lagarne stadga angående *Wigarf*, eller den jemte vapenrustningen på de manliga arfvingarne öfvergående skyldigheten att söka hämnd eller upprättelse för bruten frid mot sin frände, hvad de stadga angående skyldigheten för qvinnas målsman, enligt regeln ock hennes närmaste skyldeman, att för henne utbetala försoningsböter, hvad de vidare angående ättboten innehålla, tjenar till bevis, att ofvannämnde med arfsrätten i sammanhang stående grundsatser äfven efter de svenska lagarne hade gällande kraft, och torde man förthy äfven i dem böra söka orsaken till de nordiska arfslagarnes äldsta beskaffenhet, som uti anförda punkter med de germaniska lagarne öfverensstämde. Vidkommande arfsrätten till *vapenrustningen* har man väl ej mer, i anseende till den förändring från sitt ursprungliga innehåll, som arfsrätten redan uti landskapslagarne undergått, aldeles bestämda bevis, att denna del af lösegendomen gått i arf endast på mansstammen; men likväl åtskilligt, som ännu antyder detta. Hvad Helsingelagen om det på manslinien gående *wigarf* innehåller, äfvensom att *wig* betyder så väl *feid*, som dråp, är ofvan anmärkt; men att *wig* äfven hade afseende på vapenrustningen, synes deraf, att samma lag i ThingmB. XIV kallar den man, som uppnått den ålder, att han borde förse sig med de nödvändiga folkvapnen, för "*wigher man*"; hvaraf alltså sannolikt följer, att *wigarf* hade den dubbla betydelsen af arf af vapenrustningen och den i arf gående skyldigheten att hämnas. Uttryckeligen berättigar ock än *Östgötalagen* mannens arfvingar vid boskifte *efter honom* att, innan man företog skiftet, från boet undantaga den aflidnes *folkvapen;* en grundsats, som äfven i Gotlands Stadslag finnes fastställd 62). Likaledes hade

62) ÖGL. GB. XV: "Nu skipti kona uidhær barn ok bondæ sins arua: tha skal hon omynd sina först af oskiptu bo taka

en man, som öfverlefde sin hustru, eller då af en eller annan orsak afvittring blef nödig, rätt att från bo lo-skifto uttaga sin "hæst, sadhul ok wapn", och hvaruti upphofvet till mannens sedermera så kallade *fördel* i boet ligger 63). Men en sådan undantagsrätt för vapenrustningen stod tvifvelsutan i sammanhang med samhällets politiska och försvarssystem.

I afseende å *qvinnornes arfsrätt*, är det väl nu mera svårt att utreda huruledes den i äldste tider hos de Skandinaviska folken var beskaffad 64); men af de-

---

etc. — — sidhan aghu *arua bondans* thœr gen all thön klædhe hanum uaru badhe skapadh ok skuriu, ok thry folkuakn: sidhan a husfrun thridhiung af bo ok bondans arua tua lyti"; jfr Gotl. StL. IV: 8: 2—6.

63) UL. ÄB. X. pr: "Liwer bonde æptir husfru sinæ, aghi fyrst hæst, thæn bæstær ær, ok wapn fræls, *the han ma wæl til wighis mædh færæ*". Men då denna lag derjemte tillägger: "Dör bonde ok liwær husfrun, tha gangi hæstær ok sadhul ok wapn hans til skiptis", så afviker den redan från hvad ÖGL. härom stadgar. Jfr ock HL. ÄB. XI: 1; samt de ofvan not. 8, s. 59 anförda lagrum angående *fördelen*. — *Grimm*, R. A. ss. 479, 568 anmärker att i lösören gjordes skilnad emellan "Heergewäte" och "Gerade". "Ins *heergewäte* gehört ursprünglich pferd, schwert und kriegsgewand des Erblassers". "*Gerade*, die sich auf schmuck und zierath der frauen bezieht. Heergewäte geht nur anf mannsstamm und schwertmage, gerade nur auf frau, frauenstamm und spillmage über".

64) Enligt Saxo Grammaticus, lib. X. p. 187, skall det hafva varit Sven Tveskjäg († 1024) som i Danmark gaf qvinnorne rätt till arf. Se deremot *Anker*, Jurid. Skr. I. kap. ss. 16—23, *Müller*, SagaBibliothek III. ss. 75—78, och JomsvikingaSagan. Naturligare är att antaga att denna deras rättighet uppkommit i följd af den småningom insedda naturliga billigheten af densamma. Kejsar *Justinianus* yttrade, att de, som uteslutit qvinnorne från arf, anklaga likasom naturen att hon skapat blott män: *Cod.* lib. VI. tit. XXVIII. fr. 4: "Qui enim tales differentias inducunt, quasi naturæ accusatores existunt, cur non totos masculos generavit, ut unde generentur non fiant".

gamla lagarne finner man ännu regeln före Birger Jarls tid hafva varit, att qvinnan väl ej ansågs obehörig att taga arf, men att, der man och qvinna voro jemnskylda, mannen från arfvet uteslöt qvinnan: "æ ther badher æru iamne ok knæm iamkunne, *tha gangæ. hattær til ok huwæ fran*", (ÖGL. ÄB. III. pr); hvaremot, om qvinnan var närmare skylld, hon tog arfvet framför mannen: "æ thæn skuldastær ær, hua thæt ær hældær madhær ælla kona, tha takær thæt aruit" (ibm, §. 2). Så uteslutes jemnskylld qvinna från arfsrätt jemte man ännu uti Gotlandslagen (XX: II) och den äldre Westgötalagen (ÄB. I); och Dalelagen (ÄB. I) gifver till och med sonabarn, ehuru fjermare i led, företräde framför dotter. Östgötalagen anmärker i detta afseende uttryckeligen skilnaden emellan "gambla laghum, tha egh atte systir ærua mædh brödhrum" och "nyiu laghum", (ÄB. II). Denna nya lag var den, som Birger Jarl stadfästade, då han (1262) firade sin son Waldemars bröllop med Danska Prinsessan Sofia 65), och till följd af hvilken syster skulle ärfva jemte broder, men blott till hälften emot honom, hvarefter denna grundsats förekommer i den nyare Westgötalagen, Uplandslagen, Sudermannalagen, Westmanna- och Helsingelagen 66). I följd af denna åt män medgifna större andel i arfvet, stadgades ock uti Additamenterne till *Westgötalagen* (II: 16, jfr ÄB. III), att enligt regeln emellan jemnskylde arfvet sålunda skulle delas: att

65) *Stora Rimkrönikan*, s. 32, (Had. ed.): "Then jomfru hon heet Sophia, Hon wart Drottning i Götha ok Swia. Tha gaff Börja Järl the lagh, Ther sidan hafva standit i mangan dagh, At syster skulle ärfva med broder, Tridung bade efter fader och moder, Ok swa annan skyllan man, Tha skal hon ärfva swa fast som man". Jfr ock *Geijer*, Sv. F. Historia, I: s. 179. *Stjernhök*, l. c. s. 185.

66) WGL. II. ÄB. I; Addit. II: 16; UL. ÄB. XI, XII; SL. ÄB. I; WmL. ÄB. XXVII, XXXII; HL. ÄB. XI; ÖGL. ÄB. I, II, III; jfr *Grágás*, Arfathattr I.

www.libtool.com.cn

mannen skulle taga två delar och qvinnan en del, ehvad de hvardera voro "af mannæ alf utkomnir" (från manssidan) eller "af kono alf": att, om af tvänne män i lika led, den ena var på manssidan, den andra på qvinnosidan beslägtad med den döde (agnater och cognater), den förra skulle taga två lotter och den sednare en lott: och att, om man och qvinna i lika led voro beslägtade med arflåtaren, men mannen genom qvinna och qvinnan deremot genom man, denna conflict af ömsesidiga prærogativer skulle hafva till följd, att "ta takær swa mykit kona sum madher", hvarföre, till exempel, morfar och farmor, morbror och faster, dotterson och sondotter, systerson och brorsdotter voro jemnarfva (WGL. ÄB. III). *Östgötalagen* gifver väl, som sagdt, dotter arfsrätt jemte son, men erkänner icke uti första led af uppstigande räta, eller samma led i första sidolinien denna grundsats, hvarföre fader från arfvet utestängde moder, broder syster; samt likaledes, sonason qvinliga descendenter uti samma led (ÄB. II), hvarjemte här den allmänna regel uppställes: "Nu dela ther um aruit sum fram æru kumne af manninum, sua sum sonason ok dottur sun: tha takær sonason arf ok egh dotturson: thy at æ hvar the delas uidhær um arf, annar ær af brödhrinum föddær ok annar af systurinne: tha takær then af brödhrinum födhis ok egh thæn af systurinne, æn thæt ær bæggia mankyns"; men i öfrigt voro, i öfverensstämmelse med det som vid Westgötalagen anmärktes, sondotter och dotterson, morfader och farmoder, systerson och brorsdotter, m. m. sam- och jemnarfva (ÄB. III). Ibland Svealagarne tillåter ock *Westmannalagen*, som har närmaste likhet med Östgötalagen i afseende å arf, dotter att ärfva hälften emot son, men ännu ej hvarken aflåtarens syster att ärfva jemte broder, eller systerbarn jemte brodersbarn, eller moder jemte fader, och följer i afseende å bakarf intill tredje led den regel, att fäderneslägt gick fram-

för möderne, och att, der uti uppstigande räta och sidolinien jemnskyld man och qvinna funnos till, mannen uteslöt qvinna (ÄB. XXVII, XXVIII). Härmed öfverensstämmer i hufvudsaken ock *DaleLagen* (ÄB. I, II). Men uti Uplands (ÄB. XII, XV: I), Sudermanna (ÄB. I) och Helsingelagen (ÄB. XI, XII) finner man ändteligen qvinnas arfsrätt jemte jemnskyld man i allmänhet erkänd, och icke blott dotter jemte son, utan ock moder äga att taga arf jemte fader, arflåtarens syster jemte hans broder, systerbarn jemte brodersbarn, o. s. v.; hvarjemte anmärkas bör, att uti andra och aflägsnare skyldskapsled (*nidhiararf*), äfven Uplands (ÄB. XV), Sudermannalagen (ÄB. II) och Helsingelagen (ÄB. XII), bjuda, att qvinna och man uti lika nära led, af hvilka den förra var med arflåtaren beslägtad genom en man, den sednare genom qvinna, samt likaledes agnater och cognater af samma kön skulle taga lika stor lott af arfvet, som ock derföre kallades "iæmpnadha arf".

Dessa voro nu grundsatserne för qvinnas arfsrätt på landet. Hvad åter *Städerne* vidkommer, så stadgades redan uti *Bjærköœrätten*, såsom en af städernes särskildta ändamål motiverad stadsrätt, att "*dottor æruir slict sum son*", och "wardher madher twægiptær ok afflær han barn widh badhæ kunur, tha taki slickt kolder (kull) sum kolder, badhi aftir fadhur ok modhor" 67); och då Bjærköærätten, enligt hvad man i det föregående sökt utreda (I. s. 316), uti det skick, den till oss kommit, äfven hör till Birger Jarls tid, så följer att lands- och stadsrättens olika bestämningar af arfslottens storlek för jemnskyld man och qvinna samtidigt i lagarne uppkommo.

Men

67) Bjærköärättär, XXIII: 2, 3; jfr Gotl. StL. IV: 3: 7; StL. ÄB. I: "arfve swå som som dotter, och swå dotter som son"; ÄB. II. — "taki fadher halfft ock halfft modher", så att alltid samarfva män och qvinnor togo lika stora arfslotter.

Men oaktadt qvinnan nu sålunda efter landets rätt blef till arfslott jemte jemnskylld man berättigad, märker man likväl lagarnes bemödande, att, så vidt det utan att upphäfva sjelfva hufvudprincipen kunde ske, söka förekomma, att arfvejord i följd häraf genom henne skulle gå ur ättens besittning och ägo. Så, till exempel, stadgades uti de *Norrska* lagarne, sedan dotters rätt att ärfva jemte broder blifvit fastställd: "end om fader efterlader sig odel, da skulle sonnerne være berettigede til Odelsjorderne, men dottrene tage andre jorder, og losore om jorder ikke ere til" 68). Likaledes innehålla de svenska lagarne i samma syftning, att i fråga om jord: "taki systir i umegnum, æpte thy thet giälder i bolbynum, — æru bolbya fleri æn bröder æru, tha taki systir sin lott i bolbynum", (UL), och "all qvinnæ arf skulu uthgiwas i umiordhum, æn ther til æru" 69). Man ville således, att qvinnas arfsandel i jord helst skulle utbrytas i *umegnum*, eller sådane, äfven *hap* och *humper* 70) benämnde, jordstycken, utjordar, urfjällar, som ej hängde tillsamman med hufvudgården, och det uppenbarligen på det hufvudjordegendomen i det längsta skulle stanna inom ätten. Dock visa äfven de anförda lagrummen att qvinnan likväl i arf kunde erhålla en hufvudgård (bolby), om flere sådane efter arflåtaren funnos, än manlige med qvinnan jemnskyllde arfvingar. Inträdde qvinnan då

68) Kg *Magni Lagabæters* GuletingsLov, ArveB. VII, (Paus, s. 88); jfr *Hagen Adelstens* GuletingsLov, ArveB. I. (Paus, s. 115), OdelslosningsB. XI, (s. 217) XXI, (s. 223); och *Hagen Hagensens* FrostetingsLov, II: 9, (Paus. s. 128).

69) UL. ÄB. XII, XIII; HL. ÄB. XII: 3; SL. ÄB. I; WmL. ÄB. XXVI, XXX. Att detta är samma grundsats, som än i 1734 års lag ÄB. XII: 6 förekommer, undgår ej uppmärksamheten.

70) Jfr Gloss. ÖGL. Hos Germanerne betydde: "Huopa, hoba, hube — "ein gemessenes und gehegtes landstück", *Grimm*, s. 535.

i gifte och födde barn, blef denna jord barnens *möderne*. Men uti ett bo, der barn af samma eller olika kull funnos, var det en möjlighet, att sådan jord genom bakarf kunde gå öfver till fäderneätten, och detta ville man i allmänhet förekomma. Sudermannalagen innehåller i afseende härå ett anmärkningsvärdt stadgande. Der antages halfsyskon finnas i ett bo och antingen fadren eller modren gemensam. Låtom det vara fadren. Nu dör modren och ärfves af *sitt* barn. Sedan dör detta barn och ärfves af sin fader. Då kan hända, att jord som barnet ärft af sin moder härigenom öfvergår till fadren. Detta ville ännu lagen ej förhindra, ty, säger den, då fader eller moder med sorg och tårar ärfver sitt barn, må ingen qvälja sådant arf eller det i börd lösa. (Sådant torde kanske förut hafva varit sed, emedan det nu med anförande af orsaken förbjudes). Hände det nu, att denna jord sedermera genom bröstarf från fadren gick ned till tredje led inom hans ätt, så blef densamma derefter oåterkalleligen fadrens ätt tillhörig; men om den dessförinnan från fadren föll i bak- eller sidoarf, ägde den ätt, ifrån hvilken den ursprungligen genom modren kommit, att börda den åter; och hvad som nu om mödernejord blifvit sagdt, gällde ock under lika förhållanden om fädernejord 71).

71) Det hithörande stället i Suderm. Lagen, ÄB. II. lyder: "Dör fadher eller modher ok liva barn eptir, badhe sunderkullar ok samkullar, ok hawa thön ärft fadher eller modher — Kan fadher eller modher barn sitt medh taar ok trägha ærwæ, hawi ok engin wald thet arf quäliä eller i byrd lösæ. Stander brystarf til thridhiä mandz, wari tha thes byrd, sum ärft hawær. Komber bakarf i fyr än thridhi man hawer ärft, gange tha egn i byrd, tha sum ärft var vt af". — Detta erinrar om de norrska lagarnes ofvananförda grundsats, att odelsjord i ätten var den, som inom densamma gått i arf till tredje led. Jfr *Gotlandslagen* XX: 7, 8, 9, 10, och *Magni Lagabæters* Gulet. Lov, Landebrigde eller Odelsbalken VII. (Paus, s. 111); DaleL. ÄB. IV; — jfr ock Jurid. Arkif, VII: 2. s. 178.

Det gafs således fall, då en jordegendom, som ursprungligen tillhört en viss ätt, men sedermera i följd af giftermål och derpå följande arfsanspråk öfvergått till en annan ätts besittning, ännu af den förstnämnda kunde återbördas, oaktadt fånget uti innehafvarens hand var arf; och denna rättighet motvägde alltså till någon del ock de för ättens bestånd mindre fördelaktiga följder, som uppkommo af den qvinnorne medgifna arfsrätten till jord; hvarjemte äfven af sig sjelf häraf följde, att, om så länge denna bördsrätt för den förstnämnda ätten stod öppen, fader, som ärft sitt barns mödernejord, eller ock hans närmaste arfvinge, som ärft den efter honom, ville denna jord försälja, icke säljarens fränder, utan tvärtom *barnets* mödernefränder ägde den i börd lösa.

Såsom allmänna vilkor för rättigheten att taga arf, bör anmärkas, att ingen kunde ärfva, som ej var lefvande född och blifvit döpt, eller som *Uplandslagen* säger: "at barn ær *quict* föt, ok thæt barn tha miolk aff modhor spinæ, synis a horn (naglar) ok har"; *Sudermannalagen:* "synis quikker ok draghar anda til ok fran"; och *Skånelagen:* — "at thæt barn war föt med naghl ok næsæ oc mæth huth oc har *oc fik sin christendom* oc scal therfore arf standæ, — — æn far thæt æy christendom, tha star thæt æy arf, forthy at höghæ man (hedhin man) ma æy æruæ" 72). Men denna grundsats upphäfde dock icke arfsrätten för barnet i moderlifvet; ty de äldre lagarne öfverensstämma deruti, att "dör bonde ok ær æi barn æptir" men hustrun sade sig vara hafvande, hon skulle sitta i oskiftadt bo till dess hon framfödt barnet. Dock borde detta hafva

72) UL. ÄB. XI: 1; SL. ÄB. III; HL. ÄB. XIII: 7; WmL. ÄB. XXXIII; Skånelagen, I: 2, 3; jfr de lagrum som i nästföljande not anföras. Jfr WGL. II. KkB. I. in fine.

inträffat så tidigt, att barnet såsom äkta kunde anses. *Westgötalagen* stadgade i afseende härå: "Siter konæ i bo ok dör bonde, kallæs hon hauande varæ, hun skal i bo sitiæ *til fræstningæ* tiughu vikur, tha skal se en hon ær hauande; ær hon eig hauande, tha skal skiptæ"; men Svealagarne stadga, att om barnet framföddes sju, åtta, nio eller inom *tio* månader efter mannens död och "far döpilse", det dock ägde arf taga; deremot "födhis ok thy sennæ, tha ma æi *horbarn* arffvi skiptæ" 73). Härmed öfverensstämmer ock så väl *Lands-* som *Stadslagen*, innehållande den förra: "Dör bonde och ära ey barn effter, komber til gårdz som arffve wil skiffta ock rådha. Svarar thå hustrun som fore sitter: Iagh är medh barne och byrdha bonda mins. Thå ägher thet goz synas och i iämnadha händer sättias. — Thå skal hon sex månadha dagh hafwa: synis thå å henne, at hon hauande är, thå skulo än henne fyra månadha dagh läggias. Födhis thet barn innan *tyio* månadha och får thet christendom, thå tagher thet arff: födhis thet senare, tå må thet ey arff tagha" 74). Men hade hustrun till näste arfvingarne utgifvit arfvet innan hon visste sig hafvande vara, och arfvingarne, i anledning af sedermera vunnen kännedom om hennes tillstånd och af fruktan att nödgas arfvet återbära, togo henne af daga, så, om ock hon redan blifvit begrafven, skulle "hon up ur jord taghas och liff henna uppskäras. Hittis i likeno barn *eller noghor liknilse til barns*, thå ärfver barn fadher sin och modher ärfve barn sitt och henne arfva

---

73) Se WGL. I. ÄB. IV; II. ÄB. IV; jfr ÖGL. ÄB. VI, VII; KrB. XXVI; se vidare UL. ÄB. X: 1; SL. ÄB. III; WmL. ÄB. XXIV; HL. ÄB. X: 2; DalcL. ÄB. VI. — WGL. ÖGL. WmL. DaleL. fordra uttryckeligen att barnet fått "christindom", eller "döpilse"; se ock *Abrahamsson*, Anm. s. 312, not. *d;* jfr *Stjernhök*, s. 198; *Rosenvinge*, I. §. 121.

74) LL. GB. XXII; StL. GB. XVII; jfr LL. ÄB. V.

ärfve hona (en transmissio hæreditatis). Thär ärfver dödher och hedhin, och qvicker och christen gånger från, ty at ingen må annan til arffs dräpa" 75).

www.libtool.com.cn

Ytterligare, för att vara till arf berättigad, ville de gamla Lagarne att man förblifvit i verkelig gemenskap med sin ätt och sitt land. Derföre, och då den, som gick i kloster, derigenom trädde ur sin ätts och det borgerliga samhällets gemenskap, förlorade han ock alla vidare anspråk på sin ätt och således äfven på arf inom densamma; dock ägde han rätt, att vid sitt inträde få ur boet uttaga sin lott, som derpå tillföll klostret, om han der afled 76). Hade någon begifvit sig från sitt fädernesland utrikes och qvarstannade derstädes, eller såsom Westgötalagen säger, vändt häl och nacke åt sin hemmavarande slägt (hemkynnum), var han ock obehörig att taga arf, och ägde till och med hans närmaste arfvingar att, sedan ett år från hans afresa förflutit, sätta sig i besittning af hans qvarlemnade bo 77); och denna grundsats, hvilken äfven i Stadslagen förekommer 78), synes oss vara en naturlig följd

---

75) LL. ÄB. X; StL. ÄB. VIII; jfr ÖGL. ÄB. VII; WGL. II. ÄB. XIV; UL. ÄB. XVII: 1; SL. ÄB. VI; HL. ÄB. XIII: 5; jfr s. 46 not. 89.

76) WGL. I. ÄB. IX; II. ÄB. XIII; jfr Gotlandslagen VII.

77) WGL. I. ÄB. XII; II. ÄB. XV, XVI; Jfr ock ÖGL. ÄB. XXII. Då WGL. l. c. tillika yttrar: "Ingsinz manz arf taker han mæn han i *greklande* sitir, *ok ingin hans arue annar ær, æn then tha var, ær han heman for*"; så synes det, som skulle de barn, han utrikes bekom, likaledes varit från arf uteslutne. Jfr härmed *Grágás*, Arfathattr XIII.

78) StL. KgB. XV: 9: "ock hvar som nokor bygger uthländis ock hafwer arff här i landene ärfft — eller kan än ärfva: säli thet bort — eller byggie här i landene". Som princip gäller än i dag, att arfvinge som bor utrikes, icke äger rätt till arf, med mindre han vill inflytta. Af reciprociteten emellan tvänne stater uppkomma undantagen. Se ÄB. XV: 1, 2.

af det samband, hvaruti arfsrätten stod till ätten och samhället; ty den man, som lefde utom landet och således hvarken emot ätten eller samhället uppfyllde någon af de honom åliggande förpligtelser, kunde så mycket mindre arfsrätt tillerkännas, som i sådant fall hans lott för alltid hade för ätten varit förlorad. Likaså voro *biltogdömde* och fridlöse, för hela den tid, de sålunda stodo utom lagen och alltså voro förlustige alla borgerliga rättigheter och sin ätts gemenskap, obehörige att taga arf; och likaledes de af deras barn, som under detta fadrens tillstånd blifvit aflade och födde, ehvad de föddes inrikes eller utrikes, vare sig då att hustrun följt sin man i landsflykten, eller ock att mannen hemligen återkommit i landet och henne besökt; och kallades de under sistnämnde omständigheter aflade barn *rishofdhe* 79).

En på *äkta börd* grundad blodsförvandtskap var sluteligen ock ett af de äldre lagarne förutsatt vilkor för behörigheten att taga arf inom ätten. Att man såsom äkta barn betraktade icke blott dem, som blifvit födde i äktenskap med laggift hustru, utan ock dem man aflat med sin fästeqvinna, eller ock med qvinna, som

---

79) WGL. IV: 1, 2; UL. ÄB. XXI; WmL. ÄB. XLl; HL. ÄB. XIII: 8. WGL. (jfr Stjernhjelmska edit. ÄB. IX;) utesluter likväl *rishofde* blott ännu från fädernearf; och Suderm. Lagen ÄB. IX. synes i så måtto afvika, att de barn, som blifvit aflade "mædhan thön utländis æru eller waru aflat fyrræ — aghu arf ok arf standa"; men LL. ÄB. VIII. sluter sig i denna fråga till Upl. Lagen, dock med den förklaring, att "afla the barn uthländis, får han fridh och warder thet inländis födt, thet barn ägher arff tagha" — Jemnförelsevis må anföras *Hagen Hagensens* Frostetings Lov, XII: 42 (Paus, s. 165) der det säges: "Om nogen ligger hos frelseqvinde i skogen og avler en son med den qvinde, da heder den *risung* — — End om han ligger hos frelseqvinde paa gaarden i huusene — da heder den *hornung*, etc. Jfr ock om risungr, hornungr, *Grágás*, Arfathattr IV.

man sedan fästade eller ock tog till äkta, har redan blifvit ådagalagdt 80); och tilläggas må, att till det barn som under äktenskapet föddes hustruns laggifta man alltid antogs vara fader: "Far gipt konæ barn, thæn skal barn aghæ giptær ær til medh laghum", säger Westgötalagen 81); hvarföre det ej tillkom någon annan än mannen att förneka barnets äkta börd, och "hawi ængin wizord wita barn i gipta sängh" 82), i anseende hvartill äfven Biskops soknare, som anklagade hustru för hor, då mannen sjelf deråt ej talat, var förfallen till 40 marks böter 83); och om barnet framföddes inom tio månader efter mannens död ansågs det ock som äkta, enligt hvad ofvan är anfördt, men fränderne ägde likväl nu söka bevisa motsatsen. Lika berättigade till arf, som äkta barn, ansågos ock de barn vara, som i lagarne benämnas *brutsbarn*, det är barn af våldtagen qvinna: "nu wærdhær konæ waldtakin ok wærdhær i thy sinni hawændi medh barni — tha taki thæt barn arff, *æ hvar thy kan arff til fallæ*" 84). Hvad deremot angår barn aflade uti ett matrimonium putativum, eller äktenskap emellan personer, som med hvarandra voro skyllde inom förbudna leder eller ock i gudsiwiælag, och hvilket derföre skulle upplösas, så äro de gamla lagarne i afseende å deras arfsrätt mindre tydliga. Väl säges i Landskapslagarne: "afflar man barn

80) Se ofvan ss. 8, 9, not. 9; jfr dertill WGL. II. Addit. 12.

81) WGL. II. Addit. 12; jfr I. ÄB. VIII; II. ÄB. XI: der den anförda satsen lyder: "then skal barn agha, huarla nat hos ligger, ok giptir ær til medh laghmælum". (Pater est quem nuptiæ demonstrant).

82) WmL. ÄB. XVII; DaleLagen, GB. X; jfr WGL. II. ÄB. XI.

83) ÖGL. KristnuB. XXVII; jfr Upsala Stadgan 1538, hos *Schmedeman*, s. 8, 9.

84) UL. ÄB. XX; jfr ÖGL. ÄB. VIII: I. der benämningen *brutzsbarn* förekommer; SL. ÄB. IV; WmL. ÄB. XL; HL. ÄB. XIII: 2; — jfr ock LL. ÄB. VI.

j hordom, j *frænsœmisspiœl*, æller *guziwœlagh spiœl*, thœt barn se skilt widh arff", hvilket stadgande i Landslagen återkommer nästan med samma ord 85); och att häraf således obestridligen följer, att barn aflade i förbudna leder, då föräldrarne om sitt skyldskapsförhållande ägde kännedom, icke hade någon arfsrätt, är uppenbart; men då härvid i betraktande tages hvad redan i det föregående ur *Canoniska lagen* blifvit anfördt 86), nemligen, att der ett sådant äktenskap med behörige formaliteter, under okunnighet derom, att skyldskap inom förbudet led emellan parterne ägde rum, blifvit ingånget, barn af detta äktenskap, aflade innan sententia divortii fallit, likväl skulle vara äkta barn och till arf berättigade, så torde så mycket mer anledning vara att utesluta denna casus äfven från omfånget af nyss anförda de svenska lagarnes stadgande, som de i öfrigt angående äktenskapets giltighet i allmänhet med canoniska lagen öfverensstämma.

En särskild undersökning förtjenar frågan om *oäkta barns* arfsrätt, och vi erinra då till en början om den redan ofvan utredda ursprungliga skilnaden emellan naturliga barn och barn af lönskaläge, hvilken med tiden, efter det den äkta troheten blifvit till en ömsesidig makarnes skyldighet utbildad och concubinatet ställdt under kyrkans förbud och disciplinära bestraffning, försvann, hvarefter i allmänhet de utom äktenskapet aflade barn sammanföllo i den gemensamma kategorien: oäkta barn. Huru beskaffad frillobarnens arfsrätt varit under den hedniska tiden, då äktenskapsbandet var vida lösare, är väl svårt att nu mera utreda. Dock saknas ej anledning, att antaga den hafva varit fördel-

85) UL. ÄB. XXIV: 1; SL. ÄB. III: 2; WmL. ÄB. XLVI; LL. ÄB. XX; StL. ÄB. XV.

86) Se ofvan, s. 35, och de not. 64 der anförda ställen ur canoniska lagen.

aktigare, än de gamla Lagarne sedermera den framställa. Den Isländska Grågåsen berättigar oäkta barn, att, i fall äkta barn ej funnos, taga arf efter sin fader 87). Uti Magni Lagabæters norrske lag, uti stycket "Om Norges Kongers Arvetal", yttras ännu, att om äkta födde söner, sonsöner, bröder, farbröder, brodersöner, eller farbröderssöner icke funnos till efter en afliden *Konung*, "Kongens son, den ældste, skal eene vare Konge efter sin fader, *endskiont han ikke er ægte fød*, dog maa han hverken være avlet i hoer eller udi slægtskab eller svogerskab, og skal Kongen selv have vedgaaet at vare hans fader etc." 88). I den Westgötalagen vidfogade förteckning på Westergötlands Lagmän anmärkes ock att under den nittonde af dem, Folke, "frillubörn gengu ffra arwi sinum" 89). Då Folke lefde i sednare hälften af 13:de seklet, men redan den äldre, sannolikt till början af samma århundrade hörande, Westgötalagen (ÄB. VIII) stadgade, att "frillubarn takær mædhærni ok eig fædhærni", kan man ej af sagde anmärkning sluta att frillobarn ända till Folkes tid åtnjutit arfsrätt efter både fader och moder; men hvad som likväl deraf synes följa, är, att de en tid ägt en sådan, och att den, ehuru redan af lagarne förkastad, dock ännu en tid fortfor att bestå 89a).

Obestridligt är emellertid, att oäkta barn ägde rätt att ärfva *sin moder*, enligt en gammal germanisk

87) *Grágás*, Festathattr XLV, Arfathattr XVIII.

88) *Magni Lagabæters* GuletingsLov, Christend.B. Kap. V: 7, (Paus, s. 24).

89) WGL. IV: 14: 19; *Rabenius*, Diss. de antiquis WestroG. legiferis, p. 86, antager Folke hafva lefvat i sednare hälften af 13:de seklet.

89 a) Jfr *Hallenberg*, Anmärkningar öfver första delen af Lagerbrings Svea R. Hist. Sthm 1819, 2:a Afd. s. 258 ff.

rättsregel: "kein Kind ist seiner Mutter Kebskind" 90), och vid denna rättighet trygga dem ännu flere af Landskapslagarne, hvaremot de efter *fadren* tillägga dem blott en viss bestämd andel. Härom stadgas a) uti *Gotlandslagen*, att gotländsk mans oäkta barn med gotländsk qvinna ägde ärfva honom i lösegendomen till lika lott med hans äkta döttrar, men funnos ej äkta döttrar, ägde de emellan sig skifta hela lösegendomen, så att sålunda blott jorden var de äkta sönerne förbehållen. Voro de oäkta barnen aflade med utländsk qvinna, hade de vid uppnådde myndige år rätt endast till utstyrsel. b) Uti *Westgötalagen*, så väl den äldre som yngre, att ägde qvinna så väl "slokifrilluson", som "adhalconoson", "ther skulu badhir hænnær arf takæ, slikt hvar sum annar"; men i afseende å *fadren* yttras här, att "frillubarn takær mædhærni ok eig fædhærni". c) Uti *Sudermannalagen:* "aflar man barn i löskaläghi" — "thessa barn standen swa *modher*arf sum adhulkununbarn", men af *fädernearf* erhöllo de ej mer, än "tre marker eller hvar tiunda penning" ehvad de voro flere eller färre; d) Uti *Westmannalagen* deremot, att endast om "er til frillobarn ok äi adhalkonobarn, tha skal frillobarn ärva mödherne sit ok æi fädherne", men i fäderne lott skulle "svenbarn" erhålla 3 mark och "möbarn" 12 öre, "ehvat adhalkonobarn är til æller æi". e) Uti *Uplandslagen* förlorar oäkta barn redan arfslott äfven efter moder och berättigas, ehvad adhalkonubarn funnos till eller icke, blott till 3 mark efter så väl fader som moder. f) *Helsingelagen* sluter sig till Uplandslagen i så måtto, att ock den tillägger dem i fäderne och möderne blott en viss andel: "Frillubarn skal hawa säx marker. Dotter taki thre marker: æru ther twa, taki badhi säx marker. Äru ther flerä, fa äy thy mera. *Uthan sun fai folkvakn æptir fadher* etc.,

90) *Sachsensp.* I: 57; jfr *Grimm*, RechtsA. s. 475.

och härmed öfverensstämmer hufvudsakligen *Dalelagen* 91). *Landslagen* sluteligen tilldelar i den händelse, att äkta barnens arf uppgick till sex marks värde eller deröfver, de oäkta barnen, ehvad de voro flere eller färre, tre mark tillsamman, nemligen två efter fader och en efter moder, men i motsatt fall intet; och *Stadslagen* uppställer ock samma vilkor, men tillägger dock de oäkta tre mark efter så väl fader som moder 92). Men redan *Östgötalagen* afviker från de andra i så måtto, att den enligt regeln utesluter oäkta barn från allt arf, men lemnar likväl föräldrarne öppet att uppå tinget och med frändernes samtycke gifva dem någon del af sin förmögenhet 93). Ifrån allt arf, mer eller mindre, voro deremot *horbarn* uteslutne enligt samtelige de äldre lagarne, med undantag af Westgötalagen, hvilken troget vidmakthåller regeln, att alla barn, äkta eller oäkta, äfven rishofde och horbarn, taga arf efter sin moder 94). Och sålunda, vid betraktande derjemte af hvad lagarne, på sätt ofvan (s. 71) blifvit anfördt, angående föräldrarnes skyldighet att underhålla och vårda sina oäkta barn innehålla, finner man att ju mer Christendomens sedliga princip inom familjelifvet gör sig gällande, för de oäkta barnen de rättigheter allt mer träda tillbaka och försvinna, som den

---

91) *GotlLagen* XX: 28—33; WGL. I. ÄB. VIII; II. ÄB. XII; SL. ÄB. III; WmL. ÄB. LI, XLVI; UL. ÄB. XXIII: 1; HL. ÄB. XIV: 3; DaleL. GB. XI.

92) LL. ÄB. XIX: 1; StL. ÄB. XIV: I; BjærkR. XXIII: 6 stadgar: "ær adhalkonobaru til, tha far *amyn*barn enti af fædærnæ meræ æn fadhir vil thy unnæ; ær eig adhalkonobarn til, tha a thæt 3 märker fore fædhærnæ sit"; jfr GotL. StL. IV: 3: 8.

93) ÖGL. ÄB. IV; jfr WGL. II. ÄB. XXVI; Skånelagen III: 10; *Magni Ladulås* Stadga 1284. (Had. till BjærkR.).

94) WGL. I. ÄB. VIII; II. ÄB. XI; WGL. IV: 1, 2; ÖGL. ÄB. XIII; UL. ÄB. XXIV: 1; SL. ÄB. III: 2; WmL. ÄB. XLVI; — LL. ÄB. XX; StL. ÄB. XV.

naturliga uppfattningen af blodets förvandtskap dem tillegnat och endast de rent menskliga pligterne mot dem fortfara att hållas vid makt. Huruvida den oäkta barn tillerkände arfsrätt efter moder äfven sträckte sig till en sådan efter modrens fränder, är en omständighet, hvarom upplysning i de svenska lagarne ej vinnes; men i Skånelagen och de andra danska äldre lagarne fastställes uttryckeligen, det de i möderneätten ägde full arfsrätt 95), och utan tvifvel var väl äfven uti Sverige förhållandet detsamma i äldre tider. Deremot ägde oäkta barn ärfva egna barn och bröstarfvingar, ty "komber frillobarn i lagha gifto, ärwe fram i ätt sina ok æi attir" (WmL.). Dogo de utan barn och ätt, voro fader och moder äfvensom fäderne- och mödernefränder i vanlig ordning deras arfvingar: "gangi swa thæt arff sum all annur, frillubarn ma ærwas sum all annur", dock med den afvikelse, att fader och moder togo lika lott, och att Westmannalagen tillerkänner endast modren rättighet att ärfva sitt oäkta barn 96).

Efter de gamla *danska* lagarne var nödigt, att fadren antingen formeligen ättledt sina frillubarn (slökifrithu, slegfredsbarn) eller ock offenteligen på tinget erkänt dem, för att han och hans äkta barn skulle efter

---

95) *Skånelagen* III: 16: "æftir modær sinæ oc æftir hænnæ börnum, tha take the arf fullan oc allan, hwat the ære hældær thingliusd æller æy". Jfr Eriks Sjellandske Lov, V: 37; Judske Lov I: 22.

96) UL. ÄB. XXIV. pr; SL. ÄB. III. in fine; HL. ÄB. XIV; WmL. ÄB. L, LII; — LL. ÄB. XIX; StL. ÄB. XIV. — Östgötalagen, som uteslöt oäkta barn från all arfsrätt, undantagande endast hvad fadren behörigen kunde hafva det gifvit, tillerkänner icke heller (ÄB. IV.) åt fäderneätten någon arfrätt efter detsamma i annat gods, än det således gifna. "Nu dör frillubarn, thæt sum sua uar giuit ok hauær egh æfti sik skaparua, tha æruir thæt fadhir ok fædhrinis frændær *ok aldrigh æruir frilla barn sit*". Jfr WGL. II. ÄB. XXVI, och Magni Ladulås Stadga 1284.

dem vara till arf berättigade. Men der sådant ägt rum, blefvo frillobarnen äfven å sin sida behörige att ärfva sina syskon, ehuru de af fädernearfvet omedelbart efter fadren, äfven ättledningen eller tingslysningen oaktadt, icke kunde erhålla mer, än hvad fadren på tinget dem gifvit och hvilket ej fick öfverstiga hälften af ett äkta barns arfslott, men funnos ej äkta barn, kunde fadren gifva dem hela sin förmögenhet, och Judske Lov afviker härutinnan i så måtto, att tinglyste oäkta barn ipso jure voro till arf efter fader berättigade, derest äkta barn ej funnos 97). Till arf deremot på mödernesidan hade oäkta barn lika rätt som de äkta 98). — Äfven enligt de *norrska* lagarne synes ättledning hafva bordt föregå, innan oäkta barn till arf blefvo berättigade. "En mand maa forbedre sin sons gods ved ad leede ham i æt, om han vil, og den samtykker det, som er nærmeste arving — og tager ætleding (den ättledde) da ikke meere arv, end den tilstod, som samtykkede ham arven, — — Saaledes skal qvinde ætleede, som mand" etc. 99). Tinglysning och ättledning voro

---

97) *Skånelagen* III: 16, 17, 18, 20; jfr Waldemars Sjellandske Lov II: 44, 46; Eriks Sjellandske Lov I: 16; Andreas Suneson, Paraphrasis III: 7; Judske Lov I: 21; Rosenvinge I. ss. 171—175; *Anker*, Jurid. Skr. II. ss. 209—215.

98) Skånelagen III: 16, 17; Waldemars Sjellandske Lov II: 45; Judske Lov I: 22.

99) *Magni Lagabœters* GuletingsLov, ArveB. VIII. (Paus, s. 95); jfr Hagen Adelstens GuletingsLov, LeysingsB. II, (Paus, s. 76), och Hagen Hagensens FrostelingsLov II: 1, (Paus, s. 124). — Sistnämnda lag föreskrifver än den urgamla ceremonien vid ättledning. Man slagtade en treårig oxe, drog huden af högra bakfoten ofvan knäet och gjorde deraf en sko. Uti densamma steg den, som skulle ättledas och jemte honom fadrens myndige äkta söner, men de omyndige höll fadren vid tillfället på armen; och om äkta söner ej funnos, skulle de stiga i skon, som voro fadrens närmaste arfvingar. Derefter uttalade fadren ättledningsformeln. Knäsättning, skötsättning, m. m. voro ock öfliga adoptionssymboler.

således efter de norrska och danska lagarne tvänne öfliga sätt att legitimera oäkta barn och gifva dem anspråk på någon del af fädernearfvet, och ehuruväl de uti de svenska landskapslagarne ej mer utförligen nämnas, förekommer likväl i Götalagarne åtskilligt, som synes antyda att de äfven i Sverige fordom varit bruklige. Westgötalagen ställer nemligen barn "widhgangit a thinge" i bredd med "adhalkonobarn", och visar att ättledning skulle å tinget verkställas. Östgötalagen öfverensstämmer ock än deruti med de danska och norrska lagarne, att oäkta barn endast då i fädernearf något skulle erhålla, om fadren offentligen på tinget tillaggt dem något, och i Uplandslagen kallas legitimerade barn ännu "*skiötsætubarn*", med afseende utan tvifvel på den gamla adoptions-methoden att taga det adopterade barnet i sin famn eller på sitt knä 100); och då sådane adoptioner och legitimationer uti en ätt af oäkta och andra barn äfven hos de sydliga Germanerne förekommo, uppstår en ytterligare anledning att antaga dem ock i Sverige hafva varit bekanta 1). Att i öfrigt, enligt de svenska lagarne, laga fästning eller ock äktenskap med modren till de oäkta barnen hade dessas legitimation till följd, är redan i det föregående ur andra synpunkter tillräckligen utredt.

Hvad sedan i allmänhet angår ordningen för arfsföljden emellan de arfborna fränderne, så vilja vi först uppehålla oss vid ett, i anseende till dess inverkan på ättens förmögenhet, för slägtförfattningen vigtigt moment uti densamma, nemligen, *Repræsentations-*, eller, med ett nyare lyckligt valdt namn, *Istadarätten*. Götalagarne känna ännu icke någon sådan, ehuru den re-

100) WGL. I. ÄB. XXIII; II. Rætl. III; ÖGL. ÄB. IV; UL. ÄB. XVIII.

1) Jfr *Grimm*, R. A. ss. 155, 463; *Thorlacius*, Borealium veterum matrimonia, Hafniæ 1785, p. 95— 101.

www.lptool.com.cn

dan i *Gotlandslagen* (XX: 1—6) omnämnes för den händelse, att något af de i sambo med fadren lefvande barnen afled och efterlemnade barn, hvilka då jemte sin faders syskon skulle ärfva sin farfader. I Götalagarne deremot ville man att boet så litet som möjligt skulle splittras, och derföre voro, emot hvad sedermera Istadarätten hade till följd, fjermare led aldrig samarfva med ett närmare. Ledens närhet bestämde således ordningen, eller som Östgötalagen (ÄB. III) i allmänhet yttrar: "taki thæn arf sum nidhium ær næstær ok knæm ær kunnastær"; hvarföre, enligt Westgötalagarne, den döde, om barn ej funnos efter honom, ärfdes, med förbigående af barnabarn, utaf sina föräldrar, dernäst af sina syskon och derefter af sina barnabarn, såsom varande i andra led 2). Ibland Svealagarne medgifva väl Westmannalagen, Dalelagen och Sudermannalagen åt barnabarn, och de två förstnämnde äfven åt barn af den dödes syskon (hvilka deras barn här representerade och som derföre tillsammans ej togo mer än *deras* fader eller moder, det är den dödes syskon, hade erhållit) företräde i arf framför dess fader och moder 3); men så vida barnabarnet dock ej synes hafva varit samarfva med *sin* faders eller moders syskon, innebar detta ännu ej någon fullständig istadarätt, hvaremot i *Uplands-* och *Helsingelagarne* ett i detta hänseende helt olika förhållande förefinnes. *Uplandslagen* stadgar nemligen att Istadarätten skulle sträckas till femte led icke allenast uti nedstigande räta linien, utan ock i den första å sidone. I följd häraf skulle icke allenast, då jemte barn af den döde äfven afkomlingar

2) WGL. I. ÄB. I, III; ÖGL. ÄB. I, II, III; jfr dock GB. XXI, hvarest säges att moder "æruir huwdh lut uidhær barn sin"; och WGL. ÄB. II. upptager äfven ett fall då moder ärfde jemte dotter.

3) DaleL. ÄB. I; WmL. ÄB. XXVII; jfr dock ibm XXXII. SL. ÄB. I.

till och med fjerde led af andra hans aflidna barn lefde efter honom, de sednare tillika med barnen ärfva honom och erhålla så stor del, som hade tillkommit den, af hvilken de härstammade, utan ock alltid descendenter till och med fjerde led framför alla andra den dödes skyldemän träda till arfvet 4). Efter dessa kommo i ordningen fader och moder, och om någondera af dem var död, ärfde jemte den öfverlefvande den aflidnes så väl helsyskon som halfsyskon på fäderne och möderne, dock så, att samsyskon uteslöto halfsyskon

www.libtool.com.cn

4) UL. ÄB. XI. "Dör bonde ok liwær barn æptir, tha ærfvir barn fadhur sin ok swa modhor sum fadhur, æ hwat thæt ær son æller dottær — ok — tha takær systir thridhiung widh brodhor: — — — Liwæ barn æptir brodhor, taki slikt brodhorbarn sum brodher ok slikt systurbarn sum systir. Swa arfvis allt til fæmptæ manz, thær hvart födhis fram aff andru". *Widare:* "Nu dör bonde ok ær æi barn æptir, æru barnæbarn til, takæ thön arff ok orff; æru æi barnæbarn til ok hawæ thön barnæbarnbarn æptir sik, taki thön arff ok orff, ok hvarti fadhir ællr modher, systir ællr brodhir, æn thö at the til sein. Nu kan son ællr dotter ærfæ fadhur sin, liwær annærs sizkins affkomæ, tha taki thæt fullæn sin lot, brodhors lot æn han aff brodhor utkomin ær, systurlot æn han aff systur föddær ær, *allt innæn fæmptæ man; æi ma fæmpti man arff takæ;* thæssi arff nu æru upptald, them kalli *brystarff*, kombær aldrigh bakarff ællr nokur annur arff thær innæn, mæn nokot liwær aff brystarffwi". Det första har afseende på det fall, att jemte barn af arflåtaren afkomlingar till och med fjerde led af andra hans aflidne barn funnos. Det andra på det fall, att ej barn, men afkomlingar till och med fjerde led efter dem funnos. Jfr UL. ÄB. XII. — Hos de sydligare Germanerne ville väl redan *Childebert* införa repræsentationsrätt för barnabarn och rätt för dem att ärfva jemte sina far- eller morbröder; se Decr. *Childeb.* a. 595 (Georgisch p. 473); likaså *Grimoald* hos Longobarderne, (*Grimoaldi* leges, hos Georgisch, p. 1025), och år 941 lät Kejsar Otto I. ett envigesOrdale afgöra denna fråga, då den kämpen segrade, som försvarade meningen, att barnabarn borde ärfva jemte barn, men ännu i 14:de seklet voro barnabarn flerestädes i Tyskland oberättigade att taga arf jemte *sina* far- eller morbröder, det är arflåtarens barn. Jfr *Grimm*, s. 471.

syskon och togo tillsammans hälften af arfvet, hvars andra hälft tillföll den efterlefvande fadren eller modren, hvaremot halfsyskon, då de ärfde jemte fader eller moder, tillsammans af arfvet erhöllo blott en tredjedel 5). Lefde ej några syskon efter den döda, tillföll hela arfvet fader eller moder; men om deremot också blott en enda af syskonen lefde och således med den dödes fader eller moder blef samarfva, öppnades ock derigenom rättighet för barn och afkomlingar intill femte led af andra arflåtarens aflidne syskon att, i grund af den äfven för första sidolinien medgifna istadarätten, taga den andel i arfvet, som bordt tillkomma den, hvars rätt de nu företrädde 6). Äfven *Helsingelagen* utsträcker Istadarätten uti nedstigande räta linien på alla inom det femte ledet, så att de till denna kategorie hörande fränder framför alla andra togo arf, dock, som det vill synas, att det närmare ledet uteslöt det fjermare; men istadarätt uti första sidolinien omnämner icke denna lag, och efter nämnde descendenter öfvergår arfsrätten till fader och moder, och derefter till syskon, hvarvid, om sam- och halfsyskon på engång voro till arf berättigade, samsyskonen togo två delar och halfsyskonen en del 7).

Istadarätten innebar, att en afliden persons arfsrätt öfvergick på hans efterkommande, som derigenom kom-

5) UL. ÄB. XV: 1; XIV.

6) UL. ÄB. XVI: 1: "Nu delæs widhær fadhir ællr modher widh brodhor barn ællr systurbarn, *tha ærfwi fædhærni ællr mödhærni ok hin gangi fra swa frampt æncti liwær aff bondæns barnum ællr husfrunnær;* liwær nokot aff them, tha giwi them halfft utt, sum fyrr ær saght, æn the æru samkollæ, æru ther sunderkollæ, taki thridhiung, ok ærwi swa sonæbarn sum son, ok swa dottorbarn sum dotter allt til *fæmptæ manz* sum aff them födhis".

7) HL. ÄB. XI, XII; jfr ock SkåneL. II: 5; Wald. Sjell. Lov, I: 8; Judske Lov. I: 4.

mo att företräda ett närmare led och med det dela arfvet efter den döde. Den bidrog alltså till förmögenhetens splittring, och uti denna omständighet, hvilken hade stått i strid med den för ättens bestånd så vigtiga och af de gamla lagarne omsorgsfullt vidmakthållna grundsatsen, att så vidt möjligt sammanhålla ättens förmögenhet, torde ock orsaken finnas till den äldsta arfsrättens obekantskap med istadarätten; ty då ännu härtill kommer, att det äldsta sättet att dela arf, var en divisio per capita, *"at hafdhatali"*, såsom Gotlands, eller *"æptir mantali"*, såsom Westgötalagen sig yttrar 8), och hvilket Götalagarne ensamt känna, så skulle uppenbart dessa tvänne omständigheter i förening hafva föranledt ättförmögenhetens alltför mångfaldiga styckning. Derföre är det utan tvifvel ock, som uti Svealagarne jemte Istadarätten endast en successio in stirpes medgifves dem, som ägde vid arfstagande företräda ett närmare led och i följd hvaraf alltså barnabarn, då de ärfde jemte den dödes barn, ej fingo, ehvad de voro flere eller färre, tillsamman större arfslott, än deras fader eller moder; helst detta delningssätt dock i sin mån motvägde följderne af Istadarättens inverkan på arfvets söndersplittring. Det är dessutom i allmänhet ett grunddrag i de äldre arfslagarne, att de icke gynnade boskifte. Bevis derpå hafva redan i det föregående ur Gotlandslagen blifvit anförde. Uplandslagen, oaktadt dess Istadarätt, yttrar ock ännu, att *"samæn ær brödhra bæzst"*, och i fråga om boskifte efter någondera makans död framställa de gamla lagarne saken så, som hade seden varit, att det först då skulle anställas, när den efterlefvande ämnade träda i nytt gifte 9). Öfverraskande är det

8) Gotl. Lagen XX: 4; WGL. II. Addit. II: 16.

9) Jfr t. ex. UL. ÄB. XI: och särskildt §. 2; ÄB. VII; WmL. ÄB. XXVI; Gotl. Lagen XXVIII: 17—20.

emellertid, att på en gång finna Istadarätten så vidsträckt antagen, som i Uplandslagen, och man har derföre ock betviflat, huruvida meningen af de hithörande (not. 4, 6 anförda) ställen icke hellre borde antagas vara att, i stöd derjemte af uttrycket: "æi ma fæmptæ man arf takæ", icke en istadarätt, utan en arfsrättens begränsning inom femte led åsyftades 10), och det så mycket mer, som exempel på en sådan arfsrättens begränsning bestämdt förekommer uti de *danska* lagarne, bland hvilka Waldemar Sjellandske Lov inskränker densamma äfven till femte led och Judske Lov till sjunde led 11); men vid ett närmare betraktande af i frågavarande paragraphers lydelse i sin helhet, synes dock ej annat, än istadarätt vara menad, såsom ock allmänt redan af äldre juridiska författare blifvit antaget 12). Huruvida Uplandslagens istadarätt har sin grund i någon redan den tiden gjord bekantskap med Romerska Rätten, hvars sednare arfslagar oinskränkt gåfvo descendenter, utan afseende på led, företräde framför andra fränder 13), är en fråga, hvaruti vi nu

---

10) Se *Normann*, Diss. de Jure Repræsentationis, Havniæ 1828, p. 50—54. Jfr *Schlegel*, Comm. till Grágás, s. 128.

11) *Wald. Sjell. Lov.* I: 20; *Judske Lov.* I: 23; jfr *Rosenvinge*, I. §. 123, s. 253, 255 och §. 113, s. 221 ff.; *Lex Wisigothorum*, IV: 1, 7 inskränkte ock arfsrätten till sjunde led; och uti *Leg. Angl. et Werinorum* VI: 8. säges: "Usque ad *quintam* generationem paterna generatio succedat; post qvintam autem filia ex toto"; jfr *Lex Ripuar.* LVI: 3, som om arfsrätten, i brist af descendenter, säger: "Et deinceps usque ad *quintum* genuculum, qui proximus fuerit, in hereditatem succedat"; *Leg. Roth.* CLIII: "Omnis parentela usque ad septimum gradum numeretur".

12) *Stjernhök*, p. 187; *Rålamb*, Observationes Juris pract. Sthm, 1674, Lib. IV. cap. II. obs. 2, 6; *Abrahamsson*, Anm. till LL. ÄB. II. s. 316.

13) *Auth.* coll. IX: tit. I. Nov. 118. cap. I: "Si quis igitur descendentium fuerit ei qui intestatus moritur, cujuslibet naturæ aut gradus, sive ex masculorum genere, sive ex fœ-

ej kunna ingå. Emellertid synes denna vidsträckta istadarätt i början icke hafva lyckats att slå fast rot uti det gamla arfsrättssystemet, hvilket redan deraf inhemtas, att den icke antogs uti den år 1327, och således sednare än Uplandslagen, reviderade Sudermannalagen. *Magni Erikssons Stadga*, gifven i Skara 1335 §. 2, utsträcker den ej heller längre än till andra led: "Barnabarn skulu ærwa sum eghin barn fadhurs lott ok modhor, brodhors barn sum brodhir, systurbarn sum systir, sidhæn oskaddo allo the arwe oc skipte af alder hawer warit", och *Landslagen* upptager åter, uti sin codification af landskapslagarne samt derefter utkomna allmänna stadgar, samma grundsats, så att istadarätt uti så väl nedstigande som första sidolinien icke skulle äga rum utöfver *andra led:* "Nu äro ey barn eller barnabarn til, thå äro fadher och modher och samsyskone widh then dödha" (ÄB. II), och "Nu ära ey fadher eller modher, samsyskone eller thera barn til, thå är fadherfadher och fadhermodher, och modherfadher och modhermoder: the ära sammarfwa", (ÄB. III), 14).

Men efter denna nya inskränkning af ifrågavarande rätt begynte man i synnerhet uti sextonde seklet att vid lagskipningen i arfsfrågor åter följa de grundsatser i ämnet, som Uplandslagen innehöll och i afseende å

---

minarum descendens — omnibus ascendentibus et ex latere cognatis præponatur — —: sic tamen, ut si quem horum descendentium filios relinquentem mori contigerit, illius filios aut filias, aut alios descendentes in proprii parentis locum succedere — — tantam de hereditate morientis accipientes partem, quanticumque sint, qvantam eorum parens, si viveret, habuisset; quam successionem in stirpes vocavit antiquitas. In hoc enim ordine gradum quæri nolumus. — Jfr ibm cap. 3. *de successione ex latere venientium.* — Cfr *Instit.* lib. III. tit. I. (de hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur).

14) LL. ÄB. I, II, III; jfr StL. ÄB. I, II, III.

www.nbtool.com.cn

bröstarf i allmänhet uttryckte genom satsen: "*kombær aldrigh bakarff ællr nokur annur arff thær innæn, mæn nokot liwær aff brystarwi*" (ÄB. XI). Man sökte ock för denna interpretation, med förbiseende af ÄB. II, stöd uti Landslagens ÄB. IV: "Deles widher brystarff och bakarff fiærmer i slächtene än nu är sagt, och äro bådhe iämskylde them dödha, gånge thå brystarff till och bakarff fråå", varande under begreppet *bakarf* inbegripne så väl de "til ryggia i ättene", som de "å bådhe sijdher"; och att detta derpå blef, hvad *bröstarfvingar* vidkommer, den allmänna praxis, hvilken ock sluteligen nu gällande lag, utan inskränkning till något visst led, fastställt, intyga Stjernhök, Rålamb och Abrahamsson 15). Vidkommande åter *istadarätten i sidolinien*, så inhemtas af en dom, hvilken ErkeBiskopen Jakob jemte några andra Biskopar och verldsliga ledamöter af Sveriges Råd, år 1507, gifvit, och Hadorph bland Stadgarne efter Bjærköärätten upptagit med titel: Riksregeringens och Råds *Stadga om fempte mans arf*, att, med åberopadt stöd af en så kallad "medleste lag", hvilken uti första och andra kapitlet ÄB. skulle innehålla: "at slijkt tage broders barn som broder och slijkt systerbarn som syster, alt in til fempte man, æn tå at någon lefver af syskonen", icke allenast en då anhängig tvist om arf efter en Fru Bengta, hvars brors dotterdotter var gift med Lindorm Hansson, som derföre ville dela arfvet efter henne med hennes systerson Peder Bengtsson, till förmån för Lindorm Hanssons anspråk afgjordes, utan ock "jemväl stadgades och vittnades at och här effter skal dömas efter förenämnde medleste lagh" 16). Denna grundsats om

15) *Stjernhök*, l. c. s. 190 f.; *Abrahamsson*, l. c. s. 316, not. *a*; *Rålamb*, l. c. s. 320; jfr ock Obs. VI. ss. 328—345.

16) Se stadgarne efter Hadorphs edit. af Bjærköärätten, s. 71. Att med "medleste lag", medellag, menades Magni Eriks-

giltigheten af Istadarätt uti första sidolinien intil femte led blef och ytterligare befästad af Konung Johan III uti den af honom år 1579 gifna dom uti arfstvisten efter Fru Görvel Abrahamsdotter Gyllenstjerna 17); och uti *Rålambs* Observationes är man i tillfälle att läsa de skäl så väl för som emot behörigheten af denna Istadarätt, som de lagkloke, hvar efter sin åsigt, anförde och för hvilka de ur sjelfva landslagen ville hemta stöd 18). Ty, oaktadt Landslagen ÄB. III, sådan den äfven under Carl IX:s tid stadfästades, uttryckeligen stadgar: "Nu ära ey fadher eller modher, samsyskene eller thera barn til, tha är fadherfadher och fadhermodher, och modherfadher och modhermodher": och således bestämdt afskär Istadarätten i första sidolinien vid andra led inclusivt, följde man likväl enligt hvad Stjernhök (p. 192) uppgifver, ännu i början af 17:de seklet de äldre grundsatserne, och först 1633 blef det genom Konungens och Rådets beslut af den 29

---

sons tillämnade Landslag, antager Hadorph i företalet till Dalelagen. Jag har ej vid författandet af detta arbete haft tillgång till någon afskrift af denna lag. Att man likväl uti 17:de seklet ännu ej var ense om, hvad *medellagen* egenteligen skulle vara, synes af *Rålamb*, l. c. s. 331.

17) Anmärkt af *Stjernhök*, pag. 192, och *Rålamb*, s. 331. — Uti den oss nyligen tillhandakomna, i Witt. Hist. och Ant. Acad. handlingar XIV. delen intagna afhandling af *Hans Järta*: Försök att framställa Svenska Lagfarenhetens utbildning ifrån Konung Gustaf I:s anträde till Regeringen intill slutet af 17:e århundradet, I:a Afdelningen, ss. 329—336, är denna arfstvist, på grund af för författaren tillgänglige manuscriptsamlingar, å nyo lärorikt framställd.

18) *Rålamb*, l. c. ss. 328—345. Äfven Rålamb vill ur Landslagen på grund af 4:e cap. ÄB. deducera, att Istadarätten i nedstigande räta linien oinskränkt ägde rum; men förkastar deremot istadarätten utom andra led, eller broders och systers barn, i sidolinien: "Så at när vij lagens intention åthskilja — är han uti brystarff klar nogh til thes uthvidgande som han var klar i sijdolinien til thes ihoopknäppande".

Martii och Svea Hofrätts deråd grundade dom af den 6 April, enligt Landslagens bestämda bokstaf, stadgadt, att jus repræsentationis i sidolinien ej sträcker sig utom broders och systers barn, hvarföre den dödes broders barnabarn således ej skulle äga rätt att träda till arf jemte hans broder eller brodersbarn 19), och dervid har det sedan förblifvit.

De gamla lagarne kände blott det *canoniska sättet att räkna leder*, hvilket följdes ej allenast i fråga om äktenskap och förbudna leder, utan ock vid bestämmandet af arfsordningen. Den canoniska computationen uppställer följande reglor: a) för räta linien: en ascendent och en descendent äro med hvarandra beslägtade i samma led, som antalet af personerne ifrån och ej med ascendenten (eller descendenten) till och med descendenten (eller ascendenten) utvisar; b) för jemna sidolinien: i samma led som tvänne personer äro skyllde med den *gemensamma* ascendenten eller stamfadren, i samma led äro de emellan sig skyllde; c) för ojemna sidolinien: i samma led, som den aflägsnare personen är skylld med den gemensamma stamfadren, i samma led är han ock skylld med sin, stamfadren i led närmare stående, sidofrände 20). Vid den *romerska* eller *civila*

19) Se *Abrahamsson*, Anm. s. 317, not. *d*; *Stjernhök*, l. c. p. 192; jfr *Rålamb*, l. c. s. 345: Domen emellan Carl Christerson Månesköld och Jacob Båt, angående arf efter Erland Björnsson till Skattmansö.

20) *Decr. Grat.* causa XXXV, quæstio V, can. 6: Arbor consanguinitatis. "Consanguinitas per tres regulas declaratur. Prima regula magistralis pro *linea recta:* Ascendentium et descendentium quot sunt personæ, de quibus quæritur, computatis intermediis, una dempta, tot sunt gradus inter eas". (Uttryckes ock kortare: "quot sunt generationes, stipite dempto, tot sunt gradus").

Pro *linea collaterali* duæ sunt regulæ: 1) Collateralium in *linea æquali* quoto gradu quis distat a communi stipite, toto distant inter se, vel sibi attinent. 2) Colla-

www.libtool.com.cn

computationen deremot utgår man från en gemensam bestämmande grundsats, nemligen den, som den canoniska rätten uppställer för ledberäkningen i räta upp- och nedstigande linien, så att tvänne personer äro i det led med hvarandra beslägtade, som angifves af antalet af de personer, hvilka bordt hafva blifvit födde, för att grundlägga den emellan dem bestående skyldskapen. Häraf följer, att i fråga om räta linien ingen skilnad äger rum i resultatet af den canoniska och den civila conputationen, men deremot vid tillämpningen af den sednare på sidolinierne, att lederne i hvardera linien böra sammanslås, för att utmärka ledtalet af en persons skyldskap till en annan, i följd hvaraf de, som efter canoniska beräkningen uti jemna sidolinier äro till exempel uti andra led med hvarandra skyllde, äro det uti fjerde led efter den civila computationen, såsom exempelvis syskons barn 21). Att nu äfven för *arfsrätten* den canoniska rättens computation låg uti de svenska lagarne till grund, säges uttryckeligen uti StL. ÄB. XI: "*Dela nokre um arff — tå är thet bådhe rätt och lagh,*

teralium in *linea inæquali* quoto gradu remotior distat a communi stipite, toto distant inter se. Dock plägar man i ojemna sidolinierne uppgifva ledernes antal i hvardera linien. Huruledes i den germaniska rätten lemmarne i menniskokroppen togos till grund för beräkning af slägtskapslederne och deras benämning, se *Grimm*, ss. 467—470.

21) Jfr om Romerska lagens skyldskaps-beräkning *Dig.* lib. XXXVIII, tit. 10. (de gradibus et adfinibus et nominibus eorum). I *Canoniska lagen*, det nästf. not anf. ställe, uppgifvas reglorne för den *civila* computationen sålunda: 1:o) in linea ascendentium et descendentium quot sunt personae, de quibus quæritur, computatis intermediis, una dempta, tot sunt gradus inter eas; 2) Collateralium in linea æquali quoto gradu quis distat a stipite communi, *toto duplicato*, distant inter se; 3) Collateralium in linea inæquali quot sunt personæ, stipite dempto, tot sunt gradus. Således äro efter canonisk beräkning broder och syster skyllde med hvarandra i första led, efter romersk i andra; brödersbarn efter canonisk rätt i andra, efter romersk i fjerde; farbror och brorsson efter canonisk rätt i andra, efter romersk i tredje, o. s. v.

at then openbarare sylskap epter Kyrkionnarätt til hafver, han skal arff hafva", och som ingen anledning är, att Stadsrätten uti denna vigtiga fråga skulle hafva afvikit från Landsrättens grundsatser, torde man få anse det anförda som ett allmänt bevis 22). Uti 17:de seklet voro dock meningarne härom i afseende å arfsmål delade, men egenteligen först genom nu gällande allmänna lag (ÄB. 1: 2) var det, som den civila eller romerska computationen för arfssaker fastställdes, då det stadgades: "Ätt räknas ledvis, *ifrån och ej med then döda, till och med then som ärfver*".

Efter utredningen af föregående, med slägtförfattningen i närmaste sammanhang stående och i de särskilda lagarne på olika sätt bestämda omständigheter af arfsrätten, återstår att i korthet uppgifva den princip, som utgjorde det väsendtliga och bestämmande i densamma och ordningen för rätt att taga arf, den ene framför den andre. Sjelfva denna ordning stod i sammanhang med det urgamla sambolifvet inom familjen, och rättade sig efter *parentel* och dennas närhet till arflåtaren. Parentel (parentela, parentilla, generatio, sippe, sippschaft) i vidsträcktare mening var inbegrep-

22) Jfr ÖGL. ÄB. III. pr; UL. ÄB. XVI; LL. ÄB. III, IV. XV: I. Att den canoniska beräkningen följdes äfven i arfssaker, antager *Stjernhök* (l. c. p. 190). Detsamma yrkar *Nehrman*, Jurispr. Civilis, Ups. 1729, s. 388. Jfr *Abrahamsson*, Anm. s. 319 not. *a*); se ock *Rålamb*, ss. 273, 340. Att äfven efter de sydliga Germanernes lagar samma beräkningssätt, eller det canoniska, följdes, synes uppenbart af *Lex Wisigoth*, tit. IV (de origine naturali) 1—7. der de som hörde till hvarje grad *specifikt* uppräknas: och uti *Leges Rotharis* CLIII. säges: "Omnis parentela usque in septimum genuculum numeretur, ut parens parenti *per gradum et parentelam* heres succedat: Sic tamen, ut ille qui succedere vult, nominatim uniuscuiusque nomina parentum suorum antecessorum dicat"; det är, den som gjorde anspråk på arf skulle led för led uppräkna sin aflägsenhet från den gemensamma stamfadren.

pet af alla dem, som härstammade från en gemensam stamfader; uti inskränktare mening, alla dem, som stodo i samma led af detta slägtskapsträd. Arflåtarens närmaste eller egen parentel var således hans barn och afkomlingar, *brystarf* (busen, busenerben). Efter den kom hans föräldrars parentel, med honom genom blodets gemensamhet äfven förbunden, *bakarf*, i vidsträcktare mening innefattande så väl ascendenter som sidoarfvingar (schoosfall, magschaft). Nu var det regel, att *de som med arflåtaren hade närmaste stamfader* (parens) (och beskyddare) ärfde honom framför andra. Följaktteligen trädde bröstarfslinien först till arfvet, ty arflåtaren och hans barn hade samma stamfader uti den förres fader; dernäst kom bakarfslinien, ty arflåtaren och hans fader hade närmaste gemensamma stamfader uti den förres farfader. Men arflåtarens fader står uppenbarligen närmare stammen, än arflåtarens syskon; derföre var det följdriktigt, att arflåtarens föräldrar togo arf framför hans syskon, och i följd deraf åter i allmänhet, att de egenteliga *rygg-* eller *bak*-arfvingarne hade företräde framför *sidoarfvingarne* (i Gotlandslagen 28: 5 kallade *qvislarmenn*). Efter arflåtarens föräldrars parentel kom hans far- och morföräldrars parentel i ordningen, hvarvid hans föräldrars syskon ärfde i egenskap af sina föräldrars descendenter 22 a). Härigenom bestämdes alltså *liniernas* företräde framför hvarandra. Men uti samma eller olika linier kunde finnas flere *led*, och då lade man äfven för företrädets bestämmande närheten till den gemensamma stamfadren till grund, ty den utaf tvänne som, för att komma upp till den gemensamma stamfadren, behöfde räkna flere led eller generationer, än den andra, stod uppenbart uti en aflägsnare parentel med stamfadren. Den när-

---

22 a) Jfr härom *Grimm*, ss. 471—479; *Mittermaier*, Grunds. §. 382, 386, f.; *Eichhorn*, St. und RG. §. 65.

mare uteslöt derföre den fjermare utan afseende på linie, och flere i samma led delade arfvet per capita (*at mantali*). Dessa grundsatser synas hafva varit de egenteligen regelmässiga uti den skandinaviska likasom i allmänhet den germaniska arfsrätten, och kunna bringas i följande, med de gamla lagarne vid anställd jemnförelse öfverensstämmande, reglor: A): ett närmare led uteslöt ett fjermare: B) bland flere fränder af samma led hade descendent företräde framför ascendent och ascendent framför collateral eller sidofrände: C) bland collateraler i lika nära led, men olika gren, togo de af den till stammen närmare grenen företräde. Det gafs likväl åtskilliga undantag härifrån. Vidkommande nemligen descendenter och ascendenter, så gåfvo Dale- Westmanna och Sudermannalagen åt descendenter i andra led företräde framför ascendenter i första led, och Uplands- och Helsingelagarne, i följd af den af dem antagna vidsträckta istadarätt, åt descendenter ända till femte led företräde framför andra den dödes skylldemän; och hvad förhållandet emellan ascendenter och collateraler beträffar, togo, enligt Westgöta- och Sudermannalagarne, den dödes syskons barn arf framför hans ascendenter i andra led, enligt Westmanna- och Dalelagarne äfven framför hans ascendenter i första led, och enligt Uplandslagen ägde härvid det undantag rum, som var en följd af Istadarätten i första sidolinien 23).

Hvad sedan *Landslagen* angår, så bestodo väl ock uti densamma de nämnda fundamentalgrundsatserne. Ett närmare led ärfde alltså framför ett fjermare. Men

23) Bevisen ligga uti de här ofvan redan flere gånger anförda flockarne ur landskapslagarnes Ärfdabalker. Se ock WmL. ÄB. XXVII, XXVIII; DaleLagen ÄB. I, II; jfr i öfrigt *Stjernhök*, pp. 181—190; Juridiskt Arkif, Christianstad 1837, Afhandlingen om Arfvejord. VII: 3, ss. 355—369.

vidkommande *första ledet*, var det regel: a) att, enligt Landslagens istadarätt, den dödes barnabarn togo företräde framför dess fader och moder, och b) att collateraler i första led, eller syskon till arflåtaren, äfvensom, i grund af första sidoliniens istadarätt, hans syskonsbarn voro samarfva med hans fader och moder; hvarvid fader och moder, om flere syskon funnos till, togo hälften af arfvet, de sednare den andra hälften, och hvilka hälfter åter i hvardera klassen delades så, att man tog dubbelt mot qvinna; men om jemte fader och moder blott en af den dödes syskon lefde, togo föräldrarne två delar, och denne en del. Der icke syskon, men blott barn af dem lefde, inträdde de i sina föräldrars ställe och delningsregeln i båda fallen förblef för öfrigt densamma. Der ej samsyskon eller barn efter dem funnos, tillföll hela arfvet föräldrarne, eller den af dem, som lefde, likasom, om föräldrarne voro döde, hela arfvet tillföll samsyskonen och deras barn; ty i öfrigt gällde äfven efter Landslagen, att i lika led descendent ärfde framför ascendent, denne framför collateral, och vid lika led i olika gren, ledet i närmare grenen framför det i den fjermare. Qvinna hade i alla händelser arfsrätt likasom man, och der de voro jemnskyllde och samarfva inom samma ätt, tog mannen alltid dubbelt emot qvinnan. Derjemte stadgar Landslagen, i afseende å bak- och sidoarf, om dem, som i följd af led och gren voro samarfva, men af olika ätt: "taghi två dela å fädherne thes dödha, och thridiung å mödherne; och taghi ä man å samma sidha två luthi och qvinna thridiung", (ÄB. II. pr), samt i allmänhet: "ä hvar som widerdelis å fädherne och mödherne och ära iämskyld them dödha, hwat thet är man eller kona, taghin ä å fädherne två luti och å mödherne tridiung. *Är annar närmare taghi altsamman* och gifvi engte uth i andro slächtena. Uthan thet see barnabarn eller samsyskona barn thess dödhe,

arfven the som förra är sagt" 24). Äfven uti *Stadslagen* följas de anförda hufvudreglorna för arfsordningen, dock att barnabarn gingo framför ascendenter i första led, och uti andra led den dödes syskons barn hade istadarätt efter sina föräldrar, samt derföre äfven företräde framför hans ascendenter i samma led. Dessutom sluter sig Stadslagen ännu till de äldre grundsatserne i det hänseende, att afjemnskyllde bakarfvingar uti fäderne- och möderneätten de i den förra uteslöto dem i den sednare; men i öfrigt togo samarfva man och qvinna lika stor lott 25).

Dessa den äldre arfsordningens bestämningar undergingo likväl en rubbning i den händelse att de, som voro hvarandras närmaste arfvingar, på en gång omkommo i samma olycka, utan att utredas kunde, såsom de gamla lagarne sig uttryckte: "hvar lænxt liwær ælle fyrst dör", då vid sådant förhållande hvardera skulle ärfvas af sin närmaste skyldeman. Ett sådant arf kallades i de gamla lagarne *offsinnis arf*, och uti Landslagen "arff i siw missfalla sakum". På sådane olyckshändelser anföra de gamla lagarne flere exempel, hvilka ock i *Landslagen* uppgifvas, såsom: "Sättias allsamman i skip, man, kono och barn thera medh, weth ingen hvar först dör eller senast, thå ärfva mansens arfva mannen, och konu arfva qvinnona": "Sättias the all i slädha och åka i waak ena —, brinder alt inne, bonde, hustru och barn —, gånger här å land, dräper eller brånner, weth ingen hwar längst lifver —, döa män i stridh, weet ingen hvar först dör —, skiljas män åth lifvande och spörias döde —, liggia twe siwke i eno hwse och hvarthera är annars arfve, döö the

24) LL. ÄB. I—IV. — Halfsyskon ägde blott att ärfva en fjerdedel jemte helsyskon, se LL. ÄB. IX, jfr UL. ÄB. XIII.

25) StL. ÄB. I—III; jfr VII.

bådhe i sönder, wari lagh samu. Lifver annar thera swå länge effter annan, at han måtte widher Gudz likama taga, thå wari han hans arfve: än tho at han giti ey talat eller Gudz likama taghit". *Östgötalagen* räknar härunder ock den händelse, att moder och barn dogo i barnsäng: "Dör i barnsiang kona ok barn: (men) dör barnit förra æn modhirin, tha æruir modhirin barnit sit och modhur arui ærui hana: dör modhirin för æn barnit, tha æruir barnit sina modhur ok næstu fædhrinis frændær barnit"; och Svealagarne stadga om arfvet i förenämnde olyckshändelser: "gangi thær fædhærni til fædhærnis ok mödhærni til mödhærnis" 26). Att, sluteligen, äfven den som dräpit någon, hvars arfvinge han var, förlorade arfsrätten för sig och sina ättelägger, hvilken deremot öfvergick på "then ättlägger som näster är och skadan fick" (LL. ÄB. XI), och att härunder äfven fördes dråp af gröfre våda, hafva vi redan i det föregående ur andra synpunkter sökt att utreda 27).

Vi hafva redan anmärkt, att enligt de svenska lagarne arfsrätten icke var inskränkt till något visst led, hvarföre, så länge någon ätteman inom landet fanns till, hans led må hafva varit än så aflägset, arfvet alltid stannade inom ätten. Der åter ingen skylldeman till den döde lefde inom landet, tillföll arfvet under vissa förhållanden antingen Kronan eller Kyrkan. Ett

---

26) UL. ÄB. XVII. pr; ÖGL. ÄB. VI, hvarest tre arter af detta slags arf särskiljas: *kull suarf*, *kiolsuarf*, *kulsuarf*; LL. ÄB. VII; jfr WGL. I. ÄB. XIII; II. ÄB. XVI; SL. ÄB. VI; WmL. ÄB. XXXV; HL. ÄB. XIII. pr; Stadsl. ÄB. VI.

27) WGL. I. ÄB. XI; II. ÄB. XIV; jfr III: 132; ÖGL. ÄB. VII; EÖ. XXI, XXII; UL. ÄB. XVII: 1, MbB. XIII: 4; SL. ÄB. VI; WmL. ÄB. XXXVI; HL. ÄB. XIII: 5; — LL. ÄB. XI, XII; StL. EÖ. XX; jfr ofvan ss. 46, 47, och 62.

www.libtool.com.cn

sålunda till det Allmänna fallande arf kallades i de gamla nordiska lagarne *dánarfé*, *dánararfr*, (isl.) *dana arver* (WGL.), *danær arf* (UL), betydande *dödt arf* 28). Konungens rätt att ärfva den, som i landet afled utan arfvingar och fränder, är urgammal i den nordiska författningen 29) och upptogs äfven bland hans höghetsrättigheter redan uti Landskapslagarnes Konungabalker; men den var fordom ej så vidsträckt, som den sedan blifvit, ty enligt de äldre lagarne ärfde Konungen blott utländsk man, som dog i riket utan arfvingar derstädes 30). Dock var det af ålder hans

---

28) Man har en tid velat härleda *dana*-arf från *danir*, dansk, af anledning, att Danskar voro de talrikaste fremlingar i landet; se *Ihre*, Gloss. v. dana-arf; *Stjernhök*, l. c. s. 196: "*dana-arf*, quod nomine peregrino nulli notiores *Danis* essent, quibuscum tunc maxime commercia intercedebant"; och *Botin*, Sv. Hemman, II. s. 14, 15; jfr Kofod *Anker*, Jurid. Skr. 2. s. 396. f. Men Otto *Vidalin* (de usu linguæ Islandicæ in enodandis terminis Juris Danici et Norvegici Hafniæ 1786), och *Loccenius* (Lexicon Juris SvioG.) härleda det från det isländska ordet *ddn*, *dainn*, död, genitiv. *dánar*, jfr. Gloss. till *Nials* Saga, v. Lanar-drottinn, der roten till *Dán* uppgifves vara "ek dey" morior, jag dör; och denna härledning synes oss naturlig och otvungen. Jfr Gloss. till WGL. och UL. under ordet *danaarf; Arnell*, Anm. till StadsL. s. 342, not. *d.* — Uti ett gåfvobref af Konung *Niels* i Danmark 1117 (Dipl. Arn. Magn. I: 3) säges: "quantum est etiam quod vocatur *Danefe*, id est hereditas illorum, qui nullum post se certum heredem relinquunt,", jfr *Rosenvinge*, I. §. 113.

29) Se tvisten om Danaarf emellan Scopti Ogmundarson och Konung Magnus Barfot i Norge; Magnus Barf. Saga kap. 19; LaudnamaS. 229.

30) Det är detta, som egenteligen utgör den så kallade *jus albinagii*, eller *droit d'aubaine*, och Kronans rätt att ärfva inländsk utan arfvingar afliden man hör ej dit. *Albinagium*, eller rättare *Albanagium* kommer af *Albani*, under hvilket ord man i allmänhet uti medeltidens urkunder, i synnerhet de fransyska, inbegrep *främlingar* på en viss ort, advenæ, adventitii. Kallades ock *Aubenæ* i Frankrike. Häraf *aulbains*, och *jus albanagii*, eller *droit d'aubaine* är således

utrikes boende arfvingar öppet, att inom natt och år behörigen ådagalägga sina arfsanspråk och då äfven erhålla arfvet: "Nu dör man thæn sum egh hauær arua inrikis: kombær rættær arui innan nat ok iamlanga mædh brewm ælla fullum skiælum at han ær hans rættær arui, tha taki arf hans: kombær egh han innan nat ok iamlanga, tha takær kunungær arf hans, huat thæt ær hældær iordh ælla lösöra: thæt kalladhis fordhum *danaarf*". Så lyda orden i Östgötalagen. I Westgötalagen säges: "Dör ænskir (engelsman) æller thithiskær (tysk) hær i lande" etc. I Uplandslagen: "nu kan thæn man uthrikis föddær wæræ" etc.; i Westmannalagen: "dör madher uthlendskär" och i Dalelagen isynnerhet bestämdt: "Dör man wtländskär af andru Kunungs riki, ær æi ärwingi æptir, tha skal arf standa til nat oc iamlanga, kombær rætir ærwingi med breff oc skiäl firi thæt, taki up arf. Combir æi, taki Kunungir. Thæt hetir Danar arf". Likväl och som Kyrkan, enligt dess särskilda lag och rätt, var arfvinge till dem, som hörde till det andeliga ståndet, inträdde den ock här uti Konungens rätt, om den aflidne utländningen var en andelig: "Konungær a arff hans takæ, æn han lekman ær, ok biskupær æn han ær klærkær" (UL.) 31). Ifrågavarande Konungens rätt till arf efter utländsk man

ordagrannt främlingsrätten, bestående uti "jus regis vel domini alicujus loci in peregrinorum decedentium bonis".— *Skottarne* kallades specifikt *Albani*, se Leg. *Edv. Conf.* 35; och *Walafr. Strabo* 2: 47 anmärker, att hos dem "consuetudo peregrinandi in naturam versa erat". Möjligt att detta gifvit anledning att kalla främlingar i allmänhet *Albani*. Jfr *Du Cange*, Gloss. v. Albani.

31) WGL. I. ÄB. XIV; II. ÄB. XVII; ÖGL. ÄB. XXII; UL. MhB. VIII: I; SL. MhB. XXII; WmL. MhB. XII; HL. MhB. V. DaleL. ÄB. X. Jfr *Birger Jarls* Bref den 15 Aug. 1251 angående tullfrihet för Lübeck och arf efter död utländsk man; *Liljegren*, Dipl. s. 702. N:o 850.

man hade, som det synes, sin rot uti den grundsats i den germaniska författningen, att då rättsgarantien emellan samhällets medlemmar egenteligen handhades af de särskilda emellan dess jordfaste män slutna fridsförbund och Konungen, främlingar i sig sjelf voro utan alla anspråk på skydd och laglig rätt, och kunde komma i åtnjutande deraf endast så vidt de uti en inhemsk man hade funnit en patron, som företrädde dem inför Lagen. De gamles berömde gästfrihet och *gästvänskap* var förthy ej blott en mensklig dygd utan ock en politisk princip. Men när nyttan af en vexelgemenskap med närgränsande folk uppfattades, utbildades principen, att Konungen var alla främlingars patron: "Rex alienigenarum patronus" 32). Han var ock derföre deras arfvinge, om de i landet afledo utan dervarande blodsfränder, och ett anmärkningsvärdt drag af aktning för ärftelig rätt är det i de svenska lagarne, att främlingens utländske arfvingar förunnades natt och år att göra sina arfsanspråk framför Konungen gällande. — Hvad åter angår *inländsk utan blodsfränder afliden man*, så stadgas uti Westgötalagen, att, om arflåtaren yttrat någon förmodan om tillvaro af skyldemän, arfvet skulle stå i taka händer natt och år; men infann sig inom denna tid ej någon arfvinge, skulle Konungen taga arfvet och göma det till dess den skyldaste kom 33). Blef det då Konungens, synes det hafva skett ur syn-

32) Jfr *Grimm*, R. A. s. 483. ff. och 396. ff. *Mittermaier*, Grunds. d. D. P. R. §. 99; *Eichhorn*, St. und RG. §. 373. not. f.; *Meijer*, Esprit, Origine et progrès des Inst. judic. Tome, I. chap. 8, pp. 141—144.

33) WGL, II. ÄB. XVIII: "Dör madher wet ingin aruæ hans, tha ær Kononger arui hans. Sighet then sua ær han dö at han vet van til arua hans, tha skal fæ i takum standæ at læsto nat ok lamplangæ; ær eig aruæ komen tha, tha skal kononger arf takæ ok giætæ til thes ær thæn skildasti komber"; jfr WGL. I. ÄB. XIV: 2.

punkten af en res derelicta. Svealagarne deremot hålla den obekante arfvingens anspråk öppna i trenne år, och tillegna sedan arfvet åt kyrkor och kloster för arflåtarens själ: "Dör inrikis föddær man, kombær æi arfvi hans innæn thriggiæ aræ fræst, skiptis tha arff hans til klostræ ok kirknæ fore sial hans" 34). Allt detta återkommer nu uti *Landslagen:* i afseende å *utländsk* man: "Nu dör then man, som ey hafver arfwa inrijkes: komber rätter arfve innan natt och iamlanga medh brefwom och fullom skälum, at han är hans rätter arfve, tå taghe han arff hans. Komber han ey, tå taghi Konunger goz hans, hwat thet är jord eller lösöra, thet han ey laghlika gifvit hafver (det är, med undantag af hvad han *lagligen* borttestamenterat) —: thet kallas *danaarff*"; i afseende å *inländsk* man: "Nu än man är inländsker, och weth man hans arfva, thå skal arfvet ståndа, ther til han komber som ärfva skal. Nu än man weet ey hans arfva och komber ey budh aff honom eller wissa hvar han är, eller ock sjelfver han innan natt och åår, ärfwe thå *halfft* Konunger och *halfft* låte gifva for hans själ"; och i afseende å *andelig* man: "Är thet klerker som swå ärfwalöös dör, thå hafver Biskoper Konungs rätt i forskriffna arff" 35). Efter reformationen öfvergick de Andeliges anpart äfven till Konungen och Kronan.

Sedan nu ättförfattningens hufvudsakliga momenter blifvit framställda, leder oss ämnet till Fridsförbun-

---

34) UL. MhB. VIII; SL. MhB. XXII; WmL. MhB. XII; HL. MhB. V. Jfr ock *Rosenvinge,* I. §. 113.

35) LL. ÄB. XXIII; jfr StL. ÄB. XVIII; Uttrycket: "thet han ey *laghlika* gifvit hafver", visar, att man ej genom olaga testamente fick göra Kronans danaarfsrätt förfång.

den och deras verksamhet; men då denna framför allt framträder vid försoning och förlikning af brott, är det vid en undersökning af den äldre Criminalrättens hufvudgrundsatser i och för sig sjelfve, som vi först vilja oss uppehålla.

www.inbook.com.cn

ANDRA STYCKET.

BROTTEN OCH DERAS FÖRSONING.

XXII.

Hämnd och bot, ur allmänna synpunkter.

Uti inledningen till denna del hafva vi försökt att teckna hufvuddragen af den charakter, som den offenteliga myndigheten inom samhället enligt de äldsta germaniska rättsbegreppen ägde. Den var en verkställare af de gemensamma besluten, en *bemedlare* af frid; men ingen straffmakt tillkom densamma. Den friborne Husfadren, odalmannen, var en man för sig och derföre i anseende till sin person, sin egendom och sitt enskildta lif lika fri, lika oberoende som Konungen; och intet gifver derom ett tydligare begrepp, än hans af sed och lag erkända rätt att sjelf hämnas de mot honom och hans hus begångna förbrytelser. *Hämnd* är den gamla germaniska criminalrättens correctiva princip; ty der förolämpning ägt rum, var det like som stod emot like. *Straff* förutsatte, efter de gamles begrepp, ett förhållande af herre och lydande. Men hvarje rättighet erfordrar en garantie, och en sådan hade den friborne mannen i äldsta tider uti sin ätt, hvilken med sin ätteman delade ljuft och ledt. Derföre, då en förbrytelse ej i godo kunde biläggas, uppstod i följd af hämnderätten och pligten ett krigstillstånd emellan den förolämpades och förbrytarens ätter, och dessa ättkrig benämnas i de germaniska samt nordiska lagarne

fejd, (fehde, faida), *vig* 1), äfven *flockvig* i de norrska 2). Likasom tvänne folk, stodo här tvänne ätter i fejd mot hvarandra, och den äldsta germaniska criminalrätten kan derföre — såsom en skarpsinnig författare 3) anmärkt — hellre förliknas med en folkrätt, än med en straffrätt efter våra begrepp.

Hvarje institution uti nationernas bildningshistoria bör uppskattas i förhållande till sin tid; och så stridande mot våra begrepp om samhällsordning *sjelfhämnden* och *fejden* än förefalla, voro de likväl för sin tid kanske lika kraftiga att upprätthålla säkerheten och afskräcka från brott, som nu, då ej mer målsäganden, utan Samhället och Lagen, håller det hämnande svärdet. Ty likasom å ena sidan sjelfhämnden fordom var den frie mannens rättighet, då hans person eller det honom närmast tillhörde blifvit kränkt, så var det ock å den andra hans skyldighet, att utkräfva denna hämnd eller fordra annan upprättelse. Öfvertygelsen derom, att hämnden skulle följa på gerningen, innebar alltså det kraftigaste medel att afskräcka och tygla de brottsliga begären; och derföre är det, som man kan säga, att i denna skyldighet just ljussidan ligger af dessa seder, hvilka för öfrigt icke blott hos de germa-

1) *Du Cange*, Gloss. v. faida: "*Faida* — præsertim definitur gravis et aperta illa inimicitia ob caedem fere aliquam suscepta. Neque tamen omnis simultas fuit faida, sed capitalis illa, quae apud germanos et septentrionales populos obtinuit, penes quos privatæ inimicitiæ per totam cognationem diffundebantur" etc. WmL. MhB. LIV; "gamblu *feghd*"; WGL. 1. Örb. 6. *Vig*. jfr ock *Ihre*, Gloss. s. 459; *Grimm*, ss. 288, 646. f.

2) *Hagen Adelstens* GuletingsLov, MhB. IV: "Flockvig". "Det heder flock, om fem ere samen i det mindste". Jfr *Hagen Hagensens* FrostetingsLov, III: 22 (Paus, s. 35) "Flockedrab". Flockvig betraktas redan här som otillåtne.

3) *Rogge*, Ueber das Gerichtswesen der Germanen, Halle 1820, s. 5.

niska folkstammarne förekomma, utan hos alla folk uti deras bildnings första stadier 4). I synnerhet då dråp inträffat, ansågs skyldigheten att fordra hämnd eller försoning ej mindre ur religiösa synpunkter, än såsom ett hederns kraf, ovilkorligen åligga den dräpnes närmaste skylldeman och öfriga fränder; ty den fallnes ära skulle återställas och hans blod renas och utplånas genom försoningsoffer åt Gudarne. Denna blodshämndens religiösa charakter finner man hos de flesta gamla folk, och äfven uti de till christendomens urkunder räknade Mosisböcker erhåller den en sådan 5). Dråpsaker är det egenteligen ock enligt de gamla Sagorne, som föranledde ättfejder, då deremot mindre förbrytelser mera synas hafva varit som parternes ensak ansedde. Huruledes skyldigheten att hämnas dråp enligt de svenska lagarne under namn af *vigarf* ärfteligen öfvergick såsom en helig pligt på de manliga fränderne, hafva vi, vid frågan om ättförbindelserne, redan ofvan (s. 105) framställt, och af den vigt betraktades denna skyldighet vara, att sederne ej tillåto arfvingen att tillträda arfvet eller med heder hålla graföl efter den dräpne förr, än han hämnat dess död 6).

Oförsonlig ville dock sederne ej att hämnden skulle vara, och sjelfva dess ömsesidiga faror understöd-

4) Jfr *Meiners*, Geschichte der Menschheit, s. 188 ff.; *Welcker*, Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe.

5) Se 1. *Mosebok* IX: 5, 6; jfr 4 Mosebok, XXXV: 16—34. Samma föreställning hos Grekerne, såsom man af Iliaden och Odysséen, t. ex. 18:de Sången af Iliaden finner. Likaså hos Romarene efter de tolf taflornes lag; jfr *Welcker*, s. 573. Jfr om Galliernas åt Gudarne hemburna hämndoffer, Cæsar, de bello Gallico. VI: 16. Att hedern fordrade hämnd, se *HeidarvigaSaga*, hos *Müller*, Sagabibliothek I: s. 44 ff.

6) *WatnsdælaSagan*, kap. 23; jfr HL. ÄB. XV. Så säger ock *Tacitus*, c. 21: "suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quam amicitias necesse est".

de utan tvifvel denna åsigt, hvilken dessutom stod i öfverensstämmelse med den religiösa uppfattningen af hämndepligten. Ty då Gudarne kunde försonas genom bön och offer, hvi skulle det icke menniskorne? Om möjligheten af en sådan försoning talar redan Tacitus 7), och det utbildade försoningssystem, som de gamla germaniska lagarne innehålla, bevisar försoningsprincipens ålder och djupa rot uti samhällets seder. Bön och offer försonade äfven blodshämnaren, eller, med andra ord, offenteligt erkännande af brottet och ett visst till den förolämpade i penningar och varor erlagdt värde. Det var detta värde, som i de nordiska lagarne kallades *bot*, *böter*, likasom sjelfva erläggandet *bæta*, *bota*, *böta*, *återböta*, innefattande alla dessa ord betydelsen af *bättra*, *förbättra*, *återställa*, *upphjelpa*, *ersätta*, och således ett godtgörande af det brutna 8). Det var målsägandens rätt att hämnas; det var derföre ock hans rätt att afstå från hämnden, om andra medel till vinnande af upprättelse sig erbjödo. Derföre, om de uppställde förlikningsvilkoren antogos, upphörde vidare fiendskap och hämnd; och fridsförbunden och Konun-

7) *Tacitus*, cap. 21: "Nec implacabiles durant. Luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem".

8) *Bæta*, ett isländskt verb, *bota*, *botjan* ett mæsogotiskt, betydande båda *upplappa* (sarcire), juvare, prodesse. Roten är *bat*, god, hvaraf bæter, bættre, bæst: *Grimm*, R. A. s. 648 ff. Jfr *Ihre*, Gloss. Man säger än i dag: söka *bot* för sjukdom; *bota* någon; *botemedel;* I UL. KgB. XI: 3: *böte* atær skadha". I *BjærköäR.* XIV: 17: "*böter* byudha ok *bætring* fore brut sin"; I LL. BB. IX: "*böta* garda", upphjelpa, förbättra gärdesgård. De Norrska lagarne säga: *bæti*, icke böti. I medeltidens latinska urkunder kallas böter *emendatio*, *reparatio*, *satisfactio*, och ännu i dag på franska *amende*, således äfven af samma radicalbetydelse, som *bot*. Jfr *Du Cange*. På tyska *Busse*, *Büsse*, *Besserung;* och sjelfva ordet *straff*, *strafen*, betyder ursprungligen: göra rakt (straff), gerade oder straff machen.

gen, långt ifrån att kunna hindra sådant, skulle naturligtvis så mycket hellre understödja försoningen, som deras bestämmelse var att verka för den gemensamma fridens upprätthållande, och i öfrigt deras myndighet i afseende å fejden ej medgaf dem annan makt, än att bemedla frid. Sålunda, efter uppfyllda förlikningsvilkor, uppstod då ett fredstillstånd emellan parterne och saken emellan dem var slutad, ty målsäganden hade genom böterne erhållit upprättelse, och förbrytaren säkerhet mot vidare hämnd, och ett sådant slutande af fred eller biläggande af ett brott kallades på medeltidens latin *compositio*, i de svenska lagarne *sæt, sæt ok sæmia, sætta sak widher man*, i de norrska *aasætter kaup* (forligelses kiob *tryggvakaup*), i de danska *"frithköp"*, äfvensom sjelfva den förlikta saken *sæt mal ok böt*, *sæt mal*, och den förbrytaren medgifna framtida säkerheten *grudh*, *gridh* 9).

I de fall, då ej lif gått förloradt, synes en sådan förlikning i allmänhet ej hafva varit svår att åstad-

9) Jfr i afseende å de svenska orden Gloss. till WGL., ÖGL. UL. Uti WGL. II. Rætl. III säges: — "aldræ götæthing — ther ma *sættum* lysæ, æn budhkaflæ ær firigangen". Förlikningen skulle alltså anmälas å tinget, om sjelfva fridsbrottet der redan blifvit anmäldt. HL. MhB. XXVI: att förlikningen skulle vara gjord "at kirkiu æller a tingi, ën hun skal stadugh hetä". Jfr ÖGL. KristnuB. XIII: 3. WmL. MhB. XXXIX, och Dalelagen MhB. XXXVII. *Sæt* är substantivum, likasom *sæti* (isl.) reconciliatio. — I afseende å de Norrska lagarne, se *Hagen Adelstens* GulatingsLov, MhB. XCIV (Paus, s. 195): "Forligelseskiob (*aasætterkaup*) skal betales om alle frænderne gaae til forligelse". *Tryggvakaup* benämndes det, i anseende till den genom förlikningen åt förbrytaren gifna säkerheten, i de svenska lagarne kallad *grudh*, *gridh*, (jfr Gloss. till WGL.). Uti den såsom Appendix till *Skånelagen* (Hadorphs edition) vidfogade *Stadgan om Urbotamål*, §. 1. utmärker *"frithköp"* sakens biläggande. Jfr *Judske Lov*, II: 22; och *Du Cange*, Gloss. *Compositio; Rogge*, l. c. 7. ff.

komma, helst böterne väl då mera naturligt ansågos upprätta eller ersätta skadan; men deremot då döden var en följd af handlingen, synes det allmänna tänkesättet så mycket mindre hafva ursprungligen gillat antagandet af försoningsböter, som lifvets förlust var oersättelig och blod blott med blod borde försonas. "Jag vill ej bära min son i pungen" sade Thorstein den hvite till Thorstein den fagre, då denne erbjöd honom försoningsböter för den son, han fem år förut uti en strid dräpit 10); och lika beskaffade åsigter ligga till grund för hvad *Gotlandslagen* i detta ämne innehåller. Der säges nemligen att dråparen först ett år efter dråpet borde erbjuda Målsäganden försoningsböter, och om denne då emottog dem, vare han likväl "*mandr oscemdr*", (oskämd man), det är, Lagen förklarar honom utan fara för sin heder kunna emottaga försoningsanbudet, ehuru ej mer än ett år förflutit efter hans skyldemans dråp; men ville han ej emottaga anbudet, då det första gången gjordes, och ej heller då det efter ett års förlopp åter förnyades, tage då — säger Lagen — emot det tredje anbudet sedan tre år (efter dråpet) äro utgångne. Hade dråparen under tiden aflidit, kunde hans skyldemän inom ett år göra de tre anbuden 11); och detta visar alltså uppenbart, huru nogräknad man fordom var i afseende å hederspunkten om böters emottagande till upprättelse för en frändes dråp och blodshämndens uppgifvande. Emellertid, den blodiga hämnden, om också ljuf för ett kraftfullt men rått sinne, medförde alltid

10) *Thattr om Thorstein Hvide*, *Müller*, SagaBibliothek, I, s. 344.

11) *GotlL.* XIII: 10, 11, XIV: 2; *Hagen Adelstens* Guletings-Lov, MhB. IX vill att fem vintrar skulle hafva förlupit, innan förlikningsvilkor kommo i fråga. Jfr ÖGL. Dr. V: 1: "Nu fly halzbani ok ær bortu um *thry* aar, gangi atær in mædh samu sak, sum han fludhi firi". Efter tre års förlopp kunde han tryggt återvända och bjuda försoning.

sina faror, det ena offret fordrade det andra, och dessa omständigheter i förening med deras bemödanden, som vårdade den allmänna fridens intressen, bidrogo väl småningom till mildrande af denna hederns och pietetens i sig sjelf icke oädla motsträfvighet, och uti de andra lagarne återfinnas ej mer så beskaffade på tid ställda förlikning-underhandlingar, som de i Gotlandslagen förekommande 11a).

Likasom förlikningen var en af parterne beroende frivillig öfverenskommelse, så berodde ock *beloppet af böterne* ursprungligen af ömsesidig öfverenskommelse, hvarvid utan tvifvel ej mindre sedvana, än den dräpnes eller förorättades anseende, möjligheten af en svårare eller lättare utförd blodshämnd, förmögenhetsvilkor, med mera, utöfvade sin inflytelse på försoningsvärdets uppskattning. Stundom öfverlemnades värdets bestämmande åt målsäganden och hans fränder, och detta kallades *siælfdœmi* 12). Vanligare bestämdes det genom underhandlingar, hvarvid, som det synes, från hvardera sidan utsedde fridsmäklare voro verksamma och genom sin utsago fastställde bötesbeloppet, som ock derföre kallades *sættargœrd* 13). Men när

11a) Jfr UL. MhB. X: 1; SL. MhB. XXV; WmL. MhB. XVII; jfr UL. MhB. XVI: 2.

12) Se *Nials* Saga, kap. 36, och Gloss. till samma Saga. Jfr *VigaglumsSagan* (Havniæ 1786) kap. 7; *Arnesen*, Islændske Rættergang, s. 561. Uti *Nials* Saga kapp. 49 och 51, har man till och med exempel, att bestämmandet öfverlemnades åt den brottslige.

13) Sådane fridsmäklare, utan tvifvel parternes vänner, omtalas än i Westgötalagen II. VadæS. XII: — "tha aghu *vinir* therræ *them satta at göræ*". *Vin* betyder så väl vän som mäklare. *Sættærgœrd* i WGL. I. VadæS. IV. — Skånelagen säger: — "mz thy at kynnimän (slägtingar) oc bæggiæ therræ *vinni giordæ them swa sattæ*". — *Grágás*, Wigslodhi CXII. (p. 165): "oc nu ero tilkomnir *Vinir theirra oc vilia sætta tha*", lyda orden uti formulären till *Gridha-*

sålunda fridsvilkoren blifvit fastställde, fordrade ännu hedern, att i dråpmål dråparen och hans fränder, men i såramål endast den skyldige, med ed skulle förklara, att de, om de varit målsägande, hade för samma sak låtit med samma bötessumma ställa sig tillfreds. Denna ed kallades *Iamnadhæ edh* (jafnædæ edh). Derefter bekräftade målsäganden med ed, att all ytterligare hämnd för den ifrågavarande förbrytelsen skulle upphöra. Denna ed kallades *tryggdhæred* 14), och målet var nu *sæt ok böt*. Uti den enskildes rättighet att hämnas och uti rättigheten att fordra böter i upprättelse för liden oförrätt, lågo således i äldsta tider de medel, hvarigenom man sökte afskräcka brottet och

---

mal. Ibm KaupaB. LXIX, LXXV kallas förlikningsmännen *gerdamadr* och deras bestämningar "*sættargördhir*". Jfr ock *Arnesen*, Isl. Rætterg. §. 126, s. 559 ff.; *Hagen Hagensens* FrosteT. Lov. IV: 4, *Paus* s. 60 f.; *Grimm*, R. A. s. 838, N:o 9.

14) *Jamnadhæ-ed*, d. ä. likhetsed omnämnes än i WGL. I. VadæS. IV; II. VadæS. XII. der formeln lyder: "æn iak gaui ther slikæ sak, sum thu giuir nu mik, tha vildhi iak litæ at tholikum ræt, sum nu förir iak tik fræm". Jfr ÖGL. KristnuB. XIII: 3; *Skånelagen* V: 15, 29, 30, der ock *tryggdær ed* omnämnes; *Eriks Sjell. Lov*. V: 24. I *Grågås*, Vigslodhi CXII. upptagas åtskilliga förmulär till *Gridhamal*, det är den præliminära frid, som borde lysas emellan parterne, då de och deras vänner sammankommo, för att underhandla om förlikning. Christus, alla helige, Påfven, Biskopar, lärde män och lagfarne män åberopas såsom auctoriteter för en sådan försoning och frid. Ibm CXIII (s. 168) förekomma åter formulär till *tryggdæmal*, eller den högtidliga försäkran, att som nu förlikning emellan parterne blifvit träffad, all vidare hämnd och fejd skulle förfalla. Jfr ock öfver samma ämne *Hagen Adelstens* GuletingsLov, Appendix, s. 255, och *Müller*, Sagabibl. I. s. 47. — Utom det satte bötesbeloppet plägade ännu den skyldige lägga särskildt något till summan, för att vara desto säkrare. Detta tillägg kallas i Judske Lov II: 26, III. 21 *görsum*, omtalas ock i WGL. l. c.: "sæx örä framlægiæs", och upplyses närmare af *Nials* Saga, kap. 124. — Jfr i öfrigt *Grimm*, s. 672 ff; *Rosenvinge*, §. 166, 2: s. 99.

upprätthålla hvarje enskilds frid och säkerhet; och stod det ursprungligen i målsägandens behag, att välja emellan det ena eller det andra, på sätt visadt är. Men ehuru bötesbeloppet ursprungligen berodde af öfverenskommelse, är det dock väl begripligt, huruledes i följd af den uti sjelfva menniskonaturen liggande böjelsen, att i vigtigare ärender rätta sig efter det sedvanliga, äfvensom i följd deraf, att hvad som ofta under samma förhållanden kommer under uppskattning sluteligen antager ett sedvanligt pris, äfven försoningsböterne i olika fall småningom skulle komma att antaga ett visst stående värde, allt efter brottets beskaffenhet, biomständigheter och den större eller mindre skada, som deraf uppstått; och sålunda torde naturligast och mest öfverensstämmande med de äldre tidernas seder tillkomsten af de bötesvärden hufvudsakligen kunna förklaras, hvilka man sedermera uti de gamla lagarne finner upptagne och fastställde. Emellertid saknas ej heller uti dem exempel derpå, att målsäganden ännu i vissa fall sjelf ägde bestämma beloppet af de försoningsböter, han för målets förlikande ville hafva. Så till exempel, säges i *Westgötalagen*, att om någon hade legt en annan "til at dræpæ man ællær sarghæ fullum sarum", skulle han svara dertill som hade han sjelf gjort gerningen, och "annittæggiæ *böte swa mykit, sum malseghændi quæddhær sialwær ia widdær*, ællr hæmniz up a han": likaledes, om qvinna dräpit sitt stjufbarn, voro barnets fränder berättigade, enligt samma lag, att fordra så mycket böter de ville: äfvenså förklara *Helsingelagen*, i fråga om mord: "hawi malsäghande wald, hwat han wil hälder taka hans lijff ællr lösi sik sum han widkomber widh rættan malsäghande", och denna samt *Uplandslagen* i fråga om "höxto sar", att, om målsäganden afstod från sjelfhämnden, "lösin sik badhin howdsmader ok the sum tilhulpe *swa sum*

www.libtool.com.cn

målsäghandin wil takit hawa" 15). Detsamma vill utan tvifvel ock *Landslagen* för sistnämnde händelser hafva stadgadt, då den gifver "*målsäghanden våld han* (den brottslige) *til lösn låta*, än han wil, eller och limi för limi tolka som han miste, mista lata, eller och lijff aff honom taghą". Dersammastädes, Dr. Vilja XII, stadgas ock att, om dråpare, på undfången Konungens lejd, inställde sig för rätta, Häradshöfdingen och Nämnden, derest de funno honom hafva begått dråpet "trängder och medh rätte lijffs nödh", ägde bemedla och bestämma det målsäganden tillkommande bötesbeloppet så "som the wilia fore Gudhi ansvara och Konunge sinom"; men om det fulleligen pröfvades att han begått dråpet "oträngdher", kunde väl, emot hans lejd, straff ej öfvergå honom, men han skulle rymma landet och ej få frid "förr än han biudher rätt fore sigh och *gifver målsäghandenom swå fulla böter, som honom åthnöghir*"; ja, äfven den i dag gällande allmänna lagen medgifver, att, uti med det nästanförda analoga fall, dråp, ehuru en följd af oloflig handling, må försonas med böter, hvilkas belopp i afseende å målsäganden beror på pröfning och öfverenskommelse för tillfället 16).

Hämndens ändamål var vedergällning, och ehuru måtta och hejd, då tillfälle sig erbjöd att utöfva den, väl icke så noggrannt torde blifvit iakttagne, synes dock i allmänhet uti det allmänna tänkesättet den från en sinnlig uppfattning af förbrytelsens väsende utgående åsigten hafva varit den rådande, att förbrytaren borde underkastas åtminstone samma lidande som det, han tillfogat den förorättade. Detta är grunden för *jus*

15) WGL. IV: 9; II. ÄB. XX; HL. MbB. XVI; UL. MbB. XXX, jfr HL. MbB. XV.

16) LL. EÖ. XXXIX; Dr. Vilja XII. Se ock 1734 års lag MB. XXVI: 3, grundande sig på nästnämnde ställe i Landslagen, och jemnför dermed MB. XXIV: 1.

talionis, eller vedergällningsrätten, och en sådan förekommer hos alla de folk, hvilkas seder hyllat hämnden såsom en personlig rättighet och upprättelse medelst böter såsom dennas surrogat. Så stadgas i *Mosis* lag: "Om någon slår ena menniska, han skal döden dö——, och then som gör sinom nästa skada, honom skall man göra, såsom han gjorde. Skada för skada, öga för öga, tand för tand. Så som han hafver gjort ene mennisko skada, så skal man göra honom igen" 17). Sammaledes uti de *svenska* lagarne, i afseende å uppsåtlig lemlästning: "giældi ögha fore ögha"; "nu læggær man annan nidær ok skiær or tunga hans, — hawi forigiört tungu sinni"; "sla ut tændær twa ællr threær — giældi tan fore tan" 18). Försoningens ändamål var deremot upprättelse; och likasom nu vedergällningens storlek rättade sig efter förbrytelsen, så lämpades ock den i böter gifna och emottagna upprättelsen efter den vedergällning, från hvilken den brottslige likasom köpte sig lös, och i allmänhet tyckes det, som hade talionsprincipen mindre varit bestämd, att factiskt handhafvas, än fastmer att likasom utmärka gränserne, hvarinom hämnden, efter förbrytelsens olika beskaffenhet, borde inskränkas, och sålunda äfven för den råare uppfattningen göra tydligt, att de böter, hvarmedelst skada å *lem* upprättades, billigtvis borde vara mindre, än de, hvarmed den afskurna lifstråden skulle bötas. För denna åsigt synes oss äfven stöd kunna hemtas deraf,

17) 3 *Mosebok* XXIV: 17—20, jfr 5 Mosebok XIX: 21; XXXV: 19; 2 Mosebok XXI: 12, 23—25; *Matthæi* Evang. V: 38; *Michaëlis*, §. 240. Så ock hos Romarene, enligt de tolf taflornes lag VII: 9, jfr *Montesquieu*, De l'esprit des lois VI: 19; *Grimm*, s. 647.

18) UL. MhB. XXX; SL. MhL. X; HL. MhL. XV; GotLagen XIX. — LL. EÖ. XXXIX, jfr Dr. Vilja XXXVI, Sår. Vilja III; StL. EÖ. XVI; Sår. Vilja III. f. 1 Götalagarne förekommer dock ej denna jus talionis, jfr WGL. II. Orb. II; ÖGL. Wad. V—VIII.

att de äldre lagarne vid fråga om talion för uppsåtlig lemlästning ålägga målsäganden att företrädesvis emottaga böter, och stadga: "Dræpær man annæn ællr huggær aff hand ællr limi adhræ, orkær æi bot ællr wil æi bötæ ællr ok borghæn til fuldræ botæ, giældi tha liff gen lifwi ok lim gen limi — — giældi ok ængin thæn liff fore liff ællr lim gen limi, sum botum orkær ællr borghæn til fuldræ botæ" 19), hvaremot *Landslagen*, uti hvilken i allmänhet strängare grundsatser i afseende å förbrytelser herrska, lemnar det i målsägandens behag att här antingen hämnas eller taga böter. I alla händelser torde man få antaga, att talionsgrundsatsen äfven inverkat på utbildningen af den uti alla de germaniska folkstammarnes lagar förekommande *taxa*, hvilken med mycken noggrannhet uppskattar den fribornes lif och hvarje lem på hans kropp till ett visst värde, genom erläggande hvaraf å ena sidan den förorättade *kunde* försonas och å den andra förbrytaren lösa sitt lif eller lem, icke blott då han förbrutit sig emot den andras person, utan ock sedermera, i följd af begreppsförvandtskapen, då fråga var om sådana egendomsbrott, som gåfvo målsäganden makt öfver hans lif eller lem, och såsom exempel hvarpå må anföras *stöld*, som allt efter det stulnas värde gaf målsäganden antingen "wald um hudh hans", eller att "örum aff hanum skiæræ", eller att "han a galghæ ællr gren latæ ok thær upphængiæ" (UL. MhB. 36, 37, 38). Uti den äldre criminalrätten utgör denna taxa alltså ett hufvudmoment. Den upptager likväl icke alla uti lagarne omnämnde brott, ty det gafs brott, som det allmänna tänkesättet ansåg vara af den nedriga beskaffenhet, att några böter för dem ej borde komma i fråga och i afseende å hvilka endast hämnd kunde förskaffa den nödiga upp-

19) UL. MhB. XXXI: 1; SL. MhB. X; WmL. MhB. LXIII; HL. MhB. XV; jfr nästf. not.

rättelsen. De betecknades fordom med det allmänna namnet *nidingsverk*, en ärelös menniskas verk, och, som de ej med böter på vanligt sätt kunde försonas, äfven *orbotamal*, såsom man af den äldre Westgötalagen finner; börande härvid likväl märkas, att den yngre codex af denna lag redan delar den äldres nidingsverk i tvänne klasser, den förra innefattande de verkeliga urbotamålen, nu redan äfven här benämnde "edhsöre konongs"; den sednare sådane, som numera med förhöjda böter kunde försonas och hvartill föras ej mindre åtskillige af den äldres urbotamål, utan ock några i denna ej omnämnda brott 20). Och som nu compositionssystemet uti den äldre Criminalrätten är en hufvudsak, öfvergå vi först till en framställning af detsamma i och för sig sjelf, hvarvid vi då särskilja de botbara brotten från de urbota, och i öfrigt fästa oss egenteligen blott vid de hufvudsakligare, eller brotten mot person, ära och egendom.

XXIII.

Medelst böter försoningsbara brott.

1. *Dråp och sår.*

Den frid och säkerhet hvar och en friboren man eller qvinna i anseende till sin person ägde, benämnes i de gamla lagarne *manshælgdh* 21). De böter alltså, hvilka, då denna frid blifvit bruten, såsom försoning och upprättelse erlades, *manshælghis bot*, ehvad brottet var dråp, slag och sår, eller annan förnärmelse, och

---

20) Jfr den äldre och den yngre Westgötalagens *Orbotæmal*. Vi anmärka på förhand detta förhållande, emedan vi vid framställningen af de med böter försoningsbara brotten äfven upptagit så beskaffade den yngre Westgötalagens nidingsverk; och skola vi i det följande söka att närmare utreda detta.

21) Om ordet *manhælgdh*, se Gloss. och särskildt ÖGL. Wad. XXVII: 2; WGL. II. Addit. 4: 2; UL. KirkB. XVII: pr.

då Uplands-, Westmanna- och Helsingelagarne uti Manhælghisbalkerne afhandla äfven egendomsbrotten, tyckes det, som ansåge de manshelgd äfven vara bruten genom egendomsförnärmelser; en åsigt, hvilken i öfrigt med de gamla rättsbegreppen så mycket hellre vore öfverensstämmande, som enligt dem all rätt egenteligen var en personlig rätt. Manhælghisbot är sålunda ett vidt omfattande begrepp; men af alla manhelgdsböter är naturligtvis *dråpsboten* den förnämsta och vigtigaste. Den har ock ett särskildt namn: i Gotlandslagen *werældi*, i Westgötalagen *manbot*, i Westmanna- och Dalelagarne äfven *thingsgäld* (thegngäld), i Helsingelagen *mangiœld*, m. m. 22), och af hvilka sedan *manbot* blifvit det vanligaste.

Manboten för dråp var uti de särskilda landskapslagarne till värdet olika bestämd. Då några qualificerande eller ock mildrande omständigheter icke förekommo, utgjorde den: efter *Gotlandslagen* 3 marker guld; efter *Gotlandslag stadslag* 40 mark silfver; efter *Westgötalagen*, med förbiseende huruledes den sammanbragtes, 39 mark; efter *Uplandslagen* och *de öfriga Svealagarne* 40 mark, (också här kallad *sporgœld*); med undantag likväl af *Helsingelagen*, enligt hvilken den uppgick till 15 mark, och efter *Bjærköœrätten* äfven enligt

22) Gotl.L. XV; "af wereldi manna"; WGL. II: Addit. II: 4, 17; WmL. MhB. XXVI; Dalelagen MhB. XII, XX; HL. MhB. XXXVIII, der ock uttrycket *wäruld* förekommer. I de tyska lagarne kallas mansbot: *werigelt, wergeld, widrigeld, leudigeld;* jfr *Grimm*, ss. 289, 650 f, 661. Att *wereldi* och *wäruld* äro beslägtade med *werigelt*, hvilket efter *Grimms* förklaring är sammansatt af *wer*, mann och *geld*, alltså mans värde, synes vara klart. Wereldi, werigelt, mansgiæld hade då samma betydelse. Thingsgäld torde rättare böra heta thegngæld, af thegn, fri man, bonde och således äfven hafva samma betydelse som mansgæld. Jfr *Judske* Lov, II: 13, och *Anker*, Jurid. Skrifter II. s. 653; *Magni Lagabœters* GuletingsLov, MhB. II. (Paus, s. 52).

www.libtool.com.cn

enligt regeln 40 mark 23). Dock bör, vidkommande Gotlands- och Westgötalagen, anmärkas, att det anförda gällde egenteligen då den dräpne var *inländning*, det är, medlem af samma fridsförbund och *lag* ("Land") som dråparen; hvaremot för dråp å utländning böterne voro mindre: enligt Gotlandslagen nemligen 10 mark silfver, och enligt Westgötalagen bortföll alltid ättboten, emedan den dräpne inom förbundets område ej hade någon af lagen skyddad ätt, och dråparen ej heller nu, i fall försoning ej kunde tillvägabringas, behöfde, såsom annars, fly fridlös 24); men Svealagarne upptaga ej mer denna skilnad.

---

23) GotlL. XV: 1, 2; Gotl. StL. I: 9; WGL. I. Mdr. I: 4, 5; V: 1; WGL. II. Dr. V, VI, X. Enligt denna lag erlades nemligen: 9 mark *aruæbot*, 12 mark *ættærbot*, och dessutom särskildt 9 mark till Konungen och 9 mark till "allir mæn", d. ä. hela fridsförbundet eller häradet. Jfr vidare UL. MhB. IX: 2; SL. MhB. XXIII; WmL. MhB. XIII, XIV; Dalelagen MhB. XVIII, XX; HL. MhB. XXXVIII. BjærkR. XI: 4; jfr XIV. Uti UplL. l. c. lyda orden: "Nu dræpær man annæn, kombær han til thinx ok widhær drap kiænnis, tha a malseghande wald hwat han will hældær hæmphæ æller widh botum takæ; will ærfwingi widh botum takæ, tha a han fiurætighi markær fore lot sin hawæ, kunungær thrætton markær ok attæ örtoghær, swa ok hundæri — — ok the bot a *sporgiældi* heta". I anledning häraf antager *Calonius* (de Pr. S. J. §. 32, p. 193, Orig. ed.) målsäganden ensam hafva bekommit 40 mark och Konungen och Häradet hvardera 13 mark 8 örtuger, tillsammans 66 mark 16 örtuger. *Stjernhök* deremot (p. 346) antager att nämnde 13 mark 8 örtuger utgjorde en tredjedel af de 40 markerne, på sätt som de andra Svea lagarne uttryckeligen gifva vid handen. Detta antager ock *Schlyter* i Gloss. till Upl. Lagen, v. *spörgäld*, och sådant understödjes äfven af hvad uti MhB. X: 3, XI. pr. I. säges och der *sporgæld* uppgifves vara 40 mark och böra treskiftas. — Om beloppet af *wergild* efter de öfriga germaniska folkens lagar, se *Grimm*, R. A. s. 661 ff.

24) Gotl. XV: 2; XIV; WGL. I. Mdr. V. pr, 3, 6; II. Dr. X, XII—XV. Jfr ofvan I. delen, s. 28; *Grimm*, s. 396 f.

Uti *Östgötalagen* företer sig ett särskildt förhållande i fråga om dråp. Var det *utländning* som blef dräpen, eller ock en kringvandrande tiggare, eller "thæn man sum löstær ær medh fæ ok frænda edhe" ur trældom, eller ock om *qvinna* begått dråpet, så kunde det med 40 markers bot försonas 25); utvisande detta, att dråps försoning medelst böter äfven af denna lag redan erkändes. Men der *inländning* af inländsk man blifvit dräpen, vidhåller den ännu den gamla seden, som gällde den tid, bestämda *dråpsböter* ännu ej voro allmänna, att nemligen dråparens bo skulle sköflas och skiftas och han fridlös utsättas för målsägandens hämnd. Då man i afseende å denna omständighet jemnför hvad de *Norrska* lagarne innehålla, inhemtar man: att fordom i detta rike mandråparen blef fridlös och förverkade till Konungen sitt lösa och fasta gods, enligt en lag, som Sturleson uti Olof den Heliges Saga förmäler *Sven Knutsson* hafva gifvit, och hvilkèn väl i hög grad väckte böndernas ovilja och motstånd, men likväl sedan synes hafva vunnit gällande kraft, emedan den omnämnes uti Magni Lagabæters Guletingslov, dock sålunda, att vid enkelt dråp från det förverkade "odelsjorder" var undantagen 26). Af samma lag (ManhB. I) finner man att sedermera all slags fastighet från det förbrutna godset blifvit undantagen: "End om nogen mand dræber anden, da haver han forbrudit alt sit gods, undtagen sine jorder"; och ändteligen, att Konung Hagen Hagensen (1218—1262) förordnat, att ehvad lösöre eller jord fanns efter mandråparen Konungen i böter ej skulle erhålla mer än 13 mark och 8 örtuger,

25) Se ÖGL. Dr. IX: 1; Dr. X; Dr. XIII. pr. och §. 1.

26) *Olof den Heliges* Saga, kap. 252: "Enn hvor er mann vægi, scylldi hafa veigit landi oc lausum eyri". Jfr *Schönings* öfversättning; *Magni Lagabæters* GuletingsLov, MhB. II. och I. (Paus, s. 52).

hvilka böter ock här kallas *Tegengield* 27); men deremot skulle, der "uærligt drab eller nidingsverk" blifvit begånget, den gamla lagen blifva vid makt och således allt förbrytarens gods, med undantag af odelsjorden, vara förverkadt, dock med iakttagande af en sednare af Magnus Lagabæter i afseende härå gifven förklaring, att fridlös mans gods icke förr skulle vara Konungen hemfallet, än all hans bevisliga gäld blifvit betald, och att en viss del till underhåll för hans hustru och omyndige barn äfven af massan borde undantagas 28). I det närmaste lika stadganden angående ansvar för enkelt dråp är det nu, som *Östgötalagen* innehåller. "Dræper inlændningær inlændning, thæn sum drap han hauær firihuggit fridhi sinum, ok allu thy firihuggit sum han a innan lanzs ok laghsaghu, for uthan eghn sinne" (Dr. III pr.). Han hade således förverkat sin frid och sitt bo, med undantag af jord. Men uttryckeligen bjudes derjemte i Dr. V, der tillgången vid boskiftet närmare bestämmes, att "egh foruærkar hin sinna husfru lot, ok egh sin barna lut", och skulle derföre vid sjelfva skiftet, hvilket den bröttslige, "sidhan han hauær sakina uærkat", ej mer på egen hand fick företaga, närvara Konungs soknaren, Häradshöfdingen, målsäganden, och hustruns och bar-

27) Se *Paus*, III. Gamle Kongelige Forordninger og Privilegier, udgivne for Kongeriget Norge; Hagen Hagensens forordninger, N:o 5, s. 168, och Magni Lagab. Gulet. Lov, MhB. II. der orden lyda: "Nu endskiont at alt det, som Drabsmanden ejer baade i land og losore falder til Kongen, undtagen odelsjorder, saa gjorde dog den værdige Herre Kong Hagen den naade og skik med de beste mænds raad og formedelst deres forbon, at hvad enten der findes jorder eller losore efter manddraberen, da skal Kongen ikke tage mere tegengield end 8 oretuger og 13 mark af gods eller jorder, undtagen nogen haver begaaet uærligt drab eller nidings verk". Jfr ock härtill *Calonius*, l. c. §. 32.

28) Se *Paus*, III. Kongl. Förordn. s. 172, nn. 6, 7, och s. 173, N:o 11.

nens fränder. Uti *Westgötalagen* omnämnes äfven bo-
www.libtool.com.cn
skifte, som målsäganden ägde begära, då "fridher manz ær ubötter", och skiftades då, enligt denna lag, sålunda att först skulder, dock ej till mer än tre marks belopp, afdrogos, derpå hustruns giftorätt och morgongåfva, derefter ytterligare hälften af återstoden, som tillföll arfvingarne, och sedan delades den andra hälften i tre delar, af hvilka en tillföll målsäganden, en Konungen, en häradet (II. Fridh. XI. jfr IV: 18: 10), men vid edsörebrott följdes en annan grund för skiftet, hvarom framdeles. Boskiftet förekommer här i stället för de bestämda böter, hvilka sedermera Westgötalagen i försoning för dråp fastställde och till hvilka det var en öfvergång. Uti Östgötalagen åter tyckes det hafva utgjort en del af sjelfva ansvaret, emedan dråparen derjemte skulle "fridlös fara" (Dr. IV: 4) och det tillika stadgas, att "drapari kumi aldrigh i fridh för æn rættær arui bidhær firi hanum", (Dr. V), 1), då utan tvifvel ytterligare böter till målsäganden dessförinnan kommo i fråga, såsom deraf synes följa, att ehuru Konungen, då han red sin Eriksgata, ägde åt tre fridlöse män återgifva friden sålunda, att de som med dem samvistades skulle vara saklöse, de likväl skulle vara "ugildi firi rættum arwm, æ thær til the haua böt uidh thöm", och EÖ. XXIX talar bestämdt om 40 marks böter jemte boskifte i det der upptagna fall. Emellertid bevisa ifrågavarande Östgötalagens stadganden intet emot den ofvanuppställda åsigten om böternas på öfverenskommelse grundade ursprungliga tillkomst; ty de gamla sagorne visa, att seden att medelst böter försona dråp var vida äldre, än bolskiftet, hvilket ock blott för en tid ägde rum, såsom af de öfriga Landskapslagarne inhemtas, der bestämda böter, men ej något boskifte omnämnes 29), och i öfrigt för den

29) Böternas uttagande af en afliden dråpares bo, hvarom öf-

händelse att dråparen *rymt* unnan, men målsäganden ville åtnöjas med böter, stadgas: "Hvar sum man dræpær ok rymir undæn, ok ærfwingær wiliæ widh botum takæ, sökis tha bo hans mædh domum ok skiælum" 30).

Men med tiden och i följd, utan tvifvel, af den inflytelse christna lärans urkunder på sederne utöfvade, begynte man betrakta äfven enkelt dråp ur andra synpunkter. Uti *Mosis* lag förekommer: "I skolen ingen försoning taga för en mandråpares själ; ty han är saker til döden: utan han skal döden dö", hvarjemte flere fall anföras, då någon såsom mandråpare, den der skulle döden dö, borde anses och hvilka alla hafva den gemensamma charakter, att handlingen är oloflig och uppsåtet att göra ondt, ehuru det visserligen icke alltid förutsättes hafva varit, att afhända den andra lifvet, såsom t. ex.: "hvilken som slår en med något jern, så at han dör": "kastar — med en *sten, ther någon kan död af varda,* så at han blifver död theraf": "slår — med *något trä, ther någon kan med död slagen war-*

van, ss. 106—108, är taladt, kan ej kallas boskifte. — I öfrigt må anmärkas, att med Sven Knutson i Norrige Anund Jakob i Sverige var samtidig, och att han i historien gjort sig känd för sin stränghet mot fridsbrytare, hvarföre ock Konungalängden vid Westgötalagen, IV: 15: 2, säger, att han "hæt thy *colbrænnæ*, at war riwar i ræstum sinum at brænnæ hus mannæ", det är, hette *kolbränna*, emedan han var frikostig uti sin räfst att bränna mäns hus. Att bränna sin fiendes hus var i allmänhet under hedniska tiden öfligt; se *Nials* Saga; och anmärkningsvärdt är, att uti WGL. II. Rætl. III, i sammanhang med stadgandet att träffad förlikning på tinget borde lysas, äfven förbud att "hus manz brænnæ" upptages. Möjligen härleder sig ifrågavordne stadgande om skifte af dråparens bo uti Götalagarne från Anunds tid. Att tillegna sig den brottsliges bo, eller sedermera hans andel deruti, var dock bättre, än att bränna det. Jfr *Calonius*, §. 32, s. 178, orig. ed. *Strinnholm*, Sv. F. H. I, s. 485; *Lagerbring*, Sv. R. H, I. cap. V. s. 277 f.

30) UL. MhB. X: 1; SL. MhB. XXV; WmL. MhB. XVIII.

da, så at han dör": "stöter — honom af hat, eller kastar något på honom med försåt, så at han dör": "eller slår honom af ovänskap med sine hand, så at han dör", och så vidare. Men deremot: "stöter han honom oförvarandes, utan ovänskap, eller kastar något på honom icke med försåt — och han icke är hans ovän och ville honom eller intet ondt: så skal menigheten döma emellan honom som slog, och blodhemnaren i thenna sakenne" 31). Utan att vilja afgöra, det dessa grundsatser närmast föranledt de nya åsigter angående försoning af dråp, som redan i 14:de seklet framträda uti lagarne, hafva vi likväl för jemnförelsens skull trott dem böra anmärkas. Ovilkorligt dödsstraff fastställes nu af lagarne för uppenbart och oträngdt dråp. *Stadslagen* bjuder: "Nu dräper man annan *uthan thrång* och varder fången i färske gerninge: gifve lijff fore lijff, ock komi engum botum widher". Sammaledes *Landslagen*: "Dräper man annan och fångas å färske gerning — å samma dagh och dyghne — thå gifvi lijff fore lijff — *än thet kan pröfvas at han giordhe gerningena medh lust och uthan alla lijffs nödh*"; och längre fram: "nu ä hvar dråpare warder laghlika fångin: hvar som lösen tagher for han, gifve Konunge lösn och å fyratighi marker". Men om vid undersökningen utreddes, det dråparen, såsom *Stadslagen* säger, var "trängder å lijffs nödh" eller, med *Landslagens* ord: "at han gjorde thet drååp trängder och medh rätte lijffs nödh", förklarar den förra lagen dråpet kunna "epter Fogatens och Rådhmanna nådhum" med 80 mark till treskiftes försonas, och den sednare, att Häradshöfdingen och nämnden då ägde "skudha thes dödha bruth och medh hwat skälom han trängde dråparin sigh dräpa", och sedan bestämma beloppet af de

31) 4 Moseb. XXXV: 31, och 16—24; jfr 1 MoseB. IX: 5, 6. och 2. MB. XXI: 12, 14, 18.

böter, målsäganden skulle tillkomma, men "fore Konungs saak och Häradhis" skulle dråparen då vara fri 32). Var deremot dråparen en *qvinna*, följde så väl Stads- som Landslagen ännu det gamla systemet i thy, att det då lemnas i dråparens behag, "hvat han wil hälder böter taka eller hona halshugga låta"; och hade nu qvinnan blifvit i färsk gerning gripen, bötades enligt *Landslagen* så väl till Konungen som till Häradet 13 mark 8 örtuger, till målsäganden åter så mycket han fordrade; om deremot ej i färsk gerning, var målsägandens rätt bestämd till 40 mark, derest han ej ville åtnöjas med mindre, hvaremot Stadslagen äfven nu fastställer bestämda böter 33).

Den *mansbot*, hvars belopp efter de särskilda lagarne vi ofvan uppgifvit, var den allmänna och regelmässiga. Det gafs likväl flere fall, då densamma ökades, likasom andra, då den minskades. Den ökades, då qualificerande omständigheter voro för handen. Den minskades, då den brottsliges handling ansågs vara mer eller mindre ofri, eller då den, mot hvilken ansvarigheten vändes, stod endast uti ett juridiskt förhållande till handlingens verkande orsak.

Ibland grunderne för manbotens *ökande* anmärka vi först dem, som hemtades deraf, att den dräpne var, antingen i anseende till sin person, eller omständigheterne för tillfället, värnlös och oförmögen att sig försvara. I denna kategorie stodo först *qvinnor*, *barn* och *ålderstigne*, *orklöse män*, hvilka Lagarne kalla *kroklokarl*, *krökiokarl*, den som stöder sig mot käpp eller krycka. Att dräpa värnlöse, ansågs som en för mannens ära skamlig handling och Westgötalagen beteck-

32) StL. Dr. Vilja I; LL. Dr. Vilja II, XI, XII, XVIII.

33) LL. Dr. Vilja XXVIII; XXIX; jfr StL. Dr. Vilja VI, I. Jfr *Abrahamsson*, Anm. s. 761 f.

nar dråp å qvinnor och barn som *nidingsverk*. Uti den äldre Westgötalagen betraktades *viljadråp å qvinna* som urbotamål, för hvilket i allmänhet lösegendom och rättighet att vistas i landet förverkades; men den yngre Westgötalagen, som delar de under rubriken *orbota mal* upptagne brotten i tvänne klasser och till den sednare hänför de med böter nu mera försoningsbara nidingsverken, belägger det med 6 gånger 9 markers bot; ty qvinna, säger den äldre WGL., har frid till möte och till mässa, om än aldrig så stor fejd är emellan männerne 34). Enligt *Svealagarne* försonades dråp, som man begått å qvinna, med dubbel mansbot, eller som de sig uttrycka: "liggi hon j twæböte" 35). Men befanns den dräpna qvinnan vara *hafvande*, skulle det ofödda barnet, efter Gotlandslagen, utom qvinnans fulla "vereldi", bötas med 12 mark silfver, och enligt Uplandslagen öktes då böterne med 18 samt efter Westmannalagen med 9 mark 36). *Dråp å barn* eller öfvermagar betraktade Westgötalagarne ur samma synpunkt, som viljadråp å qvinna, och efter Svealagarne, hvilka uttrycka sig i afseende härå: "warder owormaghi dræpin *mædh harms hændi*", voro försoningsböterne derför bestämde, uti *Uplandslagen*; om barnet var yngre

34) WGL. I. Orb. 6; II. Orb. II: 5.

35) UL. MhB. XI: 6; SL. MhB. XXVI; WmL. MhB. XXII; DaleL. MhB. XXIII. Jfr ock *Bjærkö*R. XIV: 28. "Eig bötes konæ höfghri botum en madher, utan i dödzdrapum, tha ligger hun i twæböte". Äfven i åtskilliga af de rent germaniska lagarne var dubbel mansbot för dråp å qvinna bestämd. T. ex. *Lex Alaman.* 67: "Hæc omnis compositio, quam viris judicavimus, *feminis* eorum *duplicitur* componantur", *Lex Bajuvar.* III: 13: "De feminis vero eorum si aliquid de istis actis contigerit, omnia *dupliciter* componantur, et quia femina cum armis se defendere nequiverit duplicem compositionem accipiat", (Georgisch, pp. 226, 277); jfr *Grimm*, s. 404.

36) GotlL. XIV: 9; UL. MhB. XI: 6; WmL. MhB. XXIII; jfr BjærkR. XIV: 29; *Grimm*, s. 408.

www.libtool.com.cn

än sju år, till 140 mark, (treböte enligt denna lag, också kalladt "hundrædæ gæld"), om öfver sju år, men dock ej vid den ålder att det "ær för full folkvapn bæræ", 80 mark; uti *Sudermannalagen:* om yngre än sju år, treböte, om öfver men under tolf år, i tveböte; uti *Westmannalagen:* waggobarn, tre år eller derunder gammalt, treböte, deröfver och till fulla sju år, tveböte, deröfver och till femton år med mera, enböte eller 40 mark; uti *Dalelagen*: vaggbarn, här kalladt "grättingr", om det var svenbarn, 60 mark och dessutom för den son han kunnat afla 60 mark, men om det var möbarn 80 mark och dessutom för den son hon kunnat föda 40 mark; uti *Helsingelagen*, barn under tolf år, "attatighi marker both at malsatta (målsägänden) ok *fridhbruth* halw höghri æn fore görän man" 37). Och hvad angår dråp å *krökiökarl*, "swa gamal — säger *Dalelagen* — at han æi ær för til things", så kunde det efter denna lag försonas med tveböte, och efter Westmannalagen åter med treböte. *Uplandslagen* yttrar härom: "ær annær swa ungær, *ok annær swa gamæl*, at han æi ær för full folkvapn bæræ, skorin (fri) aff skyldum ok utgiærdhum, wærdhær thæn dræpin, gildær mædh twæböte tiughum attæ" (80 mark) 38). Då man härmed jemnför hvad sistnämnde Lag uti KgB. X: I innchåller: "thæn kallæs moghande man sum tiughu aræ ær, han skal j allum utskyldum standæ, thær til Kunungær han undæntakær", så finnes, att ynglingen, som ännu ej blifvit va-

37) WGL. II. Orb. II; 14; UL. MhB. XII. pr. XI: 2; SL. MhB. XXVI, XXVII; WmL. MhB. XXVI; DaleL. MhB. XXV, (jfr WmL. ÄB. IX); HL. MhB. XXI. Anmärkas bör härjemte, att om barnet ännu icke blifvit döpt, eller var, som det heter "hædhit barn", det, om det dräptes, icke bötades med mer än 40 mark; se UL. MhB. XI: 7; WmL. MhB. XXIV, XXV; SL. MhB. XXVI; ÖGL. KristnuB. XXVI.

38) *Dalelagen* MhB. XXIV; WmL. MhB. XXVI; UL. MhB. XI: 2.

penför, och gubben, som upphört att vara det, och derföre äfven från bidrag till det offentligas behof blifvit befriad, bägge stodo uti ifrågavarande prædicament.

www.liblool.com.cn

Ifrån de nu anförda grundsatserne angående viljadråp å qvinna och barn skiljer sig likväl *Östgötalagen*, hvilken stadgar: "Nu dræpær man kunu, uari thær sua alt sum förra uar skilt æn man hafdhe man dræpit", hvilket ock, i betraktande af denna lags ansvar för dråp, till sin grund lätt fattas, men åt samma grundsats gifves äfven en allmän tillämpning, då det stadgas: "Nu all thön manhælghdha mal sum man gær til ughurmagha ælla til kunu, thön æru sua gild, sum thæt uare giort till maghanda manzs ok egh gildare". Likväl om qvinnan dräptes i hemsokn, var hon gild till 80 mark, och befanns hon vara "medh barne dighær, tha ær hon gild at hundradha markum. Wilia ther wita at hon uar mædh tuem (nemligen barn), tha ær hon gild at siaxtantighi (160) markum" 39). Hvad åter *Stads-* och *Landslagen* vidkommer, så faller det af sig sjelft, att då de med dödsstraff belägga oträngdt dråp, det var likgiltigt om den dräpne var man eller qvinna; och i afseende å *vådadråp* säger Landslagen, äfvensom Stadslagen uttryckeligen: "wari kona i samu laghom som man, i wådabotum, hvat hon dräper eller dräpin warder"; men i öfverensstämmelse med de äldre lagarne ökas likväl försoningsböterne för en i våda

39) ÖGL. Dr. IX. pr; Wadham. XXVII: 1; EÖ. XXXIII. På sistnämnde ställe talas om qvinna, som dräptes i hemsokn, och i sammanhang dermed om hon var hafvande. Det kunde således påstås, att de der bestämda böter endast kommo i fråga, om hon hafvande dräptes i hemsokn; men i stöd af de öfriga landskapslagarne antaga vi en allmännare tolkning häraf.

dräpen hafvande qvinna af Landslagen med halffemte och af Stadslagen med tolf marker 40).

Med afseende å oförmögenheten för tillfället att sig försvara är det utan tvifvel ock, som *Westgötalagen* såsom nidingsverk anser "at skiutæ in at liuræ ok dræpa man swa sowen", skjuta in genom något fönster eller öppning på huset och dräpa en sofvande, eller dräpa någon "a sunde", det är simmande, eller "ee huar han nöter tarua sinnæ", eller ock i "bastugha" 41). *Bjærköärätten* omnämner ock dråp "i bastuwe" eller i "hemlik hus" såsom twebötesdråp, och *Sudermanna*lagen säger: "warder man dräpin i hemlike huse, liggi thræböte" 42). Uti *Stads-* och *Landslagen* betraktas brott begånget mot någon i besagde hus ur synpunkten af bruten hemfrid, och förklaras att man i "badhstufwa" och "hemelighws" (så väl inom som utom gård) "ägher samma fridh hafva som å tompt eller i gårde. Hvar som thär gör gärning å annan, hafvi förbrutit *edzörit*"; och vidkommande åter sofvande och badande, säges på ett annat ställe i Landslagen: "dräper man sofvande, eller å sunde simmande", med flere här ock *nidingsverk* benämnda brott, "stånde samma rätt som fore skils i edzören och i höghmålom, om han fångin warder", 43); och som dråp å sofvande och simmande

40) LL. Dr. Våda XIII, XIV; StL. Dr. Våda XIII; jfr dock LL. Sår Vilja XV: "warder kona swå bard eller huggin, at hon födhær dödt barn, tå ökis bot henna medh niijo markum".

41) WGL. II. Orb. II: 2, 3, 4. Uti §. 3 omnämnes väl ej *badstuga*, utan deremot *kirkiu*, men då dråp i kirkiu uti II. Orb. I: 3 häntöres till de urbota målen, torde detta vara ett skriffel, och i stället för kirkiu böra läsas bastughu. Jfr I. Orb: 6, och noten 8 till II. Orb. 2.

42) BjærköäR. XI: 8, jfr Gotl. StL. I: 10; SL. MhB. XXVII. Dock synes SL. förutsätta en till huset hörande person.

43) LL. EÖ. III; Dr. Vilja XIV: 2, XV; StL. EÖ. I, XXVI; jfr ock Carl VIII:s Artikl. 1448, cap. 2. (Had. till BR.).

ej omnämnas i edsörebalken, följer deraf, att det som högmålsdråp ansågs.

I sammanhang med de från den dräpnes *person* hemtade skäl till mansbotens förhöjande, återstå ännu några kategorier att anföras, nemligen: 1) *"innan siængadrap"* eller dråp inom familjen, i afseende hvarå Sudermannalagen innehåller den upplysande anmärkning, att "wardher man dräpin at syster æller dotter sinnæ, ligge i tväböte, *fore thy at tha gatu han ei med wapnum wart"* (MhB. XXVI), och antyder således en från moraliska grunder utgående värnlöshet i dessa fall såsom skäl för de högre böterne. Vi hafva redan ofvan anmärkt, att enligt Westgötalagen dråp inom familjen, ehuru som nidingsverk ansedt, likväl ej var föremål för verldslig försoning 44); men att sedermera Svealagarne i afseende härå stadga, att viljadråp, som den ena makan begått på den andra, kunde, derest fränderne ville "liff unna", med böter försonas, likasom äfven dråp, som fader eller moder begått på sina barn, eller barn på fader eller moder, eller syskon på hvarandra, och låg dråpet då i treböte 45); men *Lands-* och *Stadslagen* betrakta dessa brott redan som högmål. 2) Hade någon blifvit dräpen eller slagen *i utöfningen af ett offenteligt åliggande*, skulle ock detta brott med högre böter försonas. Så låg dråp å Lagmannen eller Domaren, då de skipade lag, och å Konungens uppbördsmän då de reste omkring för skatteuppbörden, uti treböte 46). Så ock uti tveböte, om någon i huset

44) WGL. I. GB. VIII; II. Orb. II. pr; GB. XV; jfr ofvan s. 45.

45) UL. MhB. XIII; SL. MhB. XXVIII, (jfr XXVI); WmL. MhB. XXVIII; HL. MhB. XXII; DaleL. MhB. I—XII; jfr härtill ÖGL. EÖ. XVIII, XXII och XVII, XXI; jfr ofvan ss. 46 f, 61 f.

46) UL. MhB. XII: 8—10.

dräpte dem, som der behörigen ville anställa ransakan efter tjufgods 47); och allmännare uttalas den princip, som häruti ligger, uti *Bjærköärätten*: "Nu kan swa wara at foghotin æller radhmæn næmnæ byaman at gangæ um stadhin eptir hværju thæt hælstz ær, hwar sum them missfirmir mz ordum æller giærningum, thæt liggi alt i twæböte, badhi i drapum ok sarum", hvilket äfven uti den nyare *Stadslagen* återkommer (RstB. XXXII), jemte det densamma ställer Fogden, Borgmästarene, Rådmännen och stadens skrifvare i samma kategorie, ehuru likväl sedermera, enligt Magni Eriksons förordning 1357, såsom i EdsöreBalken förmäles, lif och gods förverkades, då några i "flock och sampnadh" å de sistnämnde begick dråp 48).

Det gafs ytterligare flere andra omständigheter, som så länge dråp med böter var försoningsbart, hade böternas ökande till följd och afsågo dels *stället*, dels *sättet* och *tiden* för dråpets begående.

Med afseende å *stället* var dråp, begånget 1) i *Kyrka* eller på *kyrkogård*, eller inom ett visst afstånd deromkring, som Uplandslagen bestämmer till sextio famnars omkrets och Sudermanna- och Westmannalagarne så vidt som längden af ett spjutskaft, försoningsgildt i treböte, och likaså 2) dråp å någon "a *rættum tinxstadh* ok gamblum", samt, enligt hvad Sudermannalagen tillägger: "i sattu thinge"; och betraktades dråp

47) UL. MhB. XI: 1, och XLVII: 2; SL. ThjufB. XII; WmL. MhB. XCVI; jfr LL. ThjufB. XIII: 1, XIV.

48) BjærköäR. XX: 5; StL. RådhstB. XXXII, Sår. Vilja XVIII, EÖ. XXVII. Då den nyare Stadslagen äfvensom Landslagen på åtskilliga ställen säger att dråp skulle ligga i tveböte, ehuru, såsom visadt är, de belägga oträngdt dråp med dödsstraff, kan detta ej annorledes förklaras än som redactionsfel, eller att man, vid afskrifvande af de äldre lagarnes stadganden, ej tänkt på de förändrade grundsatserne.

under dessa omständigheter fordom ännu strängare, såsom Westgötalagarne gifva vid handen, då de hänföra det till de gamla urbotamålen, för hvilka lösöre, landsvist och frid förverkades 49). Hit hör vidare 3) om någon blef dräpen i det *hus och hem*, der han bodde eller som gäst vistades. Att *der* dräpa någon af dem, som på ett eller annat sätt för tillfället hörde till huset, ansågs af ålder, och långt förr än edsörelagarne tillkommo, så mycket svårare, som en sådan handling tillika var en kränkning ej allenast af husdrottens personliga värdighet utan ock af den frid honom ålåg att upprätthålla för hela sin omgifning inom den mark honom tillhörde. Derföre var *hemsoknsbrottet*, hvarigenom äfven hemfriden bröts, redan i *Gotlandslagen* särskildt utmärkt. "Dräper du — säger den — en man hemma i sin gård, eller gör afhugg, böte tolf mark till hela landet, och tolf mark till den som skadan led, och dertill hans fulla "wereldi" (full mansbot). Enligt den yngre *Westgötalagen* betraktades dråp i hemsokn lika som det i kyrka eller på tinget, och kunde husbonden saklöst vid hörnet af huset (men ej längre bort) dräpa dem som sålunda störde hans frid. Dock synes enligt så väl Westgöta- som Östgötalagen till hemsoknsbrott hafva hört, att flere dertill sig förenat 50). Till detta antagande finnes deremot ej anledning i *Svealа-*

---

49) UL. MhB. XII: 2, 3; SL. MhB. XXVII; WGL. I. Orb. pr, 1, II. Orb. I: 3, 4; jfr GotlL. VIII: 7, 8, och ÖGL. KristnuB. XXV. Uti HL. KirkB. XXI. förekomma noggranna bestämningar af lägre och högre böter, allt efter stället på det område der man hade kyrkofrid. Denna omfattade honom från det ögonblick han från sin gård vek af på rätta kyrkovägen: "Tager bonde af gardi ok ath rättom kirkiuwägh sinum far, til kirkiu viliande fara, tha är han i fullum kirkiufridhi. Swa ok hem farände".

50) GotlL. XII; WGL. I. Mdr. IX; II. Orb. I: 6; Dr. XX. Uti ÖGL. EÖ. XIV. säges uttryckeligan att förr, än edsöret gafs, *en* man ej kunde hemsokn göra.

garne. *Helsingelagen* utsträcker hemfriden öfver hela bondens jord, ty "swa byriæs hemsokn, sum yttærst ganger horn ok howa i", och allt efter stället inom jordomfånget, der brottet skedde, ifrån gränsen, hagarne, ängarne, åkrarne, ladorne, humlegården, ladugården, uthusen, mangården, boningshuset, bänkarnes läge och rang inom huset ända till bondens säng, som var den förnämste punkten, ökas progressivt böterne för bruten frid, och omvändt: "nu minskas swa i uthgangi, sum wäxti i ingangi". *Uplandslagen* åter stadgar, att hvarest man har hus och hem, der skall man ock hafva frid inom *sextio famnars omkrets* från gården, eller, om det var byalag, från de tomteråer som utmärkte gränserne för alla tomternes område i byn, hvarjemte särskildt angående *smed* och *smidja* yttras, att smed, om smidjan stod så nära hans hus, att han derifrån till smedjan förmådde kasta hake och hammare, skulle i smedjan hafva samma frid som i huset. *Sudermanna-* och *Westmannalagarne* åter bestämma denne fridsomkrets så vidt från gården, som längden af ett spjutskaft. "Thænnæ fridh — tillägger nu *Uplandslagen* — aghu bonde ok husfru ok theræ börn ok allir the thær aghu bo samän", och om någon af dem der blef dräpen, var han "hemdræpin" och "gildær at hundrædhum ok fiurum tiughum" (eller Uplandslagens treböte). Samma frid ägde ock husets "*giæsthion*, leghuhion ok hemæhion", men dråp å dem låg i tveböte. *Westmannalagen* afviker dock i så måtto, att, för personer i den förstnämnde kategorien, endast om de dräptes "hema i stuwo" treböte ägde rum, i gården deremot eller den bestämda omkretsen derifrån endast tveböte, men "giästhion ok legohion liggir i thingz gäldum" (enkel mans bot) 51). Ytterligare omnämna vi här 4) det fall af

51) HL. MbB. VI; UL. MbB. XII: 1, 5; SL. MbB. XXVII, XXVI; WmL. MbB. XXVI; *DaleLagen* MbB. XIX, XX. —

hemsökn, som af Östgötalagen upptages uti EÖB.: "Nu ganger man at andrum a aker hans um *var* ælla a akær ok æng um höst ok dræpær, tha ær han tuægildær ok all hans hion ok alt thæt ogilt hin fa sum til hans gangær". Samma fall förekommer ock i Westgötalagen, Lydekini excerpter, men med tillägget af "met vrezviliæ": "Ganger madher a aker eller æng manzs um war eller höst met vrezviliæ, hogger, slar eller dræper" etc. Men då likväl ingendera af dessa lagar härå utsätta det vanliga ansvaret för brutet edsöre, följer deraf, att det ej som edsöre, sedan edsörelagarne tillkommit, ansågs, utan som en lindrigare art af det äfven före dessa bekanta brottet hemsokn. Äfven *Landslagen* upptager detta brott, aldeles med Östgötalagens ord och således utan tillägg af "vredsvilja", uti Edsörebalken, der det ock rubriceras som "*fridhabruth* å åker och äng om wåår och an", och således väl som frids- men ej som edsörebrott betraktas; hvarjemte sedan tillägges: "Samu lagh vari, om någor älter annan aff sinom äghadelom uppå annars och gör thet gerning å han" 52). Högre försoningsböter voro ock 5) fastställda om, efter utbjuden ledung och för hela den tid skeppen voro ute, å det med tält å bakstammen och sköld i fören fullt rustade skeppet, eller ock å bryggan, hvarvid det låg, någon (utan tvifvel till skeppet hörande person) dräptes. Dråpet låg i tveböte 53). All-

www.libtool.com.cn

män-

Att skydda sin gäst, vår hvar och ens pligt, vore han än en fiende. Jfr *Sæmund. Eddan*, Skirnisför, Str. 16. s. 83; *Grimm*, s. 399. Jfr ock *Hagen Adelst.* GuleT. Lov, MhB. XXVIII, ach *Magni Lagabœters* Gulet. Lov MhB. III, VIII angående dråp å någon i hus eller på ting.

52) ÖGL. EÖ. XXVII. pr; WGL. III: 87; LL. EÖ. XXXVII.

53) UL. KgB. XI: 1: "Nu ær skip utt j ledung gangit ok i waku kumit, stiæl thær man aff adhrum, ællr rænir, *ællr brytir iwir lanzlagh hwat sak thæt hælzt ær*, thæt a wera halfvu dyrræ at botum æn thæt hemæ giörs"; UL. MhB.

männare bestämmes *skeppsfrid* (skipafridh) uti Stadslagarne. Redan Bjærköarätten stadgar, att man "i sinu skipi, hvat thæt er meræ skip æller minna" hade samma frid som "i siælfsins huse", och *Stadslagen* yttrar härom: "swå mykin fridh hafver man i sino skipi, som i sinum gårde: och hvariahanda skilnader ther timar skal dömas och rättas eptir thy saken är" 54). I tveböte låg äfven 6) dråp å någon "a *torghe* a rættum thorgdagh", enligt Westmannalagen, och Bjærköarätten stadgar: "dræpær madher annan *a aldra mannæ thorghe fore midhiændagh*, böte attæghi (80) marker, dræpær æptir midhiændagh, böte XL." 55). Sluteligen må nämnas, att enligt Westgötalagen det som nidingsverk ansågs, att "dræpæ man i ölbenk", hvilket i den äldre codex var urbota dråp, men i den yngre upptogs bland de försoningsbara nidingsverken 56). Af

---

XI: 3; SL. KgB. XI, MhB. XXVI; WmL. MhB. XXI; Jfr HL. MhB. XIV; och ÖGL. EÖ. XXXIII: 1. "Nu uardhær man a skipum dræpin innan bordhzs ok bita, han ær gildær at attatighi markum"; jfr ock LL. Dr. Vilja XXXIX; StL. Dr. Vilja XIV. Uti UL. och SL. omtalas särskildt ett hithörande fall: Sjuknade någon om skeppsbord, skulle han vårdas till dess han blef frisk, eller ock *"allir* sighiæ thæn man dödhæn wæræ ok ængin qvikæn". Sedan kunde han begrafvas "i ö ubygdæ" och läggas "mællum stens ok torfvo". Kom derpå ett annat skepp och lade till vid samma ö; hördes då buller i jorden och fanns den begrafne vid lif, ägde han i försoningsbot af manskapet på det skepp, han tillhörde, fordra enligt UL. MhB. XII: 7, 140, men enligt SL. MhB. XXX, 300 marker, hvilken bot kallades *"torvogäld"*. Dock anmärker SL.: "hawer talt warit ok aldre takit". Jfr StL. Skipm. III.

54) BjærkR. XII; StL. SkipmB. II; jfr Sjölagen 1667. SkipmannaB. XXVII. Detta hörde väl enligt dessa lagar redan till edsörebrotten; men vi anmärka det likväl likasom till upplysning i ämnet.

55) WmL. MhB. LV; BjærkR. XI: 4; jfr Gotl. StL. I: x.

56) WGL. I. Orb. §. 8; II. Orb. II: 1. I den äldre lagen heter det: "dræpær madhær man i ölbenk mædh kniwi, sitir vm knif ok kötsticki mædh hanum, thæt ær nidhingswærk".

www.libtool.com.cn

de historiska Sagorne är bekant, hvilken stor och vigtig betydelse de gamles gästabud och *ölstæmnor* ägde uti samlifvet. Icke blott vigtigare tilldragelser inom familjerne gåfvo anledning till sådane, såsom bröllopp och giftaröl, samt arföl (ærwisöl), eller det af närmaste arfvingen till den aflidnes minne anställde gästabudet, utan höllos ock af ålder inom soknarne större, med gemensamma bidrag af soknens innevånare tillredda, årliga dryckeslag, hvilka, kallade *mungatsthidir*, stodo under hedniska tiden i sammanhang med religionens yttre cult och ceremonier och äfven ännu efter Christendomen en tid hade en religiös charakter 57). Att nu dräpa någon i sjelfva ölbänken, det är bänken hvarpå man satt vid gästabudsbordet, ansågs som nidingsdåd, och var äfven trälen om han dräptes i arföl, bröllopp eller giftaröl lika gäld som en fri man 58).

De här ofvan upptagne fall af dråp på tinget, i kyrka och i hus och hem böra ej förvexlas med de i edsörelagarne förekommande brotten emot tings- kyrko- och hemfrid, ty de sednare äro en utbildning af de förra, hvilka ock i lagarne hafva ett vida äldre rum och skilja sig från edsörebrotten ej allenast i vissa till väsendet hörande omständigheter, utan ock i straffet. Dalelagen MhB. XIX anmärker ock uttryckeligen: "warder bondin dräpin i sjelf sins husi inni, *uthan ezöris brut*, liggi i 80 markum"; och edsörebrotten skola vi i det följande söka framställa.

---

57) Jfr YnglingaSagan, kap. 40; Hakon den Godes Saga, kapp. 15, 16, 18; Olof den Heliges Saga, kap 123; *Hagen Adelstens* GuletingsLov, ChristendomsRæt, V: om Ölgilde, som kaldes *samburder ol*, VI: om ölgerd om Julen; jfr Gloss. till WGL. och ÖGL. *mungatstidir;* GotlL. XXIV; och *Wilda*, Das Gildenwesen, ss. 5—25; m. fl.

58) WGL. I. Mdr. XIII; II. XXIX, XXVII. Detsamma stadgas i *Hagen Hagensens* Frostetings II: 56. (Paus, s. 55).

I anseende till *sättet*, hvarpå dråpet föröfvades, ökades böterne: 1) om man, för att öfverfalla någon, laggt sig i *försåt*, och den öfverfallne vid det derigenom uppkomna handgemänget tillsatt lifvet. "Gör man forsæti fore andrum j husæ skiuli, gardhæ skiuli, grindæ skiuli, skogha skiuli, öya skiuli, ællr utnæsæ, kombær thær man a, gangænde, akænde, ridhænde, ællr roænde" och "faldær thæn tilkombær, liggi han i twæbotæ", men "fældær thæn fore ær, liggi han i sporgiældum tiughum fiurum". Den öfverfallne var således gild till 80, men den som öfverföll till 40 mark, och allt detta visar ock att detta fall var annat än mord. Äfven *Landslagen* upptager denna händelse, men förklarar i allmänhet den öfverfallande, om han tillsatte lifvet, vara ogild, den öfverfallne åter "liggi i tveböte 80 marka"; dock undantages i afseende å den förra den händelse, att han "hämpnes thes dödh som han är rätter målsäghande til, eller waktar effter them som fridhlös är effter laghom wordin", då, om han dukade under, han med 40 mark skulle bötas; och tillägges: "eigh må försåth heta, uthan them som fore sitter reeser wapn åth hinom eller gör åkomo" 59); *Stadslagen* gör försåtligt anfall i allmänhet, hvaraf dråp, sår eller blodvite uppkom, till edsörebrott, och derom mera i det följande. 2) Hade man vid dråpet begagnat så kallade *mordvapen*, hvilka Sudermannalagen uppgifver vara "tälghekniwer, matkniwer, arf af bogha" (pilspets), eller om någon dog af "blokkhoggum", (blef slagen med stock eller träd); bötades ock tveböte 60). Westgötalagen

---

59) UL. MhB. XI. pr; SL. MhB. XXVI. pr; WmL. MhB. XX; DaleL. KgB. XIII; jfr ÖGL. Wadh. XXVII. pr; LL. Dr. Vilja XXXVIII; jfr EÖ. XIII, och StL. EÖ. XII. Jfr ock Gotl. StL. I: 51 om försåt.

60) WGL. III: 146: "met enæggiædhem kniui, böte III niu marker"; ÖGL. Dr. XV: 1: "Nu dræpær madhær man mædh kniui, han ökir sina sak mædh fiuratighi markum, thæt ær

upptager ock 3) bland de försoningsbara nidingsdråpen att "benbæriæ man til banæ", det är slå någon så att benen krossas och död deraf följer; hvilket vi således äfven hänföra till ifrågavarande klass 61).

I anseende till *tiden*, då dråpet skedde och böterne i anledning deraf ökades, anmärka vi följande förhållanden. Redan i det föregående hafva vi nämnt, att friden följde med Konungens person; derföre, då Konungen, fridens högsta vårdare, uppehöll sig inom landskapet, eller der hade sammankallat sitt råd, skulle enskild fejd så mycket hellre hvila, som tillfälle äfven då var för handen, att omedelbart erhålla Konungens försonande bemedlan. Denna frid benämnes i Östgötalagen *Konungsfrid*, "Kununga fridhi, thæt ær tha Kununga i landi ær, (men) *sua* at för komu budh i land firi han", och böterne för bruten frid under denna tid ökades, enligt samma lag, med 40 mark, Konungens ensak, och 40 mark till treskifte emellan honom, häradet och målsäganden. *Westmannalagen* innehåller åter härom: "Komber Kononger i land, tha skal siu natum fyr lysas och fridh stande ok siu nätir äfftir. Är konongz radh almennelikt saman til hans kallat, tha skal fridher standa 14 nätter fore och 14 näter äftir; hvar sum hogger æller dræpir i thessum fridhi *aff brådhe*, böte 40 marker. Hvar sum *hempnir* a annan fora gambla feghd i thessum fridhi — tha skal godz hans sköflas ok han sialwer biltoga wara". Det är samma allmänna

---

kununga ensak"; HL. ThingmB. XIV: 1; SL. MhB. XXVI. "ligge i tveböte". I afseende å SL:s "dör af blokkhoggum", må jemnföras *Hagen Adelstens* Gulet. Lov MhB. 28 (Paus, s. 158) "Det er og nidingsverk om man slaer nogen i hiel med stok, steen eller stubb". Af SL. MhB. X. vill dock synas, som kunde "bardher blokhoggum", "dör af blokhoggum" betyda, dö deraf, att någon leddes till block och der höggs eller stympades.

61) WGL. II. Orb. I: 13; jfr LL. Dr. Vilja XV.

frid som *Magnus Ladulås* fastställde, då han förordnade, att "e i hvat *land* i wart riki wir kunnum i komæ, tha fiughertan nattum æptir thæt wart bref sum buzskap bær nar wi komom, æru læsin a almænningx thingi, oc atær thær til war bref biuthæ, at wi ærum af lande færnir, tha wæri *frither* mællin aldra manna af allæn dödherlik owinskap, ehuru högburnir mæn thæt æru hælst; æller wærdoghe, hwar amot gor thæmæ stadhuæ, goz hans sköfles ok wæri siæluær ewærdhilika *uthlægher* (utom lagen)". Än mer, det stadgades äfven till ytterligare styrka för denna frid, att "hvilkin man, 'sum bær nokor the wakn, sum æru til openbarlik stridh i thæm timæ wir ærum i landit, hawi the samu plikt, sum fyrræ ær sakt". Detta var således den särskilda Konungsfriden, hvilken äfven *Stadslagen* omnämner, då den stadgar: "gör man dråp — swå länger Konunger i stadhenom är, ligge alt i tveböte", och som uti *Sudermannalagen* ock uttryckeligen uppgifves äga rum om skeppsbord "män Kununger är uti" 62); och detta är roten till *Borgfriden.*

Det gafs vidare en af Kyrkan införd *frid*, uti Gotlandslagen (VIII) kallad *Gudshelgd*, uti Uplandslagen (KirkB. XXI) *Gudsfrid.* Guds frid hvilade öfver alla helge- och Kyrkans större högtidsdagar, och derföre skulle, då i denna frid dråp eller andra förnärmelser af manshelgden blifvit begångna, hvilket inbegreps under begreppet *hælgadaghabrutt*, särskilda böter af 3 eller 6 mark, till kyrkan erläggas. De vanliga Sön- och Helgedagarnes frid begynte vid solens nedgång dagen före och upphörde vid dess uppgång dagen

62) ÖGL. Wadh. XI: pr; Dr. XV: pr; WmL. MhB. LIII, LIV; Magni Ladulås Stadga 1280, (Had. till B. R.); StL. Sår. Vilja I: 1; SL. KgB. XI; — jfr SkåneL. V: 7.

efter helgedagen 63). *Jul-*, *Påsk-* och *Pingsthelgens* frid varade flere dagar. Enligt Westgötalagen varade *Julafridher* från Julaftonen till tjugunde dagen derefter, och *Påskafridher* från Onsdagen före Påsk till Påskdagen om aftonen. Lika lång tid varade Julfriden enligt Östgötalagen, men Påskfriden från Onsdagen i "*dymbilviku*" till åttonde dagen efter Påskdagen, och Pingstfriden från Pingstaftonen till åttonde dagen derefter; och detta torde varit den allmänna regeln, ehuru Svealagarne ej så omständligt bestämma dessa fridstiders början och slut 64). *Christi Lekamens fest* stod

---

63) GotlL. VIII. Uti §. 6 säges här, att Presten må gudstjenst förhålla och tillsluta kyrkodörren för alla dem, som Guds helgd hafva brutit, ty alltid följer bansmål med helgedagsbrott; jfr vidare SL. KirkB. XVII, XVIII; UL. KirkB. XVI, XVII; WmL. KristnoB. XXIV, XXVI; HL. KirkB. XVI, XVII; LL. KirkB. XVII, XVIII; ÖGL. KristnuB. XIII: 3; jfr *Biskups Bryniofs Stadhue* i slutet af äldre Westgötalagen, n:o 4, och samma lag III: 18. Under *helgedagsbrott* inbegreps äfven att arbeta på helgedag, bryta fastan, m. m. Dock var angeläget arbete, sedan "*mæssu æru sagda*" tillåtet; jfr UL. KirkB. XIV: 9. WGL. (III: 18) anmärker, att man ägde berga in "korn och hö um höst æftir midiæn aftæn (kl. 6) at saclöso", och uti *Wästerås Stadga* 1528, §. 6. säges: "för dhett man arbeter om helgedaga, bötes intet före, udhan dhet försummas medh att höra Gudz helga ordh och messan"; jfr ytterligare Stadgan om Eder och Sabbatsbrott den 2 Oct. 1665.

64) WGL. II. KirkB. LII; Bryniofs St. 4; ÖGL. KristnuB. XXII; UL. Thingm. XIV; GotlL. VIII: 2 säger, att fjorton dagar i Julhelgen äro fridlyste, sju veckor i fastan, hela Påskveckan och Allhelgonedagsveckan. Hvad ordet *dymbilviku* angår, har man på flere sätt sökt förklara dess etymologie. Man har härledt *dymbel* från *dum*, stum, emedan veckan före Påsk man ej fick ringa med klockorne, hvarföre ock ÖGL. l. c. säges: "dymbilviku, tha uppbindas klokkur". Deremot kallades församlingen till gudstjenst genom en trädskallras anslående med käpp eller pinnar. Uti Isländskan betyder äfven *dymbill* trädskallra, som för samma ändamål begagnades, och dymbel kunde alltså ock deraf vara hemtadt. En tredje derivation vore af *dimmer*, mörker; ty efter catholskt bruk släckas Onsdagen före Påsk de stora vax-

uti största helgd, och "allir aghu i guzfridhi wæræ ok theræ helghu kirkiu, thær guz likamæ fylghiæ ok thær æru i flok ok i farunöte mædh; hvar sum thæn fridh bryter, hwat thæt ær *utæn* kirkiugardh ællr innæn, thæt ær swa gilt sum thæt wari giört i kirkiu siælffri, ok tho hvart æptir sinum brutum". Att bryta denna frid, ansågs alltså lika som att bryta frid i kyrkan, på hvilket ställe processionen än befann sig 65). Dessutom funnos ännu åtskilliga större högtider, då bruten frid å alla dem, som foro till, vistades på, eller kommo ifrån de ställen, der festen firades, bötades till Biskopen med 20 och till Konungen eller Kronan med 20 mark, utom böterne för brottet. Sådane voro, enligt *Östgötalagen*, Skärthorsdagshelgden, Petersmässan i Linköping, Olofsmässan i Skeninge, Laurentzmässan i Söderköping; enligt Uplandslagen, Skärthorsdagen, Laurentzdagen, St. Eriksdagen, Vårfrudagen i Upsala, och Mariæmässan i Sigtuna; enligt Sudermannalagen, Petersmässan i Strängnäs, St. Botvidsdag vid Botvida kyrka, och Äskilsmässan i Äskilstuna; enligt Westmannalagen, Mariæmässan i Örebro, m. fl.; och samma frid ägde rum, då kyrka, altare eller kyrkogård af Biskopen invigdes 66).

---

ljusen i kyrkorne, och sjelfva den gudstjenst, som från denna dag till Påskdagen firas, kallas *tenebræ* (mörker). Jfr *Ihre*, Gloss. v. *dimmr;* Gloss. till ÖGL dymbilviku.

65) UL. KirkB. XXI, pr; SL. KirkB. XX; HL. KirkB. XXI. pr. *Christi lekamens fest (Fronleichnamsfest*, af Fronleichnam, corpus domini Jesu Christi, af det forntyska *Fron*, herre, och *Leichnam*, kropp), stiftades 1264 af Påfven Urban IV. och blef af Concilium i Vienne 1311 allmänt påbjuden inom catholska kyrkan. Den firas thorsdagen efter Trinitatis, då de mest glänsande högtidliga processioner anställas, och dervid kringföres den för den heliga nattvarden invigde *hostian*, eller det efter catholikernas lärobegrepp genom välsignelsen och invigningen till Christi kropp förvandlade brödet.

66) ÖGL. KristnoB. XXIII; UL. KirkB. XXII. pr; SL. KirkB. XXI; WmL. KristnoB. XXVI; HL. KirkB. XXI.

Sedan de hufvudsakligaste anledningarne till manbotens ökande i dråpmål nu blifvit uppgifne, vilja vi, innan vi ingå uti utredningen af de omständigheter, som Sed och Lag ansågo innebära skäl till dess minskning, skärskåda förhållandet med försoningsböterne för *Sår och Slag*.

Med mycken omständlighet, såsom man lätt kan sig det föreställa, förekommer detta ämne i lagarne behandladt, och ej mindre skadans storhet, än det nedriga i sättet att tillfoga såret inverkade på beloppet af försoningsböterne. Lagarne skilja emellan: högsta sår (höxtu saar), afhugg, fullsår, hulsår, blodvite, skena, svarta slag, slag och pust, och de i följd häraf i fråga kommande böter voro *sårabot*, försoning för förorättelsen, och *lytes-* eller *læstisbot*, ersättning för lyte och skada, hvarutom ännu *lækisgiæf*, läkarelön, skulle den förnärmade ersättas. Ett väsendtligt afseende synes man hafva fästat derpå, huruvida såret och skadan blifvit tillfogade med ägghvassa och dödande vapen ("iarnhuggit sar"), eller ock med sådane, som i sig sjelf icke voro dödande (instrumenta letalia, instrumenta per se non letalia), och denna skilnad vilja äfven vi här iakttaga.

Till sår af den förra kategorien hörde följande: 1) *Höxtu saar*. Hit räknades, enligt Uplandslagen: a) "læggær man annæn a iordh nidhær ok snöpir han sum fä nokot"; b) læggær man annæn nidhær ok stingær ut öghæ hans annæt ællr badhi"; c) "læggær man annæn nidhær ok skiær or tungu hans"; d) "takæ twe mæn en, læggiæ nidhær til iordhær, sla u tændær twa ællr threær"; tilläggande Helsingelagen till punkten *c:* "æller öron af, æller näsar". Sudermanna- och Helsingelagarne föra ock härunder det fall, att någon "ledher annæn til stok æller städhiu hogger limi hans af hanum", såsom den förra säger, eller som den sednare:

"ledher annen til stuk æller stubba, hogger af hand æller foth", hvilket Uplandslagen under namn af *hamblan* upptager bland edsörebrotten, men då härjemte äfven SL. och HL. åter omnämna och hänföra dessa fall till brotten mot edsöret, likasom äfven de öfriga Landskapslagarne, så synes detta ej annorledes kunna förklaras, än att detta brotts natur af förbrytelse mot edsöret var en sednare tillkommen skärpning af ansvaret derföre, likasom sedermera alla slag af våldsam stympning såsom edsörebrott ansågos. Anförde händelser af *högsta sår* betecknar *Westgötalagen* såsom *nidingsverk*, hvilka den äldre räknade till urbota mål, men den yngre låter med sex gånger nio mark försonas eller lika som qualificeradt dråp. Vidkommande åter punkten *a* uti de andra Landskapslagarne, så fordrar *Östgötalagen* i försoningsböter för sjelfva såret 40 mark, för lytet 40 mark, likaså 40 mark för den son och 40 mark för den dotter den stympade kunnat afla, och "han siælwær gildær at siaxtantighi (160) markum": *Sudermannalagen* 40 mark för såret, ersättning för "tre yskabarn twa synir ok ena dottor", nemligen 40 mark för hvardera sonen och 80 mark för dottren; *Westmannalagen*, 20 mark för såret, 40 mark för "sun ufödder", 80 mark för dotter: *Dalelagen*, 60 mark för såret, för "ubornan sun" 60 mark, för "dottir uföda" 80 mark, dock enligt denna lag de två sistnämnda ersättningarne endast, om den stympade var ogift: Uplands- och Helsingelagarne åter tillåta målsäganden här att taga så höga böter han ville 67). Full mansbot, 40 mark, erlades ock i försoning vid de öfriga till kategorien af högsta sår hörande fall, och förmådde den skyldige ej erlägga böterne, gick hämnden ursprungli-

67) WGL. II. Orb. II: 7, 8, 10, 11; ÖGL. Wad. V; UL. MhB. XXX; SL. MhB. X; WmL. MhB. LXIV; DaleL. MhB. XXVIII; HL. MhB. XV; jfr GotL. XIX: 27—29.

www.libtool.com.cn

gen ut på lifvet, såsom ännu af Helsingelagen synes: "orkar ey botum, tha giælde *lif* fore *limmæ* i thæssu mali", men Uplands-, Sudermanna- och Westmannalagarne tillämpa här poena talionis, jemte det Uplandslagen för medhjelpare stadgar ena handens förlust: "Dræpær man annæn ællr huggær aff hand ællr limi adhræ, orkær æi bot, ællr vill æi bötæ ællr ok borghæn til fuldræ botæ, giældi tha liff gen liwi, ok lim gen limi, sidhæn laghfyllt ær a han; giældi ok ængin thæn liff fore liff ællr lim gen limi, som botum orkær ællr borghæn til fuldræ botæ", säger Uplandslagen, och i afseende å medhjelpare: "hvar thæn thær til halp, giældi andræ hand sinæ" 68). Hvad sedan *Landslagen* vidkommer, så betraktar den ifrågavarande brott alla som *edsörebrott*, i anledning utæn tvifvel af hvad redan Landskapslagarne om *hamblan* innehålla, och ställer uti målsägandens behag att antingen fordra pæna talionis eller böter, om den brottslige greps i färsk gerning; och härmed förenar sig äfven *Stadslagen*, dock så, att den ej anser edsöret vara brutet, med mindre tvänne lemmar blifvit stympade 69).

2) *Afhugg.* Detta begrepp innebar väl i allmänhet lemstympning, och ur denna synpunkt voro ock de till *högsta sår* hänförbara händelserne afhugg; men uti begreppet af högsta sår ingick ock nödvändigt ett, om också ej *före* sammanträffandet fattadt, dock derunder eller i samma ögonblick då tillfälle sig dertill

---

68) UL. MhB. XXXI: 1, jfr XXX; SL. MhB. X; WmL. LXIII; HL. MhB. XV; jfr ÖGL. Wad. VII; GotlL. XIX: 23—26. I afseende å castration vill dock UL. (30) att "huwzman giældi hændær sinær badhær". SL. l. c. säger: "orkar han ei bötæ — giælde tha lim firi lim, ok lif fore lif *än han dräpit hawer*", och detta tillägg anse vi innebära en mildring af Helsingelagens stadgande.

69) LL. EÖ. XVII, XXXIX, GotlL. EÖ. XVI, jfr Sår. Vilja XX.

erbjöd uppkommet och medelst våld, hvilket genom uttrycket "læggia nidher" betecknas, mot personen utfördt uppsåt att stympa honom på sätt som skedde, då deremot vanligt afhugg, ehuru "wiliawærk", antogs hafva ägt rum uti slagsmål och brådskilnad, hvarföre ock Lagarne i fråga om högsta sår uttryckeligen anmärka, att handlingen ej som sådan skulle anses, om skadan uppkommit "i wapnaskipti", eller "i kifve", eller som Landslagen, säger: "Nu komber thet i wapnaskipte thera i mellom och ey aff sliko wålde som nu är sagt", samt i fråga om vanligt afhugg: "komma män saman i wapnaskipte medh wrezwilia och hugger annar annan fullom sårom, näsa aff manne, eller uth ögha, eller aff öra, eller i sitt anlete eller hals swå at han hafver äwerdilikit lyte aff, eller hugger aff hand eller foot" 70). De såra- och lytesböter, som för afhugg i slagsmål, brådskilnad, vapenskifte, m. m. skulle erläggas, äro noggrannt nästan för hvarje lem bestämde, men till beloppet olika i de särskilda lagarne, och vi kunna här endast uppgifva de allmännare grundsatserne i ämnet. Afhugg på engång af de fyra fingrarne på handen var tillsamman lika gildt som afhugg af tummen, "fore thy — såsom Landslagen i likhet med flere af Landskapslagarne säger — at tumulfinger är halff hand", likasom "hääl halfver footer". Hand, fot, öga, öra och näsa, äfvensom hugg i ansigtet, hvaraf svårt och vanställande ärr eller lyte uppkom, voro ock lika gilda efter så väl de flesta landskapslagarne, som Landslagen, och likaså

70) HL. MhB. XV; jfr UL. KgB. VIII. om *hamblan;* LL. EÖ. XXXIX: 1; Sår. Vilja III. Jfr StL. Sår. Vilja III, XX. Så säges ock uti en Förordning af *Hagen Hagensen* i Norrge (1218—1262), att "de mænd, som med fri villie hugge haand eller fod af nogen mand, ere *ubodemænd*, undtagen at *det skeer i kamp*, eller Kongen eller Kongens ombudsmand efter Kongens Forordning lader revse og rense landet": *Paus*, III. s. 167. Jfr för öfrigt nu gällande lag MB. XII: 3 med XXXIV.

www.libtool.com.cn

tå å fot i sårabot lika gild som finger å hand. Satt lemmen qvar, men kunde ej begagnas, ansågs det lika som fullt afhugg. Kunde den åter begagnas, äfvensom om ansigtssåret var sådant, att det skyldes af hatten eller hufvan ("hyl hatter æller huvæ"), en omständighet, hvarpå de gamla svenska lagarne lika med de germaniska fästa synnerlig vigt, var lytesboten hälften mindre än annars. Enligt Westgötalagen var såraboten för afhugg i vissa fall 3 mark och lytesboten då vanligen 9 mark; i andra åter såraboten 9 mark och lytesboten då 3 mark, 12 öre, 6 öre. *Östgötalagen* fordrar 40 mark i försoning för viljaverks afhugg och uppställer i allmänhet den regel, att der såraboten uppgick till 40 mark, ingen lytesbot följde, men annars var lytesboten lika stor som målsägandens andel af såraboten. Enligt *Uplandslagen* var såraboten i afhugg 3 eller 6 mark och lytesboten dubbelt så hög; enligt *Sudermannalagen*, såraboten 3 mark och lytesboten 10 mark, men för hand och fot 20 mark; enligt *Westmannalagen*, såraboten alltid 20 mark, men lytesboten deremot mindre från 2 och en half örtug till 3 mark; enligt *Dalelagen*, såraboten från 3 till 20 mark, lytesboten åter från 12 öre till 3 mark 71). *Landslagen* bestämmer i afhugg sårabot minst till 3 mark och lytesboten då till 6 mark; der såraboten var 6 mark, utgjordes 9 mark i lytesbot, der den var 9 mark följde 12 mark i lytesbot, och der den förra uppgick till 12 mark, erlades den sednare med 20 mark. Vid bestämmandet af såra- och lytesbotens belopp allt efter de särskilda lemmarnes beskaffenhet afviker *Stadslagen* i en och annan del från Landslagen. Hvad som i detta afseende sär-

71) WGL. 1. Saræm. IV; ÖGL. Wad. VII. pr. XV: 4; UL. MhB. XXIV, och XXVIII: 1 angående tänder; SL. MhB. V, VI; WmL. MhB. XLVIII; DaleL. MhB. XXXIV, XXXVIII—XLIII; jfr HL. MhB. IX; BjærkR. XIV: 1—9; jfr härtill *Grimm*, s. 628 f.

skildt bör anmärkas, är: att den anser äfven den händelse, att man med våld afhuggit någon *en lem*, såsom näsa, öga, öra, hand eller fot, kunna bötas likasom afhugg i vapenskifte med 80 mark till målsäganden och 20 mark till tveskiftes emellan Konungen och Staden: att för afhugg af tunga och "skap" bötades dubbelt så mycket som för afhugg af näsa m. m.: att om på qvinna "spini" afhöggos i *ett* hugg (ty skuros de af eller afhöggos i flere hugg, var edsöre brutet), "thå ligge i tveböte som tunga eller skap vare", men "varder — spini læster och eigh affhuggin, böte — fyratighi marker", hvaremot om man "skär aff spina medh vilia eller vredzværkum och *staddo rådhe*: gånge thå liiff hans fore och enga böter": och sluteligen att om vid afhugg, ehuru ock i vapenskifte, af näsa, öga, öra, hand, fot, tunga, skap eller spena den brottslige "orkar eigh botum, gifvi lim fore lim ok swå wari lagh um all annur affhugg, än han orkar eig botum" — "får han ther dödh aff, gifvi liiff fore liiff 72). Att Stadslagen äfven anser afhugg af två lemmar i samma gerning som edsörebrott, är redan nämndt.

3) *Fullsår* och benbrott. Enligt lanskapslagarne ansågos i allmänhet de sår vara *fullsår*, der, såsom Östgötalagen säger, "skær uddær ok æg, thorf uidh lin ok læki, spik ok spiær", det är der det ägghvassa vapnet skurit in och till hvilkas helande erfordrades feta såsom botemedel använda saker, linne och läkarehjelp, hvarföre då dessa criterier inträffade, såret var fullsår, ehvad det var större eller mindre, ben blifvit krossade

72) LL. Sår. Vilja III—V, IX; StL. EÖ. XVI; Sår. Vilja III —VI, XI, XX; jfr ock om afhugg af "spini" *BjœrkR.* XIV: 30; Gotl. StL. I: 44. Lands- och Stadslagen bestämma ock lytesboten för afhuggen tå till hälften mindre, än för afhugget finger; men Landskapslagarne stadgade att "swa skal firir tær bötæ, sum firi fingræ", WGL. I. Sar. IV: 7.

www.libtool.com.cn

eller icke, och såsom en särskild art af fullsår omnämnes *hulsaar*, sår som inträngt i bröst- eller bukhålligheten. Uti *Landslagen* bestämmes sedan detta begrepp sålunda: "warder man huggin fullom sårom, ther ey komber affhugg i, warder huggin eller stungin i hull medh swärd, knijfve eller spjute, eller hvariahanda thæt hälst är, eller stungin gienom låår eller arm, eller hvar hälst han gienom stungin warder, eller huggin i hufvudh, arm eller been, *swå at been uthlöses och uth takes*, eller warde been eller arma sönder slaghne eller huggne: thessen æru *fulsåre*", och i hufvudsaken samma begreppsbestämning äfven i Stadslagen 73). Enligt *Westgötalagen* var såraboten för fullsår 9 mark; enligt *Östgötalagen* 40 mark, hvarjemte den tillägger, att den brottslige, om han ej behörigen ville bjuda böter, skulle, likasom i fråga om dråp (och afhugg) "fridhlös farä ok hans bo skiptis". *Såraboten* var här således lika stor som för afhugg, och denna regel synes ock Svealagarne följa, jemte det *Uplandslagen* stadgar, att om benlösning ägde rum, böte hvart um sik benlösning ok sar", nemligen 1 öre (karlgild) för hvart ben. *Lands-* och *Stadslagen* åter fastställa böterne för fullsår till 20 mark, till treskiftes. *Lytesboten* deremot kom vid fullsår i fråga endast, då den lidande af skadan blef "krumpin, lamber eller lytter" 74). — 4) *Blodsår*,

---

73) Se ÖGL. Wad. VI. pr; jfr WGL. I. Saræmal. I; UL. MhB. XXIII: 4; SL. MhB. III; WmL. MhB. XLIII; LL. Sår. Vilja VI; StL. Sår. Vilja VII. Att de flere omständigheter, som enligt LL. utgjorde fullsår, äfven dessförinnan hade samma följd, synes af UL. MhB. XXIV. pr. och XXVII, jfrd med SudermL. MhB. XI, der "iarnhuggit sar, benbrut i sarum, hulsæri, *giænumlaghæt sar undir twar*, det är sår som hade två öppningar emedan någon del af kroppen var genomstungen, omnämnas såsom alla tarfvande läkarehjelp.

74) WGL. I. Saræm. I; ÖGL. Wad. VI, VII. pr. Var det qvinna, som tillfogat såret, böte 3 mark, Wad. XV. pr, XXII; UL. MhB. XXIV: pr, 2; SL. MhB. III; WmL. MhB. XLIII, XLIV,

blodläti, *blodvite*, i Lands- och Stadslagen *köttsår*, voro sådane i synnerhet på köttigare delar af kroppen tillfogade sår, af hvilka väl blodsutgjutelse följde, men dock ej voro fullsår. Enligt Östgötalagen bötades för blodsår 3 mark, enligt Uplandslagen för blodsår i hull tre öre, för blodsår i hufvud 6 öre; enligt Landslagen för köttsår 6 mark och enligt Stadslagen 12 mark 75).

Till sår, som med andra än dödande vapen blifvit tillskyndade, hörde i synnerhet *skena*, skeno, och *svarta slagh*. Uti *Östgötalagen* bestämmes begreppet af *skena* sålunda: "Nu slar man annan mædh hornum ælla hiæltum, stangum ælla stafrum (med horn, eller stång eller stör), bristær hudh ælla huld, thæt ær full skena", och på ett annat ställe: "Nu slar man arm ælla ben sundhær a andrum sua at lösas badhi ænda, thæt ær full skena". Det synes häraf: att *skena* kallades sådane sår, större eller mindre, som tillfogades någon med i sig sjelf icke dödande vapen: att såren likväl voro öppna blodsår, (brister hud eller hull) och att benbrott af slaget så väl kunde uppstå, som uteblifva, hvarföre ock Stadslagen skiljer emellan slag, hvaraf "beenlösning komber i", och "fulla skeno at eigh kombær beenlösning i" 76). Sex marker utgjorde böterne för skena, i vanliga fall, efter *Östgötalagen;* men "lösis ben ur skenu, fylghir örisbot", det är ett öre för hvarje benstycke, och löstes ända till sju ben och voro de så stora, att det klingade då man kastade dem i en skål, bötades 40 mark, likasom äfven så höga böter, det är full mansbot, erlades, om man "uardhær sua bardhær

---

som äfven belägger benbrott med 20 marks bot; LL. Sår. Vilja VI—VIII; StL. Sår. Vilja VII—IX.

75) ÖGL. Wad. XX. pr; UL. MhB. XXIV. pr; LL. Sår Vilja X; StL. Sår Vilja IX; jfr SL. MhB. III pr, IX.

76) ÖGL. Wad. XIX, XXI; StL. Sår. Vilja VII, IX; jfr ock Gloss. till WGL. ÖGL.

www.libtool.com.cn

(slagen) at han gangær krumpin i lifsdaghum sinum". Enligt *Uplandslagen* bötades för "benbrutit sar, (som) ær blat utæn ok brutit innæn, skiutær skarfwm samæn" (om skärfvorne växte tillsamman), sex mark; men "takær man ben or sari, tha a lækir (läkaren) witæ mædh en sins edhe *siu* ben, ok öræ karlgildær bot at hvariu bene, böte hvart um sik benlösning ok sar". Böterne efter Landslagen voro ock 6 mark och efter Stadslagen 12, samt särskildt 6 mark *lytesbot*, om man af slaget blef krumpen, lam eller lytt 77). — *Svarta slag* betecknar Östgötalagen sålunda: "Nu slar man annan mædh stang ælla stafre, *bristær huld innan ok haldær hudh utan:* thæt kalla suarta slagh", och således betydde det detsamma som slag, hvaraf blånad men ej blodvite följde 78). Derföre bötades enligt samma lag 3 mark, men full mansbot, om man af slaget blef lam eller lytt. Efter Landslagen bötades 3 mark, men efter Stadslagen 12, om lyto ej uppstått 79). Att annars slå och piska någon, eller som WGL. säger: "wardær madhær bardhær oc fridher abruten", var ett brott, som de äldsta lagarne belade med 5 mark och 8 örtuger i bot, i anseende till det förnedrande som denna behandling innebar 79a); och äfven enkla slag ansågos med sär-

77) ÖGL. Wad. XIX, XXI, XXIII; UL. MhB. XXIV. pr. 2; LL. Sår. Vilja VII, X; StL. Sår. Vilja VIII, IX; jfr SL. MhB. III; WmL. MhB. XL, L; BjærkR. XIV: 13, 14; DaleL. MhB. XXXIII. Äfven de Ripuariska, Allemanniska och Frisiska Lagarne fästa sig i fråga om böter för benbrott vid den omständigheten, huruvida benskärfvan, kastad i en sköld på så långt afstånd, som landsvägens bredd, gaf klang eller icke; jfr *Rogge*, Das Gerichtswesen der Germanen s. 35.

78) ÖGL. Wad. XXIII. pr. Annorledes beskrifver det dock Westgötalagen I. BardB. V; II. FridhB. IX: "Far madher vadhahug, wardher huarte blat æller blodhugher, thæt kallær suartæs slagh".

79) ÖGL. Wad. XXIII; LL. Sår. Vilja X; StL. Sår. Vilja IX.

79a) WGL. I. Bard. I; II. FridhB. I, jfr GotlL. XI: 1, 2.

särdeles stränghet. *Pust och slag*, ehuru åkoma ej syntes, bötades nemligen efter Östgötalagen lika som blodsår, ty här var det mindre den kroppsliga smärtan, än fastmer det skamliga för den friborne mannen uti sjelfva slaget, som kräfde upprättelse, och derföre var boten lika stor, som om blod hade flutit. Svealagarne synas likväl ådömma tre markers bot endast då förolämpningen skett uti offenteligt samqväm. *Uplandslagen* säger: "Slar man pust annæn ællr mædh stang ællr sten, ok synis æi akomæ, wardhær thæt giört fore kirkiusokn, fore öldrykki, a torghe, at baztuw ællr a thingi" etc. Detsamma upprepar hufvudsakligen *Landslagen*, med tillägg i afseende å stället: "eller annar stadh ther samfund är", men redan *Östgötalagen* stadgade utan inskränkning till offenteligt ställe tre markers bot "æn man slar annan kinpust, skiutær ælla skiuuær ælla riuær klädhe hans sua at hans manshælgdh skadhas", och utan någon inskränkning bjuder ock *Stadslagen*, att "hvar som annan slår pust eller dragher i hår, böte sex marker til threskiptis" och "warde slaghin wider stokin: um han orkar eigh botum" 80). Äfven det, att höta åt någon på offentligt ställe, med sten, stång eller "banavapnum", innebar en förolämpning, som, enligt Sudermannalagen, bötades med tre mark, hvarjemte, om den förolämpade förmådde tillvinna sig vapnet, det blef hans tillhörighet; och *Landslagen* stadgar härom: "dragher och noghor knijff eller sverd åth androm, eller reeser skott och vill skadha göra, än

80) UL. MhB. XXVIII. pr; SL. MhB. IX; HL. MhB. XIII; ÖGL. Wad. XXVII: 2. — LL. Sår. Vilja XIII; StL. Sår. Vilja XII; jfr *Andreas Suneson*, Paraphr. V: 23: "Item a libero si liber homo fuste aliquo verberetur, ictu quamvis unico feriatur, locum habebit emendatio sex marcarum — — Maior enim verberatum ex verbere, quam vulneratum ex vulnere solet infamia comitari"; jfr *Rosenvinge*, II. §. 169; *Grimm*, s. 632.

www.libtool.com

tå ath han ey gitter, böte 3 marker till treskiptes". (skedde det å kyrkoväg eller tingsväg, ~~var edsöre brutet~~) 81). I öfrigt bör ej lemnas oanmärkt, att *Stadslagen*, der i flere hänseenden strängare grundsatser herrska, än i *landets* lagar, förordnar: "att hvilken man sum andrum gör sår, som eigh komber affhugg i, och orkar eigh botum: *gånge hand hans fore:* uthan målsägaden bider fore hanum, ock han hafver eigh tholika gerning förra giort", i hvilken händelse det berodde af Domstolen om "han kan thera nådhe få".

Af det som nu om såramål blifvit utredt, följer, att i allmänhet de Gamle ansett det vara billigt och rätt, att då någon så svåra skadat en annan, att dennes person för alltid var förskämd, såsom t. e. genom högsta sår, den brottlige borde erlägga lika höga böter, som om han beröfvat den andra lifvet. Denna grundsats följde Götalagarne äfven i fråga om afhugg och fullsår af vredesvilja, men de öfriga afvika derifrån i så måtto, att *såraboten*, hvilken, ehuru ej alltid i jemna delar, treskiftades, antingen bestämdes till half mansbot jemte en tillkommande lägre lytesbot, eller ock till en mindre summa, men åtföljd af en i samma förhållande högre lytesbot, hvilken tillföll målsäganden ensam.

För öfrigt böra i sammanhang härmed följande grundsatser anmärkas: 1) Då såraboten uppgick till 40 mark, behöfde enligt regeln någon lytesbot vidare ej gifvas, emedan redan såraboten utgjorde en mans fulla värde 82). 2) Man ägde ej fordra böter för hvarje särskildt sår, som man vid samma tillfälle kunnat erhålla. Östgötalagen säger: "Nu æn man far af enum

81) SL. MbB. XXXIII; LL. Dr. Våda 1; jfr StL. Sår Vilja XII.

82) ÖGL. Wad. VII; XV: 4; det fall likväl undantaget om "madhær vardær giældær".

manne sændær flere sar ok dör egh af, tha giældin thön egh mera all, æn ett fullsare". Sudermannalagen förklarar tre sår, de må blifvit tillfogade af en eller flere vid samma tillfälle och ett afhugg vara försoningsgilda, derest den skyldige lät det ankomma på bevisning, men vidgick han sjelfmant och bjöd böter, blott ett sår; Westmannalagen, endast ett fullsår och ett afhugg, och Uplandslagen stadgar att, då i såramål böterne uppgingo till 40 mark, skulle "æi meræ æn saræbot *ænæ*" bötas, om talan fördes mot en enda person; men "huggæ twæ mæn en, ællr thrir ællr huru mangir ther æru — böte tha *hvar* sinæ saræbot i *thrim* sarum, æi wardhær ok bot thy meræ at sar sein flere" 83). Men från denna, i den germaniska rätten för öfrigt allmänna, princip afvika redan så väl *Stads-* som *Landslagen*, innehållande den sednare: "Nu warda *flere* limi afhuggne — *wari swå gilder limber som limber* bådhe i lytesbotum och såramålom" 84). 3) Hade tvänne vexlat slag med hvarandra och den ena dödades, men den andra sårades, lemnades såret utan afseende, men dråpet försonades; om den ene erhållit fullsår, den andra blott skena, var den sednare åkomman ogild, och likaledes var den enes blodvite ogildt, då den andre erhållit skena: men hade bägge bekommit lika svåra sår, qvittades de mot hvarandra i afseende å parterne, ehuru dock böter till Konungen och Häradet erlades. Dessa grundsatser förekomma i *Östgötalagen* 85). *Up-*

---

83) ÖGL. Wad. XIII: 1; SL. MhB. III, VI, VIII, XII; WmL. MhB. XLIII, XLVIII; UL. MhB. XXIX. pr. 1: 4. Samma grundsats ock i de sydliga Germanernas lagar: *Leg. Roth:* 46: 61: "Si amplius quam tres plagas fecerit, non numerentur"; *Lex Sal.* 20: 7, 9; 45; 3; 46, 3; jfr *Grimm*, s. 629, 209.

84) LL. Sår. Vilja III; StL. Sår Vilja III: 1.

85) ÖGL. Wad. VIII: pr: "Nu aghas tue mæn uidhær ok far annar sar ok annar drap, tha lægxs af sar firi drapi — ok skena firi sari ok blodhuiti firi skenu"; Wad. XIII: 2: "Nu

www.libtool.com.cn

landslagen stadgar väl ock: "Nu huggæs twe mæn, annær wærdhær sar ok annær dräpin, thær ær drap gilt ok sar ogilt"; men deremot i fråga om sår mot sår: "fa badhir fullsæri, warin badhi sar gild, hwart æptir sinni akomo, ær læst (lyte) i sarum, bötis hvart um sik". och dessa grundsatser uppställer äfven *Landslagen:* "får annar dödh aff och annar sår: ther är dödher gilder och sår ogildt —; får hvar sår aff androm — wari thå *huar* gilder åth sårom sinom, som the warda mätin til" 86). 4) För att utröna sårets beskaffenhet skulle besigtning anställas, enligt Götalagarne af grannarne, hvilka tillkallades att "skirskuta" såret, och enligt Svealagarne, antingen "firi sokn æller thinge", som Sudermannalagen säger, eller ock på sätt Westmannalagen yttrar att "Länsman æller ok annar a hans weghna, æller domare nempna til tolf män, lata mäta akomor hans til hwars the wilia witna —, witna the til skeno ware skena, witna til fulsäris, ware swa". *Landslagen* stadgar, att der någon blifvit så "huggin eller hambladher, swå at han ær æi föör til tings eller kirkio sigh at kära eller sår sijn syna låta: thå skal Häradzhöffdinge budh fåå, han skal honom siex sanninda män nempna, the skula thijt koma innan nästa 14 nätter effter thet skadhin giordis och mäta sår hans och swå ther fore böta låta, som the wilia sin eedh fore binda och sår och akoma äro til". Enligt Stadslagen tillhörde det Fogden, Borgmästare och Råd att utse fyra män till att syna såret, om den lidande ej sjelf förmådde komma till Rådstugan 87). 5) Det ålåg

---

kumbær skialnadhær manna mællum ok fa badhe iamna akomu, tha iamkin badhe sarum sinum ok bötin badhe Konunge ok hæradhe":

86) UL. MhB. X: 2; XXIX: 2; LL. Sår. Vilja XIV; jfr SL. MhB. XII; HL. MhB. IX in fine; StL. Sår. Vilja XV.

87) WGL. I. Bard. I; II. FridhB. I; WmL. MhB. XL. XLI, XLII; SL. MhB. VIII; LL. Sår. Vilj XII; StL. Sår. Vilja X.

skademannen att vidkännas kostnaderne för sårets helande, och skulle han i sådant afseende antingen betala läkarelön (lækisgæf) eller ock sjelf erbjuda läkare åt den sårade. Försummade han detta, var han, enligt Svealagarne, särskildt förfallen till böter 88). Hufvud- och hulsår samt i allmänhet sådane, af hvilka döden kunde blifva en följd, skulle *vårdas natt och år;* andra deremot af mindre svår beskaffenhet till dess de "æru hel ok hudh iwir wäxin". Derföre borde ej heller den sårade i de fall, då följderne af såret ännu voro osäkra, inom sagde tid af natt och år emottaga någon sårabot, emedan om han det gjort och likväl inom samma natt och år af sårnaderne afled, hans arfvingar sedan ej mer hade "wald a then hämpnäs sum sar giordhe", utan blott att "bot utkræwiæ the ater star"; och häruti instämma äfven *Lands-* och *Stads*lagen, så att, om målsäganden inom natt och år emottagit försoningsbot för såren och likväl sedan inom sagde tid af såren tillsatte lifvet, "thå ägher målsäghanden ey våld att hempnas, uthan han skal lagha böter taka: och stände thet först i botom som up är burit, sidhan skal thet medh laghum kræwias som återständer, och Konunger och Häradhe litin åth them botom som the hafva upburit och ther ökas eigh thera both". Sammaledes skulle i tvifvelaktiga fall med lytesboten anstå natt och år, emedan om vanställande ärr eller lyte, såsom till exempel vid hugg i ansigtet, ej inom denna tid uppkommit, denna bot ej utgick 89).

---

88) Läkarelön omtalas i WGL. I. Saræm. I; II. Wad. S. X; ÖGL. Wad. XVIII: pr; DaleL. MhB. XXXII; WmL. MhB. XLIII; HL. MhB. XII. Anbud af Läkare i UL. MhB. XXI, XXII, XXVII; XXIII: 4; SL. MhB. XI. — *Tidspillan* borde ock ersättas, se WGL. II. Wad. S. X. — Som *laga läkare* ansågs den hvilken "helæt hawer iarnhoggit sar, benbrut, hulsar, afhog, gænumlaghat sar undir twar". Anspråken voro den tiden lindriga.

89) ÖGL. Wad. XV: 4; WGL. II. FridB. XIII; UL. MhB.

www.libtool.com.cn

Försoningsböterne för sår *ökades* i följande fall och händelser: 1) Då *den sårade var en qvinna;* och ehuru Lagarne, så vidt vi funnit, uti detta afseende icke omnämna barn och åldrige personer, såsom förhållandet visat sig vara i dråpmål, synes dock sannolikt att de äfven i detta fall, likasom qvinnor, hade särskildt skydd. *Uplandslagen* innehåller angående qvinna: "konæ ær halw höghri æn madher badhi i drapum ok sarum, *utæn* thær sum wadhi ær ællr blodhlæti, ok utæn thær hundrædhæ markæ giæld æru, alt thær til saræboten kombær i fiurætighi markær; sidhæn æru thön iæmpn at botum, badhi man ok konæ". Dock gällde denna grundsats egenteligen efter Svealagarne, ty Östgötalagen stadgade, såsom redan är ofvan anfördt, att i "all manhælgdhamal" öfvermaga och qvinna ej voro "gildare" än mogen man, och detta fastställer äfven *Landslagen:* "Nu warder kona sarghat fullom sårom, eller bard, wari swå gild kona i sårabotom som man"; men om en man "aff haat och ondsko i drukinskap eller for andra quinno skuld som han älskar, slår *hustru sina* blåå eller blodogha lama eller lytta, wari thæt alt i twæbotum" 90). 2) Då jemte den sårades personliga

---

XXIV: 3, XXV; SL. MhB. IV; jfr VI in fine; WmL. MhB. XLVI; — LL. Sår. Vilja IX: 1, XVI; StL. Sår Vilja XVI.

90) UL. MhB. XXIX: 3; SL. MhB. XII; ÖGL. Wad. XXVII: 1; jfr BjærkR. XIV: 28; LL. Sår. Vilja XV: pr. och ibm XIX. — *Anm.* I afseende å *qvinna* må ännu följande anmärkas. Det är ett i afseende å sederne anmärkningsvärdt drag uti den germaniska rätten, att ehuru å ena sidan qvinnor i allmänhet innehade en underordnad ställning inom familjen, den största omsorg likväl visas att mot dem vidmakthålla aktning och anständighet. Redan det att vidröra en friboren qvinnas hand, ja finger, emot hennes vilja, var uti *Lex Salica:* 23, och *Lex Rip.* 39 belagdt med 15 markers bot (sol. XV. causa); och *Gotlandslagen,* som i cap. XXIII afhandlar "quinna gripi", det är olofligt tagande på qvinnas kläder eller kropp, bötfäller ock den till half mark, som *lättsinnigt* tog qvinna om handleden (bauglidh); hvarjemte i

frid äfven hemfrid, kyrkofrid, eller tingsfrid tillika blifvit bruten. *Uplandslagen* säger: "wardhær man sar j hemfridhi sinum ællr at kirkiu, ællr i kirkiufridhi ællr a thingi, thær satir komæ samæn ok skiliæs osattir" (utmärkande sista delen af meningen det kännetecken, hvarpå detta fall skiljdes från edsörebrott). I dessa fall uppgick såraboten för fullsår till 40 mark, och för blodläte till 6 mark, och särskildt skulle ock nu lytesbot efter sårets beskaffenhet utgifvas, ehuru annars, när såraboten var 40 mark, lytesboten försvann. Helsingelagen tillägger till denna kategorie ännu sår i "snäckiufridh", eller om skeppsbord 91). 3) Om såret blifvit tilfogadt i "Konungsfridh", då för fridsbrottet särskildt 40 marker tillkommo, 92), eller 4) i de andra fridstiderne, då de vanliga böterne fördubblades, eller som lagarne sig uttrycka: "i fridhi halw dyrræ" 93).

öfrigt der för rubbande af hennes kläder eller injuriöst uppförande mot henne högre eller lägre böter efter omständigheterne utsättas, och af hvilka fall uti *Lex Bajuv.* 7: 3, 4, 5, äfven flere lika beskaffade nämnas. Bland förbrytelser mot qvinnas person upptager ock *BjærköäR.* XIV: 30—32, utom det redan omnämnda att skära eller hugga af henne brösten, äfven det, att skära lockarne af henne, och belägger det, om hon var *mö,* (ogift), med 12, och om hon var gift med 6 markers bot, jfr GotlL. StL. I: 43, 46; hvarefter äfven den nyare Stadslagen, Sår. Vilja XXI, upptager samma brott, och fordrar 20 markers bot om båda lockarne afskuros *mö,* 10 om blott den ena, och "halfvo minna fore *qvinno* locka". Jfr ock GotlL. LXII.

91) UL. MhB. XXIX: pr; SL. MhB. XII; HL. MhB. XIV; GotlL. XII: 2; jfr de not. 54 näst ofvan anförde lagrum angående *skeppsfrid;* jfr LL. EÖ. VIII, XIV.

92) ÖGL. Wad. XI. pr; XXI: dock anmärkes här, att genom blott blodvite konungsfrid ej bröts, med mindre det skedde i "Kununga gardhe"; WmL. MhB. LII, LIII; StL. Sår. Vilja I. som i detta fall fordrar dubbla böter.

93) UL. MhB. XXIV. pr; XXV: hvarest ock stadgas att "allt thæt i fridhinum ökis, thæt a malsegbandin ensamin"; jfr de nott. 73, 74 nästofvan angående fullsår anförde lagrum.

5) När fullsår blifvit tillskyndadt "a almänningstorghe" eller i offentligt samqväm, då det med 40 mark skulle försonas 94). 6) Då någon laggt sig i försåt för annan, och voro de sår, den tillkommande erhöll, i tveböte; dock anmärker Uplandslagen: "æi ma forsæti kallæ thæt æi kombær drap i" 95). 7) Då man gjort såret med knif och mordvapen, och ökades då böterne med 40 mark 96). 8) Om de, som anställde ransakan efter tjufgods i någons hus, der sårades, låg det i tveböte 97); och likaså låg det i tveböte, då man sårade någon med vredsvilja i utöfningen af dess embete, eller annat offenteligt uppdrag 98). Dessutom förekommer 8) i Östgötalagen: "Nu gangær man at andrum, *thæs uiliande* at han uill han skadha ælla hans hion: gangær a hans akær um war, ælla a hans akær ok æng um höst, huggær ælla sla blodhwiti ælla skena han ælla hans hion: tha ær alt thæt *tuagilt* sum han gær". Men om "nakuar skialnadhær kombær *bradhlika* therra mællum a akre ælla æng um byrgdha tima, tha böte sum för var skilt — ok æng te firi fridhbrutit"; och samma fall med samma ord och

---

94) WmL. MhB. XLVII; DaleL. MhB. XXXII; jfr BjærköæR. XI: 6.

95) SL. MhB. XXVI; WmL. MhB. XX; UL. MhB XI. pr; jfr not 59 nästofvan.

96) ÖGL. Wadh. XI: I; jfr GotlL. XIX: 6; DaleL. MhB. XLIV: "Kuma men at öldum saman — läggir man medh kniwi oc mordvapn, thæt ær tolf marka sak. Jfr härtill WGL. I. Orb. I: 8; — LL. Dr. Våda l: 2 stadgar att den, som "dragher kniiff eller swerd åth androm eller reeser skoti och vil skadha göra, än tå ath han ey gitter, böte 3 marker".

97) UL. MhB. XLVIII: 2; LL. ThjufB. XIII, XIV.

98) Dessa grundsatser förekomma egenteligen uti Stadslagarne, BjærkR. XX: 5; StL. Sår. Vilja XVIII, RådhstB. XXXII; jfr nott. 47, 48 nästofvan. De ofvan uppgifna qualificerande fall hafva vi anfört, utan afseende deråa, om de uti alla de gamla lagarne förekomma eller ej, och förmoda vi någon oriktighet deraf ej uppstå, då den lag, dit stället hör, alltid angifves. Uti ett positivt lagbud ligger ock alltid en princip.

samma följd upptager äfven *Landslagen* 99). Slutligen må nämnas, att uti Konung Gustaf I:s och Riksens Råds stadga 1540 det förklaras, att "slår man fader eller moder anten blånat eller blodvijte eller pust, eller skjuter, antingen med näfva, kiäpp, sten eller stång eller medh hvarjahanda thet är — vari thet alt i tveböte — och stånde för kyrkiodören at slijta rijs och skrifft tage". Hvarken Landskapslagarne, eller Landlagen hade ännu upptagit detta fall.

Det följer att fästa uppmärksamheten på de omständigheter, i följd af hvilka *manshelgdsböterne* uti dråp- och såramål *minskades*.

Alltid, då någons lif blifvit förspildt eller sår tillfogadt, ägde Målsäganden eller den förnärmade anspråk på försoning, och enligt de sydliga Germanernes lagar skulle äfven den, som af våda begått dråp, eller ock stod i något juridiskt förhållande till det ting, som var skadans närmaste orsak, alltid erlägga för den dräpne den af lagarne bestämda fulla "wergeld". Psychologiska grunder togos härvid ej i betraktande, men som likväl sådane händelser ej ansågos som fridsbrott, hade i dessa fall det allmänna ej några anspråk på böter, äfvensom någon fejd häraf ej tilläts af sederne att uppstå 100). Äfven hos de Skandinaviska folken torde ursprungligen samma åsigter beträffande målsägandens rätt till försoning för hans frändes dråp hafva varit gällande 1); men i det skick vi nu hafva de äldre

99) ÖGL. Wadh. XIII: pr; LL. Sår. Vilja XVII; jfr ThjB. XXV.

100) Jfr *Rogge*, Das Gerichtswesen der Germanen, ss. 30—32

1) Bevis härå torde man finna deruti, att enligt WGL dråp, begånget af öfvermaga, skulle bötas till målsäganden med 9 mark, eller lika mycket, som en mogen man erlade, då det allmännas anspråk och ättboten afdragas: I. Mdr. I: 4; II. Dr. V; I. WadaS. II. Likaså, enligt ÖGL. Dr. XVIII, borde

www.indtool.com.ch

lagarne, visa de redan, att man vid försoningsböternas bestämmande fästat afseende på den ansvariges afsigt och förminskat dem, der den onda viljan uppenbarligen saknades. Skilnad göres nemligen emellan *viljaverk* och *vådaverk*, hvilka äfven uti Stads- och Landslagen formelt i olika balker behandlas. *Våda* var åter af två slag: *handlös våda* och *annan i gröfre förseelse grundad våda*, och benämnes, hvad den förra angår, uti Svealagarne särskildt "*handwærkadher*" *våda*, den skada af våda, som uppstått af någon med händer gjord inrättning, såsom giller för djur, hus som faller öfver någon, med mera. Till utmärkande af nämnde skilnad anföres i Lagarne flere upplysande exempel, såsom uti Östgötalagen: "Nu huggær madhær at manne ok vardhær annar firi ok far af bana", var det grof våda; likaså "skiutær spiute, kasta stene, kombær hvarghin nidær för æn skadha gær", var det grof våda; men "kombær förra nidhær æn thær sum skadha gær, *thæt ær handlös wadhe*", m. fl. Sammaledes i *Uplandslagen:* "Nu skiutær man spiuti ællr kastær stene iwir hus ok ser æi hvar nidhær kombær, ællr kombær fyrr nidhær æn skadhin giörs, stionkkær (studsar tillbaka) aff stene ællr stokki, ællr aff nokro andru, *thæt ær alt handlös wadhi*", och lika beskaffad begreppsbestämning häraf förekommer i Landslagen 2). Således, då något blifvit kastadt, skjutet, eller annorledes gått ur någons hand, utan att handen styrt det skadande mot den, som

öfvermaga, som begått dråp, erlägga till målsäganden 13 marker 8 örtuger, det är en tredjedel af 40 mark, och förföllo Konungens och Häradets anspråk. Så voro ock böter för dråp af gröfre våda i allmänhet, enligt WGL., 9 mark; se not 4 nedan.

2) ÖGL. Wad. 1, pr. 1, 2; UL. MhB. III. IV; WmL. MhB. VI. LL. Sår. Våda IV, V, VI; StL. Sår. Våda III—VI. Likaså de andra Lagarne. Om *handwærkader* våda, se UL. MhB. V. ind.; SL. MhB. XIX. ind. WmL. MhB. VII. ind. Jfr ock *Magni Lagabæters* GulatingsLov. MhB. XII. (Paus, s. 63), der flere goda anmärkningar angående vådaverk göras.

skadan lidit, eller såsom Stadslagen (Sår. Våda IV) säger "at eigh fölgir hand hugge", var vådan handlös, hvarmed äfven "handverkadher" våda lika ansågs. Annan skada som af våda påstods vara tillkommen, berodde det deremot af parterne ömsesidigt att såsom sådan antaga och erkänna, om den icke skulle såsom viljaverk anses: "taks egh til vadha, säger *Östgötalagen*, utæn badhe wilin, thæn ær hiog ok thæn sum sarit fik: badhe aghu the et at suæria i edhinum", och *Uplandslagen:* "thæt ær vadhi badhir sighiæ wadhæ wæræ". *Stadslagen* bjuder ock än: "taks eigh til wådhe, uthan bådhe han som drap, och swå hans arfva som dräpin ward, sighia bådhe wådha wara, och the skulu och bådhe edh fore göra"; men förordnar derjemte, likasom äfven *Landslagen,* en tolfmannanämnd att ransaka och sig utlåta, huruvida handlingen som våda- eller viljaverk borde anses. I fråga om *handlös våda* deremot gällde, att "handlös wadhi ma fyllæs utæn malsegandæ wiliæ", och borde skademannen tillbjuda eden genast "at rinnændæ blodhi ok riudændhæ sari", och sedan gå den å tinget inför grannar och soknemän: "faldær at tilbudhinu, wæri tha wadhi i wiliæwærkum" (UL.). Likaså stadgar härom Landslagen (och Stadslagen): "hvariahanda handlös wådhe thet är: ther må then som gerningena giorde, wådaboth fram läggia och wådha edh gånga, än tho at målsäghanden wil ey böter uptaka". För öfrigt anmärka så väl Landskapslagarne som Landslagen, att "ey bör uthan ett hugg eller skott uppå en man till våda räknas", och såsom en ytterligare bestämning af vådaverk, tillägger *Landslagen:* "hvar som sverd eller knijff dragher, spänner armborst, eller annur wapen reeser åth androm oträngdher och onödder, hugger, stinger eller skioter åth honom, och tagher annan: hvat ther timar dråap eller sår aff, komi aldre wådha eedh eller wådha both fore" 3).

3) ÖGL. Wad. 1 pr. XVII; WGL. I. Vadæ S. I; UL. MhB.

Böterne *för dråp* af våda utsätter Westgötalagen till 3, och för grofre våda till 9 mark 4). Enligt Östgötalagen bötades för grof våda, såsom till exempel slag i hufvudet, hvilket kallades *höghste wadhe*, 20 mark, och för handlös våda tredje delen deraf, eller "half siunde mark ok fiurar örtughær". Enligt Uplandslagen utgjorde böterne för grof våda äfven 20 mark och kallades "halwgiæld", emedan de voro häften af mansboten, och för handlös våda 7 mark. Helsingelagen öfverensstämmer med Uplandslagen, och Westmannalagen fordrar i de fall 13 marker, der Uplandslagen fordrar 20, men boten för handlös våda är i båda lagarne lika hög. *Landslagen* stadgar i ett fall 40 mark, nemligen om man utsatt giller för djur och försummat att derom behörigen lysa; i öfrigt var vådaboten efter omständigheterne 20, 10, 9, 4 och en half mark. *Stadslagen* utsätter i ett fall 60 mark, nemligen om någon "klifver i thrä epter budhi (på någons befallning) falder nidher och får bana aff", och de öfriga gradationerne voro, efter sakens beskaffenhet, 40, 20, 12 mark, 5).

Ibland de flere i Lagarne anförda fall, då döden antogs vara en följd af handlös våda, eller hvad som med den lika betraktades, vilja vi, till en characteristik af de äldre åsigterne öfver dessa ämnen, utom de redan uppgifna, anföra följande: Tillsatte någon lifvet af giller och andra försåt, dem man utlagt för djur, så, om man lyst härom inför grannar och soknemän,

---

V: 1, VII: 1; XXIII: 2; SL. MhB. VII, XXI; WmL. MhB. XXXVIII, VI, IX; LL. Dr. Våda I, II; Sår. Våda I, V; StL. Dr. Våda I, II; Sår. Våda, VI.

4) WGL. I. Mdr. XII, XV; II. Dr. XXXII—XXXVIII, och XXV, XXVI.

5) ÖGL. Wad. I; UL. MhB. V, VI; WmL. MhB. VIII, IX; HL. MhB. III, IV; jfr Dr. Våda i LL. och StL.

bötades då som för handlös våda, men, derest lysningen blifvit försummad, de högre böterne för våda, och, enligt Landslagen 40 mark 6): Voro flere sysselsatte att nedhugga träd, vältra sten eller stock, uppdraga eller utskjuta skepp med mera, och föll trädet eller stenen på någon af dem så att hans lif spilldes, skulle enligt Östgötalagen de öfrige böta den lägre vådaboten sålunda, att den döde ock för sin del deruti deltog, det är hans andel afdrogs från det hela, och återstoden utbetalade de andre; men enligt Uplandslagen skulle den gälda vådaboten, som anlitat den dödade om arbetet, hvaremot åter Landslagen fastställer Östgötalagens grundsats i så måtto, att "then som lifver gälde han åter" 7): Föll någon under qvarnhjul eller i qvarndamm och tog död deraf, skulle enligt Götalagarne alla de, som ägde del i qvarnen tillsamman böta den lägre vådaboten, och Östgötalagen förordnar särskildt, att, om den som föll var mjölnaren sjelf och ägde han del i qvarnen, blott 3 mark för honom skulle bötas, emedan det öfriga afräknades på hans andel. Samma grundsatser gällde ock, då någon föll till döds från andra verk och inrättningar; men redan Svealagarne förklara allt detta vara ogild död 8): Föll någon uti en annans brunn eller annan öppning och graf i jorden (undantagande diken) och miste lifvet, skulle ägaren böta vådabot, men hade flere i byn del i brunnen, skulle den böta, som försummat "at bylia och um hylia". Detsamma gällde, om någon ljutit döden genom en annars vanvårdade bro; men den omständighe-

6) UL. MhB. V; ÖGL. Wad. I: 2, den lägre Vådaboten kallas här "halfre bot"; LL. Dr. Våda IV; jfr StL. Dr. Våda III. pr.

7) ÖGL. Wad. I: 5; UL. MhB. VI: 2; LL. Dr. Våda V; StL. h. t. IV.

8) WGL. II. Dr. XXXII, XXXV; ÖEL. Wad. I: 2, 4; UL. WidhB XXII: 2; LL. BB. XXI.

ten att brunnen eller bron ej var i behörigt skick, nämnes egenteligen först uti Svealagarne och sedan i Landslagen, hvaremot det efter Götalagarne synes hafva varit likgiltigt, om brunnen eller bron var ordentligen hållen eller ej, och ägaren alltid skyldig att böta då någon deruti eller derifrån fallit och dött 9): Om någon, som på en annans *befallning* klifvit upp i träd eller mast, föll ned derifrån och tog död, skulle den som befallt honom klifva, så efter de äldre lagarne som enligt Landslagen, böta 20 mark, men om den döde klifvit upp blott på en annans *begäran* eller *bön*, nedsatte Landslagen böterne till 10 mark 10): Föll hus eller något af menniskohand uppfördt verk på någon och slog honom ihjäl, skulle ägaren böta den lägre vådaboten, och tillägger *Stadslagen*, att om ägaren blifvit uppmanad att bättra huset, och "dagher fore lagdher och tijmadhe thet epter then dagen: wari tå dråp i wiliawärkum och botum"; hvarjemte den ännu stadgar, att om' vid byggnadsarbete "the som byggia eller annat ærfvude ther til görä, lata sik slippa aff handum timber, steen, fiolar eller hvat thet är och man får ther bana aff", skulle de betala den mindre vådaboten; men "nu kunno nokre ankoste brista, the bondin them fik til bygning sinne — böte tå bondin som byggia

---

9) UL. MhB. VI: 1; WidhB. XXIII: 6; LL. MhB. XIX: BB. XXIV; LL. Dr. Våda VI; StL. e. t. V; ÖGL. Wad. I: 2; WGL. II. Dr. XXXIII, XXXIV; jfr *Rogge*, l. c. s. 33.

10) UL. MhB. VI. pr; SL. MhB. XX; WmL. MhB. VIII; LL. Dr. Våda VII; StL. e. t. VI. Annars gälde enligt Svea lagarne, att om något föll ned på någon, som deraf tog död, för honom skulle bötas, men föll någon sjelf ned från något ställe och tog död deraf, låg han ogild: "a fald the æru böt ok aff fald æi, utan aff sæghl træ enu (undantagande då man föll ned från mast); Se UL. l. c. DaleL. MhB. våda VI; men att den sednare satsen ej gällde efter Götalagarne, synes af det föregående. — Se ännu åtskilliga fall af våda död uti WGL. II. KirkB. XVII, XX: UL. KirkB. VI: 6.

leet och eigh then som åhölt" 11): Hade qvinna blifvit lägrad och dog i barnsbörden, skulle lägersmannen ock böta vådabot 12). Sluteligen bör nämnas, att likasom ägaren till det liflösa ting, som vållade en annans död, borde, enligt hvad man af det föregående finner, erlägga vådabot, så ålåg det honom ock att gifva vådabot då ett honom tillhörigt "fä", det må hafva varit vildt eller tamt eller hemdjur, tillfogade en menniska döden. I sådan händelse skulle ägaren genast erbjuda sig att utlemna djuret åt målsäganden jemte böter, eller ock, derest målsäganden, oaktadt tre särskilda gånger å tinget upprepade anbud, ej ville djuret och böterne emottaga, lössläppa det förra och nedsätta de sednare i taka hand, för att sedan för vidare hämnd vara fri; men om derpå tvist uppstod, huruvida djurets ägare fullgjort hvad honom ålegat och denne ej förmådde det bevisa, var han förfallen till full mansbot. Landslagen frångår likväl redan denna lagliga sedvana, och ålägger i allmänhet blott ägaren att till målsäganden utbetala 9 mark 13). Och således synes af allt detta, att så snart emellan den dödsvållande orsaken och en menniska ett juridiskt förhållande ägde rum, denne alltid var skyldig att utgifva försoningsböter, ehuru högre eller lägre allt efter viljans brottslighet.

Att dråp af öfvermaga och avita som vådadråp ansågs, har redan i det föregående (ss. 73, 92) blifvit

---

11) SL. MhB. XX; UL. MhB. VI: I; LL. Dr. Våda IX; StL. Dr. Våda VIII. —

12) DaleL. GB. XII. WmL. MhB. XI; UL. MhB. VII: 4.

13) UL. MhB. I; SL. MhB. XVII; DaleL. BB. LVII, ff; jfr WGL. II. Dr. XXXIX; ÖGL. Wad. II; GotlL. XVII; LL. Dr. Våda XVII; StL. Dr. Våda XVI; Så skulle ock efter de germaniska lagarne skadedjuret utlemnas till målsäganden, jfr *Grimm*, s. 664. f. Likasom djuret skulle ock träl, som begått dråp, till målsäganden utlemnas, se ÖGL. Dr. XIII.

utredt, likasom äfven förhållandet med qvinnas ansvarighet för brott. Men ännu återstår en anmärkningsvärd omständighet, nemligen de äldre lagarnes grundsats angående ansvaret för dem, som antingen genom råd eller annorledes gifvit anledning till viljadråpet och hvilka kallades *Radhsbani*, eller ock vid dråpet hulpit och hållit den dräpne, och hvilka benämndes *Haldbani*. Det var nemligen i allmänhet regel, att för ett brott blott en hufvudman skulle antagas och en bot, eller som UL. Thingm. VII: 5 det uttrycker: "I allum soknum tha böte ængin bot, utæn thæn huwzmandær ær at malinu ok laghwunnin ær til: æi bötes ok meræ fore en brut æn en bot"; och detta finner man nu tillämpadt uti dråpmål. Hvarken *radhsbani* eller *haldbani* var underkastad samma ansvar som den verkeliga dråparen, den, hvilken gifvit eller sjelf uppgaf sig hafva gifvit sjelfva dödshugget, ty efter Westgötalagen bötade radsbane och haldbane endast halffemte mark och det till målsäganden, men hvarken Konungen eller Häradet hade anspråk på några böter af dem. Efter Östgötalagen bötade de 20 mark; efter Uplandslagen tillsamman 10 mark, ehvad de voro flere eller färre ("kunnu twe ællr thrir ællr flere ett drap giöræ"), och Sudermannalagen yttrar härom: "Kunu tiu män æller flere dräpä en man, alle agha then man fasta (undergå andelig pænitens) ok thri af them banamän hetä, en *radhbani* annær *haldbani*, ok thridhi *sander drapare*. Radhbani — bot hans 3 marker, ensak malsägher. Haldbani — 9 mark, ensak malsägher. Sander drapare — bot hans 40 mark". Alla tre hette således banemän, men bötade olika. Samma grundsatser i afseende å dessa frågor fastställer äfven *Landslagen*, då den bötfäller "*Halsbana*" till 9 mark, och "Rådzbana" till 6 mark, och berodde det, enligt alla dessa lagar, af målsäganden, att bestämma, hvilken af de å vigvallen

len (det är vid dråpstillfället) närvarande han ville anklaga som dråpare, och hvilken som rådsbane eller haldbane 14). Dock omnämnes ett fall, der den som rådde till dråpet var lika ansvar underkastad som den, hvilken utförde det, och detta var, då man eller hustru rådt någon att dräpa dess hustru eller man 15); och *Landslagen* har äfven stadgadt att våldgästare, som antingen "dräpa, sarga, slå blodvijte eller göra blånadh" å tavernare eller "å någon then honom tillhörer eller i hans gård förestadder är", skulle, om de fångades å färsk gerning, mista lifvet "så många som å then dödha hugg eller stiungh lagdho" (LL. KgB. 27 och Upsala Stadgan 1344, §. 8). Ifrån förenämnde, enligt Landsrätten i allmänhet gällande grundsatser om ansvar i dråpmål för auctor intellectualis, verus och socius afviker redan i allo Stadsrätten, och stadgar den nyare *Stadslagen*, att "ä huru många the saman äro i flock och farnöte, thå dråp görs, stånde alle *en rätt*" 16); men icke dess mindre, och ehuru äfven om fautores uti ej mindre *Gårdsrätten* af år 1544, §. 30, än den af år 1590, §. 4 stadgas att, såsom orden i den sednare lyda: "hvilken som undanstinger eller vetterligen döhl någon som brozlig och skyldig vorden är för någon ogerning, så at han undkommer, stånde samma rätt som then

---

14) WGL. I. Mdr. III; II. Dr. I, III, VIII; ÖGL. Dr. V: I; UL. MhB. IX: 3, 4; SL. MhB. XXIV; DaleL. MhB. XXVII; WmL. MhB. XV, XVI; — LL. Dr. Vilja, XX, XXI, XXXIX; Äfven i de Sydliga Germanernes lagar äro dessa grundsatser icke obekanta: *Lex Sal.* 45, 46, *Lex. Rip.* 64; *Grimm*, R. A. s. 626. — *Hælradh* kallas i WGL. råd eller andra ord och gerningar, hvarigenom man tillskyndade en annan döden, utan att dock sjelf dräpa.

15) UL. MhB. XIII: 2; SL. MhB. XXVIII; WmL. MhB. XXVIII; HL. MhB. XXII; DaleL. MhB. X.

16) StL. Dr. Vilja I. pr.

www.libtool.com.cn

bråzlige borde stå" 17), synes likväl ännu i sednare hälften af 17:de seklet denna grundsats icke allmänt hafva vid lagskipningen varit följd, emedan uti det Konungabref af år 1698, der det nu allmänneligen fastställes, att "then som i så måtto råder, hjelper eller befordrar någon ogiärning, vare sig mord, dråp, eller annat, at samma gerning therigenom är timad och förorsakad, han bör plichta therföre lika med ogierningzmannen sjelf", det tillika anmärkes, att Konungen velat gifva denna förklaring, emedan "uti Sveriges Lag icke finnes vara utsatt, hvad bot och straff then bör undergå, som är antingen rådzbane till en eller annan missgiärning eller å något annat sätt thertill vållande, eller ock vet af någon missgiärning, men then nedertyster och ingom uppenbarar" 18). Ifrån det att råda någon att dräpa, hade likväl redan Landslagarne skiljt det att *lega* någon att dräpa. *Westgötalagen* betraktade det först som urbota mål och stadgade, att "then som legho gaf" skulle ansvara för all fara, "swa sum siælnær giort hafdhi", men tillåter likväl sedermera det försonas med så höga böter målsäganden önskade taga. *Östgötalagen* förklarar att, om Herre bjudit sin tjenare att dräpa, målsäganden ägde för dråpet anklaga antingen Herren eller tjenaren. Med anledning af hvad uti Upsala Stadgan 1344, §. 21 blifvit upprepadt förklarar ock *Landslagen* den, som legde någon till dråp, lika brottslig och ansvarig, som hade han sjelf begått

---

17) Konung Gustafs Gårdsrätt 1544; Hertig Carls Gårdsrätt 1590, hos Schmedeman, ss. 21, 101.

18) Se Kgl. Brefvet till Hofrätterne af den 20 Julii 1698, Schmedeman S. 1516. Uti *Hofartiklarne* af d. 16 December 1687, §. 72 hade likväl redan samma grundsats blifvit stadgad. — Anmärkas må, att det likväl gafs åtskilliga andra brott, i hvilka, enligt de äldre lagarne auctor och socii voro lika straffbara, såsom i det följande skall anmärkas.

det, och *Stadslagen* stadgar: "Nu legher man annan, *eller husbonde biudher svene sinum*, nokon man dräpa, sargha, blånadh eller blodhvite göra: hvat then sami i thessom mali gör, antingia i försåtum, heemsokn, eller huru thet hälst händer, wari swå then som leghde eller *bödh* i fulle saak, som then thet giorde" 19).

Vidkommande sedan *Sår af våda*, i afseende hvarå äfven samma begreppsbestämningar gällde, som angående vådadråp, så voro ock här såraböterne lägre, än för viljaverks sår. Enligt Götalagarne i afhugg från ett öre till tre marker; enligt Uplandslagen i blodsår från 9 örtuger till 6 öre, i afhugg från 1 till 6 öre; enligt *Landslagen* i afhugg från 9 öre till 6 mark, och enligt Stadslagen från 12 öre till 6 mark. Om *lytesboten* åter säger *Westgötalagen:* "slikt skäl wadhæ læst waræ sum wilialæst"; *Östgötalagen*: "firi all uadhauærk, tha skal sua bötæ firi lyti sum firi sar"; och *Landslagen* visar, att der såraboten var 9 öre, lytesboten var 12 öre och der den förra var 6 mark, uppgick den sednare i allmänhet till 9 mark. Dessutom skulle här, likasom i viljasår, läkarelön med mera ersättas 20). — För öfrigt bortföllo ej mindre i våda-*dråp* än våda-*sår* alla de omständigheter, hvilka i viljaverk gåfvo målsäganden anspråk på särskilda frids- eller förhöjda böter. Derföre, såsom Östgötalagen visar, erlades ej vid vådaverk några ensaksböter till Ko-

19) WGL. II. Orb. I: 12; III: 109; Addit. 5. pr; IV: 9: I; ÖGL. Dr. III. pr; LL. EÖ. XLIV; StL. EÖ. XXII. Jfr Magni Ladulås Stadga 1284 och Upsala Stadgan 1344, §. 24: "hvar som *byuther* androm manne *æller leghir* til at sla, sargha ælla dräpa" etc (Had. till BR.)

20) WGL. I. WadæS. I; Saræm. IV: 7; ÖGL. Wad. XVII, XVIII; UL. MhB. XXIII; LL. Sår Våda; StL. Sår. Våda.

nungen, ej böter för knifslag eller för thukka 21). Westgötalagen säger: "slikt skal ungum bötæ firi wadhasar sum gamblum: slikt skal firi kono sar bötæ sum karmans", och Uplandslagen: "konæ ær halw höghri æn madær badhi j drapum ok sarum *utæn thær sum wadhi ær*" 22). Der handlingen var vådagerning hade ej heller det allmänna, det är fridsförbundet och Konungen, någon rätt till försoning, ty den innebar vid sådant förhållande ej något *fridsbrott:* "Nu firi *allan wadha*, tha taki *alt* sarthuli, ok aghe i hvarte karl ælla kunungær", säger Ostgötalagen. I Stadslagen stadgas: "alla vådhaböter i *sårum* eller *dråpum*, eller i hvario thét ær, taki målsäghanden enskylt saak sina", och på ett annat ställe: "målsäghanden skal enskylt alla vådhaböter hafva"; och sammaledes förklarar *Landslagen*, att de 20 mark, som utgjorde den vanligare vådaboten skulle vara målsägandens ensak, och "wari (den skyldige) *saklös* fore Konunge och Häradhe" 23).

2. *Äreförnärmelser.*

Äreförnärmelser och verbala injurier inneburo en förolämpning, som parterne sjelfve fordom ägde med hand och vapen att afgöra, såsom man har anledning att antaga af det fragment af "thöm gamblu laghum, sum i hedhnum tima brukadhes vm kamp ok enwighe",

---

21) ÖGL. Wad. III: 2; XI: 1;

22) WGL. I. WadæS. II; UL. MhB. XXIX: 3; jfr LL. Sår. Våda VI. in fine.

23) ÖGL. Wad. XVIII: 2; LL. Dr. Våda II, III; Sår. Våda I: StL. Dr. Våda II; Sår. Våda I. — Äfven efter de Danska lagarne erlades i Vådagerning icke några böter till Konungen. SkåneL. V: 18; Eriks Sjell. Lov. V: 9; jfr Rosenvinge, II. §. 169, 154.

hvilket finnes Uplandslagen vidfogadt och innehåller hufvudsakligen följande: Gifver man oqvädinsord åt man: du är ej en mans like och ej man i bröstet. Jag är man såsom du (svarar den andre). Då skola *de* mötas der tre vägar stöta tillsamman. Kommer han som orden gifvit, men ej han som orden ljutit, då må han vara det han kallas, och vare ej edsför elles vittnesbär hvarken för man eller qvinna. Kommer han som orden ljutit, men ej han som orden gifvit, då må han (den förre) utropa honom (den sednare) tre gånger för niding och märka honom på jorden (nemligen genom uppresande af en nidstång), och vare då han så mycket sämre, som han talat det han ej tordes försvara. Nu mötas de både med fulla vapen och faller den, som orden hafver ljutit, vare gild till half gäld; faller den som orden gifvit, de skymfeliga smädeorden, då är tungan hans baneman och ligge han ogild 24). Men uti Landskapslagarne äro äreförnärmelser redan tingssak. *Gotlandslagen* ansåg oqvädesord, som i slagsmål eller dryckenskap blifvit fällde, blott böra återkallas; men fälldes de på ting, stämma eller i annan folksamling, skulle oqvädaren böta 3 mark, *derest hans ord bevisades vara osanning*. Häraf följer, att ärerörige beskyllningar i allmänhet betraktades som obevisliga anklagelser, och denna åsigt bekräftas äfven af Sudermannalagen, hvilken förklarar "okuädhins ordh", ehuru de ej yttrades i form af angifvelse, likväl, då de fälldes "firi kirkiu æller thinge æller ok andrum samfundum manna" vara, likasom pust och slag utan åkomma

24) Se Addit. till UL. ThingmB. XIV; och *Schlyters* Företal, s. LXI; jfr *Schlyter* Gloss. orden "aker" och "marka". Det var en urgammal sed i Norden, att uppresa en *nidstång* för den, man ville förklara för niding. På nidstången inskars nidingens bild och hans namn ristades derunder i runor, och sedan var han utesluten från "samveru godra manna"; jfr *VatnsdœlaSagan*. kap. 34.

uti offentligt samqväm, gilde till tre mark, derest injurianten "giter han *ei* sannat at swa giort", eller den injurierade "giter sik fore thy namne wart" 25). *Landslagen* innehåller härom: "Kallar och noghor annan oqvädins ord medh hastogho modhe, hvat thet hälst är, thet å hedher gåår eller ähro: böte tre marker til treskiptis om han sijn ord ginast rätter eller igenkallar. Vil han sigh eij rätta förr än han *aff tinge* gåår, böte effter thy ordin äro, som fore skils i balke thessom", och tillägges: "ransaki sex män, the å tinge varo, om thet oquädinsord varo eller ey, och om han thet giordhe aff hastogho modhe eller långe vräkt". Uttrycket: "som fore skils i balke thessom", hänvisar till det 20:de kapitlet i ThingmalaBalken, hvilket handlar om den händelse, att den som "kärir til annar" ej "orkar — eller *vil* eij then han til kärde — vid sakena binda", då, om angifvelsen gick "å lijff eller ähro", åkäranden skulle böta 40 mark, men, "är thet annor saak, böte thå tre mark"; och må här tilläggas hvad uti Konungabalken om ärerörige uttryck mot Statens högsta män förekommer: "hvar som talar å Konung eller Konungs Rådh, en eller flere, thet å hedher thess går eller äro, *och kan thet ey fulltygha*, witna swå sex godha män som thet hördu: warde halshuggin: Talar han annar smäligh ord, som ey gå å hedher eller äro, böte fyratighi marker" 26). Man finner häraf, att det äfven efter Landslagen i alla händelser och utan afseende på den förnärmades person stod fritt, att bevisa tilmälets sanning, och att först, då den skyldige häruti brast, honom ådömdes efter sakens beskaffenhet högre eller lägre försoningsböter. Äfven i afseende å dessa

---

25) GotlL. XXXIX; SL. MbB. XXXIV; jfr ÖGL. BB. XXXVIII; WGL. I. Rætl. V; II. Rætl. VI—IX; WmL. Köpm. IV.

26) LL. ThingmB. XLIII, XX; KgB. IX.

förnärmelser var Stadsrätten strängare. Utan att nämna något derom, huruvida injurianten kunde bevisa sitt tillmäle eller icke, utsätter *Bjærköärätten* 12 markers bot till treskiftes för den som "liughær ära mans af manni æller kono", och "orkar han eig botum, tha skal huzstrikæ widh stupunæ oc rymæ sidhan stadhin". Den som annars "lastær æller talær illæ til annærs nokors byamanz æller giæst, böte 3 marker"; men "kallær madhær man *oqwœdhins ordhum* (hvilka ock uppräknas) böte sex marker". *Stadslagen* bjuder: "Hvilken man annan kallar oqvädins ord och varder tilvunnin — böte 12 marker til threskiptis — Orkar han eigh botum, *slå sik fore munnen och säghi sjelfver thet han lögh:* och varde slaghin vidher stokin och ryme stadhin". Men om han, efter sedermera erhållet tillstånd att dit återvända, ånyo gjorde sig skyldig till samma förbrytelse, "varde thå slaghin till stupona och ryme stadhen", hvarefter han, vid äfventyr att "mista tungo sina", ej under något vilkor fick återvända" 27). Icke alla smädeord synas hafva varit så ansedde, att de med böter skulle försonas, utan egenteligen sådane "oqvädhinsord" som angrepo en persons moraliska eller politiska ära, och derföre uppgifvas ock i de äldre lagarne en mängd exempel på dem, hvilka som oqvädesord skulle betraktas, såsom: beskyllning för trolldom, hordom, att vara träl, mördare, röfvare, tjuf, ljugare, beskyllning för oäkta börd, och i synnerhet för *feghet:* "iak sa at thu rant *en firi enom ok hafdhi spyut a baki*", såsom Westgötalagen säger, och innebar detta en så mycket svårare förolämpning, som den fege var utesluten från alla offenteliga sammankomster, och under hedniska tiden ej ens kunde visa sig i dem, hvilka för gudstjen-

27) BjærkR. XVI;XX:3,4; Gott. StL. I: 53; StL. RådstB. XXXI; jfr StL. KgB. VIII. — Jfr ock *Upsala Beslut* 1538, (hos Schmedeman, s. 8.)

sten ägde rum. Stadslagen, lika med Bjærköærätten, uppgifver ock än de oqvädesord, för hvilka de i Rådstufvubalken utsatte böter skulle ådömas: "thetta äro the ord, som swå skal fore bötas", och anmärkes skilnad böra göras emellan att kalla någon "förvunnin" tjuf, ljugare, träl o. s. v., och att gifva dessa och dylika namn utan tillägg af ordet "förvunnin", varande uti sistnämnde fall böterne hälften lägre; men Landslagen anför ej mer några locutioner såsom exempel 28).

3. *Egendomsbrotten, stöld och rån.*

Det är endast på de förnämsta af de med böter försoningsbara egendomsbrotten vi här kunna fästa uppmärksamheten, nemligen stöld och rån, bägge innefattande olofligt tillegnande af en annans lösegendom, det sednare medelst våld mot personen, det förra hemligen eller rättare utan våld, men utan innehafvarens samtycke.

Stöld. Med ytterlig stränghet betraktade Sederne detta brott, och ansågo, der det stulna uppgick till ett visst värde, det ej med mindre än med lifvet kunna försonas, såsom längre fram skall visas. Emot mordbrännare, röfvare, mördare, förrädare och tjufvar var man oförsonlig i sin hämnd. Tjufnad kunde ock derföre hänföras till de ej försoningsbara brotten, om man blott hade afseende på de äldste tider; men då likväl sedermera Lagarne medgåfvo målsäganden att, om han

28) Se de nott. 24—27, nästofvan anförde lagrum; jfr *Grimm*, s. 643—646. *Tacitus*. M. G. c. 6: "Scutum reliquisse præcipuum flagitium, nec aut sacris adesse aut concilium inire ignominioso fas". — Uti de svenska *Gårdsrätterne* förekomma tidigt stränga kroppsliga straff för verbala injurier. Gårdsrätten 1319, §. 5 straffar oqvädesord med fängelse i tornet en månad vid vatten och bröd, eller ock med hudstrykning.

så ville, låta tjufven lösa sitt lif med böter, och detta är det allmännare förhållandet, bör i följd deraf äfven tjufnad föras till de försoningsbara brotten. Till en början må åtskilliga characteristiska fall anföras, då för olofligt tillgrepp af en annans tillhörighet de Gamle ansågo hvarken ansvar eller ersättning böra komma i fråga: Stjäl en fattig man, den verkelig allmoseman är, säger Westgötalagen, en kaka bröd eller ett mål mat, vare han saklös, dock må han ej oftare än tre gånger stjäla saklöst 28 a): För någon genom en annans nöt- eller ollonskog, kunde han saklöst, enligt Östgötalagen, med nöter eller ollon fylla sin hatt till hattbandet, eller enligt Sudermannalagen taga så mycket, som rymdes i handsken 28 b): Gick man genom en annans gärde, der ärter, rofvor, bönor, lök med mera växte och tog mindre än bunden börda, vare saklös 28 c): Hade vägfarande man en trött häst och tog från en annans *skogslada* (nb.), så mycket hö hästen förmådde äta, vare saklös 28 d): Kom vägfarande man genom en annans äng och ville låta sin häst beta, skulle han slå en påle midt på vägen, fästa dervid ett fem famnar långt rep och inom denna omkrets ägde han låta hästen beta 28 e): Brast för vägfarande man, å gata eller väg, axel eller annat resetyg, ägde han saklöst å andras ägor hugga hvad som för iståndsättandet behöfdes 28 f); och i Uplandslagen förekommer den allmänna princip, att för olofligt tillgrepp försoningsböter ej förr behöfde gifvas, än det stulna uppgick till värdet af *fyra* penningar eller deröfver, utan skulle det blott ersättas. Så säger ock *Dalelagen:* "stiæl man minna en öri,

28) a). WGL. II. Thj. XVII; b). ÖGL. BB. XLI; SL. BB. XXVIII; WmL. MbB. LXXXIII; c). WmL. MbB. LXXXIII; d). DaleL. ThjB. XVII; e). SudL. BB. IX (jfr Res. Allm. B. den 17 Aug. 1762, §. 54). f). GotlL. XXVI: 12; WGL. I. Forn. XIV;

thæt ær *snattan*, hawi bondin wald at sökia, en sökia wil, giwa wm giwa wil, thär a hwarti karl ella kunungir i" 28g).

Det var således värdet af det tillgripna som i allmänhet bestämde, huruvida tillgreppet som stöld borde betraktas eller icke, och i förra fallet erhöll målsäganden icke allenast anspråk på *full ersättning*, utan ock derjemte rättighet till antingen hämnd eller ock upprättelse och försoning medelst böter. Enligt *Gotlandslagen* (XXXVIII) var stöld af half marks värde full tjufnad för hvilken tjufven kunde hängas, men stöld af två öre och derunder kunde med "snattanbot", 6 öre, försonas. Enligt *Westgötalagen* ansågs stöld af *halfsjette* örtug eller derunder som *huinzkæ*, det är snatteri (furtum parvum, minus) och kunde försonas med tre gånger 16 örtuger (=2 mark), men i brist af tillgång "miste hudh oc öron". Stöld af två öre och till half mark kunde med XI markers bot försonas; men stöld af *half mark* och deröfver ansågs som "full thjuft", för hvilken målsäganden, om brottet var uppenbart (furtum manifestum) "æghe wald lösn at takæ ællær hängiæ". Huru stor lösen i detta fall var, är ej uttryckeligen nämndt, men sannolikt är, att den varit tre gånger 9 mark, eller full mans bot, då ättboten, som här ej kom i fråga, afdrages. Anmärkas bör nemligen, att Westgötalagen uti hvars sednare codex stöldsmål omständligare behandlas, än i den äldre, der de flesta fallen hänföra sig till stöld af kreatur och boskap, ursprungligen stadgade, att för full tjufnad "gange *aldrigh* til lözn utan til liflatz" samt "eig ma fore minnæ hengiæ æn halff markæ", och således i detta fall ej tillät försoningsböter komma i fråga, hvarföre ock den, som "later fullan thjuf til lösnær", skulle böta

28g). UL. MhB. XXXV. DaleL. ThjB. I.

"threnni nio markum". Endast om *Prest* fångat tjuf, ägde tjufven lösa sig med böter, ty Presten skulle ej gifva anledning till blodsdom (WGL. II. ThjB. LVIII); men sedermera medgafs likväl i allmänhet att "malseghandi æghi wald lösn at takæ ællær hængiæ", och synes då boten kanske i början berott af målsäganden att för sin del bestämma, men derpå sedvanligen blifvit lika stor som Konungens och Häradets andel och alltså 3. 9 mark. Var stölden deremot icke uppenbar, ehuru den anklagade ej förmådde värja sig från anklagelsen, bötade han "fullæ tjufbötær" eller XI mark 29). — Uti *Östgötalagen* hänföras ock stadganderne om tjufnad hufvudsakligen till stöld af kreatur och boskap, och synes förhållandet hafva varit, att tillgrepp af *halffemte örtugs* värde betraktades som snatteri (*snattan*), hvilket, om den skyldige genast vidgick saken, med *sex* öres bot kunde försonas, men nekade han och kunde dock ej uppfylla dulsbevisningen, skulle han böta 3 mark eller "gialdhi hudh sina". Stöld deremot af högre värde, om det togs ur *läst rum* ("*unde lase*"), hvarmed det att stjäla bunden häst lika ansågs, med 6 mark, om ur oläst rum, med 3 mark, och om det stulna var boskap, som tjufven i gömställe i skog eller utmark förvarade, och hvarvid ett fullvuxet kreatur ("fä sum gamalt är") alltid ansågs som full tjufnad, med 40 mark; dock alltid i dessa händelser under förutsättning att stölden ej var uppenbar, ty

---

29) WGL. I. ThjB. XVI; II. ThjB. III, V, VI, VII, VIII, XIII, LVIII. Fl. V. stadgar ovilkorligt hängande, jfr Exc. Lyd. III: 145; men i IV: 18: 5 lemnas målsäganden val emellan lif och böter, hvilkas ofvan uppgifna belopp vi antagit i grund af IV: 18: 7, jfrd med III: 78 och II. Thj. XXX in fine. — GotlL. I. c. synes ock ej tillåta lösen för full tjufnad. — Om boskifte för tjufnad enligt WGL. se nästföljande not.

var den uppenbar skulle tjufvens andel i boet utskiftas, och "ma han till galgha döma ok up hængia" 30).

www.libtool.com.cn

30) ÖGL. Wadh. XXXII. pr. 1—3, angående furtum magnum, Wad. XXXIX angående *Snattarabot.* Dock fick tjuf ej bindas för mindre än half marks stöld. XXXII: 1. — Uti WGL. och ÖGL. nämnes ock, att en tjufs *bo eller lösören* skulle, då gerningen var uppenbar, och värdet full tjufnad *skiftas* emellan målsäganden, Konungen och Häradet. I WGL. II. Thj. IX säges: "Stiæl madher *far undan med ok vardher han fangin medh thy, fir æn han komber hem,* tha böte firi sinæ pæningæ oc eig sinnæ husfruhu, bo bans skal skiptæ, æn kona hans ær saklös, kona skal först af taca sin thridhiung, sidhan skal bondans lut i tu skiptæ, taki halft arui hans ok halft skiptis i thry, taki en lot malseighandin. — oc annan Konongær oc thridhiæ Hæradh"; jfr IV: 18: 9, 10. Uti *Östgötalagen* Wad. XXXII: 6, förekommer: "Nu än *thri* mæn giua enum sak, huar thera firi *en* thjufnadh ok firi thæn thjufnadh sum hanum uar egh sak giuin mædh stæmdu thingi — ok giua the hanum sak firi Kunungx ræfst — — tha ma han hengia ok bo hans skipta sum saght ær". I Wad. XXXIII bjudes, att hade hustrun *vetande* nött med mannen det stulna, ock hennes andel skulle skiftas, och likaså det barns, som "se i styld mædh fadhær sinum", men annars skulle hustruns och barnens lott undantagas. Uti Wad. XXXII. pr. säges "Nu stial man fæ manzs ok hauær gorkætta i skoghe ute — taks i handum hanum, tha hauær han firi uærkat liui sinu ok allum thöm lösörum sum han a". Det synes således häraf följa, att vid *uppenbar* full tjufnad den brottsliges andel i boet alltid förverkades, och att dessutom målsäganden ägde fordra hans lif, eller ock, (åtminstone enligt WGL), för det samma taga lösen, hvaremot vid icke uppenbar stöld de ofvan uppgifna bestämda böterne utdömdes. Ville man antaga att boskifte enligt ÖGL. kom i fråga blott vid full boskapstjufnad, såsom Landslagen sedan vill, och då tre män anklagade samma person på en gång för stöld, så synes likväl det a motsägas af de allmänna ordalag, hvarmed boskiftet bestämmes uti Wad. XXXIII. pr. — När sedan WGL. för full tjufnad tillät böter att tagas, upphörde utan tvifvel boskiftet, såsom äfven förhållandet var med dråp. Men ÖGL. förblef vid det gamla så i afseeende å stöld, som dråp. — Till orsaken, hvarföre skilnad gjordes emellan uppenbar och icke uppenbar stöld och annan missgerning, skola vi längre fram komma. —

www.libtool.com.cn

Uplandslagen uppställer följande grundsatser i afseende å stöld: Var stölden uppenbar och uppgick värdet af det stulna till halft öre, hade målsäganden antingen "wald um hudh hans", eller att fordra "triggiæ öræ giæld", målsägandens ensak. Uppgick värdet öfver halft öre, men ej till half mark, "a malseghandi wald hvat han will hældær takæ tre marker til træskiptis, ællr örun aff hanum skiæræ, æi ma han badhi limi ok böter takæ"; men uppgick det till half mark eller derutöfver, "mughu the han a galghæ ællr gren latæ ok thær upphængiæ: wil malseghande böter fore han takæ, tha gangi the bot til træskiptis". Väl tillägges nu här: "lösi thjuffwær sik *wid bondæ* ok hwarn lott, sum han widkombær", utan bestämning af beloppet; men att denna bot då utgjorde 40 mark, finner man af ett annat ställe, der fråga är om stöld af säd på åker till half marks värde eller deröfver, och dessutom af *Westmannalagen*, der det säges: "half marka thiufnadher, thæt ær fyratighi marker sak". Hade qvinna begått full tjufnad, skulle hon, om böter ej antogos, "i iordh grawæ, æi ma kono stæghlæ ællr hængiæ". Var åter gerningen ej uppenbar, men den anklagade dock ej förmådde värja sig från anklagelsen, skulle han, då stölden var i värde mindre än halft öre, böta 3 öre, deröfver 3 mark, och i fråga om half marks stöld eller deröfver 8 mark: och öfverensstämma härmed uti hufvudgrunderne äfven de andra Svealagarne, jemte det Helsinge- och Dalelagen tillåta äfven fränderne att med målsägandens begifvande lösa tjuf, som sjelf ej hade tillräcklig förmögenhet att lösa sig från galgen 31). Hvad sedan *Landslagen* beträffar, så förekomma uti den följande bestämningar:

---

31) UL. MhB. XXXV—XXXVIII, jfr XLIX. om stöld af säd å åker, och ansvar för qvinna, och XL om ej uppenbar stöld; SL. ThjB. I—V; böter för ej uppenbar stöld kallas här

www.ibtool.com.cn

Half marks värde och deröfver var *full tjufnad*, såsom af ThjB. VI jemnfördt med kap. VIII inhemtas. Närmaste lägre gradation var stöld af tre öres värde och till half mark: Dernäst, af två öre och mindre än tre: Sedan, af mindre än två öres värde: Sist, af halft öres värde och derunder. Gerningen var nu *uppenbar* eller icke. Var den uppenbar, skulle tjufven, om det stulnas värde hörde till första graden, hängas (VI); om till den andra, "thå ägher Häradzhöffdinge aff honom hwdh döma och bådhin öron", (Thj. VIII); om till den tredje, "miste hwdh och *annat* öra", (X); om till den fjerde, "thå skal han bindas medh *gåård eller stock* och hwdh mista" (XI); om till den femte, samma följd. Var gerningen *ej uppenbar*, men den skyldige antingen fälldes af nämnden, eller kunde sig ej värja från anklagelsen, skulle han böta om det stulna hörde till första graden, 40 mark; om till den andra, 9 mark; om till den tredje, 6 mark; om till den fjerde, 3 mark, allt till treskiftes; om till den femte, 6 öre, målsägandens ensak, och *"thet heter snattarboth"*, (XI). Men hvad som framför allt i afseende å Landslagen bör märkas, är, att i fall af uppenbar stöld, den icke mer lemnar uti Målsägandens behag, att välja emellan böter och kroppsligt eller lifsstraff. Uti Upsala Stadgan 1344 §. 23 hade nemligen Konung Magnus förklarat: "wardher oc *thyuver* laghwunnin oc dömder til lif at mistæ, hwa sum taker lösn for han sidhan gyælde os lösn oc a XL mark, thet see vaar eensak". I följd häraf stadgas ock i Landslagen angående full tjufnad: "warder och tjufwer laghwunnin, thå taghis ey lösn fore han, uthan upphängis. Dyrfvis noghor sidhan lösn fore han taka, gälde Konunge lösn och å fyratighi marker, Konungs eensak". (ThjB. XII). Således återgår *Landslagen* tillbaka till

---

wänsläbot; WmL. MhB. LXXIV, XCIII; DaleL. ThjB. IV, V, VI, XI; HL. MhB. XXVIII.

Götalagarnes äldre grundsatser om ansvaret för full tjufnad; och ehuru några böter ej finnas utsatte för den, som i de lägre graderne af uppenbar stöld tillät tjufven att lösa sig från den kroppsliga bestraffningen, torde dock meningen hafva varit, att i dem ej mer än i full tjufnad en sådan lösen borde antagas. *Stadslagen* sluteligen fastställer *en* marks värde som full tjufnad, för hvilken tjufven, utan rättighet för Målsäganden att taga lösen, skulle hängas (Thj. III, XIX), men skiljer sig för öfrigt ej, i några väsendtliga punkter, från Landslagen. —

Beträffande begreppet *uppenbar stöld* (furtum manifestum), så togs det efter Götalagarne vidsträcktare, än efter Svealagar. Enligt de förra nemligen, ansågs tjufnaden vara uppenbar, då det stulna var: a) "i handum takit" eller då tjufven togs i färsk gerning, eller ock som WGL. (II Thj. IX) säger: "warder fangin mædh thy, fir æn han komber hem"; eller b) "or husum draghit", det är vid anställd ransakan anträffats i tjufvens rum eller hus under sådana omständigheter, som betogo honom allt sken af undskyllan, eller ock c) "laghlike leet a han", det är, då det stulna klandrades hos innehafvaren och denne företedde sin fångesman, hvilken sedermera ej för sin åtkomst kunde bevisa laga fång. Der alltså någon af dessa omständigheter befanns vara fulleligen styrkt, ansågs den anklagade öfverbevisad och hade ej rätt att sig vidare värja; om deremot en sådan bevisning icke kunde framställas eller fullföljas, ansågs stölden icke vara uppenbar (furtum nec manifestum) och den anklagade borde värja sig eller böta. Dock kunde enligt Westgötalagen (I. Thj. V; II. Th. XXX.) Målsäganden, som vid husransakan anträffade det stulna, straxt på stället förlika saken för sin del, och i sådant fall återstod blott att

ännu böta till Konungen och Häradet 32). Vidkommande åter *Svealagar*, så betrakta ock de det första af de anförda fallen som uppenbar stöld. I afseende å det andra, eller då tjufgods fanns vid husransakan under sådana förhållanden, att någon undskyllan ej kunde anföras, så yttras: "böte tha ok thjufwer heti", hvilket uttryck vi ville förstå i samma mening som nyss ur Westgötalagen blifvit anförd; men sedan tillägges (efter orden i Sudermannalagen): "Kan man bindæ ok til thinx föræ ok agrip medh hanum, Malsägher söker han til tjufs — taki sidhan thjufs ræt up", och detta förstå vi sålunda, att om Målsäganden ej på stället lät sig försonas, utan ställde tjufven inför tinget att dömas, ägde han efter fälld dom våld öfver hans lif eller ock att taga böter, det vill säga full mansbot, hvarmed då tjufven löste sitt lif. Angående sedan det tredje fallet, eller det då stulet gods hos innehafvaren *klandrades*, så förekomma i Svealagarne afvikande stadganden. Kunde nemligen innehafvaren eller hans fångesman ej visa laga fång för sin åtkomst, så stod det väl ej i målsägandens behag att låta hänga honom, men han skulle dock erlägga full mansbot, 40 mark, i händelse det stulna uppgick till värdet af full tjufnad. Förmådde åter innehafvaren eller förste hemulsmannen leda från sig klandret, och brast den andra eller tredje i bevisningen af sitt fång, borde denna ej utgifva högre böter än som för icke-uppenbar stöld, hvarifrån han ej kunde sig värja. Hvad *Svealagarne* uti dessa afseenden innehålla, återkommer i *Landslagen*, dock med den förändring, att skilnad ej göres i böternes belopp, ehvad det var första eller andra eller tredje hemulsman och så vidare, som brast i

32) Se WGL. I. ThjB. IV, V; II. Thj. I, V, XXIX, XXX; LVIII; IV: 18: 1; ÖGL. Wad. XXXII: pr. 1.

åtkomstbevisningen 33). På det, sluteligen, den uppenbara tjufnaden äfven i yttre måtto genast skulle utmärkas, borde tjufvens händer bakbindas och han med tjufgodset deråå fästadt, föras till tinget. "Taker madher thjuf sin oc thjuft medh, binde tjuf a bak ok lede til things" säger Westgötalagen, och samma stadgande förekommer ock i Landslagen, med det tillägg, att

www.libtool.com.cn

33) Se UL. MhB. XLVII; SL. ThjB. XII; angående ransakan efter tjufgods; UL. MhB. XLIV, SL. Thj. VIII, om klander och ledsn; — *Landslagen*, ThjB. VII, XIII, angående ransakan, XVI, angående klander, jfr XVII—XXI och StL. ThjB. I. — DaleL. Thj. XII. synes afvika från den allmänna regeln i afseende å ransakans följder.

Angående *ransakan efter tjufgods* i någons hus, (hvilket vi i det följande vidare skola beröra), må här följande anmärkas. Sjelfva ordet *ransakan*, som ock skrifves *ransak*, och i Isländskan *rannsaka*, *ransokn*, kommer af *rann*, hus, (goth. razn) och *sak*, *saku*, urspr. gifva sak åt huset, söka i huset, o. s. v. jfr *Schlegel*, Gloss. tiil *Grágás*. — För att få anställa ransakan, förutsattes att den bestulne hade någon skälig misstanka om stället, dit det stulna blifvit bragt. "Varder madher stoliu, vräkir fiæt æptir, — säger *Westgötalagen* — då skulle först undersökas i byn, dit spåren ledde, och befunnos de då ej åter leda derifrån, skulle det hus eller gård först ransakas, på hvilket största misstankan hvilade. Likaså säger *Sudermannalagen:* "wardher stulit af manne, ok faar spordagha af hwart komit är, ok vil randzsaka æpti thy, han skal i then gardh ganga, ther han väner (förmodar) sit innæn wara"; och *Landslagen:* "Nu hafver han wåån å, hvart thet är kommit" etc. Den bestulne skulle derpå uppgifva hvad han mistat äfvensom *"mærki thes sighiæ"* (UL.), och husägaren, eller hans man, deremot hvad som fanns i det rum der ransakan skulle ske (hvat inne ær firi them). Derefter skulle den bestulne, jemte de två (enl. WGL. en) män, som vid ransakan komme att honom biträda, afkläda sig sin kappa eller öfverplagg, upplösa sin gördel (WGL., eller som HL. säger: "uthan kapu ok bälte") binda byxorne till vid knäet och blotta benen och fötterne, på det ransakan måtte ske så, att, såsom Landslagen säger: "bonde hafver ey våda aff them". *Sudermannalagen* vill till och med att de skulle besigtigas "at the ei bonde abyrdh bärin unde klädhum sinum". Nu kunde vid ransakan hända, att det stulna anträffades antingen i oläst rum eller uthus, eller ock

om stölden var till värdet mindre än full tjufnad, händerne ej borde bindas på ryggen utan "fore han" 34).

Då man, om man så vill, undantager skilnaden emellan mindre tjufnad (snatteri) och full tjufnad, äfvensom den emellan uppenbar och icke-uppenbar stöld, till hvars grund och orsak vi i det följande skola återkomma, känna de gamla Lagarne i allmänhet icke några qualificerade stölder, och detta synes oss äfven vara följdriktigt, ty då under Landskapslagarnes period målsäganden, vid uppenbar full tjufnad hade rätt att fordra antingen den brottsliges lif eller ock böter i försoning, tog väl han, då han bestämde sig för det ena eller andra, de omständigheter i betraktande, som försvårade det uti handlingen liggande fridsbrottet, och då Landslagen belade uppenbar full tjufnad ovilkorligen med dödsstraff i allmänhet, försonades deri äfven

i läst rum, men som var försedt med vindöga (fönster) eller annan öppning å vägg eller golf så stor "at thylict ting matti ingangæ sum ther æptir letæ", eller sluteligen uti tilläst rum, hvilket icke hade sådana öppningar. I det första och andra fallet ansågs då stölden ej vara uppenbar, och den misstänkte hade rätt att värja sig; i det tredje, antogs den som uppenbar. Hade likväl annan person af huset, än husbonden, nycklarne till det lästa rummet eller den kista, eller tillästa förvaringsställe, der det stulna hittades, föll ansvarigheten på den förra, och ej på den sednare, ty "læstom husom ägher bonde vårda och ey olästom: vårde och hvar them husom, som han hafver låås och nykil åth", säger *Landslagen*. Jfr WGL. I. Thj. V—VII; II. Thj. XXX; XXXV; GotlL. XXXVII; ÖGL. Wad. XXXII: 3, 4; UL. MhB. XLVII; SL. Thj. XII; WmL. MhB. XCVI; HL. MhB. XXXI; LL. ThjB. XIII. — Romarenes: furtum per lancem et licium conceptum; äfven hos Grekerne till det mesta samma försigtighetsmått vid ransakan efter tjufgods; jfr *Gellius*, *Noct. Att.* XI: 18. *Plato*, de legibus, 12: 7; *Grimm*, 639 f. *Arnesen*, Isländ. Rættergang, s. 345. — *Ihre*, Gloss. v. iwiraxlader.

34) WGL. II. Thj. XXIV; Dr. XIX; ÖGL. Wad. XXXII: 1; UL. MhB. XXXVIII. pr; LL. Thj. VI, IX.

www.libtool.com.cn

de försvårande omständigheterne. Dock var ett fall särskildt utmärkt, hvarom mera här nedan. De gamla lagarne omnämna likväl större delen af de händelser af tjufnad, som sedermera blifvit såsom qualificerade ansedde. Mest nedriga ansågos uti ej mindre de germaniska lagarne i allmänhet, än de nordiska, *boskapstjufnad* (abigeatus) och *stöld af säd ute å åker:* "Twer æru ondestu thiuuær, fulder *gurthiufuer* oc *agnabakæ*", säger Westgötalagen (II. Thj. LVIII). De som stulit kreatur och boskap kallades *gortjufvar;* de som stulit säd å åker, *agnebaker;* och, såsom redan är nämndt, så beskaffade stölder äro de, hvilka de äldsta lagarne utförligast behandla. I fråga om hvad som skulle anses såsom full gortjufnad, synes Westgötalagen rätta sig efter värdet, såsom i annan tjufnad 35); men Östgötalagen äfvensom de bland Svealagarne, som särskildt omnämna gortjufnad, nemligen Westmanna- och Dalelagen, efter kreaturets ålder 36). Likväl var gortjufnad icke strängare ansvar underkastad, än annan fulltjufnad, såsom äfven redan deraf synes, att Upplands- och Sudermannalagen icke ens mer särskildt omnämna den, och churu Östgötalagen förklarar den, som "stial fæ manzs ok hauær gorkætta i skoghe", hafva "firi uærkat liui sinu ok allum thöm lösörum sum han a", så kan likväl

---

35) WGL. II. Thj. XV: " stiæl madher södh (får) eller geet eller annur thilikir fænadh, thet minnæ ær wært æn tuæ öræ, böte threnni sæxton örtuger i tre stadhi. Det ansågs altså lika som *snatteri.* — XVI: stiæl thet fæ er tue öræ vært æller meræ at enne stild, böte fulla tjufsbötær oc hete görtjufver". Jfr ibm III, LVIII; *Gortjufver,* af gorr, det som finnes i kreaturens tarmar; — *Agnæbak* af agn, *agnar* och bak, antingen deraf att tjufven bakbands med det stulna, enl. Werelius, Index, eller som *Ihre,* Gloss., antager, emedan agnarne visade spåren efter tjufven. Jfr Gloss. till WGL.; jfr *Grimm,* s. 636.

36) ÖGL. Wad. XXXII: 1; WmL. MhB. LXXXIV; DaleL. TbjB. III, IV.

sistnämnde tillägg icke anses som en skärpning af ansvaret, emedan boskifte i allmänhet var enligt denna lag en del af ansvaret för full tjufnad. *Landslagen* stadgar om gortjufnad: "stiäl man annars fä, nöth, svijn, fåår, geet, eller hvat han stiäl i husom inne eller å mark uthe, *som årsgamalt är*, dragher i skogh eller skiwl och nötir thet thär eller i sjelfs sins huse eller annars mans: then tolikit gör, han hetir *gortjufver*. Warder han fångin och tjufnadher med honom, thå — skal han dömas til gren och galgha —: aff hans lösörum taghi målsägande tridiung, annan Konunger, tridhia Häradet". Var gerningen ej uppenbar, kunde den bötas med 40 mark till treskiftes. Då nu Landslagen i öfrigt angående full tjufnad stadgar, att tjufven väl skulle hängas, men "ey hans bo skiptis", så följde häraf, att gortjufnad, hvarå Östgötalagens ansvar bibehölls, i Landslagen blef qualificerad stöld 37). — *Stöld af säde ute å åker* ansågs enligt Östgötalagen vara full tjufnad, då man bundit och bortfört full börda: "nu stiäl man korn af akre ute *ok brytir Guzs las*, bindær sær byrdhe ok bær i lædiu (lada) ælla i skogh — han hetir *aghnabakær*"; enligt *Westgötalagen*, då man, för att bortföra det stulna, behöfde begagna häst eller vagn: "far annattuiggia medh klylf (börda, som sattes på hästryggen likasom en klöfsadel) æller vaghin"; enligt *Uplandslagen*, då man tillgrep mer än en skyl och till half marks värde, och uti *Landslagen* omtalas detta brott icke särskildt, för hvilket i öfrigt ansvaret var lika som för annan full tjufnad, med undantag likväl

37) LL. ThjB. II—V, VI. Stöld af "kidh, lamb, griis, gåås" eller annat kreatur "som minna är värt än två öra", ansågs ej som gortjufnad; se Thj. XI. — *Stadslagen* omnämner ej gortjufnad särskildt. — Af WGL. II. Forn. I. och WmL. MhB. LXXXIX, ser man att man skiljde emellan om afsigten med kreaturets tagande var tilleguande eller blott begagnande utan tillstånd.

af ÖGL., enligt hvilken *agnæbaker* gripen i gerningen förverkade sitt lif och både fast och lös egendom; i följd hvaraf alltså denna species af stöld blir qualificerad efter Östgötalagen 38). — *Stöld af fisk ur lanor, nät eller annan fiskredskap* kunde enligt de äldre lagarne äfvensom Landslagen försonas med tre mark, äfven om tjufven "warder taghin wider", men angående stöld af sjelfva fiskredskapen säger Landslagen: "stånde tjufsrätt fore effter thy som thet är värdt" 39). — *Hustjufnad* omnämnes icke såsom straffbarare, än andra tjufnader; men deremot omtalas under

www.libbook.com.gr

38) WGL. II. ThjB. LVIII; UL. MhB. XLIX; SL. BB. V; WmL. MhB. LXXXII; HL. MhB. XXXII. ÖGL. EÖ. XXXII förklarar uppenbar agnæbaker hafva "foruærkat liui sinu ok *eghn* sinne ok allu thy sum han a, gange til skiptis". Se ock Åtskilnader till 1665 års fol. uppl. af Landslagen, ThjB. Additio. — Om stöld af frukter i örtagård, kålgård, trädgård, humlegård, se UL. MhB. XLIX: 1, WmL. MhB. LXXXIII; DaleL. ThjB. VI, VII; WGL. III: 123; LL. ThjB. XXV—VII; StL. ThjB. VI. Hvad som understeg det ofvananförda värdet af sädes stöld, hörde till graderne af furtum minus. UL. l. c. utsätter 8 marks bot för stöld af en skyl, 3 mark för två eller tre kärfvar, och "nappar madher ax aff akri, wardær bar ok atakin böte 3 öræ". DaleLagen, BB. XXIX, anser härmed lika att "fa *miss sla* annars äng". ÖGL. BB. VII innehåller: "Nu læggær bonde uadha a annan ællas for, slar a annan ællas skær, thæt ær edhær tolf manna, at han uar uildærmals ok mærkia, hughde uara sit ok egh annars; — nu æu han slar ælla skær allan akær up, ælla tua, gangær ut iuir akær ælla tua ok skær annars up, tha kombæn egh uilzedher uidhær etc.". *Det är:* Uppgår bonde orätt gränsen emellan sin och en annans jordstycke, eller gör orätt fåra, skär eller slår in på den andras teg, då skall han bevisa, att han misstog sig på gränsen och råmärkena och att han trodde märket vara sitt och ej annans. Men om han slår eller skär hela åkertegen, eller tvänne, eller går öfver en eller tvänne tegar och skär uppå en annans, då kan han ej mer få bevisa att han tagit miste. Jfr LL. BB. XVI. Detta sprider ljus öfver rätta meningen af 1734 års BB. VIII. och MB. LIII: 1.

39) ÖGL. Wad. XXXIX; SL. BB. XII; WmL. MhB. LXXXVII; LL. ThjB. XXIX; StL. ThjB. IX.

www.rbtool.com.cn

namn af *bospænd*, *bodrätt*, *bosdrætt*, *hionaspaan*, ett brott, som bestod uti att locka och förleda en annans husfolk att begå stöld inom huset. Detta kunde försonas, enligt ÖGL. och WmL., med tre mark, men enligt SudL., om det stulna var full tjufnad, skulle redan 40 mark bötas, hvarefter *Stadslagen* bjuder, att man för *boos drät* skulle stå tjufsrätt, likasom sjelfva tjufven, hvilket uti Upsala Beslut 1538 sedan i allmänhet fastställes 40). — Stöld i *kyrka* eller i *kyrkogård* antingen af andra dervarandes, eller af kyrkans tillhörigheter (sacrum de sacro) eller af hvad i dess värjo blifvit satt (non sacrum de sacro), betraktades ock af de verldsliga lagarne som annan tjufnad, och förklaras endast, att tjufven i sådant fall ej skulle äga anspråk på det jus asyli, som kyrkan annars medförde 41), men kyrkobalkerne fordra i dessa fall särskild försoning, hvarom längre fram. Endast i så måtto förekommer likväl uti *Stadslagen* en qualification, att då enligt regeln stöld af en marks värde var full tjufnad, likväl om någon stal "aff kirkio, eller badhstufvo eller husbonde sinum: thå hänge fore ena *halfva* mark" 42). Äfven förekommer i *Gotlandslagen* (XXXVIII) något angående *furtum iteratum*, som kunde anses som qualification. Stjäl någon, säges der, mellan två öre och

40) ÖGL. Wad. XXXVIII: "Nu spanar man hion manzs ok gær fulla bospænd; SL. ThjB. X: "giwær man andrum sak um bosdræt, at han hawer gangit undi las ok nykla ok spanat bo hans"; WmL. MhB. LXXXVI: "Witis manne bospiæll, lokat hion hans"; jfr HL. MhB. XXXI: hionaspaan; UL. MhB. XLVIII; StL. ThjB. X; jfr LL. ThjB. XXX; UpsalaB. 1538 (*Schmedeman* s. 9). *Spana*, locka, tubba; *bosdræt*, af bo och draga.

41) UL. MhB. L; KirkB. XVIII: 1; SL. ThjB. XI; KirkB. XIV. HL. MhB. XXXIII; LL. ThjB. XXIV; jfr WGL. II. KirkB. XI, XII, XIII.

42) StL. ThjB. III; jfr BjærkR. XVIII. pr. hvarifrån sista stadgande är hemtadt; Gotl. StL. I: 57: 4.

en mark silfver, skall han föras til tinget och märkas med tjufvamärket, och stjäl han sedan han märkt är, ändock det mindre är än förra gången, skall han hänga; och likaså då *Stadslagen* (ThjB. III) bestämmer för huru stort värde tjuf skulle hängas, begynner den detta stadgande med orden: "hvilken man fore tiuffnat *eigh hafver för varit gripen*, får han stiäla etc." Inbrott uti annans hus omtalas uti Westgötalagen såsom försoningsbart med tre mark, men der det concurrerade med stöld, synes den följd hafva uppstått, att det stulna, utan afseende på värdet, betraktades och bötades som full tjufnad 43). Skedde inbrottet öppet, ansågs det väl som hemsokn.

I sammanhang härmed stå ännu följande omständigheter: *a*) Lade någon sitt "bolsmärki" (bomärke) på en annans märke, "hvat thing thæt hälst är, dödhu ællæ quicku", kunde denna handling enligt Landskapslagarne försonas med tre mark, men *Landslagen* stadgar, med afseende derå, att man "vil sigh swå annars mans ting tillegna", eller "förvilla thet medh", att den som dermed "warder bar och åtakin eller ledhis til hans medh fullom skälom, stånde tiuffsrätt fore, effter

---

43) WGL. II. Rætl. XV: "brytir madher hus manz vredher — — böte 3 marker — taker han nakot bort, giælde ater skadhan oc a threani nio marker"; jfr WGL. III: 78. — Uti *Gotl.* StL. III: 1: 7 stadgas omständligen om inbrott: Finnes någon som bryter sig in i en annan mans hus och söker efter penningar eller gods och finner derinne hvad han söker; varder han dertill förvunnen, är det tjufveri. Varder han ej förvunnen att hafva funnit något, skall han dock böta till honom, som huset tillhörer, för det hån ("vor den hon") 36 mark, till Rådet 6 mark och till Fogden en half mark; jfr härtill Gotl. StL. I: 52, der skilnad göres emellan hemsökning *om dagen* och *om natten*, så att lås uppbrytas; i senaare fallet hade den brottlige ovilkorligen förverkat lifvet. Se ock *Skånelag*, V: 4.

thy thet värdt är" 44). *b*) Begagnade någon "ulövandis", och således hvarken på lån eller lega, en annans tillhörighet, kunde det enligt Landskapslagarne med 3 mark försonas, men detta ändrades uti Upsala Stadgan 1344, §. 22, och denna ändring upptager *Landslagen* då den berättigar målsäganden att "skylda han fore råån eller tiuft, hvat han helder vil: liggi thet til Häradznempd, hvat thet ränt eller stulit var eller i andro måtto taghit" 45). *c*) Fynd och hittegods borde upplysas, på det hittaren, vid förekommande behof, måtte kunna "giöræ sik orthiuffwa medh lysningæ witnum", men "gripær man til lysningæ vitnæ ok falz at thöm, tha böte ok thjuffver hete hvariæ bot æptir sinum brutum", ty "fyndir aghu næst thiuffnædhi standæ, thy at thiuffvær hittæ giærna, swa sum klokkærin hitti kalkin", 46). *d*) Uti Skeninge Stadgan 1335, §. 9 och sedermera i LL. KgB. XXX förklaras, att "hvar sum oc nokot drægher in til sik med swikum af konunglichum ingiældum, standhe *tjufzrætt*". *e*) Ehuru uti

---

44) UL. WidhB. XXVII; SL. BB. XXIX; WmL. MhB. LXXXVII; HL. WidhB. XXII; LL. BB. XLIII; StL. BB. XV. — *Bolsmärke*, eller boskumbel (HL.) var egenteligen det märke, som likasom tillhörde gården eller hemmanet (bo, bol) och af ägaren användes att märka gårdens tillhörigheter. Personligt för sig kunde han dessutom hafva ett annat. Bolsmärke hade bästa vitsord.

45) WGL. II. Forn. II, 1; jfr ÖGL. Wad. XXXII: 1; WmL. MhB. LXXXIX; LL. BB. LIII; ThjB. XXXVIII; StL. ThjB. XVIII. När den *fria skjutsningen* och *gästningen* förbjöds, stadgades tillika, att om någon utan "bondans loff ok godh viliæ" tog skjuts och dertill ej var berättigad med Konungens eller Länsherrens öppna bref, "tha ma bondhe thæn takæ ok thjuffs ræt hanum giöræ"; se *Magni Lad.* Stadga 1285; WGL. IV: 19; UL. Kpm. IX; jfr UL. Kpm. X: 3, WGL. III: 71; Skeninge Stadgan 1335, §. 10.

46) UL. MhB. LII. f.; jfr SL. ThjB. XIII—XVI; HL. MhB. XXXV—VII; WmL. BB. XXVII; MhB. CIV—CVI; ÖGL. BB. XXXVII; WGL. II. ThjB. XLVIII; Utg. XIV; — LL. ThjB. XXXII—XXXVII; StL. ThjB. XIII—XVII.

www.libtool.com.cn

dråpmål de som rådt till gerningen eller biträdt vid dess verkställande icke med samma ansvar ansågos som den verkelige dråparen, följde likväl de gamla Lagarne andra grundsatser i fråga om stöld. Begingo flere tillsamman stöld, skulle hvar för sig stå fullt ansvar 47). Den som rådt till gerningen, äfvensom den hvilken veterligen nött eller gömt det stulna, var ock lika straffbar som tjufven. "Swa ær i laghum talt", säger Westgötalagen, "at thry æru thiufuer: æn ær then stial, annar thæn ær radher i hender thiufui, thridhi thæn ær widhtaker: ther æru allir enælund sakir". Den som veterligen emottog tjufgods i förvar, hette "widhertakutjufwer" 48). — Här må sluteligen ock det egendomsbrott anföras, som kallades *rarbruth* och bestod deruti, att någon antingen bröt och förstörde en annans rå och rör, eller ock flyttade råmärke in på sin grannes ägor. Togs "rabrytarin" på bar gerning, hade han förverkat lifvet, om målsäganden icke ville låta sig med böter försonas; men *Landslagen* mildrar redan ansvaret, så att han skulle böta 40 mark och "hete Tiufver: och wari aldre tingbäri eller witnisbäri" 48a).

Sådana voro hufvudsakligen de äldre lagarnes grundsatser i afseende å stöld, och förblefvo de, med få undantag 49), gällande ända till dess under Drottning

47) WGL. II. ThjB. VI; III: 145; IV: 18: 7.

48) WGL. II. ThjB. XXIX; ÖGL. Wad. XXXII: 5; jfr UL. MhB. XLVIII; SL. ThjB. X; WmL. MhB. CII; HL. MhB. XXXI: 2; jfr ock LL. ThjB. III, IV; StL. ThjB. II. Hade hustru, bolagsman, eller barn stulit, eller nött, eller gömt med tjufven, gällde om dem, hvad om andra socii och fautores; se härtill de not. 33 nästofvan anförda lagrum. Jfr Erik XIV. Hofordning 1560, §. 41. Se ock *Grimm*, s. 636. "Der Heler ist wie der Steler".

48a) UL. WidhB. XVIII: 1; SL. BB. XXIII; LL. BB. XXVII: 2.

49) Så t. ex. stadgades i Hertig Carls Gårdsrätt 1590, §. 16, att tjufven först, då stölden uppgick till 1 marks värde, skulle hänga.

www.libtool.com.cn

Christinas regering Straffordningen af den 18 Maji 1653 uti hela systemet gjorde väsendtliga förändringar. Enligt densamma skulle stöld under 60 dalers värde, första och andra gången, bötas med *tre gånger* det stulnas värde; men öfver 60 daler första gången, under 60 daler tredje gången, och *kyrkotjufnad* första gången af litet eller mycket, försonas med lifvets förlust. Hade den brottslige ej penningar att böta, skulle han slås i jern och arbeta "för brott sin". Fanns ej arbete, "löpe för hvarje 8 daler silfvermynt och thess värde en gång af och till gatulopp". Var det qvinna, skulle hon hudstrykas "för tings eller rådstugudörren". Det anförda visar redan, att man vid de nya straffbestämningarne fästade afseende på så väl stället som förhärdelsen hos tjufven, och härefter tillkomma flere nya arter af qualificerade stölder 50).

Rån, eller det medelst öppet våld mot person gjorde tillgreppet af en annans lösöre, tyckes det, som hade de Gamle i allmänhet betraktat mindre strängt, än stöld 51), och derpå har man äfven uti de äldre lagarne ännu bevis, ty med undantag af de fall, då man formligen lagt sig att röfva till lands eller vatten, kun-

---

50) Se t. e. Placatet den 6 Dec. 1697 och Förkl. 15 Nov. 1698 om stöld vid vådeld, sjönöd och skeppsbrott; Resol. 30 Maji 1698 och .Kgl. Br. 4 Nov. s. år om stöld till 8 dalers värde; Kgl. Pl. 18 Januarii 1720, om hustjufnad, m. m.; jfr till dessa Författningar hvad uti Krigsartt. 1683, §§. 103—105 och Sjöartt. 1685. §§. 255, 256 om qualificerade stölder förekommer.

51) Se t. e. *Hordes* Saga, hos *Müller*, Sagabibl. I. s. 277; der bevis på denna åsigt förefinnas. Så anmärker ock *Grimm*, s. 634: "Raub war so wenig als todschlag im alterthum stets entehrende handlung, man kann ihn, wie todschlag dem mord, dem heimlichen diebstal entgegensetzen und hauptsächlich letzterer galt dem alterthum ein verbrechen. Nur ein übermass von gewalt oder an wehrlosen, abwesenden, verübte gewalt machte den raub unrechtlich".

de rån alltid med böter försonas. *Westgötalagen* synes mindre fästat afseende på värdet af det rånade, än på graden af det använda våldet: "madher rænir man, oc ær eig blat æller blodhokt — falz han at, thæt ær thrigiæ marka sak": men "warder madher rænter medh fullum walzwerkum oc synis acomer a hanum æller æn san asynar vitni æru til, tha wæri sik mædh fiærdhungs nempdhinni, æller böte threnni (ggr) IX marker". *Östgötalagen* innehåller: Rånar man en man och sätter honom kafvel i munnen då han vill ropa om hjelp, eller binder honom då han vill springa efter hjelp (detta var alltså full våldsverkan), så är det 40 marks sak; men om derefter medelst rop, åkallan och budkafle, (hvarigenom bygden sammankallades att efterjaga brottslingen) den skyldige ertappas och rånet sålunda bevises, är det högsta rån och gildt till 100 mark. *Bosran*, rån begånget uti någons hus eller skepp var ock alltid enligt denna lag 40 marks sak, våldet må då varit större eller mindre; men *handran*, det är, då man rappade eller ryckte någon något ur händerne, utan att således full våldsverkan blifvit dervid använd, kunde försonas med tre mark, derest icke den brottslige med "ope ok budhkafla" ertappades, då 40 mark skulle erläggas 52). Äfven för rån i kyrka eller å kyrkogård erfordrades högre böter i försoning 52 a). *Westmannalagen*, dömer den, som begått *bosrån* att böta 40 mark till treskiftes och dessutom 24 mark såsom särskild ersättning till husägaren, utom skadan, och i fråga om

52) WGL. I. Rætl. VI; II. Rætl. XII—XIV; ÖGL. Wad. XXXI: 2, 3, 4, 5. Uti WGL. II. Dr. XL. stadgas, att "löskæ mæn utrikis", som "gangæ him at manni ok dræpæ æller sarghær han, æller hans kono æller hans hjon firi at han syn them nokot thet the bedhæs", skulle mista lifvet. — Jfr och *Magni Lagabæters* Gulet. Lov, LandsværnB. XVI (Paus. s. 50) "Om randsmænd og örs opskiærelse."

52a) WGL. III: 93, jfr Stjernh. ed. KirkB. X.

handrån fästa sig Svealagarne vid värdet af det rånade. Så anser Uplandslagen böter ej komma i fråga förrän det rånade uppgick till 4 penningar; gick det deröfver och till half mark, bötades tre mark; öfver half mark, sex mark; till 10 mark och deröfver, 40 mark, hvarjemte den regel i allmänhet gällde, att, om rånaren tillika tillfogade den rånade sår eller slag, såren och slagen särskildt skulle bötas. "Wardher man alt sænder, bardher, sar gör, ok rænter", säger Sudermannalagen, "tha skal han sökiæ skadhaman sin — um alla thry malin ok tho botis hvart æpte gilde sinu" 53). Men uti *Stads-* och *Landslagen* göras strängare grundsatser mot rån gällande. *Stadslagen* skiljer emellan rån, begånget *om dagen*, och det som begicks *om natten* "epter thet i vård är ringt". För rån af *ett öres* värde om natten, "miste hufvut sit och gånge engin lösen fore i thesso måle", ehvad han greps med vittnen eller nämnden förklarade honom skyldig; då deremot, om rånet begicks om dagen, den skyldige förverkade lifvet först för rån af half marks värde, men mindre värde kunde försonas med böter, i brist af hvilka den skyldige "miste hand sina" eller "warde slaghin widher stockin". *Landslagen* sluteligen dömer den, "som aff androm rænir medh *fullo vålde* i lösörum hvat thet hälst vara kan, till halff marka värde eller meere" och greps i färsk gerning, att "å tinge under svärd dömas", och om han ej greps i färsk gerning, men fälldes skyldig af nämnden, att böta 40 mark. Rån af tre öres värde och deröfver till half mark, kunde bötas med 20 mark; af två öre, med 6 mark; af mindre en ett öre, med sex öre, och gingo böterne alltid i treskifte. Således är det först uti Stads- och Landslagen,

53) UL. MhB. XXXIII; WmL. MhB. LXX, LXVI; SL. MhB. XV; DaleL. ThjB. XX—XXIII; HL. MhB. XVIII; jfr UL. MhB. XXXI. pr; SL. MhB. XIII.

som rån med fullt våld af half marks värde och deröfver blir lifssak, och alltså ställdt i samma kategorie, med full tjufnad 54). — Särskildt omtalas i de äldre lagarne äfven *likrån*, i Östgötalagen kalladt *valaruf*, det är plundring af kläder, vapen, med mera å lik; anmärkningsvärdt derföre, att då det i äldsta tider ansågs vara segrarens rätt, att tillegna sig sin slagne fiendes vapen (spolia detrahere), det redan nu i Lagarne förbjudes och belägges med 40 marks böter 55).

www.libtool.com.cn

XXIV.

Urbota brott. Högmål.

Det gafs redan af ålder brott, hvilka Sed och Lag ansågo vara af den beskaffenhet, att deras försonande med böter i allmänhet ej borde äga rum, och då Westgötalagen betecknar dem som *nidingsverk*, antydes derigenom, att det var den nedrighet och skändlighet de antogos hos den skyldige utvisa, som utgjorde grunden för den större stränghet, hvarmed de behandlades 56). Såsom icke med böter omedelbart försoningsbara benämnas de *orbotæmal*, och i anseende till förbrytelsens grofhet re-

54) StL. EÖ. XXIII. jfr BjærkR. XXXIII; LL. EÖ. XL, XLI.

55) ÖGL. Dr. VI; UL. MhB. X; WmL. MhB. LXIX; SL. MhB. XXV; jfr *Hagen Adelstens* GuletingsLov, MhB. XXVIII. Jfr *Loccenius*, Antiquit. Suiog. lib. 2. cap. 26. *Grimm*, s. 635; *Rogge*, s. 37. — *Anm.* Uti Stadgan 1540 (Schmed. s. 12). utsättes ock ansvar för våldsverkan å annans bohagsting. Den förklaras vara *nidingsverk* och böra bötas, om värdet var 3 mark, med 40 marker, och mindre i förhållande till värdet. Uti WGL. I. Orb. §. 9. hade redan den som högg ned af ond vilja annans boskap blifvit förklarad för *niding*, och kallades *gorwargher*. 1540 års Stadga stod alltså i analogie härmed.

56) Att en del af den äldre Westgötalagens nidingsverk sedermera uti den yngre blefvo omedelbart botbara, är i det föregående (2. s. 239) anmärkt, och de af dem, som sedan blefvo edsörebrott skola i det följande uppgifvas.

dan i Östgötalagen (RfB. II) och Bjærköarätten (XXIX) *höghmäle*, under hvilken sednare benämning de sedermera uti den nyare Stads- och Landslagen utgöra en egen klass. Till denna kategorie hörde enligt Landskapslagarne: högförräderi, mord, förgöring, mordbrand, våldtägt och röfveri; och må här på förhand i allmänhet anmärkas, att följden af deras urbota beskaffenhet enligt *Westgötalagen* var fredlöshet och förlust af lösegendom (i ett fall af fast och lös) och enligt de andra, förlust af lif och gods, eller lifvet. De högmål, hvilka Landslagen, utom de nu nämnda, upptager, skola vi i det följande uppgifva 57).

Förräderi mot land och rike. Förrädare mot land och rike var, enligt Götalagarne, den som "ledhir a land sit hær utlænzskan, bær skiold iuir, tang ok thanbrikko (öfver tången och backens tång, det är öfver hafsstranden och skogen), hæria land sialfs sins ok brænnir, bindær folk och bortföre". Uplandslagen säger: "hvar sum awghæn skiold förær gen allwaldaghum Kononge, ællr gen hanz riki han ær sjælfær föddær innæn", och i det närmaste samma ordalag i de andra Svealagarne. En sådan öfverbevisad förrädare "ok sua allum them hanum fylghiæ thertil" hade, enligt Westgötalagen förverkat sin jord, sin lösa egendom och blef biltog eller fridlös, men de andra lagarne stadga, jemte förlust af fast och löst gods, dödsstraff: "och halsin medh om han fangin wardher" (SL.), 58). Lika som förräderi mot land och rike ansågs det att dräpa eller förråda den man, hvilken man svurit tro och erkänt

57) Att vi här icke upptagit tjufnad, ehuru Götalagarne i vissa fall derå utsatt lifvets förlust, dertill hafva vi ofvan uppgifvit orsaken.

58) WGL. I. Orb. §. 4; II. Orb. 1: 8; ÖGL. EÖ. XXX; UL. MbB. XV: pr; SL. MbB. XXXVI; HL. MbB. XXIV. Straffet här att afrättas med svärdet.

www.libtool.com.cn

som sin herre. "Dræpær man sin rættæ hærræ sum han hauer tro giuit", säger Westgötalagen; "Hvilikin man sin rættæn hærræ dræpær, hvat han ær hældær fatökæri hærræ ællr rikæri", Uplandslagen och Sudermannalagen: "hvilikin man sin husbonda dræpær æller forradher rikan æller fatökan". Det var således icke blott mot Konungen, som detta brott kunde begås, utan ock mot hvar och en annan herre af dess vasall och trogifne man 59). Än mer, äfven det vanliga förhållandet emellan husbonde och tjenare betraktades ur samma synpunkt, och derföre såsom Uplandslagen säger: "nu kan bondæ (bondans?) leghudrængær ællr brytiæ, ællr theræ leghukona, ællr thræl theræ ællr ambat bondæn ællr brytiæn (den som i husbondens ställe var satt) ællr theræ husfrur, ællr barn theræ dræpæ, taki tha thylikin ræt nu ær upp taldær", det är, han hade förverkat lif och egendom, anmärkande likväl Sudermannalagen: "penninga theræ *um nokre æru*" 60). Och äfven allt detta ådagalägger alltså husdrottens ställning inom sitt hus. Honom tillkom samma vördnad inom sitt hus, som Konungen inom sitt, och det svåra ansvaret för förgripelse emot Konungens person var här således en följd icke af hans majestät, utan af hans husbondavälde. I öfrigt bör tilläggas 1:o att den brottslige i alla dessa fall var underkastad samma ansvar, ehvad han "fangin wardhær ællr æi", det är, ehvad han greps i färsk gerning eller ock "witis tho (hanum)

59) WGL. II. Orb. I. pr. jfr I. Orb. §. 1; UL. MhB. XV: 1; SL. MhB. XXXVI; HL. MhB. XXIV: 1; WmL. MhB. XXIX.

60) Se lagrummen i nästföregående not. I den äldre Westgötalagen Orb. §. 7 säges: Dræpær madhær lönærdroten sin, och ibm Add. 7: 31: "Thettæ lysti ok *Konong byrghir*, at hvilkin man slar til blamæ (blånad) æller til bloz æller dræper sin husbondæ, hwat han ær helder leghuman æller trogiuin man, tha hauær han *brutit edhsöret*", ehuru likväl detta brott sedermera, såsom det anförda visar, ej som edsöre-brott, utan som högmål ansågs.

um thylikt mal" och han genom nämndens utlåtande förklarades skyldig; och 2:o att de nu anförda högmålsbrott af Svealagarne gemensamt betecknas såsom "mal, badhe ganger fore halz ok goz".

www.libtool.com.cn

Mord innebar i allmänhet att beröfva någon lifvet i hemlighet. De Gamle synas emellan dråp och mord hafva gjort samma skilnad som emellan rån och stöld. De förra handlingarne beröfvade en annan lifvet, de sednare hans egendom. Men dråp och rån skedde öppet; mord och stöld hemligen, och detta hemliga i handlingen var det som gjorde, att dessa brott såsom ej försoningsbara ansågos, på sätt äfven i afseende å stöld man i det föregående inhemtat det ursprungliga förhållandet hafva varit. Men det hemliga i mordet låg, efter de Gamles åsigter, mindre uti anfallet, än fastmer *uti gerningens döljande*, hvilket man ansåg vara *oärligt* och nidingsmässigt, hvarföre ock de Norrska Lagarne benämna mord för oärligt dråp och nidingsverk. Att det egentligen ej ansågs ligga uti försåtligt anfall, ehuru sådant bidrog till dråpförsoningsböternas höjande, synes af det, som vi ofvan i fråga om mandråp angående försåt anfört. Derföre och när någon dräpit en annan, om ock i försåtligt anfall, kunde han likväl afskuda sig det nedriga i handlingen om han genast offentligen gaf dråpet tillkänna och ville för sitt brott stå den dräpnes arfvingar till ansvar. Detta tillkännagifvande kallades *wigh lysa*. "Wardær madher dræpin ok af daghum takin, tha skal (dråparen) *wighi lysæ* (dråpet offentligen förkunna) ok forfal aruingæ sighiæ" stadgar *Westgötalagen* (Dr. I). Detsamma stadgas, jemte flere andra iakttagelser i samma fall, uti *Magni Lagabœters* GuletingsLov, ManhB. XI. (Paus, s. 60) och tillägges: "End om han lyvser ikke saaledes draabet, da er han *mordr* og hawer forgiort gods og fred".

fred". *Dalelagen* (MhB. XXII) utsätter till och med böter, en mark för hvarje dygn dråparen försummade viglysningen, och efter 12 nätters förlopp synes dråpet blifvit ansedt som mord. Det kunde likväl hända, att dråparen ej offenteligen ville lysa dråpet, ehuru han ej heller ville det dölja. Lemnade han då vapnet i banesåret, så, emedan vapnen buro dess tecken, hvilken de tillhörde och banemannen alltså derigenom blef upptäckt, ansågs väl sådant dråp som löndråp, *lawnwig*, men dock ej som mord, 61). Men *mord* var det, då man dräpte någon om natten 62), eller då man undandolde liket eller spåren efter dråpet, emedan sådant ansågs uppenbarligen bevisa ett försök att undandraga sig ansvaret och sålunda liksom undanstjäla Målsäganden den upprättelse, eller de böter, hvarpå han hade anspråk. I denna mening stadgar *Östgötalagen:* "Nu myrdhir madhær man, ælla kona man, ælla man konu, ælla kona konu, biær i fiælstær (gömställe) ok læggær a lön, (EÖ. XXV). Likaså *Dalelagen:* "Warder man dräpin oc lijk föört i mosa, ælla kiærr, ælla i watn uthkastadhir, liggi han i *mordgeldum*" (MhB. XXI). Dessa Lagar angifva sålunda det efter de gamla Lagarne karakteristiska kännetecknet på mord, liksom redan den ursprungliga betydelsen af "myrdha", som är nedgömma, nedmyra, nedmöla, antyder samma tanke. Småningom utbildades sedan, i anledning häraf, den åsigt, att hvarje onaturlig död, hvars upphofsman ej kunde upptäckas, var *mord*, (ÖGL. Dr. XII), hvilket

---

61) *Gisle Surssons* Saga, hos *Müller*, SagaB. I: s. 171; jfr *Viga-Glums Saga*, Gloss. *mord:* "woru that köllud *lavnvig*, enn eigi *mord*, er menn letu vopn i beni standa". Jfr *Sæmundar Edda*, Solarljod, str. 23. (Afzelii ed. s. 123).

62) *Egils* Saga, kap. 62 (s. 416): "nattvig ero mordvig"; jfr *Müller* SagaB. I. s. 117. Så säges ock i *Gotl.* StL. I: 41: Sker något dödslag, det Gud förbjude, efter det i vård är ringt, det är *mord*, som ingen må försona.

i öfrigt de flesta Landskapslagar afhandla i sammanhang med röfveri. Den med vittnen öfverbevisade eller i färsk gerning gripne mördaren hade, efter Westgötalagen, förverkat frid och lösöre, men efter Östgötalagen, äfvensom Svealagarne lifvet: "æ hvar mæn wærdhæ sannir fore mordhæ, giældin liff sitt fore, *æ huru mangir thær æru hælst*, ok wærdhæ laghlikæ til witnædhir", säger Uplandslagen, och synes häraf ock, *att socii i mord voro i samma fördömelse som auctor*. Dale- och Helsingelagarne visa likväl, att målsäganden äfven för mord ursprungligen ägde att taga lösen, hvars belopp sistnämnda Lag tillåter honom sjelf att bestämmn: "Hawi malsägande wald hvat han vil hälder taka hans lijf, æller lösi sik sum han vidhkomber vidh rættan malsägande" 63). *Förgöring* medelst *tröldom*, *gift* eller annorledes, som redan i sig sjelf innefattade afsigten att i hemlighet taga någon af daga, betraktades lika som mord. Hade qvinna gjort sig härtill skyldig och var brottet fullkomnadt och uppenbart "tha a hun i bali brinnæ", enligt Svealagarne, men efter Östgötalagen skulle hon stenas ihjäl 64). Conatus bötades med 40 marker.

63) WGL II. Orb. I: 5; ÖGL. EÖ. XXV; UL. MhB. XIX: 8, XXXI: pr. SL. MhB. XIII; WmL. MhB. XXXV, LXII; HL. MhB. XVI; DaleL. MhB. XXII. Äfven i de Sydliga Germanernes lagar characteriseras mordet af dödsslagets förhemligande eller den dräpnes undandöljande. *Lex Ripuariorum*, tit. XV. (de homine *mordrido*) — "interfecerit et eum cum *ramo* cooperuerit, vel in puteo seu in quocunque libet loco *celare* voluerit, quod dicitur *mordridus*". *Lex Bajuv.* XVIII: 2: "si quis liberum occiderit *furtivo modo* et in *flumen* ejecerit vel in talem locum, ut cadaver redire non quiverit, quod Bajuwarii *murdridam* dicunt". *Grimm* anför ock (s. 626) Assises de Jerusalem cap. 91, 92: "homecide est quant home est tué en apert devant la gent en meslée, *murtre* est fait *en repos*".

64) WGL. II. FridhB. XII; Rætl. X; ÖGL. Wad. XXXI: 1; UL. MhB. XIX. pr; SL. MhB. XXXII; WmL. MhB. XXXV. — Förgöring genom trolldom var ett brott, för hvilket

I öfrigt står ännu med mord följande f[illegible] manhang: Anträffade någon på väg eller a[illegible] lik, å hvilket tecken efter våldsam död förefu[illegible], likasom en dråpare sjelf borde angifva dråpet för att undvika ansvar för mord, skulle ock nu han angifva hvad han anträffat för den förste han mötte och i närmaste by, derest den dödades blodshämnare der ej uppehöll sig, ty var detta händelsen, skulle han tillkännagifva saken i byn der näst, der blodshämnaren icke var. Invändes då emot honom, såsom Uplandslagen säger: "hvilken är likare att vara hans baneman än du?", och försäkrade han om sin oskuld, skulle hans vapen undersökas. Befanns härvid blod å spjutskaftet, eller å remmen, hvarmed spjutet bars, eller hans kläder sönderrifna eller udden af vapnet i banesåret, ansågs full anledning vara för handen att anklaga honom som baneman, och nämnden skulle sedan å tinget honom antingen värja eller fälla. Fälldes han skyldig, dömdes han nu ej från lifvet, emedan han ej blifvit tagen i uppenbar gerning, men han skulle böta 140 mark, hvilka kallades *mordgäld*, till skilnad från *sporgäld*, utgörande 40 mark, hvarmed han kunnat försona gerningen, om han densamma öppet erkänt 65). Likaså, om lik hittades i *läst hus*, skulle ägaren af huset erlägga, enligt Svealagarne mordgiäld 140 mark, utan tvifvel emedan han nu ansågs hafva begått dråpet och velat undangömma liket 65a).

Mordbrand. Att innebränna sina fiender var en i forntiden, enligt hvad de historiska sagorne intyga,

---

qvinna redan efter de äldsta lagarne skulle mista lifvet; men uti 2 *Moseb.* 22: 18 hade ock blifvit stadgadt: "en trolkona skalt tu icke låta lefva".

65) UL. MhB. XII: 6; jfr VIII. pr. SL. MhB. XXVII. in fine; WmL. MhB. XXVII; jfr ÖGL. EÖ. XXIX, XXXIV, och *Hagen Adelstens* Guletings-Lov, MhB. II.

65a) UL. MhB. VIII. pr; SL. MhB. XXII; HL. MhB. V.

icke ovanlig sed. Men det omannliga i handlingen stämplade likväl mordbrännaren, hvilken i lagarne kallades *kasnawargher*, som niding och gerningen som urbota. *Östgötalagen* betecknar mordbrand sålunda: "*stiœl* madher eldh i hus annars ok vill han innebränna": *Westgötalagen:* "brennir madher man inni"; hvaraf alltså synes, att dessa lagar ännu afsågo nämnde sed. *Uplandslagen* uttrycker sig redan mera allmänt: "Nu bær man eld, vill brænnæ badhi by ok bondæ, brænnir upp hus ett ællr flere ællr gardh allæn ællr by, warder takin medh blasande munni ok brinnande brandi", och skiljer från detta fall, som afsåg boningshus, der fara för menniskolif var för handen, ett annat, nemligen att vilja "brænnæ annars manz quærnæhus" eller andra uthus. I förra fallet hade mordbrännaren, enligt Westgötalagen, förverkat landsvist och lösöre; enligt Östgötalagen, om han togs i uppenbar gerning, ägde målsäganden "hanum ogildum i eld skiuta, ok hauær han föruærkat eghn sinnæ ok allu thy han a innan lanzs ok laghsaghu", hvaremot, der gerningen ej var uppenbar, den med 40 mark kunde försonas. Svealagarne dömma mordbrännaren, om skada skett, att "i bali brinna", men "ær ok ængin skadhi giör, tha ær hött mædh ængu bött". I sednare fallet kunde, enligt Svealagarne, brottet med sex mark eller mindre efter omständigheterne, utom skadeersättning, bötas 66).

Röfveri. Westgötalagen säger: "Löper madher a hærskip, giörs bunkæ brytæri ok rænir man fæiær sins" (sin egendom); Uplandslagen: "Nu liggær man a sko-

66) WGL. II. Orb. I: 1; Rætl. III; ÖGL. EÖ. XXXI; UL. WidhB. XXV; WmL. BB, LXII; HL. WidhB. XX; DaleL. BB. LVI. *Dalelagen* tillåter likväl kasnawargher att "lösa hals sin med XL. markum". *Kasnavargher*, af kasna hus, och warghær förstörare. Jfr Gloss. till Landskapslagarne; se ock *Ihre*, Gloss.

ghe ællr skipi, ællr ok annær stadh, ok lær sik thær til myrdhæ ællr rænæ, myrdhir ok rænir", och synes således häraf, att då någon ordentligen gjorde, att man så må säga, ett yrke af att råna till lands eller sjöss, det var *röfveri*. Röfvaren, hvilken i lagarne kallas *bunkkæbrytæri* (sjöröfvare, som bryter sig in under däck), *löfvirkinger* (skogsröfvare, som lefde i rishydda i skogen), *grimumadher* (maskerad, af grima, mask) och *qvættokarl* (af qvætt, försåt), skulle enligt Svealagarne, om han begått så mord som rån, steglas, om blott rån, halshuggas med svärd: "mordhæri a stæghl ok ransman undhir svärdh" 67). —

Våldtägt af gift qvinna skulle enligt Gotlandslagen med lifvet försonas, och uti Westgötalagen säges härom: "huilkin man, sum ganger hem at manni ok hugger han æller slar, æller nöghær han til medh nokrom valzuærkum, swa at han later up hanum kono sinæ til at misfirmæ henne, fellis han firi tha sak, tha skal han lif latæ". Uti *Bjærköarätten* är våldtägt ock lifssak 68). Men sedan upptogs våld mot qvinna i allmänhet bland edsörebrotten och förekommer i denna klass uti de öfriga Landskapslagarne.

Uti *Lands-* och *Stadslagen* förekomma nu anförda urbota mål uti den afdelning, som kallas *Höghmälis* balker, med undantag likväl af våld mot qvinna, hvilket är edsörebrott, och *röfveri*, hvilket upptages uti Edsörebalken, ehuru ej det vanliga straffet för edsörebrott deräa finnes utsatt. *Högförräderi* begicks: då man "reisir här å moth Konunge eller rikesins (landsens)

---

67) WGL. II. Orb. I: 10; jfr I. Orb. §. 10, och II. Dr. XXI; jfr II. Dr. XL; UL. MhB. XXXI; SL. MhB. XIII; WmL. MhB. LXII; HL. MhB. XVI; *Hagen Hagensens* Frostetings-Lov, III: 60, Paus, s. 57.

68) GotlL. XXII: 6; jfr Gotl. StL. I: 45; *BjærkR.* XI: 9; WGL. II. XLI.

Herra eller försåth gör, at han vil han fånga eller dräpa, eller gör noghra våldsgerninga eller orätt medh brefvom, rådhom, gerningom eller hielp", och då man "ledhir å fosterland sitt uthländskan här och bär afvoghan skiöld moth sinom rätta herra och härghiar sitt eghit fosterland: uthan (undantagande då) han fölghir them (Stadslagen tillägger: Konunge) som rät komin är til rijkit", och förverkade så väl hufvudmannen som "alla the medh honom waro", lif och gods. Samma straff underkastades ock *"Landbo"*, bryti, mölnare, troskylder sven eller noghors thera hustru" som "dräpir sin rätta herra eller husbonda eller hans hustru", men husbondens barn nämnas här ej, såsom i Landskapslagarne 69). — *Mord* tages i samma begrepp som i Landskapslagarne: "mördhar madher man eller kona och lägger å lön och bär i fiälster", hvarutom Landslagen ock redan betraktar dråp å "sofvande eller å sunde simmande" och å öfvermage under sju år (s. 251) såsom mord. Sammaledes *förgöring*, "medh trulldom eller androm förgöringom", för hvilket brott, "ther noghor dödh aff liutit", man skulle steglas och qvinna brännas, och "lösöra thes saka skiftas och ärfvingia takin jord efter them", men annars kunde det (såsom blott conatus) med 40 mark försonas 70). *Mordbrand* bestämmes till sitt begrepp så, som i Uplandslagen, men i anseende till straffet såsom i Östgötalagen, så

69) LL. HöghmB. VIII, IX, X; StL. HöghmB. VI—VIII; jfr LL. JB. XXIII och Wexiö St. 1414 angående landbo, som rymmer och sätter sig till motvärn då jordägaren vill honom återtaga.

70) LL. HöghmB. I, och Dr. Vilja XIV: 2, XV, angående mord, och om förgöring HöghmB. VI, XV; StL. HöghmB. I, IV, XI; jfr ock Karl VIII:s artiklar cap. 2 angående straff för mord, samt ofvan s. 251. Nugällande lag fäster mordets kännetecken vid den omständigheten att gerningen gjordes försåtligen och i löndom, eller ock å den som sig ej kunnat försvara. MB. XII.

att den som togs i uppenbar gerning skulle i "båle brinna" och "böta alt thet han ägher til treskiptis" 71). *Röfveri* bestämmes likaledes till begreppet såsom i Uplandslagen, och straffet, der gerningen var uppenbar, ovilkorligen för hufvudman och alla dem "som medh varo i flock och farnötæ", att dömas under svärd, hvaremot om de ej blifvit tagne i färsk gerning brottet kunde försonas med 40 mark, och i brist af tillgång "miste hofvudh sitt"; men "findz och at the hafva noghon aflifvat — wardin thå stäghlde", och "hvilkin tolka män lyser eller heghnar medh vilia och vetskap; vari swå godher han som the" 72). I allmänhet må här i öfrigt nu den vigtiga grundsats anmärkas, att i förräderi, mord, röfveri, stöld m. m., det är i allmänhet de för sin nedrighet utmärkta gröfre brotten, de äldre Lagarne underkastade *alla socii och fautores samma ansvar, som sjelfva hufvudmannen*, och hafva bevisen härpå redan blifvit anförde, vid det dessa brott i det föregående särskildt blifvit afhandlade.

Dessutom upptaga *Lands-* och *Stadslagen* ibland högmålen ännu: *a*) *Viljadråp*, som makar begått den ena på den andra, eller föräldrar å barn, eller barn å föräldrar eller syskon å hvarandra; ett brott, hvilket, på sätt ofvan om *innansiænga dråp* är anmärkt, redan Landskapslagarne betrakta som qualificeradt, men ännu med högre böter försoningsbart 72a); *b*) *Tvegifte*. Sedan christendomens läror i afseende å monogamien 73) slagit till-

---

71) LL. HöghmB. XI; StL. HöghmB. IX.

72) LL. EÖ. XLII; StL. EÖ. XXIV.

72a) Jfr 2 MoseB. 21: 15, 17; 3 MoseB. 20: 9; 5 MoseB. 21: 18—21. LL. HögmB. II. StL. ibm II. LL. Dr. Vilja XV.

73) Jfr *Decr. Greg.* lib. IV. tit. XIX (de divortiis) cap. 8. der monogamien på biblisk grund stödjes, och i afseende å hvad om patriarcherne i bibeln förmäles, yttras: "Nec ulli

räckligt djupa och fasta rötter i sederne, blir tvegifte småningom ett äfven af den verldsliga lagen straffadt brott. Redan Westgötalagen stadgade: "ganger madher fran kono sinni laghgiptri, ok i siæng annaræ kono, aflæ barn, thet ær horbarn", och Uplandslagen: "wræ-kær bonde bort husfru sinæ laghtaknæ ok takær i stadh andræ ok i sjæng mædh sik læggær, tha rænir husfru lasæ ok nykla: kærir thæt hun ok frændir hænnær — thær ær fiurætighi markæ bot at, tha thræskiptis" 74). Uti *Landslagen* stadgas nu om tvegifte: "Ganger man frå konu sinne laghgiffte och fäster sigh andra konu laghliga och heffdar medhan hijn lifver som han för medh laghum haffde fångit —: hafvi forgiort lijfve sino och kona samuledh, än hon thet gör: han skal halshuggas och kona sättias qvick i jord. Fäster man och andra konu mædhan the förra laghgiffta lifver, äntho at han the sidhermere ey häffdar: böte fyratighi marker till fiughurskiptis, målsäghande, Konunge, Biskope och Häradhe: — ware lagh samu om kona giffter sigh androm manne" 75). I detta stadgande innehålles ansvaret för så väl tvegifte som det brott, att

umquam licuit insimul plures uxores habere, *nisi cui fuit divina revelatione concessum*". Jfr Alex. III:s Bref den 6 Julii 1161 hos *Liljegren*, Dipl. s. 60.

74) WGL. II. ÄB. XI; UL. ÄB. VI: 3; WmL. ÄB. XV; HL. ÄB. VI. Dessutom bör erinras, att då canoniska lagen ansåg äktenskapet oupplösligt, den tvegifte egenteligen ansågs hafva begått hor. *Decr. Grat. causa* XXVII. qu. II. can. 1: "matrimonium quidem non facit coïtus sed voluntas: et ideo non solvit illud separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo, qui dimittit conjugem suam et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi jam corpore separatus est, tamen adhuc voluntate conjunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc eam plene dimittit. Non ergo qui dimittit *mœchatur*, sed qui alteram ducit". Se ock *Decr. Greg.* lib. I. tit. XIX. cap. 6: "qui plures habuit *concubinas*, ex eo bigamus non est".

75) LL. HöghmB. V; StL. HöghmB. III: jfr 3 MoseB. 20: 10; 5 MoseB. 22: 22.

en gift person å nyo fästade sig en annan; ty då man hvad det förra vidkommer, tager i betraktande, att enligt så väl *canoniska* rätten, som de äldre svenska Lagarne (se ofvan s. 26 ff.) fästning, hvarpå häfdande följde, var fullkomnadt äktenskap utan att dertill vigsel var nödig, synes uppenbart, att det i förra momentet omnämnde fall var tvegifte, hvarföre det ock strängare straffades, än en gift persons fästning, hvaråa häfdande ej kommit 76). *c*) *Tidelag*, hvilket redan af Påfven Alexander III. anbefalles till kyrkans bestraffning 77), och sedermera uti Kyrkobalkerne omtalas såsom en last, för hvilken den skyldige, om han togs i färsk gerning, skulle "liwændi i iordh grawæs ok swa thæt fæ, sum han the syund mædh giordhi"; dock kunde målsäganden, det är ägaren af djuret, "hanum liff unnæ" och i sådant fall bötades 6 mark till treskiftes emellan Konungen, Biskopen och Målsäganden 78). — *Blodskam* omtalas väl icke uti *Landslagens* verldsliga lagbalker, men var likväl ock redan denna tid föremål för verldslig bestraffning. Detta brott bjuder Alexander III. uti nästanförde bref presterna att med stränga pœnitenser belägga. Uti Biskop *Brynolfs* stadga §. 5. belägges det ock med böter till Biskopen, nemligen lägersmål emellan syskon eller syskonsbarn med 9 mark, och emellan skyllde i tredje eller fjerde led med 12

---

76) Uti Krigsartiklarne 1683, §. 97, och Sjöartiklarne 1685, §. 252 bestämmes tvegiftesbrottet sålunda: "Then som går från sin laggifta hustru och tager *samt viger sig* med en annan, medhan then förra ännu lefver, och henne häfdar" etc.

77) Alexander III:s Bref den 11. Sept. 1165—1181, hos *Liljegren*, Dipl. s. 83, n:o 56; jfr Biskop *Brynolfs* Stadga efter den äldre Westgötalagen, §. 5: "Hvar sum syndær amot natturinni, böte biscupi IX markær". Stadgan finnes ock i Liljegrens Dipl. I. s. 575. Jfr WGL. II. Orb. 3.

78) UL. KirkB. XV: 8; SL. KirkB. XV; WmL. KristnoB. XXIII; LL. HöghmB. XIV och KirkB. XVI: 4; jfr 3 Mosebok 20: 15, 16, 13; och Wästerås Stadga 1528, §. 15.

öre. Samma skilnad emellan crimen incestus *"innan* thridio byrdh" och *"uthan* thridio byrdh", göres ock i Westmannalagens Kristnobalk, och kallas här det sednare fallet nu särskildt *"frändzsämesspiœl"*. Blodskam inom tredje led förklara Westgötalagarne vara sådant "firnærwærk" eller vederstygglig gerning, att de brottslige skulle, utom böter till Biskopen, åläggas såsom pœnitens en botfärd till Påfven i Rom för att der vinna aflösning; och sedermera stadgades uti den af Riksens Råd år 1439 i Stockholm utfärdade straffordning "öfver några högmålsogerningar", kap. 2, att der blodskam ägt rum emellan föräldrar och barn, eller en man lägrat moder och dotter eller ock fader och son samma qvinna "vitandes", och "kan werldzwald gripa them för æn the taga uppenbara skrift, ta rætis efter rikesins sidhwenio och rætt medh *elde*"; men "somblige högmælis ogerninga, som ey ære oloflige af sig sjelfva, uthan af then helga kyrkios skipelse och henna förbudh, såsom ær: Syskapsspiæld — och frændsæmisspiæld: öfver tolka gerninga bör ingom rætta, uthan allenast kirkionna domara" 79). Uti Wästerås Stadga 1528 §. 12 och 13 förklaras "ketteri med moder, syster, *stiffmoder*, med moderna och dotterna, medh två systrar och sådant" vara "eldzsaak efter stadgan"; men "frendsemiospieldh, som (enligt hvad äfven nu här förklaras) er y *tredie och fierde leedh*, bötes som för högmåles saaker". I allmänhet lades sedermera, för bestämmandet af de antingen blodsskyldskaps- eller svågerskaps leder, hvarinom ifrågavarande brott ägde rum, de uti *Mosis lag* 80) härom förekommande

79) WGL. I. GB. VIII; II. KirkB. LII; II. Orb. 3; WmL. KristnoB. XXIV; Biskop *Brynolfs* Stadga efter äldre WGL.; *Straffordningen* 1439, bland Stadgarne efter BjærköaR. af Hadorph.

80) 3 *MoseB.* XVIII: 6—19; jfr ibm. XX: vv. 11, 12, 17, 19, 20, 21; 5 *MoseB.* XXVII: 20, 22, 23.

stadganden till grund; och uti *Gustaf II. Adolfs* Resolution och förklaring på några HofRättens frågepunkter, dat. den 23 Junii 1615, §. 5 uppställdes derpå den allmänna regel, att "kränker någon möö eller gör lönskelego i någon skyldskaps leed, som icke står uttryckeligen *Leviticus* 18 förbuden, han skal böta *åttatio* daler" 81). — Äfven den händelse att "noghor menniskia förgör sigh sjelf" upptagesnu bland högmålen i Landslagen och berodde det på nämndens ransakning och Häradshöfdingens dom, huruvida sjelfspillingen i det ögonblicket var "affvita vorden" och derföre kunde tillåtas att "i jord gräfvas uthan kyrkiogård", eller ock vid sina sinnens fulla bruk och derföre skulle "til skogs föras och i båle brännas". Detta stadgande, som uti Landskapslagarne ej finnes, ehuru sjelfva casus dock uti Magni Lagabæters norrske Guletingslov redan omnämnes, visar, jemnfördt med hedendomens bruk af sjelfvald död, christendomens djupa inflytelse på uppfattningen af menniskans pligter 82); och detta är, som man finner, i allmänhet förhållandet med kyrkans inverkan på sederne genom lagen. Ansvar för brott emot person och egendom vidmakthöll af ålder den verldsliga lagen. Ansvar för brott mot menniskans sedliga

81) Resolutionen den 23 Junii 1615 hos *Schmedeman*, s. 164; jfr *Strafford*n. den 18 Maij 1653, §. 2 "*Syskonebarn*, som sig med lönskaläger förse, skola böta hvardera 80 daler S:mt" eller i brist af tillgång "löpe drängen på 6 gånger gatulopp och konan hudstrykes". Det är egenteligen respectus parentelæ emellan de brottslige som bestämmer det svårare straffet. Se ock *Abrahamsson*, Anm. s. 267 ff.. 275. Jfr äfven Upsala beslut 1538, och Erik XIV:s Patent om högmålssaker, den 1 Maji 1563, §. 1. I detta patent förklaras ock "Gudz *förhädelse och föraktelse* böra straffas till lifvet; jfr härtill 3 *Mosebok* 24: 14—16; Stadfästelsen på Landslagen af Carl IX; och Stadgan om eder och Sabbatsbrott den 2 Oct. 1665.

82) LL. HöghmB. IV; *Magni Lagab.* Gulet. Lov MhB. III; jfr Kyrkoordningen 1571 f. 61.

www.libtool.com.cn

väsende yrkade Kyrkans lag, hvarifrån det småningom öfvergick äfven i den verldsliga. Kyrkans eller Guds lag kunde derföre anses såsom den correctionella lagen i samhället, och uti stadfästelsen å *Landslagen* bjuder än Carl IX: "I lijke måtto wele wij och, at man uti högmåls och andre sådana grofve saker, som äro meneedh, Gudzlastande, sväriande, dråp, hoor, frändsämiospield, ocker, falsk vittne och annat sådant, rätter sigh effter *Gudz lagh* som i then helige skrifft är författat", och hvilken alltså såsom ett jus subsidiarium kunde i förekommande fall åberopas.

Utom nu anförda högmålsbrott, voro efter Landslagen på sätt i det föregående närmare blifvit utredt, ännu urbota: oträngdt dråp och full tjufnad, hvilket sistnämnda brott äfven ursprungligen varit urbota, ehuru det sedermera, med undantag likväl af gortjufnad och stöld af säd ute å mark enligt Östgötalagen, kunde med böter försonas. Med dödsstraff belägger ock Landslagen *våldgästning*, i öfverensstämmelse med hvad derom redan i Skeninge Stadgan 1335, §. 5 blifvit fastställdt, efter det Magnus Ladulås uti Stadgan 1285 förbjudit för framtiden den fordom vanliga frigästningen och friskjutsningen och anbefallt tillsättandet af rättare och tavernare i byalagen. "Hvar som tager något af Prest eller bonde, säger Skeninge Stadgan, eller gästar deras hus mot deras vilja, och varder med fulla skäl derom öfvertygad, skola Wi låta taga af honom lifvet med svärd, han må vara hög eller låg, vore det ock ej mer än värdet af en höna, hvad han tagit; och Lagmän och mindre domare måga väl fånga honom, men ej skall han mista lifvet förr än det varit "firi oss siælwm oc warum domæ". Men *Landslagen* tillåter sedan äfven Lagmän och Häradshöfdingar att döma våldgästare under svärd, om rånet var half mark värdt och han greps bar å gerningen. Hvad som ej betaltes, skulle anses som

rånadt 83). Slutligen må tilläggas att enligt Calmare Recess 1474, §. 9 *falska myntare* skulle "brännas utan miscund".

www.libtool.com.cn

XXV.

Edsörebrotten.

Edsörelagarne höra till 13:de seklet och således till en tid, då Konungamakten uti Samhället redan vunnit större stadga. I sin egenskap af fridens högste vårdare och högste Domare, var det företrädesvis Konungen som skulle upprätthålla lagarnes kraft, den personliga säkerheten och friden i det offenteliga vid ting, möten och kyrkogång; och då de äldre brottmålslagarne i dessa afseeenden antingen icke ansågos nog bestämda och tillräckliga, eller ock ej med tillbörligt alfvar höllos vid makt, egnade den kraftfulle *Birger Jarl* åt denna angelägenhet särskildt sin uppmärksamhet. Ty ifrån honom härleda sig egenteligen edsöreslagarne. Om honom förtäljer nemligen stora *Rimkrönikan*, att på samma gång han gaf syster arfsrätt jemte broder, han ock utfärdat särskilda fridslagar 84). Men

---

83) LL. KgB. XXVI, XXVII; jfr Stadgan 1285; WGL. IV: 19, 1; Skeninge St. 1335, §. 5; Upsala St. 1344, §. 6, 7; Christophers Placat 1441, §. 2; jfr Förordningen angående Friskjuts och Gästning den 3 Febr. 1615; Gästgifv. Ordning i Städerne 1638, och Gästg. Ordningen 1664.

84) Stora *Rimkrönikan*, (Hadorphs edition) s. 32: "Ther till gaff han hemfridh, Bade innan grind ok gardslid; Warder man tha dräpin eller saar, Tha är thet ogilt hvad han faar, Then som uthan kommer til, Ok husbondanom ondt göra wil; Warder ok han ther hemet aa, Antinge bloduger eller bla, Eller har fanger meera meen, Tha rymme tädan ok komme aldrigh igen, Förr än han hafver bättrat thet han bröot, Ok han bider för honom som skadan nööt". — *Vidare* s. 34: "Byrgir Jarl doo i Hiälmbolund, Thet lastade

den första egenteliga bekanta edsöreslag är den, som Birgers son, Konung *Magnus Ladulås* gaf i sammanhang med förbudet emot våldgästning och olaga pålagor af sina läns- och tjenstemän uti Alsnö Stadgan 1285 85). Konungen yttrar (§. 12): "Ellighær willium wir oc *thy mal*, ær *war Fadir* skipadi rikinu til frælsis oc til nadæ, ater nyæ, oc fæstum them med *wart wald oc warum ede*, oc aldræ therræ mannæ fræmstu i rikinu æru", hvarefter dessa "mål" uppräknas, såsom nedanföre skall uppgifvas. Konungen förnyar således de stadganden, som redan hans fader skipat till styrkande af säkerhet och lugn (nadæ) inom riket, och stadfäster dem icke allenast med *sin* ed, utan ock med *rikets förnämsta herrars* ed, hvilka alltså förbundo sig att jemte Konungen dem upprätthålla. En sådan *ed* till fridslagarnes noggranna vidmakthållande ålägga sedermera Konungabalkerne hvarje nyvald Konung att jemte de högste herrarne i riket afgifva, och denna ed kallades *Konongs edsöre*, i latinska handlingar *regium juramentum* 86); hvarföre

---

bade gammal ok ung, At hans liiff matte ey längre vinna, Mycket godt bode (bådo) för honom *qvinna*. Han gaff them ok starcken rätt, Ok lade nid mangan ondan orätt, At ingen matte giöra them ofrijd, Utan han sätte (hätte) halsen wid". —

85) Alsnö Stadgan bland Hadorphs tillägg till BjærköR., äfven upptagen bland tilläggen till Westgötalagen: IV: 19. — Jfr härtill Stadgan om *"Urboota mal"*, efter Skånelagen, Hadorphs edit. s. 60, och Konung *Eriks* lag, gifven i Nyborg, ibm. s. 48.

86) Regium juramentum i WGL. IV: 21: 32, 33. Äfven uti Magni Ladulås stadfästelse på de andeliges privilegier af d. 29 Julii 1281 (*Liljegren*, Dipl. I. p. 585) förekommer detta namn. Biskoparne berättigas nemligen att uppbära Konungsandelen af böter för brott, begångna å kyrkojord, "eciamsi transgressorrs aliqui apparuerint *regii juramenti*"; och häraf synes således äfven, att edsöre och edsörebrott ägde rum förr än de uti Alsnö Stadgan 1285 bestämdes. *Edsöre*, af *ed* och *svärja*.

den, som gjorde sig skyldig till något sådant brott hvarigenom den frid, hvilken utgjorde föremål för denna eds garantie, kränktes, sades *bryta Konongs edsöre.* "Thessin mal æru kununx edhsöri, tha han takæs skal ok aldræ höxtu hærrænnæ i swæriki", säger *Uplandslagen*, och uti *Landslagens* formulär för den ed, den nyvalde Konungen skulle svärja, förekommer: "Han skal och almogha sin allan fridha och frälsa —: särlika i åminnelse hafva och hålda, at styrkia kyrkofridh, qvinnofridh och heemfridh" 87). Och härifrån härleder sig alltså begreppet *edsörebrott*, en term, som sedan blifvit oförändradt bibehållen, ehuru någon sådan ed, som omförmäld är, längst för detta upphört att afläggas. Edsörebrott begick, enligt Alsnöstadgan, den: *a*) "sum hugger æller dræper nokon i sitt sjalfs hus, eller annars mans hus" (hemfridsbrott); *b*) "sum qvindi walföræ" (qvinnofridsbrott), 88); *c*) "sum dræper, sargher i kyrkiu, kyrkiugardum æller a thingum", (kyrkofrids och tingsfridsbrott); *d*) "æller gangæ a grudh oc göræ sæth, æller taker man fore annars mans giærd"; det är, att hämnas på sin fiende, sedan på en eller annan grund frid blifvit honom lofvad, äfvensom att hämnas på annan, än den, som gjorde den gerning, för hvilken man ägde rätt att hämnas; och inbegripes detta i landskapslagarne under uttrycket" orættær hæmpdir"; *e*) "eller hugger lim af manni". Tillika förklarar Konung Magnus, att "thæssi war skipæn matti enælund halles iwir alt rikit"; att den för något af dessa brott

87) UL. KgB. IV: 7; LL. KgB. IV: 7; jfr SudermL. KgB. IV: "Här byrias edzöre kununx ok aldrahögsta härra i Svariki"; WmL. KgB. index, och fl. VII; HL. KgB. I, VI; DaleL. EÖB. I. pr.

88) *Valföræ*, våldföra betyder väl redan här, såsom uttryckeligen sedermera uti landskapslagarne förekommer, så väl att våldtaga qvinna, som att bortröfva henne; jfr Gloss. till WGL. d. ord, och UL. KgB. VI. pr. och §. 2. I WGL. II. Orb. I: 7 heter det: "taker madher kono med vald".

anklagade skulle antingen wärjas eller fällas af "aldri Hærædznæmd"; att den brottslig befunne hade förverkat "alt thet han a" (hvilket i Landskapslagarne sedan närmare bestämmes vara blott lösegendom) till treskiftes emellan Konungen, Häradet och Målsäganden; och att han skulle vara "utlaghdær", det är fredlös och utom lagen, till dess målsäganden bedit för honom och sålunda erkänt sig vara försonad, då likväl ännu den brottslige till Konungen skulle böta 40 marker.

Detta är källan till de sedermera närmare utbildade edsörelagarnes innehåll. Att redan innan edsörelagarne tillkommo åtskilliga af de derunder inbegripna brotten varit svårare ansedde, synes uppenbart af det, som ur Landskapslagarne ofvan blifvit anfördt angående det högre ansvar som drabbade dem, hvilka tillskyndade någon dråp, sår och slag i hemfrid, kyrkofrid och tingsfrid (se ofvan s. 253 ff, 278). Isynnerhet finner man det af *Westgötalagen*, hvars äldre Codex såsom urbotamål och nidingsverk betecknar icke allenast de uti Alsnöstadgan som edsörebrott uppgifna förbrytelser, utan äfven, utom åtskilliga andra redan i det föregående anmärkta, ännu några sedermera äfven bland edsörebrotten upptagna fall, såsom att hämnas "ræpsingær a thingi", det är för det man blifvit lagligen tilltalad och dömd, och att hämnas en lagligen dräpen tjuf. Uti den yngre Westgötalagen, som delar urbotamålen i två afdelningar, nemligen verkeligen urbotamål, nu redan ock här kallade "ezöre konongs", och nidingsverk, som med 6 gånger 9 mark kunde försonas, räknas till de förra ej allenast Alsnöstadgans fyra förstnämnda edsörebrott, utan ock åtskilliga andra, som till större delen i de andra Lagarne hörde till högmålen, och till de sednare äfven det, att hugga lemmar af annan, utom flere andra, hvilka ofvan på behöriga ställen

ställen blifvit anmärkta. Konung Magni stadgande, att edsörelagarne skulle gälla öfver hela riket (ehuru stadgan gafs i Upland på Alsnö) blef sedan satt i verkställighet, och dessa lagar, noggrannare bestämda, intogos derföre i samtelige Landskapslagarne samt äfven uti Westgötalagen, der de uti särskilda additamenter afhandlas. Med tiden ökades antalet af edsörebrott och på de ursprungliga fem så väl som de sedermera tillkomna vilja vi nu rikta vår uppmärksamhet.

1). *Hemfridsbrott* (hemsoknir) eller att göra någon *hemsokn*. Hit höra följande omständigheter: *a)* Ehuru i allmänhet hemfriden sträckte sig till ett visst omfång omkring huset och gården, på sätt ofvan är visadt, kunde likväl, enligt *Landskapslagarne*, hemfrid i edsöre brytas endast "i hans gardhi" "i gardhin", "innæn gardh ok grindæ stulpæ", d. ä. på något ställe af den inhegnade gårdstomten; men enligt *Landslagen* icke allenast inom det område "bondin hafver inſakit medh hwsom och gårdom (gärdergårdar) å sinne tompt som han boor å", utan ock i badstuga, smedja, hemligt hus och lada, som kunde stå utom gården, och Stadslagen, hvilken, lika med BjærköaRätten, förklarar att samma frid man har i sitt hus, har man ock i sitt skepp, (BR. XII; StL. Skpm. II) tillägger ännu här "skipfridh"; hvarjemte af Lagarne uttryckeligen anmärkes, att om den, mot hvilken hemsokn göres, löper ur gården och blir sedan anfallen, brottet skulle efter landets lag och alltså ej som edsöre anses; *b)* Af hemfriden skyddades icke allenast husbonden och alla hans hjon, utan ock hans gäster och de som i trångmål uti hans gård tagit och vunnit sin tillflykt, tilläggande ännu Lands- och Stadslagarne: "eller noghon then i hans gårde är"; *c)* Vidkommande *gerningens beskaffenhet*, så hörde hit: 1) att man begaf sig till en annans gård i fullt uppsåt och afsigt att göra skada:

"ridær (söker) man heem at andrum *thæs wilicendæs* at" m. m.; eller 2) att man förföljde en annan och slog, eller skjöt, eller kastade efter honom så att det träffade den förföljde, *efter det* han inkommit på sitt eller en annans af husfriden skyddade område, om ock förföljaren ännu befann sig utom detsamma, och träffade det väl icke den förföljde, men en annan som förut fanns på gården, var detta ock enligt Svealagarne hemfridsbrott; och 3) att i dessa händelser följden af våldet var antingen dråp, eller sår, eller blodvite, tilläggande Götalagarne äfven skena, och dessutom Lands- och Stadslagen ännu blånad. I afseende å punkten n:o 1, eller det berådda uppsåtet, anmärka ytterligare lagarne, att om män träffades i gården "sattir" d. ä. som vänner, och skiljdes som ovänner, "osattir", var edsöre ej brutet "æn tho at giærningær komi therræ mællum", med mindre än att den främmande gick ur gården till en annan, fick sig vapen och följe, kom så tillbaka och gjorde våld. Om nu vid våld, som en främmande gjorde i en annans hus mot husbonden, hans folk och gäster, våldsverkaren icke leddes af förutfattadt uppsåt, ägde de böter rum, hvilka vi ofvan uppgifvit i fråga om dråp och sår med mera i hemfrid, så att förty, sedan edsörelagarne tillkommit, saknaden af förutfattadt uppsåt skiljde dessa fall från brutet edsöre i hemfrid. I afseende å punkten n:o 3 åter anmärkes likaledes, att om den brottslige icke förmått göra så beskaffad skada, utan blott "brytæ hus hans", eller skuffa eller jaga någon i huset, var edsöret ej brutet, utan kunde sådant enligt WGL. och ÖGL. bötas med 3, enligt Svealagarne med 6 mark och *Landslagen* stadgar härom: "bötin *fyratighi* marker fore heemgångona"; dock fingo enligt *Landslagen* fridsbrytarene värja sig med ed, att de ej kommit för att göra skada; men denna dulsrätt ägde de ej, om de brutit dörr eller kommit "medh spentom armbyrstom, draghnom svärdom eller androm tolkom vap-

www.hbtool.com.cn

nom och sökia effter them the skada wilia göra i bondens gård, än tho at the engin meera skadha göra" 89). Till *hemfridsbrott* räknades ännu 4) enligt *Svealagarne*, om man, sedan man "thæs wiliændæs" att skada göra begifvit sig i någons hus, företog sig att "bastæ ok bindæ thæn saklös ær" bland de i huset då befinteliga personer. *Götalagarne* omtala ett annat väl härmed beslägtadt, men dock olika fall, nemligen att med våld föra någon från sin gård, ehuru vidare skada i gården ej honom tillfogas, och sedan antingen binda eller dräpa eller stocka honom, så vida det ej skedde till följd af Konungs dom eller den sålunda behandlade var uppenbar tjuf. *Stadslagen* upptager ock detta fall med samma momenter; men *Landslagen* anser sådant brott redan vara fullkomnadt, då man, utan att dertill af Konungsdom vara berättigad eller den våldförde var uppenbar tjuf eller annars för uppenbar gerning förverkat lifvet, med våld förde någon ur sin gård, utan att dervid om bindande eller dräpande sedermera något vidare nämnes 90). Ytterligare begicks 5) hemfridsbrott enligt *Lands-* och *Stadslagen*, om någon med våld ville taga frukt ur en annans stängde trädgård och dervid tillfogade ägaren och hans folk, som "äru fore och vilja väria", dråp, sår eller blodvite 91). Sluteligen begicks hemfridsbrott 6) enligt

89) Se om allt detta WGL. II. Addit. 7: 1, 2, 3, 5, 7; ÖGL. EÖ. 1; UL. KgB. V; SL. KgB. V; WmL. KgB. III; HL. KgB. II; DaleL. EÖ. III; — LL. EÖ. I—V, VII, VIII; StL. EÖ. I—IV, VI—VII.

90) Se UL. KgB. V. pr. och de i nästf. not. citerade flockar ur Svealagarne; WGL. II. Add. 7: 19; ÖGL. EÖ. VII: 1; StL. EÖ. XVIII: LL. EÖ. XIX. Jfr ock SL. BB. XXI. der det säges, att om någon med våld ville uppkasta en annans qvarn, och emellan dem som "firi æru" i qvarnen och dem "som til coma" slagsmål uppstod, "wari thæt i edhzörismalum".

91) LL. EÖ. XLIII; StL. EÖ. XXV; jfr härtill LL. ThjB. XXV; StL. ThjB. VI.

www.libtool.com.cn

Stadslagen, om någon med våld bemäktigade sig båt, deruti ägaren fanns, och förde honom med sig, han må tillika hafva blifvit fängslad och slagen eller icke; och anse vi detta vara hemfridsbrott, emedan, såsom redan är sagdt, Stadslagarne tillägga hvar och en i sitt skepp samma frid som i sitt hus 92). *d*) Enligt samtelige Landskapslagarne gällde sluteligen den grundsats, att om fridsbrytaren blef slagen, eller sårad eller dräpen inom hemfridens område, allt hvad honom vederfors var ogildt, det är behöfde ej försonas, ehvad han, såsom Götalagarne uttryckeligen säga, förmått göra skada eller icke; och gällde detta äfven efter *Lands-* och *Stadslagen*. Flydde han och kom utom gården, stod han åter under lagens skydd och var försoningsgild; hvarföre ock i detta afseende anmärkes, att om han dräptes i sjelfva portlidret och "*falla föttir innan oc houudh utan*" porten, han skulle vara ogild, men gild, om fötterna föllo utom och hufvudet inom porten, "thy at thædhæn fiol houudh sum föter stodho" 93).

2). *Kyrko- och Tingsfridsbrott: a*) *Stället* der dessa brott kunde begås var, i öfverensstämmelse med Alsnöstadgan, först kyrka, kyrkogård och ting, såsom ock i Landskapslagarne så väl som Lands- och Stadslagen uttryckeligen sägs: "a thingi æller i kirkiu siælfri" 94), och vidare: kyrkoväg och tingsväg; dock an-

---

92) StL. ThjB. XVIII: "wåldföres bådhe bonde och båter, hvat han hälder han i häptilse säter eller eigh, eller slår: ther är brutit edzörit".

93) Jfr DaleL. EÖ. III; och de not. 89 anförde flockar ur Svealagarne; WGL. I. Mdr. IX; II. Dr. XX; II. Addit. 7: 4, 6; ÖGL. EÖ. I: 6; — LL. EÖ. VI; jfr StL. EÖ. IV. Dock nämnes ej i Landslagen och Stadslagen, huruvida fridsbrytaren saklöst kunde dräpas, äfven om han ej gjort skada, hvaremot det af StL. EÖ. XIII: 2 vill synas, som hade det ej uti detta fall varit tillåtet, utan bötades då 40 marker.

94) Der detta brott i Svealagarnes Kungabalker afhandlas, näm-

märkes i afseende härå uttryckeligen, att om man från kyrka eller ting "faræ til sin vin (vän) ællær pænninx öls (krogen) ællr annæn stadh ok æi genstæ hem" och på denna afväg eller sedan vid hemresan blef, om ock försåtligen, anfallen, edsöret ej var brutet. *b)* Vidkommande, huruvida äfven till kyrko- och tingsfridsbrott förutfattadt uppsåt att skada erfordrades, så kan man, vid jemnförelse af det de särskilda lagarne häröfver innehålla, icke i allmänhet besvara denna fråga, emedan olika bestämningar häraf förekomma, allt efter stället, der brottet skedde: *Kyrka och kyrkogård:* Götalagarne innehålla i afseende härå med Östgötalagens ord: "nu dræpær man annan, huggær ælla slar blodhuiti a thingi ælla i kirkiu sialure, tha ær thær brutit edhzörit, utan thæt se mædh uadha, firi thy at thær aghu alle fridh haua". Detsamma upprepas ock i *Landslagen*, med tillägg endast, beträffande gerningens yttre följd, äfven af blånad. Endast våda undantages således här, såsom icke inbegripen under edsörebrottet. *Uplandslagen* (KirkB. XXII: 1) innehåller: "æn edhsoret bryz i kirkiu ællr kirkiugardhi, *hwat mæn hittis sattir ællr osattir*"; men i MhB. XXIX pr. heter det: "wardhær man sar — at kirkiu ællr kirkiufridhi ællr a thingi, *thær satir komæ samæn ok skiliæs osatir*, thær ær fiurætighi marker bot at". Då nu på det ena stället säges att edsöre i kyrka och kyrkogård var bru-

---

nes dock ej *kyrka* och *ting;* men väl på andra ställen: t. e. UL. KirkB. XXII: "æn ezöret bryts i *kirkiu* ællr *kirkiugardhi*"; XII: 23, XXIX. pr; SL. MhB. XXVII; DaleL. EÖ. XI. etc. — Enligt UL. sträckte sig kyrkofriden 60 famnar omkring kyrkogården och enligt SL. och WmL. så långt som längden af ett spjutskaft; men denna fridlysta krets nämnes ej, då fråga är om edsörebrott i kyrka eller kyrkogård, hvaraf, jemnfördt med Götalagarnes ord, det synes följa, att edsöre kunde brytas endast i kyrka och kyrkogård, men ej utom dem, med undantag likväl af kyrkoväg, som uttryckeligen uppgifves, och hvilket ställe som helst, der Christi lekamens processionerne sig befunno, enligt UL. KirkB. XXII. pr.

tet, då någon tillfogade en annan dråp, sår m. m., *ehvad* de kommit dit som vänner eller fiender, och på det andra, att om någon sårade den andra i kyrka, eller *å ting*, dit de kommit som vänner men skiljts som fiender, skulle det vara 40 markers sak, så synes häruti ligga en motsägelse; men densamma torde kunna lösas sålunda, att orden: "thær satir komæ samæn" etc. på det sednare stället blott hafva afseende på *tinget*, hvilket äfven styrkes deraf, att i MhB. XII: 3 samma ord och sakbestämning tydligen blott hänföras till ting och ej till kyrka eller kyrkogård; och att deremot orden: "æ hvat mæn hittis sattir ællr osattir" på det förra stället hafva afseende endast på kyrka och kyrkogård, hvilket äfven vinner styrka deraf, att i DaleL. EÖ. XI. det yttryckeligen säges: "hvilikin andrum giör akomo i *kirkiu* inni mz *wredshande*, han hawer brutit kununga ezöre', ehuru likväl samma lag på samma ställe stadgar: "Koma män *satir* samæn i *kirkiugarde* oc kombir thär drap ella hog thera mellum wari thär fridhirboot 40 markir, taki half Kununga oc halft Biskupir, gärningin æptir *lanzlaghum*" och således ej som edsörebrott. Möjligt är dessutom, att stadgandet i UL. KirkB. äfvensom i Dalelagen angående våld i sjelfva kyrkan äro sednare tillkomna sakbestämningar, och att i början ehvad stället var kyrka, kyrkogård, eller ting, för edsörebrottet alltid förutfattadt uppsåt erfordrades, men deremot der detta saknades, begånget våld emot person å alla dessa ställen enligt Svealagarne bötades med de högre böter som voro en följd deraf, att i alla händelser dessa fridlysta ställen qualificerade handlingen, på sätt vi i det föregående rörande qvalificerande omständigheter i dråp och såramål redan anfört. Åsigten, att i början till kyrko- och tingsfridsbrottet i edsöre alltid erfordrades förutfattadt uppsåt, vinner stöd äfven deraf, att *Stadslagen* ännu bibehållit denna bestämning: "nu dræper man annan, hugger stinger eller slår

blodhvijte eller blånat i kirkio eller Rådhstufvu sielffre: thå är edzöret brutet, *uthan thet war komit aff brådhom skånat*". — I grund af allt detta komma vi till följande resultater: att till kyrko- och tingsfridsbrott i kyrka eller å ting *förutfattadt uppsåt att skada* icke erfordrades för edsöresbrytande enligt *Götalagarne* och *Landslagen;* att det icke heller enligt Svealagarne erfordrades, då våldet skett i *kyrkan,* och enligt Uplandslagen ej heller, om å kyrkogård, men deremot enligt *Svealagarne* alltid för edsörebrott å *ting*, och enligt *Stadslagen* likaledes alltid för öfverfall å annan ej mindre i kyrka än i rådstuga. — Hvad åter *kyrkoväg* och *tingsväg* beträffar, så var för edsörets brytande här enstämmigt förutfattadt uppsåt erforderligt, ty, heter det: "skil them a kirkiu wægh ællr a thinx wægh, ok æi aff langri awund, utæn aff bradhum giærningum, thær ær æi kununx edhsöre". I öfrigt kunde graden af våldet äfven af ifrågavarande edsörebrott vara antingen dråp, eller sår, eller blodvite, tilläggande Land- och Stadslagen äfven blånad. Om på kyrko- eller tingsväg dråp, sår eller blodvite ej uppkommit, säga Svealagarne: "tha ær hött mædh ængu bött". Götalagarne tillägga likväl, att om den anfallande skuffat den andra eller huggit hans kläder eller vapen, han skulle böta 3 marker. Landslagen ådömer i detta fall 9 markers bot, och, om äfven den ringaste skada ej uppstått, men den anfallande likväl dragit svärd eller knif, eller spännt båge, eller sprungit mot den andra med annat vapen eller förföljt honom med stång eller sten, 6 markers bot; hvaremot Stadslagen för skuffande eller huggande utsätter 40 marker till böter 95).

95) WGL. II. Addit. 7: 13, 14, 15; ÖGL. EÖ. Hl: 1, 2, IV; UL. KgB. VII; SL. KgB. VII; WmL. KgB. V; HL. KgB. IV; — LL. EÖ. XIII, XIV, XV; StL. EÖ. XII—XIV. Jemnför Wästerås Stadgan 1528, §. 14, samt angående kyrka,

Under tingsfridsbrotten upptaga Götalagarne ännu det, att någon *"ælter annan af things stempnu æller af andræ stæmnu thær sum edh skal ganga — ælla af lagha tilmælum"*, det är bortdrifver en annan från tinget, eller annan stemna, utan tvifvel i och för en rättegång, eller ock från laga tillmälen; och uppgifvas dessa laga *tillmälen* vara: att någon kommer för att stämma en annan till tings, eller att man rider till tings för att utföra sitt mål, eller sitter femt 96), eller vill tillsäga om edsgående, eller af sin vederpart emottaga ed: "thæssin æru lagha tilmæle ok egh flere". Edsöret var i dessa fall brutet "æn tho at thær kombær ængin akoma a", emedan, såsom det tillägges, ingen annars för hotelser vågade tilltala eller söka en annan. Äfven *Stads-* och *Landslagen* omnämna detta edsörebrott, men anse edsöret vara brutet endast om dråp, sår, blodvite, eller blånad blifvit tillfogade 97).

3). *Orættær hæmpdir* (orätta hämnder). Under detta namn, som i Svealagarne förekommer, upptagas flere fall: 1:o) Att hämnas å annan person, än den som gjort den gerning, för hvilken man ägde hämnas; hvil-

kyrkogång och väg de ytterligare bestämningarne härom, som förekomma i *"Konung Gustafs Stadga* anno 1554, om kyrkofred varder bruten i kyrkio eller väg ex jure canonico et civili"; *Schnedeman*, J. W. s. 29, 30. Se ock 1734 års Lag MB. XVIII: å *väg* till och ifrån kyrka eller rättegång: här fordras uppsåt att hämnas. Men i fråga om *kyrka*, eller *rättegångsställe*: betecknas viljan: *"af vrede"*, *med vredesmode"*. Jfr ock Kgl. Stadgan den 22 Dec. 1686 om slagsmål, oljud och förargelse i Kyrkan, som är grunden för §§. 3, 4; MB. XVIII.

96) *Fæmt* var enligt ÖGL. en enskild sammankomst emellan tvänne tvistande och hölls femte dagen efter det målet förevarit vid tinget. Vanligen hölls den hemma hos parten, hvaraf "læggia fæmt hem til mans". Den, hos hvilken femten hölls sades *sitia fæmt;* jfr Gloss. till ÖGL. ordet *fæmt.*

97) ÖGL. EÖ. V. pr; WGL. II. Addit. 7: 16; LL. EÖ. XVI; StL. EÖ. XV. pr.

ket har afseende på den fordna seden att hämnas på fränderne till den egenteligen brottslige, hvarom i det föregående omständligare blifvit taladt 98); 2:o) Att *"hæmnas a grudh ok giöræ sæt"*, såsom det heter i Svealagarne. *Grud*, *Gridh* betyder den frid och säkerhet, som lofvades åt den, som förbrutit sig mot en annan, eller annars af någon befarade fiendtlighet (ÖGL. Gl.), och *sæt* förlikning; och häraf synes följa, att uttrycket "hæmnas a *grudh* ok giöræ *sæt*", hvilka tvänne ord här bindas tillsamman, betyder, att hämnas efter det förlikning blifvit träffad och frid och säkerhet utlofvad åt den brottslige. Uti Alsnöstadgan lyder ifrågavarande locution: "gangæ a grudh oc göræ sæth", och redan innan det i denna stadga förklarades för edsörebrott, hade den äldre Westgötalagen upptagit samma brott ibland de urbota nidingsverken. Men ibland Westgöta- och Östgötalagens edsörelagar nämnes ej att "ganga" eller "hæmnas a grudh oc göræ sæt", utan talas der om att "hæmnas æpte bötær fæsta" och att "hæmnas a sæt mal ok böt", det är att hämnas sedan vederparten förbundit sig att utbetala böter, eller ock att hämnas sedan dessa böter redan blifvit erlagda samt frid och förlikning emellan parterne träffad; och synes i följd häraf högst antagligt, att Götalagarnes anförda tvänne locutioner tillsamman uttrycka detsamma, som Svealagarnes: "hæmnas a grudh ok göræ sæt" 99). Götalagarne tillägga för öfrigt, att om för

98) WGL. II. Addit. 7: 11; ÖGL. EÖ. II: 2; UL. KgB. IV. pr; SL. KgB. IV. pr. WmL. KgB. I; HL. KgB. I: 1: — LL. EÖ. XI; StL. EÖ. X.

99) Af WGL. I. Mdr. I. pr. etc. II. Dr. I. och ÖGL. Dr. XI: 1; (jfr UL. MhB. X: 1 och WGL. I. Saræm. 1; Bardaghe I) inhemtas, att då t. ex. dråparen hos målsäganden genom sina fränder erbjudit sig till försoning och att inför tinget stå till svars, *gridh* honom skulle gifvas att tryggt komma till tinget, och visar ÖGL. l. c. att om denna præ-

böterne borgen ej blifvit ställd, men de blifvit utfästade med vilkor att, om de ej erlades på utsatt dag, hämnd skulle följa, edsöre ej var brutet derest i följd häraf målsäganden hämnades. Hade de åter blifvit antingen borgade eller ock blott till en del betalte, *bröts edsöret* om man sedan hämnades. Dessa Götalagarnes stadganden upptaga äfven *Stads-* och *Landslagen;* men som den offenteliga makten vid denna tid redan hunnit till den stadga, att sjelfhämnden träder tillbaka för lagens, tillägger *Landslagen*, att i händelse vid böternas utfästande och borgande "swå är föreskilt, at bötas the ey innan then dagh fore lägs, tå må han hempnas", och målsäganden alltså nu hämnades, han väl ej brutit edsöret, "uthan böte lagha böter effter thy brutin äro" 100). 3:o) Att hämnas *"a laghæ tillmäli"*, eller för det man af en annan blifvit anklagad och inför tinget lagförd. Omnämnes i Svealagarne, och äfven den äldre Westgötalagen hade redan såsom nedrig betecknat samma handling, då den, Orb. §. 2, till de urbota nidingsverken hänförer att hämnas "ræpsingær a thingi". *Götalagarne* innehålla dessutom ännu något hithörande, då de stadga: "nu a han fridh heman fran sin ok til stæmnu ok sua atær hem til sin: dræpær man han, sarghar ælla sla blodhuiti a uæghinum til fæmtinna ælla fran fæmtinne, ther firi at han stæmde ællas fæmta (hålla fæmt) uildi, tha hauær han

---

liminära frid å honom bröts 40 mark skulle bötas för *"grudspiælin"*, hvilket äfven WGL. i Addit. 7: 23 sedermera stadgas, ehuru, såsom *Schlyter* i noten till samma ställe upplyser, sednare inflickadt. Dessutom utlofvades *gridh* äfven vid andra tillfällen, såsom då brudmännen ankommo för att afhämta bruden, hvarom redan förr är taladt.

100) Hvad under punkten N:o 2 är afhandladt, har sin källa uti WGL. II. Addit. 7: 9, 10; ÖGL. EÖ. II, pr. 1; UL. KgB. IV: 1; SL. KgB. IV: 1; WmL. KgB. II; HL. KgB. I: 2; DaleL. EÖ. II; — LL. FÖ. IX, X; StL. EÖ. VIII, IX.

brutit edzörit" 1); 4:o Svealagarne upptaga vidare, att hämnas *"a gör lagh ok gangin"*, det är på den som friat sig med ed från någon anklagelse för brott; och Östgötalagen omnämner ett brott som härmed har förvandtskap, nemligen, att hämnas "a thön mal sum ugild dömas; han brytær kunungx edhzöre æn han gör blodhuiti"; d. ä. hämnas för en sak, för hvilken böter eller försoning icke skulle äga rum 2); 5:o) Särskildt utmärkes ännu att hämnas *a kunungs dom*, det är uppå vederparten efter det Konungen fällt dom i saken, och uppgifvas härvid följande händelser: "nu hæmnis man a kunungx dom, dræpær ælla slar, huggær fullsære", eller "hæmnis man thærfiri at han uitnadhe amot hanum firi kunungx dom", eller "hæmnis a han sidhan han hauær sæt uidhær han sina sak", eller "sit fædhrini (i LL. "sit eghit") laghlika uart firi hanum" (lagligen försvarat sin rätt). Man finner häraf att, ehuru denna casus hänföres till Konungens dom, den dock med de föregående fallen har mycket gemensamt. *Stadslagen* upptager ännu detta brott hufvudsakligen med samma ord som Östgötalagen, men *Landslagen* ger åt detsamma redan en allmännare charakter och stadgar: "Nu hempnis *å then som doom uthgaff* eller *anammade* (och således antingen å domaren, eller å vederparten) dräper, hugger fullsåre eller gör blånadh eller blodhwite, eller hempnis å then som vitnadhe moth honom fore rättenom, eller thy at han sitt eghit laghlika warde for honom i rättenom: thå hafver han och alle the medh honom ware brutit edzörit". Således, utan afseende på hvilken domstol, bröts edsöret om man, för det domen gått en emot, hämnades på doma-

1) Se de i nästf. not anförda flockar ur Svealagarne, och WGL. II. Addit. 7: 16; ÖGL. EÖ. V. 1, 2.

2) Se de nästofvan anförda Svealagar; ÖGL. EÖ. XXVII: 1.

ren, eller parten, eller den, som bidragit till bevisningen 3).

www.libtool.com.cn

4). *Qvinnofridsbrott.* Att våldtägt redan i Gotlandslagen, Westgötalagen och Bjærköarätten såsom icke försoningsbart ansågs, är i det föregående anmärkt, och såsom brott mot edsöret utmärkas här nu trenne fall: att våldtaga qvinna (stuprum violentum), att bortröfva qvinna (crimen raptus) och försök till våldtägt. Det första och andra fallet omnämnes i Svealagarne, det första och tredje i Götalagarne och alla tre i Landslagen. Båda de två förstnämnde fallen beteckna Svealagarne genom uttrycket: "taka kunu mædh wald", men särskiljer dem dock bestämdt. Våldtägt, antaga Lagarne, kunde vara uppenbar, såsom då den brottslige togs å sjelfva gerningen, eller straxt derefter innan han hunnit fly undan (thær takin, fangin a færske giærning), eller ock kunde andre omständigheter förevara, som lagarne ansågo tillräckliga såsom bevis att våldtägt verkeligen ägt rum. Sådane voro: att på qvinnan eller mannen eller på deras kläder spår af våldsam medfart, eller att qvinnan sig försvarat, syntes; eller, om det var nära by eller väg, att hennes rop och åkallan blifvit hörde; och att alltid brottet blifvit "laghlikæ skiærskotæt", d. ä. att qvinnan för närmaste tillgängliga vittnen visat spåren af våldet, eller åkallat deras vittnesmål som hört hennes rop. (Enligt GotlL. XXII: 1—4 skulle hon göra allt detta inom första dygnet, men dröjde hon dermed längre, då är att tiga det bästa, menar lagen). Samma bevisning fordra ock Götalagarne för försök till våldtägt: "bryz — widhær hana ok gitær egh sin vilia framt". Försöket var edsörebrott så väl som den fullbordade gerningen, och i alla

3) WGL. II. Addit. 7: 18; ÖGL. EÖ. VII; pr; StL. EÖ. XVII; LL. EÖ. XVIII.

händelser kunde qvinnan, för att värja sig, saklöst döda våldsverkaren. Att bortröfva qvinna, eller som lagarne säga: "takær man kunu medh wald, rymir aff land mædh hænni", innebar ock brott af edsöret; men svårare ansågs dock våldtägt i så måtto, att Svealagarne dömma våldsverkaren, som greps i sjelfva gerningen, "undir sværd"; och i alla dessa omständigheter öfverensstämmer nu *Landslagen* med de äldre lagarne 4).

5). *Hamblan*, eller våldsam stympning. Härunder föra Landskapslagarne endast den händelse att man "takær annæn, ledhir til stoks, hoggær aff hændær ællr fötær", men annan våldsam stympning, som kallas "höxtu saar", afhandlas, enligt hvad redan i det föregående är anmärkt, af Svealagarne i Manh. Balkerne, ehuru någon annan grund till denna särskiljning svårligen kan tänkas, än uraktlåtenhet att bringa lagarne i öfverensstämmelse med sig sjelfve. Der hamblan skett i vapenskifte, eller ock, såsom Stadslagen säger, "i kijfve", och Landslagen "i brådhom skilnat thera mellan", var edsöre ej brutet. *Landslagen* skiljer väl ock än hamblan och andra under *högsta sår* betecknade stympningar i olika kapitel, men gör dem dock alla till edsörebrott, med rättighet för målsäganden, att, då brottslingen blifvit gripen å färsk gerning och brottet med vittnen fulltygadt, taga antingen lem för lem, eller ock lifvet. *Stadslagen* deremot upptager alla dessa våldsamma stympningar under samma kapitel, men anser icke edsöre vara brutet med mindre två lemmar med

4) UL. KgB. VI; SL. KgB. VI; WmL. KgB. IV; HL. KgB. III; DaleL. EÖ. IV; WGL. II. Addit. 7: 12; ÖGL. EÖ. III. pr; LL. EÖ. XII; StL. EÖ. XI; jfr *Grimm*, s. 633. — Att *locka* hustru från sin man och löpa bort med henne, anser *Landslagen* som stöld. ThjB. 1: "Besta ting som bonde i boo sino hafver, thet är laghgiffta hustru hans: hvilkin hona från bondanom stiäl, han är värste och störste tiufver". — Jfr Riksens Råds Betänk. och Resol. 1546; Schmed. s. 27.

våld blifvit stympade, då brottslingen skulle böta som edsörebrytare eller i brist af böter mista lifvet 5).

Utom dessa redan uti Alsnöstadgan 1285 uppgifna edsörebrott, anföra de äldre lagarne ännu åtskilliga andra. Dessa äro: 6) Att sätta sig för någon i försåt äfven på annat ställe, än väg till eller ifrån kyrka eller ting, och honom der dräpa, sarga eller bärja. Detta brott omnämnes i *Stadslagen*, ty i samma kapitel, der fråga är om försåtligt anfall på "kirkiovägh eller rådhstufvuvägh", tillägges efter dessa ord ännu: "*eller annor stadh*", och nämna vi detta fall så mycket hellre särskildt, som det i en sednare lagstiftning laggt grund till ett eget moment af edsörebrotten 6): 7:o) Att med våld taga dråpare eller tjuf af dem, som fångat honom å färsk gerning, ehvad våldet skedde i det hus, der han hölls fången, eller på tingsvägen eller på tinget; men skedde det annorstädes, hette det *gislingabrut* och kunde försonas af hufvudmannen med 40 mark och af hvarje medhjelpare med 3 mark. Detta edsörebrott omtalas i Östgötalagen; men Svealagarne bötfälla den som rånade dråpare, tjuf eller annan grof missgerningsman af dem, som honom gripit, i allmänhet blott till 40 mark för fridsbrottet och förklara honom böra särskildt svara för den andras gerning, om han ej utlemnade brottslingen. *Landslagen* upptager åter Östgötalagens stadgande, men ger det en vidsträcktare

---

5) UL. KgB. VIII; SL. KgB. VIII; WmL. KgB. VI; HL. KgB. V. WGL. II. Addit. 7: 17; ÖGL. EÖ. VI; LL. EÖ. XVII, XXXIX; StL. EÖ. XVI. Jfr 1734 års MB. XII: 3.

6) StL. EÖ. XII; XIII; *Abrahamsson*, Anm. s. 700 påstår det hafva ägt gällande kraft äfven efter Landsrätt. Jfr 1734 års Lag MB. XXI: 6 och XII: 1. *Försåtligt dråp* blef *mord*; men *försåtligt anfall*, hvaraf sår, blånad eller blodvite uppkom, *edsörebrott*; se ock Kgl. F. 20 Januarii 1779. Jfr i öfrigt hvad ofvan s. 259 om *försåt* blifvit sagdt.

tillämpning, så att *utan afseende på stället* den som "ränir dråparin aff them, som han i handom hafver" hade brutit edsöre, och *Stadslagen* innehåller detsamma jemte det den förklarar: "samma lagh wari um alt annat ther man *ränir nokon fånga* aff andrum"; hvarigenom alltså det brottsliga i handlingen utsträcktes till borttagande med våld af *fånge* i allmänhet 7): 8:o). Att binda, basta eller fängsla någon på misstankar för brott, hvilket sedan mot honom ej kunde fulltygas. Det var ett angrepp på person, som redan enligt Landskapslagarne ej kunde med mindre än 40 marker, d. ä. lika hög bot som full mansbot, försonas 8); och att det som brott mot edsöre ansågs att (utan behörig auctorisation) i ond afsigt begifva sig i någons hus och antingen der binda och basta ägaren, hans husfolk eller någon som uti trångmål dit tagit sin tillflykt, eller ock med våld föra dem ur huset och sedan binda dem eller dräpa med mera, är redan ofvan utredt; Men sistnämnde handling bör likväl ej förvexlas med nu ifrågavarande förbrytelse, som afser den händelse, att någon antingen oförvunnen, eller utan att vara tagen bar å gerningen, eller ock "utæn Konungx budh", som det heter i Skeninge Stadga 1335, §. 5, men i de sednare hithörande lagarne ändras till: "uthan Konungs *doom* eller thes som Konungs doom hafver", tages, bastas och bindes eller pinas på blotta misstankar för brott. Nästnämnde Stadga bjuder härom, att för sådan förbrytelse ej mer "takis XL marker som fordom", utan "misti liwit firi then thet giorde", ty "at hvar man agher fridh a sino goze oc pænningum hawæ oc særlichæ aa sielf sins

7) ÖGL. Dr. II: 1; Wadb. XXXIV: 1; jfr UL. MhB. XXXII. pr; jfr XIX: 1; SL. MhB. XIV; — LL. Dr. Vilja X; StL. Dr. Vilja X.

8) Se t. e. WGL. ThjB. IV; ÖGL. Wad. XXIX, XXXIII: 1; UL. MhB. XXXI. pr. XLI. pr; SL. MhB. XIII; ThjB. VI; WmL. MhB. LXII, LXXVII; HL. MhB. XVI.

lichamæ oc liwæ"; men uti UpsalaStadgan 1344 §. 17. förklaras den som härtill gjort sig skyldig hafva "Konungs *ezwöre* brutit", och såsom edsörebrott är det sedan uti *Stads-* och *Landslagen* upptaget, 9). 9:o). Att

www.libtool.com.cn

bryta

9) StL. EÖ. XXI, XVIII; LL. EÖ. XX; jfr XIX. — Anmärkningsvärdt är emellertid, att detta oaktadt Landslagen på åtskilliga ställen till och med i sjelfva edsörebalken utsätter den äldre boten, 40 marker, för den som gripit och bundit en oförvunnen eller saklös, som till anklagelsen ej kunde fällas. Se KgB. XXVI: 1; EÖ. XL, XLII, HögmB. XI, XII, XV; KpmB. XIII. pr. Jfr StL. EÖ. XXIV; Högm. XI: 2; Dr. Vilja II. *Abrahamsson*, Anm. s. 200, förklarar det så, att 40 markers bot skulle ägt rum, om den saklöst bundne ej blifvit *pinad*. I Skeninge- så väl som Upsala Stadga heter det likväl: "bastas, bindz *æller* pinæs oförvunnin", eburu visserligen uti Stads- och Landslagen: "tags man, bastas och bindz, *och* pinas oförvunnin". En annan förklaringsgrund kunde man få ur LL. Dr. Vilja XIX. Der säges nemligen om dråpare: "Nu wärs then dråpit witis, thå wari han saklös: och then böte 40 marker, som saklösæn wåldförde —: Hafva the takit han i huse hans eller heman eller annars mans: thå hafve the brutit konungs edzöre", och att således endast om man tagit den saklöse ur hans eller annans hus, edsöret skulle vara brutet; men i StL. Dr. Vilja II. lyder detta ställe: — "takit han i husum hans och heeme *eller annarstadh*", hvarutom det, att basta och våldföra någon i någons hus eller ock sedan man fört honom ur huset, är ett äldre edsörebrott, enligt hvad redan blifvit anmärkt. Antingen torde allt detta kunna förklaras sålunda, att, då man vid codificationen af Landslagen intog de ställen i Landskapslagarne, som afhandla bindande och bastande af en saklös befunnen, man glömde att de undergått ändring genom edsörelagarne, hvilka äfven i LL. EdsB. XX. säga angående ifrågavarande fall: "taghis ey 40 marker som fordom"; eller möjligen sålunda, att då någon blifvit gripen å *färsk gerning* och saken, i brist af vittnen, kom under nämndens ransakning, men denne icke kunde fälla den anklagade, 40 mark för bastande skulle bötas, såsom man hade någon anledning att antaga af StL. EÖ. XXIV, jfrd med Dr. Vilja II: 1, der ett fall af denna beskaffenhet anföres: "böte 40 marker som som saklösan bant och bastade — och hafwi eig brutit edzörit"; men deremot om någon bands *på misstankar* för ett brott, hvarom han sedan ej kunde öfvertygas, var edsöret brutet. Saken är mörk. Af 1734 års Lag MB. XX: 7, 8,

bryta den lejd och säkerhet dråpare, som ej blifvit tagen i färsk gerning, ägde att oantastad infinna sig till svaromål inför tinget och derifrån, eller, sedan saken der var afgjord, att vända sig till Konungen. Detta omnämnes i Landslagen 10).

www.libtool.com.cn

Straffet för edsörebrott var enligt Landskapslagarne följande: *a*) förlust af lösegendom: "the haua allu thy foruærkat sum the aghu ovan a iordhinne"; hvarjemte ej blott uti Svealagarne, utan ock uti Götalagarne nu uttryckeligen den allmänna sats uppställes, att hvad uti boet hörde en annan medlem af familjen till skulle vid bosköflingen undantagas, ty "nu foruærka ther eigh thera barna lut, ok egh therra husfru lut ok ængsins thæs lut, sum i bo a mædh thæm, utan therra lut ensamins: thy at engin ma annars lut foruærka, sua skal huar ensamin sina sak böta" 11), och sedan brottslingens andel i boet blifvit bestämd, treskiftades densamma emellan målsäganden, Konungen och Häradet: *b*) förlust af "lanzwist" d. ä. af rättigheten att vistas inom *riket*, ty brottslingen skulle "biltughir vara (læggiæs) *un alt rikit*". Dock förelades honom

---

finner man sedermera det brott, att gripa och basta någon oförvunnen utan uppenbar missgerning, och det, att pina någon till bekännelse, hafva blifvit åtskilde, men hvardera likväl som edsörebrott ansedde; och det tredje der omnämnde brottet, att med våld föra någon ur sitt eller annans hus eller af gato, väg eller annorstädes och i fängelse eller till annan ort, är hemtadt från LL. EÖ. XIX, jfrd med Dr. Vilja XIX, och StL. Dr. Vilja II.

10) LL. Dr. Vilja VI, XII, XX; jfr dock härtill LL. KgB. XXXI, och StL. KgB. IX.

11) ÖGL. EÖ. IX; WGL. Addit. 7: 20; LL. EÖ XXI: 2, och de i nästföljande not anförda flockar ur Svealagarne. Jfr, om fränders och målsmäns äldre skyldighet att böta för frände och myndling, och om husfadrens skyldighet i afseende å de myndige sönerne, hvad ofvan är anfördt ss. 75, 79, 95, 103, 107.

i allmänhet en viss dag, inom hvilken han skulle söka förlikning eller "ryma". Westmanna- och HelsingeLagarne visa, att denna dag var en månad efter domen: "Hvar som biltugher warder svorin, han hafver manadhæ dagh at *leta sik i fridh* æller rymæ", säger Helsingelagen. Landsflykten fortfor "thær til thæn bidhær firi thöm sum ther brutu til", och när detta skett, "tha skall *Kunungær* thöm fridh giva, ælla thæn sum Kunungxs thylikt vald hauær", då ännu den brottslige *c*) skulle till Konungen erlägga 40 mark för att "lösæ sik j fridh vid Kunung" 12). Att i afseende å våldtägt våldsverkaren, om han greps i eller straxt efter gerningen, dömdes "undir svärd", är redan anmärkt, och var detta skärpta straff en följd utan tvifvel deraf, att våldtägt före edsörets uppkomst redan var urbota. Dessutom erlades, oberoende af det för edsörets brytande fastställda straffet, ännu särskilda böter för den af gerningen uppkomna kroppsliga skadan; hvilket, ehuru ej nämndt på de ställen, hvarest edsörestraffet uppgifves, icke otydligt synes af andra ställen, såsom UL. KgB. V: 1 angående hemfridsbrottet: "tha aghu hans arfvær, æn han *dræpin* wærdhær ællr *sar*, boskiptæ *ok bötær takæ*". Likaså nämnas uti Götalagarne uttryckeligen för dråp eller sår i hemfrid böter, som skulle utgå utom boskiftet: "boskipte ok *sarabötrinna*" "boskiptet ok sua bötrinna" 13). — Rättigheten att bedja edsörebrytaren i frid och dymedelst upphäfva hans landsflykt, äfvensom att taga böterne och tredjedelen af den förbrutna lösegendomen, tillkom väl egenteligen den förolämpade personligen eller hans arfvingar, och vid våldsamt

12) WGL. II. Addit. 7: 20; jfr II. FridhB. XI, Orb. I: 13; III: 83; ÖGL. EÖ. VIII, IX, X: pr 1; UL. KgB. IX. SL. KgB. IX; WmL. KgB. VII—IX, XI; HL. KgB. VI: 1—3, 5; DaleL. EÖ. VIII, IX.

13) Se ÖGL. EÖ. I: 8; WGL. II. Addit. 7: 8; UL. KgB. V: 1; SL. KgB. V; WmL. KgB. III; HL. KgB. II: 3.

www.libtool.com.cn

bortförande af qvinna var det enligt Svealagarne hennes giftoman, (eller om hon var gift, utan tvifvel hennes man), som ägde denna rätt. Men det gafs ock fall, då fridbönen tillkom en annan än den förolämpade. Om nemligen edsöre bröts mot någon, som ej hörde till en mans hus, men dit tagit sin tillflykt, tillhörde böterne och andelen af boskiftet den sednare, men fridbönen tillkom husägaren, hvars hemfrid genom handlingen blifvit bruten, hvarföre ock Östgötalagen stadgar, att om edsöredråp blifvit begånget å någon i en annans hus och vid denna händelse brottslingen försonat sig med husägaren och vid Konungen, han likväl skulle som annan dråpare vara fridlös för den dräpnes arfvingar "til sum han hauær böt vidh thöm". Skedde hemsokn hos *landbo*, eller ock, såsom Östgötalagen tillägger, hos den som "hauær leght hus ælla lani", tillkom fridbönen ock jordägaren, derest icke edsöret var brutet å landbonden sjelf eller hans folk, då fridbönen äfven tillkom honom 14).

Straffet för edsörebrott efter *Landslagen* bestod ock i allmänhet uti: *a)* förlust af den del af boets lösa egendom, som verkeligen tillhörde den brottslige; *b)* landsflykt, eller som *Landslagen* säger: "ägha biltogha vara ofver alt Sverikis rijke", till dess den som ägde fridbönen bad om återställande af hans frid (*a*, *b*, EÖ. XXI), och *c)* i denna händelse 40 markers bot, Konungens ensak; men dog han innan han erhållit frid, skulle hans arfvingar af *hans* gods (så långt det räckte) utgifva laga böter för dråp eller sår, allt som skadan var, till treskiftes (EÖ. XXXII). Uttryckeligen gifves ock här brottslingen en månads tid "fra thy gerningen giordis at forlika sigh medh malsäghanden om han kan" (XXIV). Att dessutom ännu böter för

14) Jfr de i nästföreg. not anförde ställen.

sjelfva gerningen såsom sådan ägde rum, synes ock af EÖ. XXVI, XXXII. Blef deremot *våldsverkaren gripen å färsk gerning* (crimen manifestum) inom samma dygn, skulle han, om han begått "draap i hemsokn", dömas under svärd, om han gjort blodvite, blånad eller annan åkoma, mista sin högra hand, om *rån*, undergå det för detta brott utsatta straff, och i alla dessa händelser derjemte hans lösa gods i "skyfling ganga", (XXXV). Gripen för våldtägt å färsk gerning dömdes han ock under svärd (XII). Denna skilnad emellan uppenbar och icke uppenbar gerning göres vid edsöresbrott icke af Landskapslagarne; och dessutom innehåller Landslagen ännu en hithörande väsendtlig olikhet. Vid skiftandet nemligen af den förverkade lösegendomen, tillföll den ena tredjedelen nu mera icke den förolämpade eller hans arfvingar, utan jordägaren, ifall denne var annan person än den förolämpade; hvaremot denne sistnämnde hade rättighet till böterne och den att bedja edsörebrytaren i frid (XXI, XXXII). Denna fördelningsregel nämnes väl egenteligen blott i fråga om "hemsokn", och tillämpas af Landslagen äfven på *landbo* och den som "hafver hws leght eller lane taghit", ehvad våldet blifvit begånget på landbonden sjelf och hans hjon eller på någon som i hans hus tagit sin tillflykt (XXV, XXVI) 15); men huruvida den gällde äfven för andra edsörebrott, uppgifves icke, och uttryckeligen undantages *våldsam stympning*, för hvilket brott icke allenast såraböterne och rättigheten att bedja våldsverkaren i frid, utan ock andelen af boskiftet tillhörde den våldförde eller hans arfvingar "ä i hvars hwsom thet görs i thessom maalom"

15) Vid jemnförelse af LL. EÖ. XXV och XXVI synes likväl i början meningen hafva varit, att när edsöret bröts mot landbo eller hans hjon, han skulle hafva "samma rätt som han sielfver jordena atte" och att de sedan tillaggde orden: "for utan Boskiptet" uppenbarligen sednare tillkommit.

(XXXIX). Der nu boskiftes andelen och böterne jemte fridbönen tillhörde olika personer, skulle böterne jemte brottslingens före brottet tillkomna skulder först gå ut och, i fall af bristande tillgång, de förra brista mark om mark med de sednare; men "är godsit mera, gange thet til treskiptis som ofver loper, som för är sagt" (XXI). Om åter lösegendomen icke var tillräcklig att betala gälden och böterne, och "gör han (brottslingen) ey innan natt och aar efter thet han rymder är, medh malsäghandenom swa at han honom fridh af Konunge skipar", skulle hans *jordagods* tagas i mät och, sedan gälden och böterne utgått, det öfriga skiftas (XXXIV).

Annorledes beskaffadt var edsörestraffet efter *Stadslagarne*, ty de låta edsörebrott med böter försonas. Redan *Bjærköarätten* utsätter i försoning för edsörebrott 40 marker till Konungen särskildt och 40 marker till treskiftes, och den nyare *Stadslagen* stadgar att för sjelfva gerningen skulle "bötas som fore urskils i dråpmålabalkenum eller sårabalkenum: och *sidhan böte edzörit* målsäghandenum sextighi marker, Konungenom sextighi marker, och stadhenum fyratighi marker: och han skal eigh rijkit ryma, och eigh hans goz skyflas. Orkar han eigh botum: varde halshuggin". Hade vid våldsam stympning edsöre blifvit brutet, skulle blott edsöresböter erläggas "och andra both eigh: eller miste liiff sitt" 16). — Enligt Konung Gustafs och

16) *Bjærköa R.* XI: pr; StL. EÖ. XXVI, XVI: 1. Endast *våldtägt* utgör undantag. Om gerningen var uppenbar straffar BjærkR. l. c. §. 9. detta brott med halshuggning; annars 40 markers bot. Stadslagen EÖ. XI. låter det ankomma på målsägandens behag, då brottslingen ej togs i färsk gerning, att "hvat han vil helder böter taka aff honum, epter thy han widher komber, eller liiff hans". Detta kunde föranleda till det antagande, att Stadslagen anser våldtägt väl som lifssak, men ej som edsörebrott, då annat straff än det för edsörebrott härå fastställes. Men på samma sätt hade ock Svealagarne för uppenbar våldtägt dömt brottslingen un-

Riksens Råds beslut i Upsala die Apost. Petri et Pauli 1538 skulle ock edsörebrytare vara *"ehrelöse* och måge ey lag gå eller vittne bär ".

www.libtool.com.cn

Blef edsörebrytaren dräpen, "sidhan lagha dagher hans uthlidin är", det är sedan han blifvit af domstolen förklarad biltog och den tid var tilländalupen, som honom då förunnades att söka förlikning med målsäganden, var han ogild, ehvad han dräptes af "sakgifva eller noghrom androm". Men dräpte man honom "innan then dagh honom lägs å tinge thå han biltogher svärs", eller ock dräptes han utrikes, eller fördes han med våld in i riket och sedan dräptes, skulle för honom bötas och fastas som för annan saklös man och hans lik i kyrkogård jordas, "ty at ey matte han i flerum landom biltogher vara eller frijd sin mista, vtan i thy samma lande, som gerningen giordes innan" 17). I afseende å edsörebrott var det ock regel, att alla som uti sådane tagit del voro lika straffbara. Äfven detta var en egen omständighet för edsörebrott, likasom, enligt hvad af det föregående synes, samma grundsats gällde uti högmål. Den allmänna regeln, att för brott ej mer än en person ansågs som hufvudman, hvilken Uplandslagen uttrycker: "I allum soknum tha böte ængin bot utæn thæn huwzmadær ær at malinu ok laghvunnin ær til: æi bötes ok meræ fore en brut æn

---

der svärd ehuru våldtägt här bestämdt förklaras för edsörebrott; hvarutom Stadslagen äfven tydligen gifver vid handen, att för edsöret skulle bötas särskildt och särskildt för gerningen såsom sådan, och lifsstraffet för våldtägt torde således varit en skärpning, och bibehållet emedan detta brott af ålder ansågs vara urbota.

17) LL. EÖ. XXVII, XXX, XXXI; jfr Dr. Vilja XIV; jfr WGL. III: n:o III.

en bot", ägde icke kraft vid edsörebrott, utan dess motsats, ty "thær ær hvar huwsman fore sik, thær læggiæs allir biltughæ", såsom Svealagarne sig uttrycka: "æ huru mange sum the æru helzt saman", såsom Götalagarne, och: "æ huru mange the saman ära i flock och farnöte", såsom Landslagen säger I8); men *qvinna* och *öfvermage* ansågos ej kunna edsöre bryta på den uppgifna grund, att de "ma egh biltugha uara", eller "fridh flyæ" 19). I öfrigt må anmärkas, hvad ock vid betraktandet af det redan i ämnet anförda icke kunnat undgå någons uppmärksamhet, att edsörebrotten inneburo en concursus delictorum, nemligen de omständigheter, som i hvarje fall enligt lagarne ansågos bryta sjelfva det kungliga edsöret, och våldet såsom sådant för sig; och derföre, då en förbrytelse såsom edsörebrott angafs, föreskrifva lagarne uttryckeligen, att undersökningen då först skulle gå ut på att utreda huruvida de omständigheter, af hvilka det berodde om edsöre var brutet, voro för handen eller icke, och der de saknades, blotta handlingen såsom ett factum för sig blifva föremål för försoning. Detta stadgas redan i Landskapslagarne och *Landslagen* säger härom: "Nu ägher Häradz nempd a samma tinge, eller a nästo ther efter antingia väria eller fälla then saken gifs, *först om edzörit.* Väria the han for edzörit, wari ther om saklös: och malsäghandin laghsöke han thå effter thy brutin äro, hvart om sigh i Laghbook wåre" 20).

---

18) UL. ThingmB. VII: 5; KgB. V: pr, IX: pr; jfr de öfriga redan anförda hithörande Svealagar; ÖGL. EÖ. VIII; WGL. II. Addit. 7: 20; LL. EÖ. XXI, XXXV; StL. EÖ: I.

19) ÖGL. EÖ. XV; WGL. II. Addit. 7: 29; UL. KgB. VIII. LL. EÖ. XXXVI.

20) LL. EÖ. XXIII; jfr WGL. II. Addit. 7: 26; ÖGL. EÖ. XII; UL. KgB. IV—IX; se ock de öfriga hithörande flocker ur Svealagarne; StL. EÖ. VIII, X,XIV, XV, XVII.

XXVI.

www.libtool.com.cn

Kyrkotukt och försoning med Kyrkan.

Sedlighetens vård inom församlingarne var en af den christna kyrkans förnämsta omsorger redan under den tid, då densamma ännu blott i tysthet ägde tillvarelse såsom en sällskaplig förening, och det medel, församlingen för detta ändamål använde, var, att från sin gemenskap utesluta den obotfärdige syndaren, som af varningar icke lät sig rätta, ty Christus hade bjudit: "Om tin broder syndar tig emot, så gack och straffa honom emellan tig och honom allena — men hörer han tig icke, så tag ännu med tig en eller två; — hörer han them icke, så säg thet församlingene. Hörer han icke församlingena, så hålt honom såsom en hedning och publikan" 21). Detta är roten till det vigtiga kyrkostraffet: *excommunicatio* eller *bann*, hvilket, redan af Apostelen Paulus utöfvadt 22), sedermera efter det kyrkan i staten erhållit en offentelig och erkänd ställning, blef ett af de förnämsta medel ej blott för disciplinens upprätthållande utan ock för utbredandet af kyrkans makt och inflytelse på det samhälliga lifvet i allmänhet. I början var det församlingen som dömde syndaren till excommunication; men efter christna kyrkans offenteliga erkännande och sedan den närmare vården om församlingarne öfvergått på Biskoparne och de egenteliga presterne, tillades äfven redan i 4:de seklet hela den disciplinära straffmakten jemte excommunicationsrätten under namn af *jus clavium* uteslutande Biskoparne 23). Den bannlyste kunde likväl

---

21) *Matthæi Ev.* XVIII: 15—18; jfr *Pauli Ep.* I. till Chor. V.

22) *Planck*, G. J. Geschichte der christlich-kirklichen GesellschaftsVerfassung, (6. Theile, Hannover 1803—1809) 1:er Th. s. 34 f.

23) *Planck*, l. c. I. s. 509 f.; jfr s. 297—321, *Böhmer*, Inst. Juris Canon. Lib. V. tit. 39.

www.lintool.com.cn

vinna återförening med församlingen, om han medelst kroppsliga späkningar, och andra honom föreskrifna handlingar, som skulle ådagalägga hans ånger och tillika såsom kroppsliga lidanden innebära en helsosam bestraffning, betygade sitt sinnes förändring. Dessa botgöringar, som ålades under alla möjliga former och med tiden bragtes, efter förbrytelsernas beskaffenhet, uti ett ordentligt system, kallades *pœnitentiæ*, och när de väl blifvit öfverståndna följde *absolution* 24). Endast vid *uppenbara* brott och synder (peccata publica) ålades i början excommunication och botgöringar 25); men redan i det femte seklet blefvo så kallade pœnitentiarii anställde, hvilka ex officio skulle inquirera äfven om i hemlighet bedrifna brott och synder; och då, i anseende till de äldre botöfningarnes hårdhet, många upphörde att bikta sig och angifva sina fel, införde Kyrkan uti pœnitenssystemet en ändring, som på engång skulle förmå syndarene att angifva de brott, de buro på samvetet, och tillika förstärka de andeliges inflytelse. Man skiljde nemligen emellan *peccata publica* och *occulta*. Under de förre förstod man sådane som icke genom egen bekännelse och bikt utan genom denunciation eller annorledes blifvit uppenbara, under de sednare dem, som frivilligt bekändes och biktades; och bestod nu den väsendtliga olikheten emellan dessa deruti, att vid peccata publica äfven *offentlig* pœnitens alltid föreskrefs, men deremot vid peccata occulta, ålades den blott enskildt och i tysthet 26). Häraf alltså

---

24) *Planck*, I. s. 135, 136. — Reglorne, hvarefter pœnitenserne bestämdes, kallas *Canones pœnitentiales*, och finnas upptagne vid slutet af tredje delen af *Decret. Grat.* — Jfr ock J. M. *Schröckh*, Christl. KirchenGesch., 29:r Th. Lpzg 1799, ss. 165 ff.

25) Se härom *Decr. Grat.* Causa II. quæstio I. can. 18, 19; jfr *Eichhorn*, KirchenR. II. s. 77, 91; *Planck*, I. s. 319, 320.

26) *Planck*, l. c. I. ss. 507—520.

www.libtool.com.cn

skilnaden emellan *uppenbar* och *hemlig* bot eller skript och aflösning. Excommunication, hvilken således mindre var ett straff än ett medel till syndarens omvändelse och bättring, innebar i början uteslutande från nattvarden och församlingens gemenskap vid gudstjensten och andra religionsöfningar. Men småningom begynte man gå ifrån den stränghet den äldsta kyrkan vid pœnitensernas iakttagande fordrade, och tillåta deras förkortande på flerfaldiga grunder. Uti 10:de seklet kunde man redan köpa sig lös från dem mot *penningar*, hvilka då för kyrkans behof bestämdes. Sålunda uppkommo de så kallade *indulgentiæ* (aflat) och möjligheten af försoning med kyrkan medelst *penningeböter* 27); och uti 13:de seklet infördes sluteligen skilnaden emellan excommunicatio *major* och *minor*, eller *större* och *mindre bann*, bestående det förra, äfven kalladt *unathema*, uti ett af församlingens öfverhufvud, Biskopen, högtidligen förkunnadt uteslutande från nattvarden, gudstjensten och alla andra kyrkans andeliga förmåner samt gemenskap med församlingen; det senare, uti förbud af sacramenternas åtnjutande 28), hvil-

---

27) Se *Decr. Greg.* lib. V. tit. 38 (de pœnitentiis et remissionibus); jfr *Planck*, l. c. III. s. 671—692. Häraf uppstod ock aflatsväsendet, ursprungligen ett surrogat för efterskänkta pœnitenser, sedermera upphöjdt till ett medel att köpa Guds förlåtelse för begångna synder; jfr Idem, V. ss. 396 ff.

28)) *Decr. Greg.* lib. V. tit. 39 (de Sentent. excomm.) cap. 59 (Gregorius IX a. 1237): "Si quem sub hac forma verborum: illum excommunico, vel simili a judice suo excommunicari contingat, dicendum est, eum non tantum *minori*, quæ *a perceptione sacramentorum*, sed etiam *majori* excommunicatione, quæ a *communione fidelium* separat, ligatum esse". Jfr *Eichhorn*, KirchenRecht II. s. 91; *Schröckh*, l. c. 29. Theil ss. 172, 173; *Bochmer*, Instit. Juris Canon. lib. V. tit. 39. §. 3—8; *Decr. Greg.* V: 27: cap. 10; jfr ock *Bælter*, Hist. Anm. om Kyrkoceremonierna, Stockholm 1762, kap. 45. ss. 840. ff.

ket, sedan Innocentius III. föreskrifvit, att hvar och en åtminstone en gång om året skulle bikta sig för *sin egen prest* (*proprio sacerdoti*), äfven sokenpresten (parochus) nu mera berättigades att som pœnitens ålägga den felande, då deremot det större bannet, alltid endast af Biskopen kunde förordnas 29). — Då, i öfrigt, under kyrkans disciplinära straffmakt så väl kyrkans egentelige tjenare (personæ ecclesiasticæ) som i allmänhet alla laici lydde, men de förre i följd af denna sin särskilda egenskap kunde begå brott mot kyrkans lagar och derföre vara underkastade äfven straff af annan beskaffenhet, än laici, skiljer man i doctrinen emellan delicta ecclesiastica propria och pœnæ ecclesiasticæ propriæ, hvilka särskildt afse de förre, samt delicta ecclesiastica communia och pœnæ communes, som afse förbrytelser mot kyrkodisciplinen begångna af hvilken som helst, och tillika kunna vara föremål för verldslig bestraffning 30); och är det blott vid de sistnämnde som vi fästa vår uppmärksamhet, då vi, efter att upplysningsvis hafva gifvit föregående korta framställning, nu öfvergå till de svenska kyrkobalkerne.

---

29) Se *Decr. Greg.* V: 38: cap. 12. (Conc. Lat. anno 1216); jfr ock *Planck*, l. c. V. s. 418 ff.

30) Jfr *Decr. Greg.* lib. V. tit. XXXIX (de Sententia excommunicationis); jfr *Eichhorn*, KirchenR. II. ss. 76—89). *Boehmer*, Inst. lib. V. tit. 37, (de pœnis) och tit. 38. (de pœnitentiis et remissionibus). Se ock Inst. Juris Canon. quibus Jus pontificium libris IV comprehenditur a J. P. *Lancelotto*, hvarest lib. IV. tit. II. §. 4 de hufvudsakligaste delicta eccl. communia uppgifvas: "Criminum autem quædam divinæ majestatis læsionem continent, quædam vero et hominibus damnum irrogant. Quæ Deum principaliter lædunt, hæc ferme habentur: *Simonia*, *hæresis*, *schisma*, *apostasia*, *sortilegium*, *maledicentia*, *sacrilegium*. Hominibus vero læsionem inferunt: *homicidium*, *adulterium*, *stuprum*, *rapina*, *furtum*, *usura*, *falsum*, *injuriæ*. (Jfr hela femte boken af Boehmers Instit.).

www.libtool.com.cn

Det är redan nämndt att, då de verldsliga lagbalkerne företrädesvis upptaga förbrytelser mot person och egendom i allmänhet, det egenteligen är förbrytelser mot religion och sedlighet, äfvensom särskildt mot kyrkans frid och ordning, som uti de andeliga lagbalkerne behandlas, och böter, pænitenser och excommunication äro äfven här de medel, genom hvilka kyrkan upprätthåller sin disciplinära myndighet. *Pænitenserne* kallades här *skript*, och voro, i öfverensstämmelse med hvad ofvan är anmärkt, antingen *oppinbara skript* (pænitentia publica), som offenteligen skulle undergås, eller *löndaskript*, (pænitentia privata), som hemligen och i tysthet ålades och undergicks 31). Excommunication kallades *bann*, och gjordes likaledes redan uti de svenska kyrkobalkerne skilnad emellan excommunicatio *major*, egenteligen kallad *bann*, *band*, (HL.) och *minor* här kallad *forbud* annorledes uttryckt "sætia utæn (eller *af*) kirkiu" 32). *Skript* eller pænitens, kunde åläggas oberoende af något slag af bann, och då ägde redan sokenpresten eller Prosten makt att en sådan föreskrifva 33); och att äfven *verldslig* domare dömde den sakfällde "undir skript" i mål, å hvilka en sådan skulle följa, synes af Uplandslagen 33a); men

---

31) Se ÖGL. KristnoB. XV, XVIII, XX; WGL. II. KirkB. LXXII; III: 96; UL. KirkB. XV: 3, XIX: 4, 5; SL. KirkB. X: 2, XVII. pr; LL. KirkB. XV, XIX.

32) WGL. II. Add. 13: 1; III: 93; II. KirkB. XXXVIII, LXV, LXXI, et passim; ÖGL. KristnoB. XXV, XXX; UL. KirkB. XIII: 2. Här ock uttrycket: "sætia utæn kirkiu"; jfr XIV: 7; SL. KirkB. X: 2. HL. KirkB. XIX: 3: *band, af kirkiu sættiæ*.

33) ÖGL. KristnuB. XV: 1: "takær sik skript af *sinum præste*"; jfr XXI; UL. MhB. VIII. jfrd med Add. 8: "hawær skript takit aff *prouæsti*"; HL. KirkB. XIX: 2: "tha ma prowaster han af kirkiu *sættiæ*".

33a) UL. KirkB. XIX: 5; LL. KirkB. XIX: 3. Jfr härtill *Grimm*, s. 737, n:o 9.

hvad åter *bann* och *forbudh* beträffade, så emedan jus clavium egenteligen tillhörde Biskopen, stadgades i Westgötalagen: "ængin præster ælla lænsman ma *forbutha utan biskupsbreff:* forbuther han uskællika næri sua længe i forbuthi sum bonden var", och detta synes äfven hafva gällt enligt Svealagarnes kyrkobalker, dock med den skilnad, att böter i detta fall här för egenmäktighet ådömmas Presten: "Hvilkin præstær sum sætær bondæ utæn kirkiu orætlikæ ok *utæn biskups orloff*, böte thre marker" (UL.), hvilket ock än i Landslagens kyrkobalk upprepas, och i följd hvaraf alltså det tyckes, som hade de svenska kyrkolagarne ej velat medgifva sokenpresten något jus clavium ens i afseende å *mindre* bann utan Biskopens samtycke, ehuru canoniska lagen, på sätt ofvan är nämndt, härtill i vissa fall berättigade honom. Det större bannet ägde endast Biskopen ålägga 34); och voro i öfrigt följderne af *forbudh*, att den forbudade icke ägde undfå nattvarden eller i gudstjensten och i synnerhet *messan* uti kyrkan deltaga, hvarföre ock Presten, om han märkte någon förbudad under messan vara inne i kyrkan, genast ägde med gudstjensten upphöra, hvilket kallades *mæssufald;* men den verkeligen *bannlyste*

34) WGL. II. KirkB. LXXI; III: 32; UL. KirkB. XIII: 2; WmL. KristnoB. XII; LL. KirkB. XIII: 2; jfr *Decr. Greg.* V: 38: cap. 12 not. 29 ofvan. Någon obestämdhet råder likväl angående det mindre jus clavium; ty i WGL. IV: 21: 68, säges blott: "Si quis sacerdos vel laycus interdixerit aliquem injuste et absque trina amonicione, sit interdictus tanto tempore sicut ille fuit, quem interdixit"; SL. KirkB. X: "Ei ma Biskuper eller *Prester* nakon i forbudh sættiæ" etc. och nämnes ej här mer än på nästnämnde ställe något derom, att Biskopens samtycke till Prestens förbud erfordrades. Uti WGL. III: 95 anbefalles ock kyrkopresten att vägra nattvarden åt den, som efter tre varningar ej ville skiljas eller låta viga sig vid sin frilla, och tillägges: "wil eig prester them forbudhæ, bote biscupi 3 marker". Jfr *Stjernhök*, p. 416.

(i större bann satte) var dessutom från allt umgänge med församlingen äfven utom kyrkan utesluten 35). Der någon blifvit öfvertygad om synd och brott och icke lät sig af *skript* eller pænitenser rätta, sattes han i *forbudh*, men framhärdade han deruti natt och år, utan att genom betygad ånger och bikt söka aflösning, skulle han sättas i *bann*, och om han äfven häraf ej bragtes till ånger och att med kyrkan söka försoning inom natt och år, öfverlemnades han som kättare och affälling, på sätt ock uttryckeligen i *canoniska lagen* var stadgadt 36), till den verldsliga maktens bestraffning och ägde då Konungen att "iwir them medh swærd rættæ ok utæn kirkiugardh dömæ" 37); och understöddes alltså på detta sätt kyrkans disciplinära straffmakt af den verldsliga öfverheten.

Ibland de fall då, enligt kyrkobalkerne, *skript* skulle undergås, anmärka vi först från Östgötalagen ett särdeles anmärkningsvärdt stadgande, som afsåg sedligheten i allmänhet och hade likhet med hvad i de äldsta christna församlingarne var brukligt. Såg någon en annan begå lastbar gerning, borde han anmäla det för sokenpresten, hvilken då tre söndagar å rad i kyr-

35) WGL. II. KirkB. XLVII, XLVIII; UL. KirkB. XIV: 7, XVI: 1, om "samværu medh banzættum manni"; SL. KirkB. X. in fine; LL. KirkB. XVII. Jfr GotlL. VIII: 6; Se ock UL. KirkB. XXI: 1, och SL. KirkB. XX, om ansvar för förbudad, som "stiæls til at takæ wars herræ likamæ". — Att bryta pænitens och förbud, eller att ånyo falla i samma synd, för hvilken man undergått kyrkotukt, kallades *skriptabruth;* jfr Gloss. till WGL. ÖGL. UL.; och att jemte *förbud* äfven andra pænitenser kunde åläggas, är af sig sjelf klart.

36) *Decr. Greg.* lib. II. tit. I. (de Judiciis) cap. 10.

37) WGL. III: 93; ÖGL. KirkB. XXV, hvilken äfven tillerkänner Konungen i detta fall den bannlystes lösören; UL. KirkB. XIII: 2; SL. KirkB. X; DaleL. KirkB. XXIX, XXX; HL. KirkB. XIX: 3; LL. KirkB. XIII: 2, 3.

www.libtool.com.cn

kodörren skulle förkunna: "sådan sak har blifvit i min soken begången och nu beder jag den som den gjort att komma till mig och försona sig med Gud". Men kom ej den skyldige, skulle Presten gå hem till hans hus och uppmana honom till bättring. Hade ej heller detta önskad påföljd, skulle Presten med sig taga kyrkovärdarne (*kirkiugömari*, thöm sum kirkiufæ göma) och åter begifva sig i hans hus och mana honom att sig rätta. Nekade han då till saken skulle han fria sig med ed inför Presten och kyrkovärdarne. Brast han deri, och ville nu sig rätta, skulle pænitens honom åläggas; men brast han i eden och ville ändock ej sig rätta, skulle han jemte undergående af pænitens och fastor tillika erlägga böter 38).

Bland de förbrytelser i öfrigt, för hvilka *script* och pænitens med eller utan böter till Biskopen skulle undergås, omnämnas följande: 1) *delicta carnis: a) blodskam* och *frändsämispiäl* samt *bestialitet* (sodomia ratione generis), för hvilka Westgötalagarne, utom böter till Biskopen, ålägga botfärd till Rom för att der taga ytterligare skript och aflösning, men de andra blott stadga att, der gerningen ej var uppenbar, "Biskoper radhe skript hans" 39); *b) hor*, för hvilket skript skulle

38) ÖGL. KristnoB. XXI. Till detta ämne skola vi längre fram återkomma.

39) Se angående *blodskam*, WGL. I. GB. VIII; II. Orb. 3; IV: 21: 18, 19; Biskop *Brynolfs* Stadga §. 5; WmL. KristnoB. XXIV; DaleL. KirkB. XVII—XX; ÖGL. KristnoB. XV. pr; UL. KirkB. XV. pr. 3; Straffordningan 1439; Wästerås Stadga 1528, jfr ofvan s. 330 not. 79. — Angående *tidelag* WGL. II. pr. cc. *Brynolfs* Stadga §. 5; UL. KirkB. XV: 8; SL. KirkB. XV; WmL. KristnoB. XXIII; DaleL. KirkB. XXII; LL. HögmB. XIV. Wästerås Stadga 1528. §. 15. — För blodskam och frändsämispiäl delar redan Dalelagen böterne emellan Konungen, Biskopen och "alli män". För tidelagsbrott ägde Konungen enligt de flesta landskapslagar, del i böterne, der sådane utgingo.

undergås och böter till Biskopen erläggas, till beloppet dock i de särskilda lagarne olika bestämde, och om derjemte *frändsämi* inom eller utom "thridhiu byrd", siffskap eller gudsiwælag blifvit kränkt, bötades derföre särskildt. Stadslagen tilldömer Biskopen i horsmål 13 marker 8 örtuger, och Landslagen för gift persons fästning med en annan en fjerdedel af de 40 marker, som för sådant brott i försoning skulle gifvas, likasom äfven då någon lockat och bortrymt med en annans hustru, eller då gift man bortrymt med lös kona, 6 marker skulle bötas till Biskopen 40); *c) lönskaläge*, för hvilket den bötade, som derföre en gång undergått skript och å nyo sig så förgick. Begicks lönskaläge i kyrka eller å kyrkogård, tillkommo alltid böter 41). 2) *Belgmord*, 41a). 3) *Vidskepelse* (sortilegium) 42). 4) *Mened* (perjurium) eller annan offenteligen aflagd ed, som var ogild och gick åter; då skript skulle undergås och böter till Biskopen erläggas 43). 5) *Dråp*. Äfven för detta brott, då det annars inför verldslig rätt var försoningsgildt, fordrade Kyrkan försoning, medelst så väl uppenbar skript som böter, och detta är, i betraktande af den lättsinnighet, hvarmed dråp under

---

40) WGL. II. KirkB. LII; III: 93; ÖGL. KristnoB. XV; UL. KirkB. XV: 3. SL. KirkB. XV. GB. IV. WmL. KirkB. XXI; DaleL. KirkB. XX. HL. KirkB. XV: 3; LL. KirkB. XV: 3. HögmB. V. ThjB. I. StL. GB. X.

41) WGL. II. KirkB. LVII; III: 95; ÖGL. KristnoB. XV; UL. KirkB. XV: 6. WmL. KristnoB. XXII.

41a) DaleL. KirkB. XXIV; WmL. KristnoB. XXV; jfr ÖGL. KirkB. XXVI.

42) WGL. II. Rætl. X, XI; IV: 21; UL. KirkB. XVI: 1; jfr DaleL. KirkB. XXIII. (och ofvan 2. s. 322).

43) Måugenstädes, se bland annat WGL. II. KirkB. XLIX, LII; ÖGL. KristnoB. XV: 1, XVIII; UL. KirkB. XIX. pr. 1—4; Thiugm.B. V: 7, VI. pr; SL. KirkB. XVI; LL. KirkB. XIX; TingmB. XXI: 1.

under sjelfhämndens undskyllan i äldre tider föröfvades, ett anmärkningsvärdt drag af den inflytelse Kyrkan utöfvade på sedernas förädling. Dör någon af erhållna sår inom natt och år, säger *Westgötalagen*, skall dråparen, om han af Häradsnämnden fälles, skyndsamt undergå skrift. *Östgötalagen* omtalar uppenbar skrift för mandråp, och *Uplandslagen* bjuder, att, ehuru för dråp verldsligt ansvar ej drabbade andra än dråparen, haldbanen och radbanen, likväl äfven alla de andra som befordrat dråpet skulle undergå skrift, och de tre förstnämnde dessutom böta till Biskopen, om brottet skett å sökendag, 3 marker, om å helgedag, 6 marker; och likaledes bötades 6 marker, om dråpet var *innænsiængæ dråp*, jemte det att i detta fall, såsom äfven Westgötalagen föreskrifver, aflösning skulle i Rom sökas 44). Blef någon dräpen eller till blods slagen i *kyrka*, bötades, utom böterne efter verldslig lag, särskildt till Biskopen, och dessutom för kyrkans härigenom nödig blefna rening, hvartill ytterligare kostnaderne af den brottslige skulle bestridas 45). 6) *Sacrilegium*, hvarunder uti vidsträcktaste mening förstods violation af allt hvad den christna kyrkan ansåg heligt, så väl sjelfva religionen och gudstjensten, som kyrkans res sacræ och personer; och till och med ett blott förnekande af någon kyrkans rättighet ansågs

---

44) WGL. II. FridhB. XIII, jfr II. Dr. XIX, ThjB. XXIV och II. Orb. 2; ÖGL KristnoB. XV: 1; UL. KirkB. XVII. pr. 1, 2, 3; MhB. IX: 4, XIII; jfr GotlL. VIII; SL. KirkB. XVII, XVIII; MhB. XXIV, pr, XXV. in fine, XXVIII. pr; Dalelagen MhB. XXVII; EÖ. XIII; LL. Sår. Vilja XVI, och passim; jfr ock om dråp inom familjen ofvan ss. 45 f, 60 f. *Landslagen* skiljer emellan "halvo skript" och "fulla skript" för dråp, se ThingmB. XXVI: 2, Dr. Vilja XXXVIII.

45) WGL. II. KirkB. LII. der nio marker för dråp fastställas; jfr ibm. V, XXII, och XXV; ÖGL. KristnoB. XXIV: 1, XXV. pr; UL. KirkB. XV: 7. WmL. KristnoB. XXII. Jfr GotlL. VIII: 7.

redan vara sacrilegium 46). Men uti inskränktare mening inbegreps härunder violation af kyrkans personer och res sacræ, och i denna mening nämnes häraf uti de svenska kyrkobalkerne: *a*) att dräpa eller "sarga fullum sarum" prest eller klerk, eller såsom Östgötalagen säger: "præst ælla vighdhan man", då 9 marker (nemligen 6 för bansmålet och 3 för manshelgden) bötades till Biskopen, och ännu tre marker om det händt å helgedag, hvarjemte, enligt Alexander III:s bulla, som påbjöd bannlysning å alla dem, hvilka misshandlat andelige personer, det i Östgötalagen var stadgadt, att den brottslige skulle i Rom söka aflösning från bannet 47); *b*) att begå stöld i kyrka eller kyrkogård antingen af kyrkans tillhörigheter (sacrum de sacro) eller af något som blifvit satt i dess värjo (non sacrum de sacro), i hvilka fall särskildt böter till Biskopen erlades 48); *c*) att begå rån i kyrka eller kyrkogård, för hvilket brott den skyldige genast sattes i bann. Tjufvar, bannlyste och biltoge, samt utan tvifvel andra grofva förbrytare fingo ej uti kyrkogård begrafvas 49).

---

46) Bevis härpå förekomma i de 43 canones som innehållas i *causa* XVII. qu. IV. af *Grat. Decr.* Jfr *Decr. Greg.* lib. V. tit. 17. (de raptoribus incendiariis et violatoribus ecclesiarum). Se ock WGL. III: 66. Äfven apostasia, hæresis, schisma, m. m. hörde till sacrilegium i vidsträcktare mening. Jfr *Boehmer* Inst. lib. V. tit. 17.

47) Alexander III:s bref den 26 Julii 1164—1181, *Liljegren*, s. 74; ÖGL. KristnoB. XXIX. pr, XXX; UL. KirkB. XVII: 4; SL. KirkB. XVIII; HL. KirkB. XVII: 2; jfr WmL. KristnoB. XXII. LL. KirkB. XVIII: 2. Jfr *Decr. Greg.* lib. V. tit. 39. cap. 4, 5; se ock Wästerås Ordin. 1527.

48) UL. KirkB. XVIII; MhB. L; SL. ThjB. XI, KirkB. XIV; HL. MhB. XXXIII; KirkB. XVIII: 1; LL. ThjB. XXIV; KirkB. XVIII: 5; jfr WGL. II. KirkB. XI, XII, XIII.

49) WGL. III: 93; III: III; jfr LL. EÖB. XXVII. På ett kyrkomöte i Arboga 1396 fastställdes att röfvare, mordbrännare, m. m. icke skulle få begrafvas i kyrka eller kyrkogård. Jfr *Botin*, Sv. F. Hist. 4:e Tidehv. s. 247.

www.hbtool.com.cn

Om den som skulle undergå skrift eller erlägga böter till kyrkan vägrade att sådant efterkomma, sattes han först i *förbud* och sedan i *bann*, enligt hvad ofvan är nämndt, och kallades derföre de mål, i hvilka kyrkan hade anspråk på försoning, *banzmal* 50). Angående böterne till Kyrkan för bruten frid å sön- och helgedagar, är i det föregående (2. s. 261 f.) taladt, och att Kyrkan uti sådane mål, som särskildt lydde under dess jurisdiction, hade andel i böterne, skall framdeles uppgifvas.

Dessa voro i korthet under catholska tiden grundsatserne angående kyrkotukt för förbrytelser, hvilka dels af ålder voro, dels sedermera blefvo föremål för äfven den verldsliga lagens bestraffning. Äfven efter *reformationen* bibehölls kyrkotukten uti hufvudsakliga delar. Uti Wästerås Ordinantie 1527 stadgades: "uppenbara skrifft sättias så här effter som här til dags", dock att *böterne till Biskopen nu tillades Konungen* 51), och på Örebro Concilium 1529 beslöts om *uppenbar skrift*, att "*pœnitentiarii* måghe wold haffua at sättia then plicht som the troo nyttigast vara, bådhe honom som skrifft sätties och androm, och måge väl bruka någen skarphet med dråpare och andra ogerningsmän,

---

50) Se de noten 37 nästofvan anförde lagrum, och angående ordet *banzmal*, Gloss. till UL., samt WGL. och ÖGL. Såsom skäl till *förbud* och *bann* i öfrigt efter föregången trefaldig admonition uppgifvas ock vägran att utgöra *tionde* och andra kyrkans eller prestens embetsrättigheter, kallade "tillaghor". Se WGL. II. KirkB. LXX; III: 32; UL. KirkB. XIII: 2, och lika med UL. säger *Landslagen* KirkB. XIII: 2: "Ey må Biskoper eller Prest noghon man i forbudh sættiæ utan fore thessen måål, som är: fore skrifft, fore tijond, fore kirkionna tillaghor och præstens och fore all andeligh måål: och ey fore fägiäld" (enskild fordran).

51) Wästerås Ord. 1527 hos *Stjernman*, RdB. s. 90, jfr Wästerås St. 1528 hos *Schmedeman*, J. W., §§. 10, 11, 16, 17.

effter man seer at verldsliga sverdet offta ligger nedre och icke haffuer sin gång som thet borde" 52). Utförligen och i öfverensstämmelse med den protestantiska kyrkans dogmer, att icke pænitenser utan den alfvarliga ångern utgör aflösningens och försoningens grund, afhandlas sedermera "*syndaboot*, skriftermål och aflösning" uti Kyrkoordningen af år 1571, 53), och må derur följande här anmärkas: 1) Så väl *hemligt* som *uppenbart* skriftermål omnämnes; och ehuru det medgifves att det inför presten gjorda *hemliga* skriftermålet "icke är i scrifftene någhorstädz clarligha budhen och för then skul frij och welkorligh wara moste", bibehålles det dock för god och from ordnings skull, men som endast uppriktig ånger medför försoning, skulle nu mera "the som skrifftermål höra granneligen tagha sigh til wahra, at the ingen deel sättia them som sigh hemliga scrifftat haffua, läsning, fasto eller annat slijkt, som under Påwan haffuer warit sedhvänia, widh then grunden at the här medh skola böta theras synder, ty sådana handel är falsk moot troonne och smäligh emoot Christum, genom hvilkens pino och dödh allena alla synder varda borttagna", hvarföre ock *skrift*, *skriftermål* nu förändrar betydelse och utmärker en blott syndabekännelse 54). Dock skulle "uthi hemligh

52) Örebro Concilii Beslut 1529, hos *Stjernman*, RdB.; jfr ock vidare Stadgan om kyrkofred 1554, och Acta Ecclesiastica af s. år hos *Schmedeman*, J. W. s. 29 f.

53) Kyrkoordningen 1571. fol. 24. f., 29. f., 32. f.

54) Af 1571 års Kyrkoordning synes, att dessa hemliga skriftermål aflades i allmänhet före nattvardens begående och af hvar och en särskildt inför någon af de prester, som vid de vanliga skriftetiderna infunno sig i församlingen; men i senare hälften af 17:de seklet begynte småningom den enskilda bikten (eller hemliga skriftermålet) upphöra, och flere att på engång göra sin syndabekännelse, hvarefter sedan i 1686 års Kyrkolag kap. VIII. detta under namn af allmänt skriftermål fastställes, jemte det det hemliga skriftermålet

www.libris.com.cn

scrifftermål ingen afflöst varda, som någon then uppenbara last bedriffuit haffuer, som hörer under *uppenbara* scrifft, nycket mindre ther någor för sin uppenbara mishandel och tredskheet skul är retteligha bannlyst", utan skulle "the warda förwiista til honom som är *pœnitentiarius publicus*", och hvilken 1571 års Kyrkoordning uppräknar bland ledamöterne af Domkapitlet; 2) Angående "pœnitentiam publicam, *uppenbara* scrifft" eller "när någon haffuer bedriffuit någhon last een eller flere, så at thet är uppenbart och allom kunnogt vordet, och går för then skul til och bekenner samma sijn last uppenbarligha bådhe för Gudh och menniskor, begärar nådh aff Gudhi och förlijkning medh församblingene", yttras: att väl ej heller härom "then helga scrifft intet synnerligt finnes hafua talat", men "efftер några synnerliga orsaker ther til äro, at man hoos oss thenna plichten icke så slett skal falla lata, nemliga then stora öffuerdådigheet och sielffsvold, som man her så gott som alment gör sigh til at synda, ther af *at sverdet icke så bijter som vel behöffdes*, må hon så fierran väl bliffua, allenast — at man håller her med itt tilbörlighit mått och beskedlighet och wtelycker all missbruk, sådana som under Påvan varit haffuer". I allmänhet skulle derföre sådane pœnitenser som hade afseende på catholicismen upphöra, såsom "brenna liws för beläte", "läsa rosenkranzar", "tälia monga pater noster och ave Maria", "dyrka dödha menniskior", "buga, knäfalla, krypa för stock och steen, leya eller köpa offermessor" m. m.; men kyrkoplikt likväl kunna åläggas, dock icke så, som borde man tänka sig "medh sådana satta plicht skola böta syndena inför Gudh, för hvilka christus allena botat haffuer", utan såsom *"een timelig kyrkionepst eller boot, genom hvilka han sig*

(kap. VII) förblifver såsom en *samvetssak*. Jfr *Bælter*, Hist, Anm. om kyrkoceremonierna, kap. 31, isht §. 6, 10, 11 ff.

förlijkar medh församlingene nestan sådana som then som effter verldslig lagh varder enom, then sigh förbrutit haffuer, pålagd mz hectelse, fridlöso, penningaboot etc., på thet både han sielffuer och andra skola ther aff haffua en vårdnaghla. Teslikes tienar ock samma plicht ther til, at hans lydachtigheet och sanna bättring må kunnogh varda, allom til förbättring, såsom hans synd tilförene kunnogh var mongom til förargelse" 55). Några bestämda slag af kyrkoplikt fastställas väl icke; dock nämnas: att en viss bestämd tid icke gå till "gestabodz eller til ööls", fastor dock utan vantro, böner, "allmosogifft" och "andra miscundsambliga gerningar", äfvensom *körkoförbud*, "doch mågha the väl vara inne när gudz ord predicas, thy thet varder ock rydzom och hedningom tilstadt", m. m. Kyrkan skulle förbuden vara icke allenast dem "hvilkas last nu allaredan är vorden uppenbar, uthan iemvel ther någhor är kommen j stoort ryckte för någhon last". De "laster som effter long sedvenio haffua plägat komma under uppenbara scrifft" uppgifvas vara: "barnsdödh, meenedh, hoor, mandråp, frendspild, ketteri (otukt) och tydelagh med fää", äfvensom "the som mörda barn, fader, modher, broder etc. ther them varder liffuet benådt", och kunde i sådane fall ännu åläggas att "stå naken för kyrkodörren, varda iernslaghen, m. m. I allmänhet skulle det få bero af *pœnitentiarius*, som derföre borde vara "väl förfaren i scrifftene", hvilken kyrkoplikt syndaren skulle efter omständigheterne undergå; dock gifves honom, bland annat, den föreskrift, att "så lagha och empna thenna plichtena *at hon går tvert emoot syndenne som bedriffuen är och förtrycker henne*". 3) Om *Bann* säges, att *det* "är icke menniskiostadge uthan Christus haffuer thet sielffuer stichtat och insatt", och "är bann — icke annat, än binda honom i

55) KyrkoOrdningen 1571. fol. 29. ff.

syndene — icke öpnandes nådhaporten för honom, såsom elies sker medh the bootferdigha genom kyrkiones nöcklar". För alla de laster som kommo under uppenbar skrift, äfvensom "alla andra uppenbara synder, ther någhor uthi them bliffuer obotferdig" kunde man sättas *i bann*, derest man "af förachtelse" icke "står sijn plicht eller redeliga håller thet han — uthloffuat haffuer", eller "tredskeliga förachtar alla christeliga förmaningar". Församlingarnes prester ägde väl sätta i bann, "dock icke för än han haffuer therom handlat medh Ordinario eller præposito". Med undantag af hustru, barn och tjenare och dem som "trengiæs til at lijta til honom", fick ingen umgås med den bannlyste. Kyrkan kunde han likväl besöka, för att afhöra predikan, men då denna var slutad skulle han gå sin väg, och om han, föraktande alla förmaningar, satt i bann mer än ett år, skulle han "omsider med verldzlighit straff hemsökt varda, såsom Kyrkobalken (i LL.) uthvisar".

Uti *Mandatet* om kyrkoplikt den 28 Maji 1586 anbefallas alla den verldsliga maktens befallningshafvande "at giöra kyrkiones betrodde tilsynesmän hjelp och bistånd att tilbörlig kyrkioplicht må hafva sin christliga och rätta framgång *utan någon persons anseende*", hvarjemte presterskapet uti *Art. Orebrogenses* af samma år berättigas, att med andra "laster och synder som i verldzlig rätt och lagh icke är-satt straff och böther uppå" — "bruka sådan alwar och plicht som i then trychte kyrkioordningen författat är". Nästnämnde Mandat af år 1586 uppställde ock den grundsats, att alle som genom brott förverkat lifvet, men blifvit benådade, skulle undergå kyrkoplikt, och detta fastställdes å nyo uti Res. på några Hofrättens frågepunkter den 6 Junii 1617, 56); och efter åtskilliga yt-

56) Hos *Schmedeman*, J. W. s. 172.

ytterligare stadganden om kyrkoplikt, disciplin och bann 57), utkom derpå 1686 års Kyrkolag, der grundsatserne härom närmare bestämdes och utfördes.

www.libtool.com.cn

XXVII.

Böternas värde.

Vi hafva uppgifvit beloppet af böterne för de hufvudsakligaste förbrytelser som med penningar eller penningevärde kunde försonas. Det återstår att till ytterligare upplysning öfver ämnet söka utreda deras värde i förhållande till sednare tiders myntfot äfvensom till det varuvärde, hvilket alternativt med pen-

57) De förnämsta författningarne äro: Kon. Sigismunds Förs. angående Religionen den 16 Mars 1594 pp. 1, 2, (Stjernman RdB.) Presterskapets Förening på Riksd. i Nyköping den 7 Januarii 1612, §. 4. (Stjernman RdB.); Resol. på Prest. B. den 28 Julii 1634, §. 5; *Stadgan om Eder och Sabbatsbrott* den 2 October 1665, 1: 5, 2: 7; *Presterskapets Privilegier* d. 1 Oct. 1675, §. 15, 23, hvarest de redan år 1664 (R. Pr. B. 1 Sept. 1664 §. 9) utlofvade, och sedan år 1673 af Biskopen *Gezelius (Bælter,* s. 863) inrättade *soknestämmor och Kyrkoråd* allmänneligen tillförordnas och erhålla del i vården om kyrkodisciplinen och sedligheten inom församlingarne. Dessa Kyrkoråd voro likväl ingen ny institution; ty de omtalas redan uti lanskapslagarnes kyrkobalker, och hade äfven enligt dem jemte sokenpresten uppsigt öfver sedligheten. Se ÖGL. KirkB. XXI; jfr WGL. II. KirkB. LXV, LXVII; UL. KirkB. III. — Jfr Kyrkolagen 1686 VII, VIII, IX, X. Ännu i förra hälften af 17:de seklet var det ej bestämdt stadgadt att uti den verldsliga domen äfven kyrkoplikten, der den ägde rum, skulle utsättas, utan tillkom det presterskapet att i alla händelser oberoende deraf ålägga densamma, såsom till sitt väsende en försoning med kyrkan; se R. Pr. B. den 1 Sept. 1664, §. 3. n:o 2. Uti KL. 1686 IX: 2 omtalas redan kyrkoplikt efter "verldslig dom", och uti Kgl. Br. till Hofrätten den 19 Martii 1698 (Schmedeman) föreskrefs derpå, att skyldigheten att undergå kyrkoplikt äfven skulle uti domen införas. Detta var dock ett missförstånd af kyrkopliktens sanna natur, ty rätteligen har den med det verldsliga straffet intet gemensamt.

ningar hade curs och kunde i böter erläggas 58). Myntet räknades efter *mark*, och innehöll *en mark* 8 öre, eller 24 örtuger, eller 192 penningar, ty hvarje öre delades i tre örtuger och hvarje örtug i åtta penningar. Dock synes skilnad böra göras emellan *svenska* och *götiska*, eller de i Svea och Göta landskaper gångbara penningemyntstycken, ty de svenska synas hafva varit dubbelt så mycket värda som de götiska och af de sednare alltså *sexton* svarat mot *en* örtug, eller, såsom af ÖGL. KrB. XI. samt den der i noten 84 anförda varianten inhemtas, *en svensk* penning varit lika med "*twæggia sma* pænninga", såsom de götiska utan tvifvel i anseende härtill kallades 59). Myntstycken af högre värde än *örtuger* synas ej under Landskapslagarnes period hafva blifvit slagne i Sverige, och ända till tiden under Gustaf I. har man ej anledning att antaga detta förhållande hafva undergått någon förändring 60).

58) Se härom ÖGL. Wad. VI: "sidhan skal han böta oskapadh klædhe ok læript ok uadhmal ok redha pænninga ok ung hors ok nöt"; jfr SL. ÄB. II; LL. JB. VIII; StL. JB. V; jfr Stadgan om Rättegånger af den 25 Febr. 1698.

59) Att *sexton* götiska penningar utgjort en *örtug* synes icke otydligt af ännu andra ställen. WGL. II. KirkB. XLIII. stadgar att en lös man, som ej hade jordbruk, skulle till presten erlägga i afgift "fira pænninga *suenska*", men III: 1 säger om samma fall att han skulle gifva "attæ penningæ", hvarmed nu här utan tvifvel menas götiska; jfr nott. 40, 21 under KkB. XLIII. Enligt ÖGL. BB. VI: 1 bötades för olika fall af skadande af råmärkesstänger: 1 örtug, 8 penningar, 4 penningar, och hvilket således uppenbart visar att 8 penningar utgjorde half örtug; jfr ÖGL. BB. XXVI: 1, 2.

60) *Hallenberg*, Historisk Afh. om mynt och varors värde i Sverige under Konung Gustaf I:s regering, Stockholm 1798, s. 6. Jfr angående detta ämne *Botin*, Sv. F. Hist. Sthm 1789, 3:e Tidehv. s. 303 f. 4:de Tidehv. (Sthm 1792) s. 215 f. 5:te Tidehv. (Sthm 1765) s. 370 f. 6:te Tidehv. s, 620 f. och J. H. *Schröder*, Anmärkn. öfver Sveriges äldsta mynt, i W. H. och Ant. Acad. Handl. Tom. XIII. Från Folkungarnes tid kan med säkerhet eget mynt i riket antagas.

Mark och öre voro väl således uti räkning och räkenskap brukliga multiplicationer af örtug, men funnos ej till såsom slagna myntstycken, hvarföre ock i Landskapslagarne väl "pæntre örtogh" (slagne örtuger) (UL. MhB. I), men ej *pæntre* mark omtalas, och häraf uppstod det än i 16:de seklets handlingar vanliga talesättet: "mark örtuger", d. ä. en eller flere mark i präglade örtugsstycken. I öfrigt omtalas så väl "pæningæ hvitæ" som "pæningæ bla, erpæningær", det är silfver och kopparpenningar 61). Af ålder var dessutom, jemte byte af varor mot varor, brukligt att i betalning gifva större eller mindre *efter vigt* bestämda stycken af guld och silfver, hvilka metaller troligen för sådant ändamål fordom funnos i form af ringar bearbetade, såsom de många jordfynden af sådana ringar tyckas bevisa; och detta sätt, att genom vigt bestämma guld- eller silfverstycket, som i betalning skulle gifvas, var ock närmaste anledningen att uti penningeräkning begagna ordet *mark*, som genuint utmärker en vigt 61a).

Götalagarne skilja emellan *vägen mark* silfver och *tald* mark. Med två öre i guld eller två *vägna* marker silfver kunde enligt *Westgötalagen* fränder lösa sin frände ur träldom, hvaraf således ock synes att ett öre i guld var i värde lika med en mark silfver och alltså en mark guld lika med 8 vägna marker silfver 62). Likaså skiljer *Östgötalagen* emellan sådane marker silfver, som fränderne erlade i lösen för en frände ur träldom, och "markær pænninga", anmärkande uttryckeligen att *tre* af de förra svarade mot *sex* af de sednare,

61) WGL. IV: 16: 11, 12; UL. JB. 1; jfr *Hallenberg*, l. c. s. 18.

61 a) Jfr Olof den Heliges Saga, kap. 69. Per. ed. der *vägna* marker omtalas.

62) WGL. I. ÄB. XXII; II. ÄB. XXXI *vägen* mark; ÖGL. Dr. XVII. *tald* mark.

hvilka äfven benämnas *talda marker* 63), och vid jemnförelsen af allt detta synes, att, ehuru utan tvifvel en mark silfver uti penningar ursprungligen varit lika i värde med en vägen mark, en försämring småningom ägt rum, som haft till följd, att en *vägen mark* silfver nu mera gällde *dubbelt* så mycket som det gångbara präglade myntet eller "mark pænninga", "mark tald". Uti *Uplandslagen* göres ock skilnad emellan "mark skiært silfver", "mark silfs", "mark karlgildær", "örtug karlgildær" å ena sidan och "mark köpgildær", "örtugh köpgildær" å den andra 64). Orsaken till benämningen *karlgild* var högst sannolikt den, att äfven efter Svealagarne det bättre mynt, som dermed betecknades, erlades vid frändes lösande ur träldom 65), i följd hvaraf en mark karlgild (eller skiært, fint silfver) var lika med en *vägen* mark, hvaremot mark eller örtug *köpgild* utmärkte det gångbara myntet, mark eller örtug i gångbara penningar. I hvilket förhållande en mark karlgild stod till en mark köpgild, upplyses ej bestämdt af Uplandslagen, men af åtskilliga ställen synes dock anledning finnas att antaga det hafva varit som 2 till 3, eller den karlgilda marken hälften mera värd, än den köpgilda 66).

---

63) ÖGL. ÄB. XIV, XVII; Dr. XVI, XVII, XXI.

64) UL. JB. I, XXI; ÄB. II. pr; MhB. I, XXI, XXIII, XXIV: 2, 3; WidB. XXIII: 6, XXVIII. pr. et passim.

65) Se *Ihre*, Glossar. ord. *karl*, jfr Gloss. till UL. och ÖGL. ordet mark.

66) UL. JB. I, XXI jfrde med MhB. XXIII. pr. XXIV: 2, 3. Detta bestyrkes ock af det Utdrag ur åtskilliga gamla handlingar, som är aftryckt i *"De la Gardieska Archivet"* utg. af P. *Wieselgren*, 2:a delen (Lund 1832) s. 65: "A. 1260, in Stockh. fund. giorde 3 mark svenska två lödig mark silfver, derefter förmenas böterna i Lagen äre stadgade". Då emellertid redan i ÖGL. som var något äldre än UL., den vägna marken är dubbelt bättre än den gångbara, synes det anförda ur UL. antyda på ett vida äldre förhållande.

För att nu gifva ett hufvudsakligt begrepp om den *vägna* eller *karlgilda*, och den *talda* eller *köpgilda* markens (d. ä. peninge markens) värde i förhållande till nutidens mynt och penningar i Sverige och Finland, anmärkes följande: Enligt den äldre svenska, till sednaste tider följda och i Myntordningen 1 Sept. 1664, §. 7 bestämda myntfoten skulle en mark myntvigt fint silfver utmyntas uti 8 Rdr 10 öre 4 penningar, eller, då det för vårt ändamål icke absolut ankommer på siffran, runda 8 Rdr specie innehålla en mark fint silfver. Enligt den nya svenska lagen angående myntbestämningen af den 1 Mars 1830 och Kongl. Förordningen angående myntfoten af den 9 Maji 1835 förändrades nu myntfoten något i anseende till Riksdalerns finhetshalt och vigt, men då det som förminskades i finheten i det närmaste återtogs i vigten, blir resultatet, att äfven efter den nya myntfoten en mark myntvigt fint silfver innehålles fullt uti 8 Riksdaler specie 67).

67) Det anförda bevises deraf, att, enligt Kgl. Förordn. d. 9 Maji 1835, af *två* skålpund victualievigt *myntsilfver* (blandadt, lojeradt silfver) 25 hela specie riksdalrar skola slås, och myntsilfret härtill bestå af 3 delar fint silfver och 1 del koppar och således vara 12 lödigt. Men en mark *myntvigt* (=16 lod, eller 8 uns) utgör hälften af ett skålpund *vict.* vigt eller rättare något mindre, ty den förra innehåller 4384 ass troyes och den sednare 8848 ass troyes. Alltså af *ett* skålpund vict. vigt $12\frac{1}{2}$ Riksdalrar, och af en mark myntvigt således ungefär $6\frac{1}{5}$ Riksdalrar. Enligt 1664 års Myntordning skulle åter Riksdalerstycket vara 14 lödigt eller innehålla 14 lod (och 1 grän) fint silfver och 2 lod koppar, men $7\frac{1}{2}$ stycken riksdalrar slås af *en* mark myntvigt brutto. Af factorerne enligt 1835 års Förordning följer då: att *en mark myntvigt fint silfver* innehålles uti $8\frac{4}{15}$ Riksdalerstycken, eller uti 8 Rdr 13 öre i det närmaste; och enligt 1664 års Myntordning skulle den utmyntas på 8 Rdr 10 öre 4 penningar, Riksdalern à 52 öre. (För vår öfversigt hafva vi, som sagdt, icke sökt den absoluta siffran). I anseende till detta förhållande är det ock, som Kgl. Br. den 30 Junii och Kongl. StatsC. derpå grundade Kungörelse af den 21 Julii 1835 föreskrifva, att de äldre silfvermyntsorterne i kronans uppbörd skola emottagas lika med det nya silfvermyn-

www.nbuoo.com.cn

En silfver riksdaler svarar, enligt Kejserl. Myntmanifestet af den $\frac{17}{29}$ December 1809 i Finland, mot 144 kopek uti silfver. Om man nu får antaga, såsom ock allmänt är antaget, att en mark silfver myntvigt svarar mot den gamla efter vigt bestämda silfvermarken, så följer af allt detta: att en mark *vägen* eller *karlgild* varit, i anseende till inre metalliskt innehåll, lika mycket värd i det närmaste, som 8 Riksdaler specie efter 1664 och 1835 års myntfot, eller $21\frac{1}{3}$ Rdr Banco (en Rdr silfver = 128 skillingar Banco), eller 1152 kopek silfver: en *tald* mark eller *"mark pæninga"* efter Götalagarne, som 4 Rdr specie, eller $10\frac{2}{3}$ Rdr B:co, eller 576 kopek: och en *köpgild* mark efter Uplandslagen, som $5\frac{1}{3}$ Rdr specie, eller 14 Rdr $10\frac{2}{8}$ skillingar banco, eller 768 kopek silfver, och alltså svarade 40 marker *karlgilde* eller *vägne* mot 320 Rdr specie eller $853\frac{1}{3}$ Rdr banco, eller 460 Rubel 80 kopek silfver, samt 40 "marker pæninga" eller marker köpgilde efter Götalagarne mot 160 Rdr specie, eller $426\frac{2}{3}$ Rdr banco, eller 230 Rubel 40 kopek silfver, och efter Uplandslagen mot $213\frac{1}{3}$ Rdr specie, eller $568\frac{8}{9}$ Rdr banco, eller 307 Rub. 20 kopek silfver. — Omkring den tid *Christophers Landslag* utkom, hade den gångbara penningemarken i örtugsstycken redan ansenligen blifvit till värdet försämrad. Det finnes från denna tid en Myntordning, år 1449 gifven af Konung Karl Knutsson, som innehåller, att myntmästaren skulle utmynta *örtugsstycken* efter det förhållande, att af en vägen mark, hvilken borde innehålla *tio lod silfver*, med tillåtet remedium af 1 qvintin, 30 kast örtuger skulle slås, hvilket, efter 4 per kast, gör 120 örtugsstycken, eller på hvarje lod 12 stycken; hvaraf åter, såvida 24 örtuger utgjorde en mark, följde, att en mark örtuger innehöll *två lod* fint silfver 68); och

tet och vid beräkning i sedelvärde äfven anses lika med det nya, eller en Riksdaler uti silfver = 128 skillingar i Bancosedlar.

68) *Myntordningen* 1449 dat. Castro Stockh. in profesto in-

www.fptool.com.cn

då detta jemnföres med 1664 års myntfot, enligt hvilken en mark fint silfver, eller 16 lod, borde utmyntas uti 8 Riksdalrar (10 öre och 4 penningar), det vill säga äfven två lod på riksdalersstycket, så finnes att penningemarken nu mera i det närmaste hade samma inre värde, som en specieriksdaler efter 1664 års myntfot. De sedermera ytterligare förelupna försämringar af penningemarkens värde under tidernas lopp, kunna vi här ej följa. Vi anmärka blott att år 1776, i grund af Kgl. Förordningen om stadga och säkerhet i mynt- och penningeväsendet af den 27 Nov. s. år, 8 öre silfvermynt, det är den gamla penningemarken, bestämdes i värde lika med $\frac{11}{24}$ specie riksdaler, eller $\frac{1}{4}$ daler, och att endast af "de i allmänna lagen och flera stadgar utsatta viten och böter", såsom grundade på ett äldre myntvärde, skulle på en specieriksdaler beräknas daler 3 och mark 12 eller en mark i böter gälla dubbelt så mycket, som en mark vid andra betalningar.

Beträffande sedan värdet af sådane *varor* eller *värdören*, såsom spannemål, vadmal, boskap, med hvilka böter och andra utgifter kunde, i stället för penningar, gäldas, så har man derom i Lagarne följande upplysningar.

---

vent. Sanct. Crucis, anförd af *Hallenberg*, l. c. s. 9. Till det anförda resultatet kom ock Elias *Brenner*, (Assessor i Antiquitets-Collegium † 1717), då han på Lag-Commissionens begäran anställde undersökning af finhetshalten i de mynt, som voro gångbara den tid Landslagen utkom. — Utom de inhemska voro äfven flere utländska uti riket gångbara, hvilkas värde och förhållande till det inhemska myntet bestämdes i Myntordningen 1453. Jfr Förordningarne 1485, 1489, 1491, hos *Hadorph* till Bjærk R. och *Hallenberg* l. c. ss. 13—31. *Botin*, S. F. H. 6:e Tidehv. s. 620 ff. Enligt *Sten Sture*s Myntordningar 1480 och 1488, samt den af Konung *Hans* 1497 slogos nu äfven *halfva* örtuger. Uti LL. ThingmB. XXXII stadgades (jfr Wexiö St. 1414, §. 9), att "alla saker fore dombrut skulo mätas och bötas ofver alt Swerike effter eno mynte, som är Stockholms mynt eller thy wäärd effter markataal och öristal". — Om mynt och varuvärdet på *Island* se *Grágás*, KaupaB. LXXXIV, LXXXV; jfr *Schlegel*, Comm. p. 149.

www.libtool.com.cn

Spannemål: Af Östgötalagen (1168—1260) BB. XLIV: 1 inhemtas, att "brandstudhir af hærædhinn ær *haluær spann korns* af hvarium bondæ, *ælla fiure pænninga*" (jfr WmL. BB. LXII). En half spann korn svarade således mot fyra penningar. Det beror då derpå, att utreda storleken af en halfspann. Uti ÖGL. KrB. II. pr. uppräknas "thriggia thynia öl, threa spæn huetis, en thyn rugh och en thyn biugh" bland de persedlar bönderne borde aflemna till biskopens bord, då han anlände till soknen för att inviga dess kyrka, och bland persedlarne för hans hästar "fiura thyni hæstakorn", hvilket qvantum en variant af samma ställe bestämmer till "fæmtan spæn korns". Vi sluta häraf att en spann betyder $\frac{1}{4}$ tunna; ty då det ej är sannolikt att afgiften af hvete skulle varit större, än den af råg och bjug, emedan hvetet den tiden, likasom nu, odlades i mindre myckenhet än råg, och det ej heller skäligen kan antagas, att uti särskildta manuscripter eller editioner af samma lag en så stor olikhet vid bestämmandet af samma afgift skulle ägt rum, att den ena hade fastställt afgiften till 4 tunnor, den andra till $7\frac{1}{2}$ tunnor, som 15 spann skulle utgöra, om en spann här betydde en half tunna, hvaremot olikheten blott utgjorde en spann, om en spann antages hafva innehållit en fjerdedels tunna, så synes öfvervägande skäl, i följd häraf, vara för det antagande, att en spann uti Landskapslagarne 69) betydde en *fjerdedels* tunna; och då nu de i Götalagarne omnämnde penningestycken innehöllo blott halfva värdet af *svenska* penningar, så följer häraf: att då en *half*spann svarade mot 4 götiska penningar, en spann gällde 8 götiska eller 4 svenska penningar, två spann eller en halftunna en örtug, $1\frac{1}{2}$ tunna 1 öre, 12 tunnor 1 mark, 36 tunnor 3 marker, och 480 tunnor 40 marker. *Vadmal:* Af ÖGL. Dr. XVI,

69) Jfr Gloss. till WGL., ÖGL. och UL. Sistnämnde lag KirkB. VI: 7 och varianterne dertill talar om Upsala, Enköpings och Stockholms spann.

jemnförd med ÄB. XIV, XVII, synes, att tre sådane marker som erlades vid träls lösen, det är *vägna* marker silfver, svarade mot så väl sex marker penningar som "threa markær wadhmala, tolf alna til öris" 70). Här antages alltså 3 marker vadmal svara i värde mot sex marker penningar, och *tolf alnar* mot ett öre. Alltså voro 8 gånger 12 eller 96 alnar värde en mark, och 288 alnar 3 marker vägne eller 6 marker penningar. *Boskap:* De nästofvan anförda ställen ur Östgötalagen uppgifva 4 *nyttiga* nöt, och som sådane ansågos oxar, som "threa uare hauær draghit", och kor, som "threa kalua hauær burit", vara lika i värde som 3 marker vadmal eller 6 marker penningar och hvarje sådant kreatur således half-annan mark i penningar. I BB. uppgifvas värden på hästar och andra husdjur, och äfven de andra lagarne innehålla sådane legala värdebestämningar 71), hvilka naturligtvis dock icke kunna anses som uttryck af det ständiga vexlingar underkastade torgpriset å dessa ting och derföre ej heller gifva någon säker grund för bedömmandet af dessa omständigheter. — Uti *Landslagen* är det legala *spannmålsvärdet* redan lägre. Bygn. Balken XXXVII: 2 stadgar: "brandstudh ägher vara *halfver spann korn*, eller *örtugh svenska penninga*". Alltså gällde nu en half spann dubbelt så mycket i penningar som den tid Östgötalagen sammanskrefs, och följaktligen $\frac{3}{4}$ tunna 1 öre, 6 tunnor 1 mark, 18 tunnor 3 mark, 240 tunnor 40 mark. Och af allt detta synes alltså att böternas värde efter de äldre lagarne icke var någon småsak, helst härtill ännu komma de svårigheter, som af den circulerande myntmassans otillräcklighet föroraakades.

70) I ÖGL. BB. IX. pr. uppgifves bredden: "tue öra wadhmals tuæggia næfna bret", två händer bredt.

71) Se WGL. II. Rætt. XXI, XXIII, XXVIII; ÖGL. BB. XXV; UL. WadhB. XXIII: 6; SL. BB. XXIV; WmL. BB. LX; HL. WidhB. XVIII. DaleL. ThingmB. XIV, KirkB. IV; BB. XLIV. Värdena äro olika och skilnad göres emellan *gångare, springare* och andra hästar; hästar och boskap masculini generis uppskattas högre än de feminini generis, m. m. Se vidare om varuvärdet Skeningestadgan 1335, §. 5; Karl Knutssons Förordning 1450, (Had. till BR.) och om värdet i början af Gustaf I:s regering, se taxan 1523, hos Stjernman RdB. s. 19. f.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn